

Hannie van der Beek-Schoon

Roman

**Het
Vreemde
Kind**

Het is maar goed dat de kinderen niet met de naam van hun vader op het voorhoofd geboren worden.

HET VREEMDE KIND

Een roman van

Hannie van der Beek-Schoon

Isbn: 9789057570445

Het verhaal begint in 1981 en eindigt in 1988 en is doorweven met
vele
flashbacks (terug in de tijd) tot 1919, het geboortjaar van Johanna
de moeder van Annet.

De hoofdpersoon in dit boek is Annet van Weerten (1942).
In 1981 is zij al ruim twee jaar algemeen directeur van een
Instituut voor Bedrijfstraining en Advies.
Eerder werkte Van Weerten - die sociologie en bedrijfskunde
studeerde aan de Vrije Universiteit in Amsterdam - als universitair
docent.
Ze is 41 jaar en moeder van een zoon uit een kort huwelijk.

Fictie gebaseerd op feiten

**Opgedragen aan mijn pleegmoeder Aly, die zei:
'Er gebeurt niets voor niets.'
HET VREEMDE KIND**

Inhoud		bladzijde
Verscheurd door het verleden	7	
Tante vertelt	12	
Terug in de tijd	17	
Heden en verleden	21	
De prijs van het lichaam	25	
Mijn zusje	33	
Marijke	36	
Onaanraakbaar	40	
Zaken en privé gescheiden	45	
Meisjespraat	49	
Soldatenlaarzen	51	
Vrucht van de hartstocht	58	
Een tipje van de sluier	61	
Teken van leven	66	
Grietje Potters kindervagen	68	
Het ouderwetse meisje	73	
Heilig Sacrament	79	

Gebonden in zwijgen	83
Een zegen des Heren	86
Zeven jaar later	90
Jongens willen allemaal hetzelfde	93
Handen samen ogen dicht	96
Op je knieën	99
Je handen groeien boven je graf	101
De Engel der Vergeving	103
Niet door de achterdeur	108
Spiegel van de ziel	112
Verzoening?	117
Moedergevoel	120
Moederlijden	122
Na twaalf jaar	127
Ongeopende brief	130
Nieuwe wegen	133
Tussen de afval	137
Licht op het pad	144
Het jaar 5680 en de reïncarnatietheorie	147
Van Yad Vasjem naar Mea Shearim	151
Stad der Volken	158
De gevangenis van het zwijgen	162
Na het zure geeft Hij 't zoet	168
De Engel der Barmhartigheid	173
Zover het Westen is van het Oosten	181
Van verscheurdheid naar heelheid	184

Deze woorden hier geschreven zijn gebeurtenissen, bedenksels, herinneringen en ingevingen die leiden naar ontdekking van innerlijk weten dat alles wat gebeurt niet zomaar is, maar ons denken en doen beïnvloeden.

En dan nog iets.

Dit boek is een roman. Mocht u als lezer toch herkenning vinden in de tot leven gebrachte personages, dan is dat slechts de werkelijkheid van het verhaal.

Voor Jan, in liefde en dankbaarheid.

1. Verscheurd door het verleden

Het regent als Annet haar geboorteplaats inrijdt. Hier heeft ze haar jeugd doorgebracht. Hier heeft ze geleden maar ook plezier gehad.

Wat is het veranderd dit kleine dorp. In haar gedachten was alles veel groter.

Daar het grote statige huis van de burgemeester, de brandweerkazerne, de kerk. Ze rijdt langzaam door, langs het huis van de dorpschilder waarnaast haar vriendin woonde in

een oud vervallen boerenhuis.

Haar maag knijpt samen als ze ziet dat het huis verdwenen is. Op de plaats waar ze zoveel herinneringen heeft, staat een nieuwe witte bungalow.

Wat zal er van Josien geworden zijn?

Annet is ineens terug in de tijd, zij en Josien zijn allebei 13 jaar oud. Ze mogen mee met het schuitje van Rien Visser. Hij moet wat kool van het land halen.

Er staat een kleine schuur op de akker. Ze gaan met hem mee naar binnen, dan plotseling pakt hij de meisjes allebei beet en hun kinderpret slaat om in angst.

Het lijkt een spelletje maar Annet wil dat spelletje niet, ze rukt zich los en rent naar buiten. Josien roept nog: 'Wacht op mij,' maar Rien laat haar niet gaan.

Annet holt langs de waterkant. Ze is bang, ze huilt van bangheid. De akker kun je alleen per boot bereiken, maar ze denkt er niet over om in de schuit van Rien terug te gaan. Ze zal zwemmen naar de andere akker en dan wachten tot er iemand langs komt.

Ze laat zich langs de modderige slootkant naar beneden glijden. Ze ziet Rien uit het schuurtje komen, waar is Josien? Hij komt haar richting op en schreeuwt naar haar.

Dan is ze ineens in het water, kopje onder gaat ze, haar jurk bolt om haar heen en ze beweegt moeilijk haar voeten. Wat wegen die schoenen zwaar, ze zuigen haar naar beneden.

Ze gaat weer onder water en met wijd open ogen ziet ze dat het water groen is, het is groen en stil onder water.

Dan plotseling is er een hand die haar hard en pijnlijk vastgrijpt. Weg, los moet ze uit die vaste greep ze gilt en strubbelt wild tegen, het groene water komt in haar keel, ze wil ademen maar dat gaat niet.

Dan wordt alles stil.

In de verte hoort ze haar naam roepen, een hand slaat tegen haar wang. Ze braakt, opent haar ogen en kijkt recht in de ogen van Rick.

Rick Castello is 2 jaar geleden bij hen op school gekomen. Zijn vader werkt als ingenieur bij de baggerwerken voor de ruilverkaveling. Voor die tijd woonde de familie Castello in Argentinië. Rick is een verwaande kwast en een pestkop. Hij heeft het altijd op haar en Josien gemunt.

Annet ligt op de bodem van zijn roeiboot en staart hem bleek en geschrokken aan.

'Wat moeten jullie bij die ouwe viezerik in dat schuurtje,' vraagt Rick en hij geniet van haar verlegenheid.

'Niets,' zegt ze met alle kracht die ze nog over heeft en gaat met een ruk rechtop zitten. Ze schrikt van het geluid van een claxon en realiseert zich dat haar auto midden op de weg staat. Diep ademen en doorrijden, maant ze zichzelf.

De vertrouwde beelden in het dorp maken pijnlijke herinneringen bij haar los. Nog altijd voelde ze die vieze vunzige handen op haar lichaam. Haar relatie was stuk gelopen op angst, angst voor handen die aan haar kwamen.

Josien had gezwegen en Annet was vertrokken.

Door haar studie en de flitsende carrière die daar op volgde, waren haar jeugdherinneringen op de achtergrond geraakt. Rick had ze nooit meer gezien, die zelfingenomen pestkop.

Als er nu geen reünie zou zijn van de dorpschool zou ze hier niet gekomen zijn, het bekleemde haar. De enige binding die ze met dit dorp had, waren nog een paar oude ooms en tantes en het graf van haar vader. Haar enige zus woonde mijlen ver weg en haar moeder kon ze zich amper voor de geest halen. Straks zou ze de kleine begraafplaats bezoeken en bloemen neerleggen als teken van leven voor de man die ze haatte. Volgens haar therapeute was dat een daad van goede wil om je met het verleden te verzoenen. Door welke poort zou ze nu het kerkhof binnengaan? Er waren twee poorten, één voor gelovige en één voor ongelovige mensen. Als kind had ze daar heilig in geloofd. Zou ze naar huis gaan, terug naar haar gezellige flat? Nee, ze was nieuwsgierig en als Rick er ook is, zal ze hem eens flink de waarheid zeggen over dat eeuwige gepest van hem.

Ze parkeerde haar auto op het schoolplein.

Op het moment dat ze de statige schooldeur opent, zoemt er een elektrische rolstoel achter haar. Annet kijkt om, recht in de ogen van Rick Castello. In een fractie van een seconde ziet ze het drama van deze man.

Ze moet hem haten. De scheur in haar ziel is zijn schuld. Ze moet, maar ze kan het niet. Zijn ogen zien haar, hij glimlacht en zij voelt zich ineens naakt voor hem. Hij weet het nog gaat het door haar heen. Hij ziet het aan me, ze bloost doet een stap opzij en zwaait de deur verder voor hem open.

‘Annet van Weerten, ik had gehoopt dat je er zou zijn,’ zegt hij warm en steekt zijn hand uit. De aanraking is als elektrisch en ze bloost dieper.

Ze stamelt: ‘Ik ga kijken of mijn vriendin er is,’ en loopt langs hem heen de volle aula in. Ze worstelt zich door de mensenmassa heen, heeft vage herkenningen van gezichten, maar weet het niet zeker. Dan ineens een bekende stem achter haar, ze draait zich om en ziet Josien praten met Rick.

‘Annet, ik heb haar gevonden,’ zegt hij triomfantelijk.

Ze had Josien willen omarmen, maar steekt gewoon haar hand uit. Josien doet enthousiast, trekt haar naar zich toe en kust haar op beide wangen. ‘Meid wat leuk dat je er bent, kom we gaan een drankje halen en bijkletsen voor het officiële programma begint.’

Rick kijkt ze na. In de minuten die volgen, vertelt Josien over haar jongens, een tweeling. Ze wijst naar klasgenoten die onherkenbaar door de jaren getekend zijn.

‘En Annet, nou jij, heb jij een relatie?’

Met de zuiverste omzeiling gaat ze die vraag voorbij en vertelt Josien over haar instituut.

‘Wat een wereldbaan,’ reageert Josien. ‘Dat jij toch bent gaan studeren, dat had ik vroeger nooit gedacht.’

‘Dat komt grotendeels door mijn pleegmoeder,’ zegt Annet.

‘Hè, je pleegmoeder? Daar weet ik niets van, is je moeder dan doodgegaan,’ doet Josien verbaasd.

Als de gong gaat ter inluiding van het officiële gedeelte zijn de pijnlijke herinneringen onaangeroerd gebleven.

‘Annet, je moet het me vertellen. Wat is er met je gebeurd?’ fluistert Josien.

Annet knikt met de vinger voor haar lippen.

De liefste meester van de school houdt een warme toespraak. Nog steeds de beste verteller aller tijden. Hij houdt nog van al zijn leerlingen en hoopt dat het goede hen hier bijgebracht op deze school doorgegeven mag worden aan de wereld. Stuk voor stuk en allemaal op je eigen manier, want daar gaat het om in het leven of je jezelf mag zijn. Na een daverend applaus gaat het licht uit voor de vertoning van de dorpsfilm.

Ze zien zichzelf dertig jaar terug in de tijd. Gelach en gegiechel, beelden van veelbelovende kinderen in de schoolbanken. Samen marcheren ze met de gymnastiekvereniging door de dorpsstraat, de fanfare voorop. Geroep in de zaal van 'kijk dat is Willem', 'nee joh, dat is Henk'.

Plotseling wordt het doodstil, breed grijnzend in beeld staat Arie. Voor degenen die het nog niet wisten is het een schok, door het gefluister heen wordt het duidelijk, Arie is op z'n vijfendertigste overleden aan leukemie. De film draait verder en de stilte duurt maar even.

Dan ineens ziet Annet haar ouderlijk huis, als door de bliksem getroffen gaat ze rechtop zitten. Ze hoort haar naam fluisteren en het verleden trekt aan haar oog voorbij. Zij staat bij een groepje buurkinderen met de grote grijze poes op haar arm. De filmbeelden spreken.

Als een mes snijdt dat beeld in haar ziel. De film laat zien dat de kinderen het beest aaien. Haar trouwe makker die ze alle verdrietige dingen vertelde. Zo mooi en zacht. Ze voelt het liefelijk bij het zien van de beelden en is ineens terug in de tijd.

Als jong katje had ze het beestje van de buurvrouw gekregen. Na veel gezeur mocht ze het diertje houden van haar moeder. Annet wilde deze gedachten in haar hoofd niet en probeerde zich te concentreren op de volgende filmbeelden die gelach in de zaal veroorzaakten. Maar het lukte haar niet. De stemmen in haar hoofd werden steeds luider en luider.

Ze hoorde haar vaders stem: 'Je moeder zegt dat baby's van katten t.b.c. krijgen. Dus als de baby de volgende maand geboren wordt, moet dit beest weg.'

Annet zag zijn gemene grijns. Ze wist dat haar moeder een kindje verwachtte, maar dat haar kat daarvoor weg moest, begreep ze niet.

'Waar moet dat beest dan heen?' vroeg ze.

'Naar de Bullebak,' zegt hij grijnzend.

'Nee dat kan niet,' zegt ze ongelovig en denkt dat hij een grapje maakt.

Een paar weken later, net voor het begin van de grote schoolvakantie, ziet Annet in de schuur dat de kattenmand verdwenen is. Ze rent in angst het huis door op zoek naar haar poes.

'Je hoeft niet te zoeken,' zegt haar moeder ijzig haar dikke buik ver vooruitstekend.

'Vraag maar aan je vader.'

Dan weet ze het ineens en rent naar haar vader, bewerkt hem met haar vuisten en gilt:

'Dierenbeul, moordenaar jij hebt het echt gedaan.'

Hij lacht haar uit en schijnt het gemakkelijk te vinden. Huilend rent ze naar de waterkant.

Hij roept haar nog achterna: 'Het moest van je moeder.'

Ze holt de hele slootkant langs, misschien kan ze haar nog vinden. Dan ziet ze Jan-Gerrit

zitten, hij staart naar zijn dobber. Hijgend blijft ze naast hem staan en veegt driftig haar tranen weg. Zonder haar aan te kijken zegt hij: ‘’t Is te laat,’ en vertelt haar hoe het gegaan is.

Het beestje was in een jute zak gedaan samen met een grote steen en toen dicht gebonden. Daarna had haar vader de zak in de sloot gegooid. Alles was gelijk gezonken, het had alleen nog lang geborreld. Jan-Gerrit begreep haar tranen, hij vond het ook gemeen. Hij mocht Annet wel, zij schold hem nooit uit om zijn bochel.

Nachten lang droomde ze van het dier dat in het water uit de zak probeerde te komen, maar langzaam stikte. Zij betaalde een hoge prijs voor het nieuwe kindje.

Annet schrok op toen het licht van de aula aanging.

‘Hier is mijn adres,’ zegt Josien en geeft haar een kaartje, ‘leuke film hè?’

‘Ja,’ aarzelt Annet, ‘maar er staan zoveel dingen op die er niet meer zijn.’

Josien kijkt haar aan en zegt: ‘Bedoel je mensen en dieren die al dood en begraven zijn?’ Annet knikt stil.

‘Zoals jouw vader,’ gaat Josien verder.

‘Ja, en Jan-Gerrit onze buurjongen,’ zegt Annet.

‘Die heb ik niet gezien. Bedoel je die jongen met die bochel?’ Annet knikt.

‘Heb jij die engerd nog gezien,’ vraagt Josien, ‘die Rien Visser?’

Annet aarzelt.

‘Nee,’ zegt ze dan, ‘ik heb niet zo opgelet.’

‘Hier heb je mijn adres ook, ik ga, want ik moet nog een eind rijden.’ Ze wil zo snel mogelijk uit deze benauwde massa weg.

‘’t Ga je goed, we spreken een keer af,’ zegt ze snel en zwaait naar Josien. Haar hoofd zit weer vol met ellende van vroeger. Ze had hier ook niet terug moeten komen.

Annet loopt met een boeketje bloemen het oude klinkerpaadje van de kerk op. Ze kiest bij de begraafplaats de *poort van de ongelovigen*, die weg is korter.

Na wat zoeken, ziet ze de naam van Gijsbert van Weerten staan. Luid en duidelijk zegt ze tegen de grafsteen: ‘Ik haat je, ik haat je, waarom heb je me dit allemaal aangedaan, waarom laat je me niet met rust, waarom is niet alles met jou begraven?’

Ze smijt de bloemen op het graf, pakt ze weer onmiddellijk op en legt ze iets verder neer op een kindergrafje.

Dan zakt ze op haar knieën en huilt zachtjes.

Ze fluistert: ‘Johan, broertje van me, waarom ben je niet blijven leven?’

Ze schikt de bloemen naast de kleine steen. Dan staat ze op, droogt haar tranen en loopt het kerkhof af. Als Annet de poort uit komt, schrikt ze. Rick staat op haar te wachten in zijn rolstoel. Met een schok realiseert ze zich dat hij alles gezien moet hebben.

‘Mag ik je uitnodigen om samen wat te gaan eten?’ vraagt hij.

Annet aarzelt.

‘Je moet niets en er hoeft ook niets, je mag gewoon zijn die je bent,’ zegt hij warm.

‘Goed,’ zegt ze, ‘is De Oude Posthoorn een leuke plek?’

‘Mij best.’

Handig draait hij zijn rolstoel en schuift deze in zijn aangepaste auto.

In de gezellige, verbouwde, in oude stijl gelaten Posthoorn komt ze een beetje bij. Annet vraagt wat hem is overkomen. Rick vertelt dat na zijn studie weg en waterbouw in Delft hij als jong ingenieur in het bedrijf van zijn vader kwam werken. Zijn vader deed nog steeds veel buitenlandse projecten met name in Argentinië. Rick had een voorliefde voor het bouwen van bruggen. Hij begeleidde en inspecteerde de bouwwerken. Door een domme technische fout in een bouwstelling maakte hij een val van zes meter en brak een paar rugwervels.

‘Maar dat kan toch genezen?’ reageert Annet.

‘Ja, hier in Nederland wel, maar door verkeerde medische behandelingen in Argentinië ben ik aan beide benen verlamd geraakt.’

Ze kijkt hem aan en hij reageert: ‘Je hoeft geen medelijden te hebben, hoor. Ik zit nu al vijf jaar in zo’n stoel en ik doe mijn werk achter de computer.’

‘Is er nog kans op verbetering?’ vraagt Annet.

‘Nu niet, maar ik kom regelmatig bij mijn arts die me informeert over de nieuwste ontwikkelingen. Het is in mijn geval van belang dat ik mijn conditie op pijl houdt, dus ik sport veel.’

‘Dat jij bent gaan studeren, verbaast me eigenlijk niet.’ Annet kijkt hem verrast aan.

‘Hoe zo niet?’

‘Je had als meisje al iets in je van ik wil alles weten wat er te weten is. En dat je sociologie gekozen hebt, is een bevestiging van mijn gedachten over jou.’

Hij kijkt haar aan en neemt een slokje rode wijn. Hij ziet haar verbazing en zegt: ‘Ja ik dacht veel over jou, je was onbereikbaar voor me en me altijd te slim af. Daar maakte ik me dan kwaad over en probeerde je dan pootje te haken of op een andere manier te kwetsen.’

‘Weet je nog die keer dat ik je uit het water gehaald heb?’

Annet knikt en ziet zijn ogen een vreemde glans krijgen.

‘Je lag voor dood op de bodem van mijn bootje.’

Hij kijkt haar met een vreemde blik aan. Er gaat een rilling door haar heen, ze zwijgt en prikt wat in haar bord.

Plotseling zegt hij: ‘Waarom haatte je me zo?’

‘Omdat je me altijd pestte,’ zegt ze zacht.

Ze ziet een soort verlegenheid. Hij slaat zijn ogen neer, is even stil en zegt dan, haar aankijkend: ‘Het spijt me. Ik wist niet dat je het zo opvatte, dat vind ik heel erg.’

‘Heb je er nog last van?’

‘Nu ik je aankijk en je me zegt waar het door kwam, is het al minder dan het was,’ zegt ze.

‘Je bent niet meer de jongen uit mijn klas.’

‘Langzamerhand probeer ik de dingen uit het verleden te zien als leringen, als je dat niet doet blijf je steken en ik wil graag vooruit.’

‘Is je vaders graf zo’n leermoment voor je?’

‘Dus toch,’ denkt ze en vindt dat hij zo’n vraag eigenlijk niet kan stellen.

Ze gaat haar gevoel voorbij en zegt: ‘Ja beslist, want ook na zijn dood laat hij me niet met

rust. Dat komt omdat ik sommige gebeurtenissen in mijn leven niet kan accepteren.’
‘Dat zijn voor mij ongrijpbare dingen, Annet. Ik heb alleen maar bouwkunde gestudeerd. Waar het om gaat is, belemmert het je in je functioneren?’
‘Van tijd tot tijd steekt het de kop op.’
‘Wat doe je eigenlijk voor de kost?’ vraagt Rick.
‘Ik ben directeur van een particulier opleidingsinstituut. Met een team van docenten geven we cursussen aan directie en personeel van bedrijven, zoals conflicthantering, discussie en vergadertechniek en spiritueel management.
‘Zo, dat klinkt goed! Mag ik volgende week contact met je opnemen? Ik ben namelijk al heel lang op zoek naar een goed opleidingsinstituut dat cursussen kan geven aan diverse groepen in ons bedrijf.’
Ze knikt en geeft hem haar kaartje.
‘Leeft je moeder nog, Annet?’
‘Ja, ze woont hier dichtbij. Nog op zichzelf en kan zich nog aardig redden, maar ik kom er zelden.’
‘Heeft dat ook iets te maken met niet geaccepteerde gebeurtenissen?’
Meer op haar hoede zegt ze nu: ‘Dit lijkt me niet zo’n geschikt moment om daar over uit te wijden.’
Bij het afscheid nemen geeft de aanraking van zijn hand haar opnieuw een sensatie. Die aanraking en de vreemde blik in zijn ogen blijven nog lang in haar gedachten. Ze weet er geen weg mee. Het geeft haar het gevoel op haar hoede te moeten zijn.

2. Tante vertelt

Als Annet door de Dorpsstraat over de dijk Bovenveld uitrijdt, brengt het bordje

Boerheide haar op het idee om tante Stijntje te bezoeken. Tante Stijntje is een schoonzuster van haar opoe Bakker. Opoe is vorig jaar gestorven, zomaar ineens. De twee oude dames woonden al geruime tijd in het zelfde verzorgingshuis, *Huize Avondzon* in Boerheide. Als kind had Annet vaak troost gezocht bij tante. Verhalen vertellen over vroeger waren haar specialiteit.

Ze parkeert haar auto en pakt een fles rode wijn uit de kofferruimte. Er lagen nog meer keurig ingepakte relatiegeschenken in. Met de bekende verpleeghuisgeur in de neusgaten, klopt ze op de deur van kamernummer 257.

‘Kom maar binnen,’ hoort ze tantes bekende stem.

‘Kindje wat een verrassing, dat vind ik fijn. Kom laat ik je zoenen. Mm, wat ruik je lekker.’

‘Dag tantetje hoe gaat het met u?’

‘Ach kind, wat zal ik zeggen, ’t is wat stil nu je opoe er niet meer is. Ze kwam elke dag toch wel zo’n drie keer langs om een praatje te maken. Ja, we waren niet alleen schoonzusters maar ook goede vriendinnen. Ga lekker zitten dan krijg je koffie.’

‘Kijk tante ik heb iets voor u, daar houdt u zo van.’

‘Dat is verwennerij kind, een fles rode wijn. Zullen we die gelijk openmaken?’

‘Mij best, zal ik even helpen? Ik heb een kurkentrekker aan mijn sleutelbos.’

Tante pakt twee kristallen glazen uit het glazenkastje.

‘Dat lijkt het kastje van opoe wel,’ zegt Annet.

‘Dat heb je goed gezien kind. Proost op je gezondheid. Dit glazen kastje heeft jouw opa Geert nog voor je opoe gekocht toen ze alleen met je moeder op de Prinsessengracht ging wonen. Jouw moeder, toen nog de kleine Johanna, was pas zes jaar oud.’

Annet nestelde zich op de bank en nam nog een slokje wijn. Als tante zo begon dan zat ze op haar praatstoel.

‘Je opoe Mientje had het heel moeilijk. In korte tijd twee kinderen verliezen is niet niks. Een mooi kindje, een jongetje van bijna een jaar is aan longontsteking overleden. Ik zie hem nog zo liggen in zijn wiegje. De witte kanten bekleding was helemaal bruin geworden van het stomen. Maar al dat stomen mocht niet baten, het kindje is gestikt in z’n eigen slijm. Toen kwam de pokkenepidemie. Heel veel kinderen zijn aan die rotziekte gestorven. In die tijd was daar niets tegen te doen, ja dan heb ik het wel over 1923 hoor. De hele stad rouwde. Toen we Mientjes tweede kind in het kindergrafje gelegd hadden, was Johanna, jouw moeder aan de beterende hand van de pokken. Zij was net vier jaar geworden.’

In gedachten rekende Annet terug. ’t Is nu 1981. Haar moeder was van 1919 en tante scheelde 24 jaar met haar, dus was ze van 1895. Ze keek het kwieke mensje aan en glimlachte.

‘Dat zijn toch geen leuke dingen, die ik vertel,’ zegt tante verontwaardigd.

‘Nee,’ zegt Annet, ‘maar ik zat even te rekenen en dacht dat u er op uw 86ste nog best mag zijn.’

Tante Stijntje heft haar glas en zegt: ‘Daar drinken we op kind.’

‘Wat ging er eigenlijk mis met het huwelijk van opa en opoe,’ vraagt Annet.

Ze had nog steeds de schrik van de rouwkaart van opoe Mientje in haar geheugen. Door die kaart was ze tot de ontdekking gekomen dat opoe bijna haar hele leven als gescheiden vrouw geleefd had. Alleen haar meisjesnaam stond op de kaart en ook geen vermelding van ‘echtgenote van’ of iets dergelijks. Dit verzwijgen van de feiten maakte haar boos. Tante zette haar glas neer en zei: ‘Ik bracht veel tijd door bij Geert en Mientje en zorgde voor Johanna, maar ik heb het niet kunnen voorkomen. Je moet weten kind, dat mijn broer Geert een flierefluiter was. Hij ging veel uit met zijn kornuiten, maar werkte ook hard. Hij verhandelde brandstof en aardappels dat in die dagen met de binnenvaartschipper meeinging. Veelal reisde hij mee om de betalingen te regelen, dus was hij vaak dagen achtereen van huis. Ze woonden in een mooi huis aan de Schipperskade waar ook een pakhuis aangebouwd was, dat vol met goederen lag. Mientje was weer in blijde verwachting en iedereen hoopte dat ze daardoor haar verdriet wat zou vergeten. Maar het werd een miskraam. Ze was altijd al moe, lusteloos en verdrietig en dit gebeuren maakte het er niet beter op.

Ik ging elke avond, nadat Johanna was ingestopt, naar mijn eigen huis. Geert vond het niet goed dat, als hij van huis was, Mientje alleen achterbleef.

Er kwam daarom een hulp voor dag en nacht. Dat was een hele verlichting voor Mientje. We hadden nu tijd om met de kleine meid in het park te wandelen. Het vrolijke kind bracht wat afleiding en het ging met Mientje wat beter. Tot ze weer een misgeboorte kreeg. Er was geen troosten meer aan. Geert had het veel te druk met zijn zaken om aandacht aan haar te schenken. Als hij niet werkte, wilde hij feesten. Hij kocht mooie jurken en sieraden voor haar en wilde dat ze met hem uitging. Het mocht allemaal niet baten. Mientje was verdrietig en bleef thuis. Zo mooi als ze was, kwijnde ze helemaal weg.’

‘Daar moet jij iets van kunnen begrijpen Annet,’ zei tante, ‘of was het in jouw huwelijk iets anders?’

Verlegen met deze pijnlijke vraag, nam ze een slok uit haar glas en zei: ‘Ja, bij ons was het anders. Dat kun je niet met elkaar vergelijken. Maar wat gebeurde er met het dienstmeisje?’

‘Het meisje voor dag en nacht, een mooi kittig ding, zorgde voor de kleine meid en deed de hele huishouding, terwijl Mientje de meeste tijd op bed doorbracht. Op een dag kwam het meisje, Gerda heette ze, naar me toe en zei dat ze in verwachting was. Nou in die tijd was dat wel een ramp moet je weten. Nu wist ik dat ze kennis had aan een jongen en adviseerde haar om dan maar zo snel mogelijk met die jonge man te trouwen. Wat ze toen zei, heeft mij zeer geschokt, want ik had nooit van mijn broer Geert gedacht dat hij zoiets zou doen. Het meisje zei: ‘Ja maar ik ben zwanger van meneer, uw broer!’

‘Ongelooflijk dat ik dat nooit geweten heb,’ zei Annet.

‘Ja kind, daar heb ik ook aan meegeholpen,’ zegt tante. ‘Maar het meisje keek me zo eerlijk aan, dat ik in mijn hart gelijk wist dat ze de waarheid sprak. Ik zei tegen Gerda dat ze dat tegen niemand mocht zeggen. ‘Je moet er voor zorgen dat je vriend zo snel mogelijk met je gaat trouwen. Ik zal je geld geven voor een uitzet en een trouwjurk.’ En Gerda beloofde mij te zwijgen. Dat was dus mooi voor elkaar. Ze trouwde met haar winkelier en het kindje dat geboren werd, kreeg zijn achternaam. Nooit heb ik er over

gepraat met je grootvader Geert en ook niet met Mientje.’

‘Was dat nou wel eerlijk tante? Dat kind heeft dan nooit haar echte vader leren kennen.’

Er kwam bij Annet een onaangename pijn in haar buik naar boven, iets dat een ver-
verleden opriep dat net zo hevig onbespreekbaar was als de pijn zelf.

‘Ja wat is eerlijk,’ zei tante Stijntje. ‘Een kind heeft recht op een moeder, maar de vader is
vervangbaar toch?’

Er ging een pijnsteek door Annet heen en ze verbaasde zich over zichzelf dat het
zorgvuldig weggestopte geheim zo pijnlijk oproepbaar was. ’t Is dat ze van tante wist dat
ze het goed meende, maar anders was ze nu gillend weggelopen. Er was ook een
onbedwingbare nieuwsgierigheid naar de beleefde emoties van haar voorgeslacht.

‘Wat ik je nog wil vertellen Annet, om toch straks wat mild over mij en broer Geert te
oordelen, is dat er een nieuwe huishoudster kwam. Ik had een oudere vrouw uitgekozen
om voor Mientje en de kleine Johanna te zorgen, zodat ik ook weer wat tijd kreeg om
mijn eigen leven te leven. Maar een mens heeft niet alles in de hand. Geert bleef steeds
vaker van huis weg. Eigenlijk had ik het moeten zien, maar ik wilde het niet zien. Ik hield
van mijn broer.

’t Was een goeie, vrolijke, vriendelijke man. Altijd had hij cadeaus voor Mientje, mij en
je moeder mee. De mooiste dingen kreeg de kleine meid van hem. Ik herinner me nog een
prachtig hobbelpaard versierd met houtsnijwerk. Daar heeft je moeder vaak mee
gespeeld.’

‘U bedoelt het hobbelpaard dat ik ook als kind gehad heb?’ Dat lag nog pijnlijk duidelijk
in haar herinnering.

‘Ja precies, dat paardje heeft Johanna ook weer voor jullie gebruikt.’

‘Nog geen jaar na het huwelijk van Gerda wordt er bij mij aangebeld. ’t Is Mientje,
ontdaan en huilend. Ze was die avond het pakhuis ingelopen om te vragen of Geert nog
koffie wilde.

’t Was donker, zo vertelde ze, en op het kantoortje ook. Toen hoorde ze wat in het pakhuis
en is gaan kijken. Daar zag ze haar eigen man Geert de liefde bedrijven met Gerda, die zo
braaf getrouwd was met die degelijke winkelier.’

‘Tante, dat kunt u toch niet goed praten!’ roept Annet uit.

‘Ach lieve kind, je denkt zo’n vrijgezelle tante heeft er geen verstand van. Maar vergis je
niet, ik ben wel ongetrouwd, maar niet onbemind gebleven.’

Annets verbazing stak ze niet onder stoelen of banken.

‘Waarom geen huwelijk tante?’

‘De mannen zijn onbetrouwbaar, Annet. Mijn grote liefde had al een vrouw en kinderen.
Toen zijn vrouw stierf, heb ik voor Berend en de kinderen gezorgd.’

‘Lieve tante Stijntje, ik heb altijd gedacht dat u met oom Berend getrouwd was.’

‘Nee Annet, oom Berend had naast zijn wettige echtgenote nog een vrouw waar hij van
hield en ik wilde niet hetzelfde lot ondergaan als zijn vrouw.’

Ze zuchtte. ‘Maar wat heb ik van die man gehouden. Heeft jouw Paul ook een ander?’
vroeg ze plotseling.

Haar schrik verbergend, zei ze: ‘Nee tante, bij ons ligt het anders.’

‘Meisje, meisje laat je niet voor de gek houden.’ Ze keek haar doordringend aan, het

klonk als een waarschuwing.

‘Hoe is het afgelopen?’

‘Nadat Mientje Geert en Gerda betrapt had, heeft ze hen alleen aangestaard en is daarna naar mij gehold. Ik heb haar laten uithuilen en haar in mijn bed gestopt. Toen ze sliep ben ik naar Geert gegaan. De huishoudster zei dat hij niet thuis was. Ik liep terug door het donkere pakhuis en mijn hart stond stil. Daar hing Geert aan een touw.’

Onwillekeurig gingen de handen van Annet naar haar keel.

‘Ik gilde,’ ging tante verder, ‘en probeerde hem op te tillen en riep maar steeds, dit mag niet Geert, dit mag niet! Ik voelde dat hij bewoog en ik schreeuwde nog harder en tilde hem met alle macht omhoog. De huishoudster heeft me horen gillen, ze kwam aangerend. Het mens heeft een trap gepakt en het touw doorgesneden. Geert viel boven op mij. Hij leefde nog.’

Ze slaakte een zucht van verlichting alsof ze het opnieuw beleefde.

‘De dokter zei dat alleen zijn strottenhoofd beschadigd was, maar dat zou wel weer genezen.’

‘Liefde en seks kunnen veel teweeg brengen, tante. Voor mezelf denk ik dat je dit soort zaken het beste open en eerlijk aan elkaar moet vertellen.’

Tante Stijntje geeft opnieuw een zucht. Annet knielt bij haar neer en pakt haar beide handen in de hare. Ze ziet de emotie die na zoveel jaren weer opgeroepen is.

‘Dat was in mijn liefde niet mogelijk kind, dat zou meer kapot gemaakt hebben dan heel. Wat had Berend zijn kinderen moeten vertellen? Ouders moeten toch een voorbeeld zijn?’

‘Lieve tante, ik ben blij dat u mij dit verteld hebt. Het geeft me meer inzicht in het leven van mijn moeder. Dit soort gebeurtenissen drukken ongewild toch een stempel op opgroeiende kinderen, hoe klein ze ook zijn. Kinderen voelen intuïtief aan of hun ouders gelukkig zijn met elkaar. Mijn moeder is niet harmonieus opgegroeid. Ze heeft deze dingen altijd voor me verzwegen.’

‘Ik denk dat haar moeder haar ook niet alles verteld heeft,’ zegt tante.

‘Ik weet het niet,’ zegt Annet. Ze staat op en gaat weer op de bank zitten.

‘Denkt u niet dat het beter is de hele waarheid aan je kinderen te vertellen, waarin je ook je zwakheden bekent, dan altijd in een halve waarheid te leven?’

‘Wat is er verder met mijn grootvader gebeurd, of mag ik dat niet weten?’

‘Ja, misschien is het toch maar beter dat je het weet. Nu Mientje dood is, kan ik het je wel vertellen. Maar ‘k weet bijna wel zeker dat jouw moeder Johanna niet het hele verhaal kent.’

‘Mijn moeder heeft het alleen altijd over de heldendaden van haar vader,’ zegt Annet.

‘Hij was ook een echte held, een oorlogsheld,’ zegt tante met vuur.

‘Je grootvader heeft, nadat hij geprobeerd heeft zich van het leven te beroven, toch een keuze gemaakt. Hij heeft mij uitgelegd dat hij van je grootmoeder hield, maar ook van Gerda. In die tijd was scheiden een schandaal. Toch is hij van Mientje gescheiden en Gerda is ook van haar winkelier gaan scheiden. Dat huwelijk had nog geen jaar geduurd. Na de vereiste negen maanden die wettelijk tussen twee huwelijken moeten zitten, zijn Gerda en Geert in stilte getrouwd. Mientje heeft een huis gekregen op de

Prinsessengracht, je weet wel niet zo ver van de Schipperskade. Geert heeft goed voor haar gezorgd, hij heeft het huis ingericht en zij kreeg een toelage van hem. Het enige wat Mientje weigerde, was om haar meisjesnaam te gebruiken na de scheiding. Ze wilde net als Johanna ook Bakker blijven hetten.'

'Met de rouwkaart van opoe Mientje moest ik ook twee keer kijken en nadenken, wie nou eigenlijk Mientje Jonkman was,' zei Annet. 'Ik heb het tegen mijn moeder gezegd na de begrafenis.'

'Wat kindje?'

'Nou dat het verregaand is dat ik via een rouwkaart moet ontdekken, dat mijn opoe al haar hele leven gescheiden is.'

'Hoe reageerde Johanna daarop?'

'Ze haalde haar schouders op en zei niets.'

'Je moeder gedraagt zich nog altijd als het verwend kind,' vergoelijkt tante haar. 'De kleine Johanna is altijd verwend geweest door haar vader. Ze kreeg sieraden en mooie jurken van hem. Ze kwam ook gewoon bij hem thuis, Gerda vond dat goed. Er werden nog meer kinderen geboren en je moeder speelde vaak met hen.'

Annet keek naar het glazen kastje. Ze had het altijd een juweeltje gevonden met dat mooie geslepen glas. Als je zulke mooie dingen na je scheiding aan je ex geeft, moet er toch nog wel iets van liefde of genegenheid aanwezig zijn. Haar glas was leeg en tante uit verteld.

'Ga je nog even langs je moeder?'

'Dat kan ik niet, tante.'

Tante zuchtte. 'Ze is zo alleen, ze heeft zo weinig vrienden.'

Annet kijkt haar aan.

'Het één is het gevolg van het ander. Ze heeft mij altijd de dood van mijn broertje verweten.'

'Ik weet het kind.'

'Vaak genoeg heb ik geprobeerd om redelijk contact met haar te onderhouden, maar steeds bezeert ze me. Ze haat me, dus kan ik maar beter uit haar buurt blijven.'

'Je mag geen kwaad met kwaad vergelden, Annet. Johanna zit te vast aan haar verleden en met je zus Marijke heeft ze ook al niet zo'n goede band.'

'Nee, maar met wie heeft ze wel een goede band?'

Tante haalt haar schouders op. 'Gedane zaken nemen geen keer, Annet.'

'Wat bedoelt u daarmee? U gelooft toch niet echt dat ik als kleuter mijn broertje vermoord heb?'

'Nee, dat bedoel ik niet, er is in die tijd nog veel meer gebeurd!'

'Iets dat ik moet weten?'

De oude dame kijkt haar niet aan, als ze zegt: 'De oorlogsjaren hebben een stempel op je gedrukt kind.'

Ze nemen afscheid van elkaar en Annet heeft voor het eerst van haar leven het gevoel dat tante Stijntje iets achter hield voor haar. Iets wat met haar moeder te maken heeft.

Op de terug weg verzonk ze in gedachten. Haar tante, gelukkig in de liefde met oom

Berend, terwijl zij niet zijn enige liefde was. Zou zij dat kunnen? Nooit, dacht ze, maar zou ze wel ooit de waarheid durven spreken?

Thuis gekomen liet ze de dag nog eens aan haar voorbij gaan. Ze bleef steken bij Rick. Vreemd eigenlijk dat hij niet gevraagd had of zij een relatie had. Ze wist dat van hem evenmin. Toch ongelooflijk dat haar antipathie verdwenen was, terwijl ze daar toch meer dan vijftientig jaar mee behept was geweest. Er was een vreemd gevoel voor in de plaats gekomen.

Wat bedoelde tante nou met 'de oorlogsjaren hebben een stempel op je gedrukt'?

3. Terug in de tijd

Moeder Johanna kijkt op van haar breiwerk, ze dacht dat ze wat hoorde. Nee, er is niemand en er komt ook niemand voor haar. Een klein vlammetje van hoop was gaan branden toen ze in de plaatselijke krant het nieuws las van de feestelijke reünie. Maar alles was stil gebleven.

Marijke, haar jongste, kon ook niet elke dag op de stoep staan want met een man, vier kinderen en een baan hield je weinig tijd over. Annet haar oudste is al in geen tien jaar thuis geweest. Ze had haar voor het laatst gezien op de begrafenis van haar moeder. Annet had altijd stille verwijten. En zonder dat ze die uitsprak, voelde Johanna zich toch schuldig. Als ze breit, gaan haar gedachten altijd terug naar vroeger. Wat zou ze ook over vandaag denken, alle dagen zijn hetzelfde. Opstaan, stoffen, boodschappen doen, eten koken, wassen en strijken, een stukje breien en weer naar bed.

Ineens zijn haar gedachten weer bij vroeger. Ze is zes jaar en huppelt aan de hand van tante Stijntje. Moeder ligt weer ziek op de divan thuis. Johanna vindt het heerlijk om met tante te wandelen. Natuurlijk gaan ze ook even naar het grote huis van pappa en tante Gerda. Tante Stijntje noemt pappa altijd 'broertje'.

Als ze binnen komen in het grote pakhuis met de hoge balken, ziet ze haar vader. 'Pappa,' roept ze en rent naar hem toe.

Blij verrast tilt hij haar hoog op en zegt: 'Dag mijn lieve, kleine Johanna.'

Hij kust haar, zet haar voorzichtig op de grond, haalt een hand met snoepjes uit zijn zak en geeft ze aan haar. Tante Stijntje staat er glimlachend bij te kijken.

'Ga maar even bij tante Gerda en de nieuwe baby kijken,' zegt hij tegen Johanna. Ze draait zich om en huppelt weg.

Dan hoort ze tante aan haar vader vragen: 'En Geert, ben je nu gelukkig?'

Ze staat stil en gaat achter een paar kisten staan en hoort haar vader zeggen: 'Stijn, ik ben in de verkeerde tijd geboren, 'k zou wel vijf vrouwen willen hebben.'

'En heb je die ook?'

'Niet zulke moeilijke vragen stellen zusje.'

Johanna ziet van achter de kisten dat hij een arm om haar heen doet.

'Jij vraagt toch ook niet aan Berend waar hij op zaterdagavond heen gaat?'

Ze bloost.

'Over zulke dingen praat je niet, Geert.'

'Jij zou nou eens een goeie, eerlijke man tegen moeten komen en dan trouwen.'

'Ikke niet, ik kom niets tekort.'

Ze kijkt hem niet aan. Bang dat hij de waarheid van die hunkering in haar ogen zal zien.

Hij drukt haar dichter tegen zich aan.

‘Als ik nou eens wat meer kon hebben van die eerlijke trouw van jou, Stijn.’

‘Je hebt toch niet weer moeilijkheden gemaakt, hè. Mannen zoals jij zaaïen verdriet,’ zegt ze uit de grond van haar hart.

Op dat moment drong het tot Johanna’s kinderhersentjes door waarom haar moeder verdriet had. Ze bleef doodstil achter de kisten staan. Mamma huilde elke dag omdat pappa iets gedaan had. Op de terugweg had ze aan tante gevraagd, wat pappa voor ergs gedaan had. Maar tante had gezegd dat ze daar nu nog te klein voor was en dat ze dat later, als ze groot was, wel zou begrijpen.

De breipennen tikten harder tegen elkaar alsof ze boos was, maar ze brachten haar niet terug in de tegenwoordige tijd. Haar gedachten dreven verder.

Als meisje van zestien jaar had Johanna verkering gekregen met een jongen uit Bovenveld, een dorpje niet zo ver van de stad. Hij werkte als schippersknecht op één van de vele schuiten die aanlegden om te lossen bij het pakhuis aan de Schipperskade.

Zij was elke donderdag bij tante Gerda om te helpen met het naai- en verstelwerk. Na haar opleiding als naaister aan de school in de Parkstraat maakte ze thuis kleding voor deftige mensen. Van haar vader had ze een nieuwe Singer trapnaaimachine gekregen met een glanzende mahoniehouten kap er over heen.

Het waren dagen van werkeloosheid en stille armoede. De handel floreerde niet zoals verwacht en haar vader kon haar moeder niet meer dezelfde toelage geven als de afgelopen tien jaar. Moeder moest gaan werken om wat bij te verdienen. Ze vond een baantje als schoonmaakster bij een doktersgezin. Af en toe stopte mevrouw van de dokter moeder iets lekkers toe. Meestal was het krentenbrood met boter en daar smulden moeder en zij dan van thuis aan de keukentafel.

Die jongen uit Bovenveld verscheen geregeld in het pakhuis van haar vader en heel vaak op donderdag. Soms moest Johanna van tante Gerda de koffie voor haar vader en de knechten in het kantoortje brengen. Een keer had hij naar haar geknipoogd.

Vroeg in de avond op zaterdag ging de bel aan de Prinsessengracht. Mientje, haar moeder, was geschrokken. Er werd nooit gebeld bij hen en zeker niet om deze tijd.

‘Ik ga wel kijken moeder,’ had Johanna gezegd.

Ze opende de deur en een brede grijns begroette haar. Ze herkende hem uit het pakhuis, hij zag er nu keurig uit. Zijn vieze schippersbroek had hij verruïld voor een keurig pak.

‘Ik heb toestemming van je vader om een wandeling met je te maken,’ zei hij met enig vermaak om haar verbaasde gezicht.

Omdat ze niet antwoordde ging hij verder: ‘Zullen we naar het Wilhelminapark gaan?’ Johanna knikte.

‘Dat moet ik dan eerst aan mijn moeder vragen,’ bracht ze verlegen uit. ‘Wacht hier maar even,’ en ze liet hem in het portaal. Haar moeder, liggend op de divan, stak een bezwerende vinger op en wilde er niets van weten.

‘Je bent nog veel te jong. Hoe haalt je vader het in zijn hoofd om daar toestemming voor te geven. Straks zit ik met de brokken. Er is geen man te vertrouwen.’

Plotseling ging de deur open en daar stond de jongeman. Hij gaf haar moeder een hand en zei keurig: ‘Gijsbert van Weerten mevrouw, hoe maakt u het? U kunt mij wel vertrouwen,

ik breng uw dochter voor het donker weer thuis.’

Moeder Mientje was rechtop gaan zitten en een tijdje sprakeloos. Ze zuchtte en zei: Nou goed dan, maar om half negen thuis Johanna en denk aan alles wat ik je gezegd heb.’

Dat wist het meisje maar al te goed.

Johanna en Gijsbert waren naar het park gewandeld. Daar liepen meer stelletjes.

Sommigen zaten op de groene houten bankjes in de late avondzon. Gijsbert vertelde over het bedrijf van zijn vader. In het schipperstransport was nog wel brood te verdienen.

Samen op een bankje gezeten had hij gezegd: ‘Wat ben je stil.’

Ze knikte en lachte verlegen.

‘Ik luister naar je,’ had ze zacht gezegd.

Hij had haar aangekeken en zij had haar ogen neergeslagen.

‘Het komt wel goed,’ waren zijn woorden, ‘kom ik breng je bij je moeder.’

De vriendschap tussen Gijsbert en Johanna noemde iedereen verkering. Zij spaarde voor haar uitzet en hij om een eigen bedrijf te beginnen.

Johanna vond hem aardig, hij was lang en knap van uiterlijk. Donkerbruin haar, vierkante kaken met een rechte neus en grijsblauwe ogen.

Hij zei dat hij haar het mooiste meisje van de stad vond. In het dorp waren ze jaloers op hem. Er was niemand die een meisje uit de stad had. De stadse bevolking moest niets hebben van de boerenkinkels op het platteland.

In het begin, bij hem thuis, hadden ze haar uitgelachen omdat ze zo netjes sprak en met mes en vork at in plaats van met een lepel.

Johanna fietste om de veertien dagen op zaterdag naar Bovenveld. Gijsbert kwam haar altijd halverwege tegemoet. Op een mooie zomerse zaterdagmiddag waren ze afgestapt, omdat Johanna boterbloemen en margrietten wilde plukken langs de kant van de weg.

‘Zal ik voor jouw moeder ook een bos bloemen plukken?’ vroeg ze.

‘Kom eerst eens even bij me zitten,’ zei hij.

Ze gehoorzaamde.

Zijn hand ging over haar haar en peuterde de vlecht los. Met het boeket nog in haar hand legde hij haar neer in het warme gras. Haar blonde, losse haar viel als een krans om haar mooie gezichtje met de helder blauwe ogen.

Bijna twee jaar kenden ze elkaar en nu voor het eerst zag en voelde ze hem van zo dichtbij.

‘Mannen kun je niet vertrouwen Johanna.’ Haar moeders woorden weergalmden in haar hoofd. Ze hield haar bloemen geklemd in haar hand. Gijsbert zag de verandering in haar ogen.

‘Je hoeft niet bang te zijn, ik doe je niets’ en drukte zijn lippen op de hare. Stokstijf bleef ze liggen en durfde geen adem te halen. Hij hield op en streelde haar haren.

‘Eén zoen is toch niet zo erg. We gaan bijna trouwen.’

Ze glimlachte door haar angst heen en zei: ‘Ja dan komt alles goed, laten we eerst maar getrouwd zijn.’

Thuis gekomen had ze aan haar moeder gevraagd hoe het ging als je getrouwd was.

Pijnlijk getroffen door deze vraag had ze geantwoord: ‘Kind het is het beste om je man te geven waar hij om vraagt, maar geef nooit alles anders ben je verloren.’

‘Maar moeder, hoe moet.....’

‘Nee kind, hier heb ik alles mee gezegd,’ was haar antwoord.

Johanna was naar tante Stijntje gegaan, die had haar gerustgesteld en gezegd dat alles vanzelf zou gaan. Gijsbert was een goeie jongen, hij hield van haar.

Johanna vond hem heel aardig te meer omdat hij beloofd had haar moeder wekelijks geld te geven nu ze haar baan kwijt geraakt was. De dokter was opgeroepen voor militaire dienst en zijn vrouw en kinderen waren naar familie vertrokken.

Gijsbert had vrijstelling gehad vanwege de onmisbaarheid in het bedrijf van zijn vader.

Ook werkte hij nog steeds als schippersknecht om zoveel mogelijk te kunnen sparen.

Vervoers- en Handelsmaatschappij Van Weerten en Zn handelden in alles wat maar enigszins winstgevend leek. Brandstof uit de Limburgse mijnen en aardappels uit Friesland.

Johanna trouwde met Gijsbert. Hun woning was de zolder van een oude villa, die midden in het dorp stond. Vier stoelen, een tafel en een bed stonden onder de hanenbalken. In het bed in het donker was het gebeurd en daarna nog oneindig veel keer.

Haar moeders woorden indachtig, *geef hem wat hij wil maar niet alles*, waren haar houvast geweest. Ze was netjes met haar haar in een vlecht, de mooie lange nachtjapon met het nieuwe ondergoed aan, in het ledikant gestapt. Hij in z'n lange onderbroek en hemd met mouwtjes. Hij had haar broek uitgetrokken en was boven op haar gaan liggen. Verstijfd van schrik had ze hem laten gaan. Tot die vlijmscherpe pijn een kreet over haar lippen perste.

't Was goed dat het donker was, dan bleven haar stille tranen onopgemerkt. Hij gromde en viel als een blok van haar af. Lang lag ze wakker terwijl hij sliep. En net toen ze wat wegdoezelde, voelde ze zijn hand aan haar borsten en voor ze er erg in had, lag hij weer op haar en deed hetzelfde. Ze kon niet begrijpen als hij zei dat hij haar aardig vond, dat dit dan nog een keer nodig was.

In de negen maanden die volgden, verwachtte ze haar eerste kindje. De oorlog brak uit. Geen leven voor nieuw leven, het jongetje werd dood geboren. Geen tranen, geen woorden van troost, slechts minachting. Zou ze ooit kinderen kunnen krijgen? Die angst kneep haar keel dicht. Gijsbert wilde zonen, minstens net zoveel als zijn vader. Met zonen telde je mee. Dan kon je je bedrijf staande houden.

Johanna huiverde.

't Zal nog een keer moeten gebeuren.

De breipennen lagen stil in haar schoot, het was donker geworden maar de duisternis kon de glinstering van haar tranen niet verbergen.

4. Heden en verleden

‘Mevrouw, ene mevrouw Bouwmeester aan de telefoon voor u.’

‘Verbindt maar door Aleid, dank je wel.’

‘Met Annet van Weerten.’

‘Hallo met Josien, ik bel je om een afspraak te maken.’

‘Lijkt me een goed idee, maar daar moet ik wel even een goed moment voor vinden, ’n

ogenblikje, lukt het jou de 22ste, laten we zeggen om elf uur?’

‘Prima, zullen we in Amsterdam afspreken?’

‘Goed idee, om elf uur in Krasnapolsky?’

‘Ja leuk, tot dan Annet.’

‘Dag Josien.’

Annet schudde haar zwarte dikke haar naar achteren en noteerde de gemaakte afspraak in haar agenda. Heel bijzonder, een afspraak met haar dierbaarste jeugdvriendin. Ze legde haar pen neer, leunde achterover in haar bureaustoel en staarde voor zich uit. Haar blanke, roomkleurige huid was iets verkleurd door de zon. Een rechte neus, donkerbruine bijna zwarte ogen gaven haar het beeld van een klassieke schoonheid. Ze leek niet op haar vader met zijn vierkante trekken. Eigenlijk ook niet op haar moeder, die blank en blond was en blauwe ogen had. De familie had wel eens grapjes gemaakt over haar uiterlijk. Ze was vast het kind van de melkboer: Max Cohen, met zijn pikzwarte haar. Opa van Weerten had gezegd dat het gekkenpraat was, want Max Cohen was aan het begin van de oorlog al opgepakt door de Duitsers. In haar kinderjaren was ze dikwijls uitgescholden voor ‘jodenkind’.

En zoals het zovaak ging keerden haar gedachten terug naar die tijd.

Ze vroeg aan haar moeder wat ‘jodenkind’ betekende.

‘Onzin,’ antwoordde ze, ‘jij bent Annet van Weerten en geen jodenkind. Je haarkleur is een speling van de natuur. We zullen het familiealbum eens opzoeken. Ik herinner me dat je overgrootmoeder ook zwart haar had.’

Moeder en zij hadden in het grote familiealbum wat mensen gevonden die ook zwart van haarkleur waren en Annet was op dat moment gerustgesteld.

‘Laat ze maar schelden,’ zei haar moeder, ‘ze zijn gewoon jaloers op je mooie haar.

Josien, je vriendinnetje, heeft toch ook zulk haar terwijl haar vader en moeder een bruine kleur hebben?’

De telefoon bracht haar terug naar de werkelijkheid. Er moest gewerkt worden. Ze was gevraagd voor een gastcollege aan de VU en ze zou spreken over Emotionele Intelligentie.

Annet probeerde zich te concentreren. Als ze eenmaal goed bezig was, bleven haar gedachten wel bij het werk dat ze fijn vond om te doen. Maar de laatste tijd had ze er steeds meer last van dat haar gedachten afdwaalden. Laatst had ze het met een therapeute besproken en die had haar verzekerd, dat als je steeds terugkeert naar dezelfde gedachten, het vaak onverwerkte gebeurtenissen zijn.

Ze zat achter haar bureau en keek naar buiten. ’t Was prachtig helder weer voor de maand april. Het voorjaar zat in de lucht. Dat had ze nu niet in haar gedachten moeten krijgen. De maand april wilde ze het liefste overslaan. Met de pen in haar mond staarde ze ver terug in de tijd. En ze doorleefde het onuitwisbare pijnlijke opnieuw, haar handen gingen naar de littekens in haar benen. Zou de pijn dan nooit verdwijnen?

Het bloederige woord ‘schuld’ was met glas in haar ziel gekrast. Haar hoofd zat vol, ze kon er niet los van komen. Het klonk als een echo. Er trok een rode waas voor haar ogen.

‘Het vreemde kind,’ zei haar vader.

Annet hoorde het luid en duidelijk: ‘Dat vreemde kind wil ik niet, je zorgt maar dat je het kwijt raakt. Het hele dorp spreekt er over. Ze is onhandelbaar, ongehoorzaam en ze loopt steeds weg.’

Annet wilde ook niet eten, ze kon niet eten.

Als ze aan tafel gingen, zat ze als kleuter tussen twee kijvende mensen. Het snoerde haar keel dicht. De haat die uit de ogen van haar vader sprak, maakte haar misselijk.

‘Nu is het afgelopen klein kreng.’

Hij pakte haar hardhandig beet en zei: ‘Eten.’

Hij lepelde de aardappels haar mondje in.

‘Je mag dankbaar zijn dat er nog eten is,’ tierde hij.

Ze stikte bijna door de volle mond en kreeg het niet weggeslikt. De baby huilde in de wieg, haar kleine broertje. Al kokhalzend hapte ze naar adem. Waarom zei haar moeder niet dat hij moest ophouden? Waar was hij zo kwaad over.

Ze had hem horen zeggen tegen haar moeder: ‘Mens hou op met je gezeur, er is ook altijd wat met je. Je kunt niet eens mijn vrouw zijn.’

Ze hield haar kaken op elkaar geklemd omdat haar mond te vol was, maar hij wrikte de lepel tussen haar tanden.

‘Vreten zul je klein kreng, we zullen eens zien wie hier de baas is.’

Annet braakte in een golf alles wat in haar mondje en maag zat uit. Hij ving het op in het nog halfvolle bord.

‘Zo ben je klaar dame, dan gaan we nu het bord leeg maken,’ en hij begon haar het braaksel te voeren.

‘Ik hoef niet meer pappa, ik heb genoeg,’ zei ze benauwd.

‘Bord leeg eten,’ snauwde hij.

Haar moeder was naar de huilende baby gegaan. Annet kokhalsde opnieuw.

‘Geen gekots klein kreng. Alles wat je uitspuugt, krijg je vanavond weer, net zolang tot je weet wie hier de baas is. Morgen komt de vodenboer langs en dan verkoop ik je aan hem. Nou, eten!’

‘Mevrouw, mevrouw uw bestelde lunch’. Haar secretaresse stond met een blad eten voor haar bureau. Annet keek haar aan vanuit een andere wereld en hield beide handen voor haar mond.

Ze moest overgeven en rende naar het toilet.

‘U bent ziek mevrouw, zal ik de afspraken voor vanmiddag afbellen?’

Annet knikte, pakte haar tas en autosleutels en verliet het gebouw. Ze moest hier iets aan doen, elke keer kwamen die beelden terug, het was een hel. ’s Nachts had ze nachtmerries, een steeds terugkerende droom. Dan droomde ze dat ze op een sjiiek feest was. Ze stond te praten met wat gasten. Haar werd een vraag gesteld, een belangrijke vraag. Iedereen werd stil want ze waren nieuwsgierig wat haar antwoord zou zijn. Dan begon ze te spreken en plotseling zat haar mond vol met een dikke, kleverige brei zo taai als kauwgom. Ze wilde het uitspugen maar het zat vast en het werd steeds meer. Ze

probeerde het met haar handen uit haar mond te trekken. Iedereen keek naar haar. Lange slierten kleverige brei trok ze uit haar mond, maar haar mond werd niet leger. Ze dacht dat ze zou stikken en schaamde zich voor de gasten. Ze rende weg, weg van die plek. Dan werd ze nat van het angstzweet wakker. Ze moest er iets aan doen, misschien een psychiater?

Als meisje van vijftien jaar was ze bij een kinderpsychiater geweest. De man had haar willen overtuigen dat haar ouders wel van haar hielden. Annet was bij haar standpunt gebleven dat het niet zo was. Ze had volgehouden dat ze vast en zeker hun eigen kind niet was. Misschien hebben ze me gevonden, in de oorlog gebeurde er wel meer van die dingen.

Joodse kindertjes werden in die tijd wel geadopteerd, ze had tenslotte het uiterlijk dus was het plaatje rond. Ze was een weesje.

De psychiater had er de geboorteregisters op nageslagen en haar verhaal te niet gedaan. Alles klopte. Geboorteakte en inschrijving in het bevolkingsregister.

Annet was niet erg onder de indruk geweest van al die officiële verklaringen.

‘Het voelt zo,’ had ze gezegd, ‘ouders doen niet zo met hun kinderen, er moet iets mis zijn.’

Nog steeds misselijk met een brok in haar keel kwamen haar gedachten niet los van het verleden. Volgens deskundigen op ’t gebied van kinderpsychologie was het vrijwel onmogelijk om je zoveel details te herinneren uit je derde en vierde levensjaar.

Maar Annet zag het allemaal glashelder voor zich alsof ze het gisteren beleefd had. Ze verzette zich er tegen, ze wilde het niet, ze haatte die herinneringen. Maar ze werd er naar toe gezogen. Haar hoofd zat er vol mee, zodat ze aan niets anders meer kon denken. Ineens keerde ze weer terug in de tijd: het was april 1945.

De kinderwagen met haar broertje erin stond buiten in het eerste lente zonnetje. Iedereen probeerde de vreugde die er was vanwege de naderende bevrijding te verbergen. Zolang er nog Duitsers rondliepen kon je de vlag nog maar beter in de mottenballen laten liggen. Achter de villa, waarvan ze de zolderverdieping bewoonden, was een grasveldje waar haar moeder de was bleekte en droogde.

Annet mocht buiten met het houten hobbelpaard spelen, terwijl haar moeder het trappenhuis dweilde en poetste. Als ze dat deed, hoefde ze minder huur te betalen, dat had moeder zelf gezegd. Het kind wist dat er altijd mensen waren die het huis, de hal en de trap weer vuil maakten. Het waren mannen met zwarte leren jassen en hoeden. Die zongen dan staande een lied. Nou ja, het was meer schreeuwen dan zingen. Zij vond het niet mooi en kreeg er altijd kippenvel van. De mensen die bij hen op zolder waren, zagen er bang uit als die mannen in die zwarte jassen er waren. Met z’n allen kropen ze om de beurt door een klein deurtje in de schoorsteen en wachtten daar net zo lang tot die schreeuwers weer weg waren.

Voor aan het huis hing een grote vlag. Niet te wapperen aan een stok, maar gewoon uit het raam als een deken die te luchten hing. Er stond een soort kruis op dat op een hele grote spin leek. Annet had het zelf een keer gezien. Van haar moeder mocht ze nooit op

de straat voor het huis komen, maar ze wist een gat in de heg en had op een middag die vlag gezien en die mannen. Als die zwarte schreeuwers er allemaal waren, moest moeder koffie en een blad met kopjes van de zolder naar beneden brengen. Annet moest dan achter uit het tuinhokje naar de buurvrouw lopen en een moeilijk woord zeggen: vergadering. Zachtjes herhaalde ze steeds het woord tot ze bij de buurvrouw was. ‘Vulgadering’, zei ze dan. Zij wist niet wat het betekende, maar de buurvrouw wel. ‘Grote meid,’ zei ze steevast. Voor Annet terug was bij het tuinhokje had de buurvrouw haar fiets al gepakt en ze fietste heel hard de Dorpsstraat uit.

Vanaf haar hobbelpaard hoorde ze de dweilemmen van haar moeder over de tegelvloer schuiven. Haar broertje lag te slapen in de kinderwagen. Hij lag nu niet meer in de zon. Moeder had gezegd dat de zon goed voor hem was. De kleine Johan was niet zo gezond, omdat hij in de winter geboren was. Hij mocht niet ziek worden. Ze stapte van haar paardje, liep naar de kinderwagen en duwde met haar kleine handjes de wagen een stukje verder zodat deze weer in het zonlicht stond. Haar broertje had zijn oogjes dicht. Annet voelde even aan het kindje en vond hem lief en zacht. Net stapte ze weer op haar paardje toen die enorme explosie haar lijfje met een kracht op de grond smakte. Het houten paardje viel over haar heen. Het regende glasscherven. Nog een knal volgde. Ze bleef doodstil liggen.

Geschreeuw en gehuil.

Mamma huilde, ze riep steeds maar: ‘Johan mijn kindje, Johan mijn jongetje, nee, nee.’

Annet zag haar moeder met een bloederig hoopje in haar armen.

‘Wie heeft die kinderwagen hier onder het raam gezet,’ gilte ze.

Buurvrouwen kwamen aanrennen en probeerden haar te kalmeren. Annet lag nog steeds op de grond met haar hobbelpaard. De achterbuurvrouw pakte haar op.

‘Johanna kijk nou, dit kind zit onder de glasscherven.’

Annet voelde pijn aan haar armen en benen. Haar moeder kwam op haar af. Haar broertje bloedde, hij slingerde als een lappenpop heen en weer. Zijn mooie zachte gezichtje was helemaal stuk. Met grote ogen keek ze naar haar moeder.

‘Jij, jij hebt de kinderwagen verreden,’ gilte ze hysterisch en wees met haar vinger naar Annet. ‘Jij hebt je broertje vermoord, kijk eens wat je gedaan hebt.’ Ze liet het bloederige lijkje aan de kleuter zien.

‘Dit,’ en ze wees met haar vinger naar het dode kindje, ‘dit heb jij gedaan!’

De woorden brandden zich in het kinderbrein. Van dat moment af waren de beelden en de woorden onuitwisbaar in haar hersentjes gegrift.

‘Kom maar Annet, we gaan naar de dokter,’ zei de achterbuurvrouw en haalde voorzichtig de grootste glasscherven uit haar beentjes. Het kind leek niets te voelen en huilde ook niet. Als in trance keek ze naar het kapotte kindje in haar moeders armen. De buurvrouw zette haar achter op de fiets en reed naar de dokter.

Annet wist niet beter als dat zij echt de schuld had aan de dood van haar broertje. Op school was ze ermee gepest. Ze scholden haar uit voor kindermoordenaar.

Altijd deden de littekens in haar benen pijn als in april het voorjaar begon te komen en

steevast droomde ze dan van bloed en schuld.

5. De prijs van het lichaam

Om elf uur precies zit Annet aan de koffie in Krasnapolsky. Ze had haar auto buiten Amsterdam geparkeerd en was met de tram naar de Dam gereden. Ze was te vroeg en had haar tijd vol gemaakt op de boekenafdeling van de Bijenkorf. Blij met haar aankoop *Terug naar vorige levens* van Thorwald Dethlefsen, was ze de Dam overgestoken en genoot van de gezellige drukte om zich heen. Net wilde ze een tweede kopje uit het koffiekannetje inschenken, toen Josien ineens achter haar stond.

Ze begroetten elkaar met een kus. Annet probeerde het oude vertrouwde vriendinnengevoel weer op te diepen. Het moest ergens zitten, want het was er geweest. Josien was geen opvallende knappe verschijning. Een wat te grote neus en vaal bleke wangen gaven haar een alledaags uiterlijk. Maar haar ogen daarentegen hadden iets mysterieus. Als je haar blik kon vangen, kreeg je al gauw de neiging nog eens goed te kijken.

Josien en Annet waren vanaf de kleuterschool tot hun veertiende jaar hartsvriendinnen. Een half jaar na het voorval met Rien Visser in het schuurtje en de redding uit het water door Rick Castello was Annet ineens verdwenen. Niemand wist waar ze naar toe was. Josien was naar de moeder van Annet gegaan en had haar gevraagd waar haar vriendin naar toe was gegaan.

‘Ze is naar een Internaat voor meisjes in Brabant.’

‘Daar heeft ze me nooit iets over verteld,’ reageerde Josien verbaasd.

‘Mag ik haar adres, dan kan ik haar een brief schrijven.’

‘Dat is niet zo’n goed idee Josien, we hebben met de school afgesproken dat er geen contacten zullen zijn met mensen uit het dorp.’

‘Maar mevrouw Van Weerten, ik ben haar vriendin!’

‘Ook jij niet Josien, Annet heeft van jou niet veel goeds geleerd. ’t Was beter geweest dat jullie geen vriendinnen waren.’

De moeder van Annet had de deur voor haar neus dicht gedaan. Josien die niet voor één gat te vangen was, probeerde bij Annets jongere zusje Marijke het adres te krijgen van haar vriendin. Of het kind wist het echt niet, of ze was gehersenspoeld, want Marijke gaf steeds hetzelfde antwoord.

‘Ze is in een Internaat en studeert daar.’

‘Schrijf jij haar wel eens?’

‘Nee.’

‘Wanneer komt ze terug?’

‘Dat weet ik niet.’

‘Heeft ze ook zomervakantie?’ Het kind haalde haar schouders op.

‘Gaan je vader en moeder er wel eens heen?’ Marijke had getwijfeld bij deze vraag.

‘Ja, zeg het maar,’ spoorde Josien haar aan, ‘ik wil het weten! Jij zou toch ook heimwee hebben naar je vriendin?’

‘Mijn vader zegt dat hij Annet nooit meer wil zien. Ze is een slet en ik mag geen contact meer met haar, want anders word ik net als zij.’

‘Wat heeft ze dan gedaan?’ vroeg Josien verschrikt.

‘Iets ergs,’ antwoordde het meisje, ‘en dat komt nooit meer goed. Nu ga ik, want als mijn moeder ziet dat ik met jou praat, krijg ik straf.’

‘Wat heb ik dan gedaan?’ vroeg Josien verontwaardigd aan Marijke.

‘Jij bent even slecht als Annet, Josien Bouwmeester,’ en ze rende hard weg.

Annet en Josien keken elkaar aan.

‘Jij was even ver weg,’ zegt Annet.

‘Ja, ik probeerde de tijd terug te halen waar we uit elkaar gegaan zijn. Ik heb zo mijn best gedaan, maar het is me nooit gelukt om achter de waarheid te komen.’

Peinzend van achter haar kopje kijkt Annet naar Josien.

‘Waar twijfel je over?’ vraagt deze.

‘Ze hebben me nooit geloofd,’ zegt Annet.

‘Wat niet?’

Weer die twijfel.

‘Annet lucht je hart, dat geeft ruimte. Bij mij is het veilig wat het ook is.’

‘Dat kan ik niet, het is iets vreselijks, ik heb het zelf ook nooit begrepen. Vertel jij maar over jezelf, misschien later kan ik je vertellen wat er met me is gebeurd,’ zegt ze zachtjes ‘Ons laatste contact was in dat schuurtje. Wat heb jij daar eigenlijk nog gedaan met die Rien Visser?’ en ze kijkt Josien doordringend aan.

‘Gewoon wat hij wilde. Hij wilde aan mijn borstjes komen om te kijken of ze al gegroeid waren.’

‘En jij liet dat toe?’ vroeg Annet.

‘Nou, eerst niet maar toen liet hij me een rijksdaalder zien en daar heb ik het voor gedaan.’

Ze kijkt Annet uitdagend aan.

‘Als jij niet zo hard was weggelopen, had je ook wat kunnen verdienen.’

Haar uitdagende uitdrukking ging over in een schaterlach bij het zien van het verbaasde gezicht.

‘Annet luister,’ zei Josien, ‘in die tijd gebeurde dat soort dingen. Ik weet er nog wel meer uit onze klas op te noemen die in de onderdijk hun broek lieten zakken voor een kwartje. En ’t was best spannend, je telde mee. Als de jongens niets met je konden, was je uit hun blikveld.’

Trouwens Annet, toen ik jou in het bootje van Rick Castello zag liggen, dacht ik ook wel dat je lekker bezig was.’

‘Hoezo?’

‘Nou, jij lag op de bodem en Rick lag boven op jou.’

‘Echt waar?’ vroeg Annet ongelovig, ‘daar weet ik niets meer van. Hij heeft me uit het water gehaald en in zijn boot gelegd.’

‘Wil je mij vertellen,’ zegt Josien, ‘dat je niet weet of hij iets met je gedaan heeft?’

‘Ja,’ zegt Annet ontdaan, ‘ik weet het echt niet.’

‘Rien Visser zei nog, zo die gaan ook lekker te keer.’

‘Ik moet even buiten westen geweest zijn,’ zegt Annet ademloos.

‘Wat hebben ze nooit van je beloofd Annet?’

Ze gaf geen antwoord en zoals het altijd ging, kon ze de herinnering in haar hoofd niet keren.

Ze maakte een pijnlijke sprong terug in de tijd. Josien en zij waren dertien jaar oud en gingen samen op de fiets naar de stad op een vrije ochtend. Ze wilden naar de lingeriewinkel om een beha te kopen. Natuurlijk wisten de meisjes precies wat ze hebben wilden. Bij tante Stijntje hadden ze limonade gedronken en verteld wat ze van plan waren.

‘We hebben nog geen geld genoeg voor die mooie witte satijnen, dus gaan we nog doorsparen en volgende week bollen pellen.’

Tante Stijntje had geglimlacht en haar portemonnee gepakt.

‘Voor jullie spannende aankoop, maar wel eerlijk samen delen. Koop er maar iets moois voor.’

In het winkeltje aan de Parkweg hadden ze samen in de paskamer de begeerde lingerie gepast. Het voelde vreemd maar wel heel echt. Uiteindelijk was de keuze gevallen op een uitdagend puntig wit zijdeachtig behaaitje. De meisjes hadden het trots laten zien bij tante en met echte puntborstjes waren ze naar huis gefietst.

Op het nippertje en buitenadem was ze net op tijd voor het eten.

‘Annet zeg jij even tegen je vader dat het eten klaar is,’ had haar moeder gevraagd.

Ze voelde zich een echte dame, met borsten liep je anders. ’t Was wel even wennen, maar het voelde goed.

Om de hoek van de deur van haar vaders kantoor, dat bij de zaak aan huis hoorde, zei ze: ‘Moeder vraagt of u wilt komen, het eten is klaar’

’t Zag er blauw van de rook, haar vader was met de boekhouder in gesprek.

Hij keek op en zei: ‘Kom jij eens even hier.’

Annet was binnen gekomen. Van top tot teen had hij haar opgenomen, de sigarenrook prikte in haar neus.

‘Zeg maar tegen je moeder dat ik er aan kom.’

‘Ze worden met de dag mooier,’ hoorde ze de boekhouder zeggen en hij blies een dikke rookwolk haar kant op.

Aan tafel, na het bidden, kwam er een lawine scheldwoorden van haar vader over haar heen.

Marijke keek onnozel voor zich uit en prikte wat in haar bord. Aan het alziend oog van vader Van Weerten ging niets voorbij.

‘Heb jij daar toestemming voor gegeven?’ vroeg hij aan zijn vrouw.

‘Ik niet,’ antwoordde ze.

‘Dus je bent op eigen houtje zo’n hoerig ding wezen kopen,’ ging hij verder en wees naar de puntige borstjes onder het strakke truitje.

‘Belachelijk, net twee erwtjes op een plankie. Je gaat nu van tafel en trekt dat ding uit. Zo hoef je mij niet meer onder ogen te komen en zeker niet als we gaan bijbellezen. Je lijkt wel een hoer. Je moeder heeft nog niet eens zoveel. ’t Zal wel allemaal lucht en schuim zijn,’ en hij kneep hard in één van haar kleine borstjes.

‘Au,’ schreeuwde Annet, ‘doe niet zo belachelijk,’ en sprong op van haar stoel.

‘Alle meiden van de klas hebben er één en voortaan blijf je met je vieze fikken van me af.’

Ze liep de kamer uit en smeed de deur met een knal dicht. Marijke durfde geen vin te verroeren en Johanna keek hem aan met een vreemde blik.

‘Ja, wat kijk je nou,’ zei hij, ‘ik zal der straks op haar flikker geven, eerst mijn bord leeg eten en bijbel lezen.’

‘Ga de lat halen slet,’ bulderde hij even later onder aan de trap.

Annet versteende op haar kamertje. Ze moest zo direct naar school. Ze pakte haar schooltas en ging naar beneden, maar onder aan de trap werd ze vastgepakt.

‘Je hebt dat ding nog niet uitgetrokken,’ zei haar vader treiterend.

‘Ik moet naar school,’ zei ze toonloos.

‘O nee, zo kom jij niet naar school. Ik wil er niet van beticht worden dat ik je als hoer laat rondlopen. Je gaat de lat halen en je wacht in de douche op me. We zullen wel eens zien

wie hier de baas is.'

Ze haalde de lat uit haar vaders kantoor. De boekhouder was er gelukkig niet. Al jaren lag dat ding onder de grote zwarte schrijfmachine. Zolang als ze zich kon heugen gebeurde dit wekelijks. Soms vaker. In de douchecel waar ook een toilet was, stond ze te wachten. De torenklok sloeg één keer. Weer te laat op school, dat betekende strafwerk na schooltijd. Ze hoorde de buitendeur. Zou ze weglopen? Nu kon het nog. Ze was al zo vaak weggelopen van huis, maar elke keer had hij haar weer gevonden en de straf alsnog veel erger uitgevoerd. Waar moest ze heen? De ouders van haar vriendin hadden gezegd geen ruzie te willen met haar vader en moeder. Ze was een keer stiekem blijven slapen bij Josien.

Tante Trees, de zuster van haar vader, had gezegd nadat ze een keer huilend haar het verhaal verteld had: 'Ja kind als je straf krijgt, zul je het er zelf wel naar gemaakt hebben.'

Aan haar moeder had ze niets en haar zusje verdacht ze er van dat ze stilletjes genoot van haar ellende.

'Doe de deur los kreng!' Het haakje van de w.c.deur kraakte.

'Doe open of ik breek je je poten.'

Annet deed het haakje van de deur. Hij kwam binnen en deed de deur weer op slot. Deed het matglazen klapraam dicht en sommeerde: 'Geef hier die lat!'

'Ik moet naar school,' zei Annet zachtjes.

'Jij moet je brutale mond dichthouden. Je kunt kiezen, hier en nu, die bustehouder uit of de bekende straf.'

'Allebei niet,' zei ze en keek hem recht aan.

'Sla je brutale ogen neer, kreng. Denk je dat je mij de baas te zijn. Doe die rok omhoog.' Annet liet haar schooltas, die ze angstvallig tegen haar buik geklemd hield, zakken. Hier was geen ontkomen aan. Waarom was ze niet weggelopen.

'Nou, komt er nog wat van? Ik sta hier een beetje m'n tijd te verdoen, schiet op!'

Annet deed haar rok omhoog. Haar blanke, slanke meisjesbenen worden zichtbaar voor zijn ogen. Ze walgt bij die ervaring.

'Doe je broek uit!'

Ze kijkt hem weer aan.

'Hoe durf je je vader zo aan te kijken, hoerenjong. Uit die broek.'

Hij grijpt haar beet en duwt haar hoofd tussen zijn benen. Annet knijpt haar ogen dicht.

Ze zal geen kik geven deze keer.

Bah, hij stinkt tussen zijn benen. Geklemd met haar hoofd tussen zijn dijen kan ze geen kant meer op. Hij scheurt haar broek af en slaat met de lat op haar ronde, zachte meisjesbillen.

Ze trilt bij de eerste slag. Hij begint te hijgen. Ze probeert zich los te wrikken, maar de klem is ijzersterk. Hij slaat en scheldt. Er komen nieuwe rode bloedstrijmen op de nog niet genezen bloeditstoringen van de laatste keer. Het slaan wordt driftiger. Ze weet dat hij wil dat ze schreeuwt en om vergeving vraagt. Maar ze zal zwijgen!

Waar moet ze trouwens vergeving voor hebben?

Het hijgen wordt heviger. Dan zakt ze door haar knieën. Eindelijk laat hij haar rood

aangelopen hoofd los tussen zijn kruis vandaan.

Ze hapt naar adem en zakt op de grond.

‘Zo, ik heb gedaan wat je moeder me vroeg en nu weet je weer even wie hier de baas is.’

‘Mevrouw wilt u nog koffie?’

Annet keek de serveerster aan vanuit een andere wereld.

‘Ja,’ zei Josien, ‘ik heb al voor de tweede keer koffie besteld met iets lekkers erbij.

Tenslotte mogen we onze hereniging toch wel vieren? Wat zie je bleek, ben je niet lekker? Volgens mij heb je mijn verhaal ook niet helemaal gehoord. Waar zat je met je gedachten? Je bent zo stil.’

‘Mijn gedachten waren bij vroeger,’ zegt Annet een beetje buiten adem. ‘Dat heb ik heel vaak, het lijkt wel of er allerlei linken in m’n hersenen aangeboord worden zodra ik een woord hoor dat met vroeger te maken heeft. En in de meeste gevallen zijn het geen vrolijke dingen.’

Josien keek haar bezorgd aan en zei: ‘Je bent veranderd Annet.’

‘Ik vind dat jij ook veranderd bent,’ gaf Annet terug.

‘Nou ja dat mag ook wel. In zesentwintig jaar kan er wel het één en ander gebeuren waardoor je kunt veranderen.’

‘Ben jij getrouwd?’

Josien knikt en neemt een stukje van haar appelgebak.

‘Ja, ‘k was twintig en hij achtendertig. We kregen een tweeling, twee jongens. Jaap was een goeie jongen maar ik heb nooit echt van hem gehouden. Hij is vorig jaar overleden, zomaar. Een hartverlamming.’

Annet kijkt haar aan, ze ziet geen spoortje emotie.

‘De jongens zijn allebei aan de studie in Groningen en wonen daar in een studentenflat.’

‘Wat doe jij, zit je thuis?’ vraagt Annet.

‘Nee, niet altijd, ik ben parttime gastvrouw. Ik demonstreer producten en doe af en toe een presentatie.’

Annet ziet in haar ogen iets, dat vragen oproept.

‘Was je niet gelukkig met Jaap?’

‘Ja wel, tot op zekere hoogte.’

‘Welke hoogte?’

‘Nou ja, geen hoogte dus.’

De oude Josien steekt de kop op. Annet ziet de verandering op haar gezicht.

‘Jaap was traditioneel. Vrijdagsavond een wip onder de dekens met het licht uit.’

Ze kijkt Annet aan.

‘Wat wil je eigenlijk weten?’ vraagt ze open.

Annet aarzelt.

‘Vroeger was je altijd met seks bezig. Je vertelde me dingen die voor mij en bij velen onbespreekbaar waren. Mijn huwelijk is kapot gegaan omdat ik doodsangst heb voor seks. Jij daarentegen lijkt er van te genieten, hoe doe je dat?’

Josien glimlacht, de vertrouwelijkheid van vroeger lijkt terug te zijn.

‘Ik vind het gewoon lekker, heerlijk van je lijf genieten. Het is een soort sport, alles uit de

kast halen om in extase te raken. Ik heb mijn ouders als voorbeeld, die mensen houden innig veel van elkaar, dat kun je zien en voelen. Dat moet jij ook nog wel weten. Je vond het in het begin bij ons thuis maar gek dat mijn moeder op schoot bij mijn vader zat en ze elkaar open en bloot zoenden.'

Annet knikte.

'Mijn moeder zei, toen ik het thuis vertelde, dat het smerig was om dat zomaar te doen waar de kinderen bij waren.'

'Het moet jou niet gehinderd hebben, want je was bijna elke zaterdag en zondag bij ons en vond het veel gezelliger dan bij jullie thuis. Je bent ook wel eens bij ons in bad geweest. Weet je nog dat we van mijn broer mochten zien hoe groot hij werd. We mochten allebei voelen hoe stijf hij was inruil voor voelen aan onze borstjes.'

'Annet vertel nou eens, wat hebben ze nooit willen geloven?'

Een diepe zucht. Ze kijkt Josien aan met haar eeuwige doodgezwegen geheim op de lippen. Dan zegt ze het ineens.

'Dat ik het nooit gedaan heb met iemand voor ik zwanger werd.'

'Jij zwanger?'

'Ja.'

'Wanneer?'

'Toen ik dertien was.'

'O, nou gaat me een licht op, daarom ben je naar dat internaat gegaan in Brabant.'

'Ik ben nooit in een internaat geweest in Brabant,' zegt Annet verontwaardigd, 'hoe kom je daar nou bij?'

'Dat zei je moeder, je was zomaar verdwenen en niemand wist waar je gebleven was, ook je zusje niet.'

Verbaasd kijkt Annet haar vriendin aan.

'Hebben ze gezegd dat ik in een internaat zat? Wat een belachelijke leugen! Ik zat in een tehuis voor ongehuwde moeders in Oosterbeek.'

'Van wie was je zwanger?'

'Van niemand.'

'Dat kan niet,' lacht Josien, 'dat is alleen de moeder van Jezus overkomen en zelfs daar zijn nog twijfels over.'

'Zie je nou wel, niemand gelooft me. Zelfs jij niet!'

'Maar Annet, dat is toch ook ongelooflijk. Denk nou na, is het je vader geweest?'

Annet kijkt haar aan.

'Mijn vader sloeg me alleen maar!' zegt ze heftig.

'Nou, hij zat ook wel eens aan je en hij keek ook altijd zo hongerig naar je. Dat kon ik me in die tijd ook wel voorstellen, Annet. Je bent een mooie meid en ik heb zo de indruk gekregen dat je vader niet zoveel mocht bij je moeder.'

'Nee, daar kan je wel eens gelijk in hebben. Mijn moeder was altijd ziek of ongesteld.'

'Heeft hij het misschien een keer gedaan, terwijl jij sliep?'

'Ik weet het niet, eerlijk niet. Als ik het wist, zou ik het je zeggen. Bovendien zou ik het zelf ook wel willen weten. Mijn moeder heeft m'n vader altijd in stilte verdacht. Na het gebeurde met mij is hun relatie, die toch al niet veel voorstelde, helemaal verkild.'

‘Lieve Annet, wat een ellende. Waarom heb je mij niet in vertrouwen genomen?’

‘Nadat een vreemde dokter in de stad geconstateerd had dat ik zwanger was, mocht ik het huis niet meer uit. Ik was zogenaamd ziek. ’t Was maar goed ook dat niemand mij gezien heeft, want ik zag er vreselijk uit.’

‘Ik heb steeds je huiswerk gebracht, maar mocht niet bij je komen omdat het besmettelijk was volgens je moeder.’

‘Mijn vader heeft me herhaalde malen in elkaar geslagen omdat ik niet wilde zeggen met wie ik geneukt had. Ja sorry hoor, zo zei hij dat,’ zegt ze een beetje verlegen door haar taalgebruik.

‘Nou Annet, daar hoef je niet voor te blozen. Ik vind neuken wel een leuk woord, dan weet je tenminste waar je het over hebt.’

Door de spontane openheid schieten ze allebei in de lach.

De herinnering aan de nieuwsgierigheid naar ‘de vieze dingen’ die Josien altijd wist te vertellen, deed het laatste beetje terughoudendheid wegebben.

‘Na de gebeurtenis in het bootje van Rick ben ik ongesteld geworden, terwijl ik het net veertien dagen terug geweest was. Het was maar heel weinig en ik dacht, misschien is het van de schrik omdat ik bijna verdrongen was. Ik moet toch wel erg ver weg geweest zijn, want ik kan me met geen mogelijkheid herinneren hoe ik in die boot van hem terechtgekomen ben.’

Josiens ogen werden steeds groter.

Ze ging plotseling recht op zitten en zei: ‘Annet!’

Tegelijkertijd zegt Annet: ‘Nee!’

‘Ja Annet, wel! Denk nou na! Ik denk dat er een stukje van de puzzel terecht is.’

Alsof ze een beerput open getrokken heeft, kijkt ze Josien aan.

‘Niet te geloven. De vuilak heeft me de avond na de reünie nog uit eten genomen, ik begon hem zowaar z’n gepest te vergeven.’

‘Misschien weet hij niet dat je zwanger geworden bent.’

‘Natuurlijk niet, dat weet mijn eigen zusje niet eens. Toen ik weer thuis kwam, vroeg ze of ik nu mijn diploma gehaald had. Die vraag begrijp ik nu pas.’

‘Wat is er met de baby gebeurd?’

‘Het enige wat ik weet, is dat het een jongetje was. Ik mocht hem niet zien. ‘k Heb alleen zijn huiltje gehoord. En omdat het leek op het stemmetje van mijn overleden broertje heb ik hem in gedachten naar hem genoemd. Dat weet alleen niemand, want ik mocht mijn eigen kindje niet zien, niet aanraken en ook geen naam geven. ‘k Heb wat afgejankt ’s nachts. Soms denk ik wel eens dat mijn tranen toen zijn opgedroogd.’

Josien pakt haar hand en vraagt: ‘Hoe ging het verder?’

Het lieve gebaar en het vertrouwde gevoel van vriendschap doen haar verder vertellen.

‘Ik moest tekenen, samen met mijn ouders, dat ik afstand deed van het kind. Het tehuis heeft voor adoptieouders gezorgd.’

‘Dus je hebt een zoon van drieëntwintig jaar.’

‘Ja, ergens op de wereld loopt hij rond als hij nog leeft en weet niet wie zijn echte moeder is.’

‘En zijn echte moeder weet nog steeds niet wie de vader is. Heb je er vrede mee gehad

dat je je kind hebt weggegeven?’

‘Nee, ’t is nog altijd een zere plek en erg vaak in mijn gedachten. Het bezorgt me een schuldgevoel en van tijd tot tijd woede omdat ik het heb laten gebeuren. Mijn tweede zoon heb ik ook moeten afstaan.’

Ze ziet het verbaasde gezicht tegenover zich en vertelt: ‘Op mijn twintigste trouwde ik met Paul en een jaar later werd Frans geboren. Ik kon het kind bijna niet aanraken. Ik wist niet wat knuffelen was. Thuis had ik altijd op m’n donder gehad. Langzaam, heel langzaam heb ik het gevoel van affectie me eigen gemaakt. Van de moeder van Paul heb ik liefde gekregen en geleerd hoe je dat aan je kind kunt doorgeven. En natuurlijk mijn pleegouders, met zulke lieve mensen heb ik gewoon geluk gehad. Dat was een verademing. Geen geschreeuw, geen schuld, geen straf en geen opsluiting meer. Daar werd ik mens. Daar was ik wat waard en kreeg ik waardering voor de meest simpele dingen. In die tijd vond ik het heel erg dat jij in één keer verdwenen was. Waar was je eigenlijk gebleven? Want toen ik uit Oosterbeek terug kwam, stond jullie huis leeg.’

‘Mijn vader opende een koel en vrieshuis in Rotterdam en daar was ook een woonhuis bij. Dus zijn we met z’n allen daar naar toe verhuisd. Ik heb je nog een paar keer geschreven, maar ik kreeg geen antwoord terug en ja, als ik alles geweten had.....’

‘Ik heb nooit een brief van je gezien,’ zegt Annet en even laait de hitte van de haat in haar ogen op.

‘Dat is eigenlijk een gluiperige streek,’ zegt Josien, ‘om twee vriendinnen zo bij elkaar weg te houden. Maar ze waren natuurlijk doodsbenuwd dat jij je hart bij mij zou uitstorten. Kom je nog wel eens thuis?’

‘Mijn vader ligt in z’n graf en bij mijn moeder ben ik in geen tien jaar geweest.’

‘Kun je daar wel mee leven?’

‘Eigenlijk niet, maar ik heb er op een gegeven moment voor gekozen om haar negativiteit uit de weg te gaan. Ze geeft me nog steeds het gevoel dat ik degene ben, die haar huwelijk vernield heeft. En in haar ogen staat nog steeds geschreven ‘jij hebt je broertje vermoord’. Ik kon daar niet meer tegen.’

‘Ongelooflijk, heb je daar nooit over kunnen praten met haar?’

‘Nee, het is onbespreekbaar.’

Josien ziet de moeite in haar ogen om het alleen al te zeggen.

‘k Durf het bijna niet te zeggen Annet, maar mijn ouders zijn nog steeds gelukkig met elkaar. Na mijn vaders pensionering zijn ze in Bergen aan Zee gaan wonen in een oergezellig huisje vlakbij de duinen. Misschien kunnen we er eens samen heen gaan, al zou het voor jou alleen maar zijn om ook eens de andere kant van het huwelijk te zien.’

‘Dat lijkt me leuk. Ik heb jouw ouders altijd lieve mensen gevonden. Alleen ik loop niet zo met mijn verleden te koop, zelfs Paul weet niets van mijn kindje.’

‘Nee wees niet bang, ik praat er niet over. Maar wat doe je nu? Woon je alleen? Heb je een baan?’

‘Ja, ik woon alleen en heb een baan. Ik geef leiding aan een particulier opleidingsinstituut.’

Nadat ik via de Raad voor de Kinderbescherming bij dat aardige pleeggezin terecht ben gekomen, heb ik mijn HBS-diploma gehaald. Daarna ben ik in Amsterdam Sociologie

gaan studeren.’

Annet ziet de verwondering in Josiens ogen.

‘Zo, te gek zeg, je moeder zei altijd dat je nergens goed voor was, dus moest je maar naar de huishoudschool.’

‘Die huishoudopleiding is me altijd wel goed van pas gekomen.’

‘Dus je bent doctorandus.’

‘Ja, zo noemen ze dat.’

‘Dat staat niet op je kaartje.’

‘Nee dat klopt. Ik heb twee verschillende kaartjes, één voor privé en één voor zakelijke contacten. Voor familie en vrienden ben ik gewoon Annet van Weerten.’

‘En je man Paul, je ex, wat doet hij?’

‘Die woont in Amerika, hij heeft een architectenbureau in New York. Frans, onze zoon, woont bij hem. Hij is nu negentien jaar en zit op High School. Ik zie hem één keer per jaar. Tien jaar geleden zijn Paul en ik gescheiden.’

‘De reden laat zich gemakkelijk raden,’ lacht Josien, ‘maar je bent geen uitzondering Annet. De meeste huwelijken gaan kapot aan de onbegrepen dingen van de seks. Het is jou dus niet gelukt die sores uit het verleden van je af te gooien. Daar moet je toch wat aan doen meid.’

‘Ja,’ zucht Annet, ‘dat zegt mijn pleegmoeder al jaren.’

‘Kom je daar dan nog wel eens?’

‘Ja zeker, ik heb nog steeds een heel goede band met die mensen. Alles wat ik in mijn ouders miste, heb ik van hen gekregen.’

‘Denk je er wel eens over om weer naar je eigen moeder terug te gaan?’

‘Nee zeg, bij de gedachte alleen vliegt het me al naar de keel.

Ik haat haar!’

6. Mijn zusje

't Was een drukke dag geweest, gelukkig zonder nare herinneringen in haar hoofd. Annet vlijt zich voldaan op de bank met een boek. Ze is net begonnen met lezen als de telefoon gaat. Geen zin in nog meer werk, gewoon even vrij zijn. De telefoon blijft rinkelen tot het antwoordapparaat de bekende tekst zegt. Toch nieuwsgierig luistert ze een paar minuten later wie er heeft ingesproken. 't Is Marijke haar zusje. Die belt nooit. Het enige contact dat ze met haar heeft, is op haar verjaardag een kaart. Annet doet datzelfde ook stipt op tijd naar haar, de kinderen en haar man.

Dit telefonische contact is ongebruikelijk. Ze zoekt Marijkes nummer op en belt haar terug.

'Je hebt gebeld? Wat is er?'

'Moeder doet een beetje vreemd. We zijn deze week bij haar geweest en ze had het steeds over vroeger.'

'Dat is toch niet zo vreemd,' zegt Annet. 'Oude mensen praten regelmatig over het verleden.'

'Ja, maar ze huilde er ook bij. Ik vond het nog al vervelend voor de kinderen. Het zijn van die lugubere verhalen. Moeder heeft mij net gebeld, ze sprak onduidelijk en had een onsamenhangend verhaal over die baby Johan, die in de oorlog gestorven is. Ze moest erg huilen, ik kon haar door de telefoon niet rustig krijgen. Wat zal ik nu doen Annet? Dat mag ik toch wel aan jou vragen? Je bent tenslotte mijn zusje.'

Stilte aan de andere kant van de lijn.

'Annet ben je er nog?'

'Ja.'

'Wat moet ik nu doen? Kun jij haar niet bellen?'

'Dat lijkt me niet zo'n goed idee,' antwoordt Annet.

'Maar Annet, eens moet je toch vergeven.'

'Ja, daar heb je gelijk in maar dat kun je pas als de ander om vergeving vraagt.'

'Toe Annet, doe het dan voor mij, je zusje.'

'Marijke, het is erg goed van je dat jij om je moeder denkt, maar vraag mij geen dingen die voor mij onmogelijk zijn. Het beste is voor jouw geruststelling om tante Trees te bellen of ze wil gaan kijken hoe het met haar is.'

‘Of zal ik de huisarts bellen?’

‘Dat kun je doen, maar een huisarts gaat doorgaans niet naar iemand toe die er zelf niet om gevraagd heeft. Tante Trees wil vast wel gaan kijken.’

Als Annet de telefoon neerlegt denkt ze aan Marijkes woorden, *je bent toch mijn zusje*. Ze drukt haar handen tegen haar slapen en wil er niet aan denken. Maar het vergif heeft zijn werk al gedaan. Haar hersenen hebben de link al gemaakt. Het zijn dezelfde woorden die ze tegen Marijke zei toen de naaibox omviel. Het ging per ongeluk. Marijke kon er niets aan doen. Moeder was woedend, alle knopen, garen en band over de vloer. De grote uit elkaar schuivende naaidoos had acht vakken, met de naaibenodigheden netjes per vak gesorteerd.

’t Was de naaidoos die ze van haar vader had gekregen, samen met de trapnaaimachine. Annets hersenen laten het als een pijnlijke film aan haar voorbij gaan alsof ze het terplekke weer beleeft.

‘Wie heeft dat gedaan,’ roept haar moeder woedend.

Marijke blijft stokstijf staan en kijkt naar het omgevallen ding. Ze zwijgt.

‘Jij natuurlijk weer.’

Haar moeder geeft Annet een klap in haar gezicht.

‘Nee, ik heb het niet gedaan, het was een ongeluk.’

‘Nog praatjes ook, dat zal ik tegen je vader zeggen, die weet wel weg met een brutale mond.’

‘Marijke, zeg het nou, ik ben toch je zusje.’

Marijke blijft zwijgen.

‘Ik zal het opruimen,’ en Annet knielt om de spullen op te rapen.

‘Je blijft met je fikken van mijn naaispullen af, die zijn te goed voor jouw handen.

Marijke zal het doen. Ga uit mijn ogen, ik wil je niet meer zien.’

Je bent toch mijn zusje, klinkt het nu jaren later. Hoe kan Marijke het over haar lippen krijgen. Haar hoofd bonkt en de onbarmhartige beelden uit het verleden gaan door. Die avond, na het gebeurde met de naaidoos, is er koorrepetitie van het meisjeskoor waar Annet lid van is. Voor straf mag ze daar niet heen. Dat is een regelrechte ramp, want vanavond is het generale repetitie en zij moet solo zingen. Als ze niet komt vanavond zal de dirigent een ander meisje nemen voor het optreden. Ze zit op de rand van haar bed en heeft de kamerdeur dicht gedaan. De wekker wijst zeven minuten voor zeven. Ik kan nog op tijd zijn flitst het door haar hoofd. Dan, heel voorzichtig zonder geluid te maken, gaat ze haar kamer uit, sluipt door de gang en opent de balkondeur. Ze klimt over het hek en laat zich zakken langs de regenpijp. Als een pijl uit de boog rent ze naar het schoolgebouw waar het kinderkoor repeteert. Net op tijd.

Tijdens de repetitie houdt ze angstvallig de deur van het lokaal in de gaten. Stel je voor dat haar vader gemerkt heeft dat ze weg is. Hij is in staat om haar hier onder het oog van iedereen weg te halen.

Dan gaat de deur open, haar hart staat stil. Gelukkig het is de conciërge. Aan het einde van het repetitie uur krijgt iedereen instructie voor de uitvoering.

Samen met het grote koor zingen de kinderen in de Dorpskerk. De Harmonie zal hen begeleiden. Drie meisjes mogen een solo zingen van een paar regels, daarna alle kinderen en dan met het grote koor samen. Annet vindt het prachtig klinken en is er trots op dat zij met Irene en Alie uitgekozen is voor de solo.

‘Tot zondag allemaal,’ zegt de dirigent en de kinderen verlaten de school. Annet heeft geen tijd om na te praten. Ze rent naar huis en is vol van haar solo in het concert. Als ze de achterdeur opent, bedenkt ze nog net op tijd dat ze niet binnendoor naar boven kan. Via de regenpijp sluipt ze naar haar kamertje.

Daar zit vader op haar bed.

‘Zo stiekemerd, dat gaat je een aardig strafje kosten.’

Ruw pakt hij haar beet.

‘Naar de douche jij. Ik zal je krijgen klein kreng!’

‘Ik kon niet wegblijven deze keer, ik wil de straf wel ruilen voor volgende week en dan niet gaan,’ zegt ze bibberend.

‘Je hebt helemaal niets te zeggen. Straf is straf,’ buldert hij.

‘Ja maar, zondag moet ik solo zingen in de kerk.’

‘Solo zingen? Jij? Laat me niet lachen, daar ben jij veel te slecht voor. Jij kunt niets, uit jou komt alleen maar ellende voort. Zondag voor jou geen uitvoering. Eigen schuld! En ga nu de lat halen.’

Op de gang kwam ze Marijke tegen, die deed of ze niets gehoord had.

Om kwart over acht liet hij hijgend de lat vallen en snauwde: ‘Wegbrengen, nu zal je wel een toontje lager zingen. Solo zingen, wat een verbeelding!’

Annet had de lat opgepakt, liep er mee naar de gang. Ze wankelde vanwege hevige pijn in haar rug en pakte haar jas van de kapstok. Ongezien kwam ze buiten. Achter het huis smeed ze de lat in de sloot en zag hem wegdrijven. Geruisloos pakte ze haar fiets uit de schuur, de oude van haar moeder, bukte om ongezien voorbij het kamerraam te komen en stapte op. Au, op het zadel zitten deed te zeer. Dan maar staande fietsen. Ze zou naar opoe fietsen in de stad en nooit meer terug komen. Haar besluit stond vast.

Voor ze het dorp goed en wel uit was, werd ze ingehaald door haar vaders auto. Hij reed haar klem, stapte uit, pakte haar beet, zette haar in de auto en legde de fiets in de achterbak.

Zonder een woord te zeggen reed hij terug naar huis.

Op de zondag van de uitvoering werd ze opgesloten in de grote kast van het kantoor.

Annet huilde maar er kwamen geen tranen. Ze was bang in het donker, maar durfde niet te roepen.

Waarom deden ze dit met haar? Alleen om die naaibox die ze niet had omgegooid?

Bitterheid en wrok groeiden in haar kinderhartje. Ze zou morgen weglopen en nooit meer terug komen!

Toen ze vanuit haar donkere opsluiting het kerkvolk hoorde terugkomen, werd de kastdeur geopend. Ze knipperde met haar ogen tegen het felle licht. Diezelfde avond sloop ze weg naar haar vriendin Josien.

‘Meid, waar was je nou. Het was zo mooi.’

‘Ik zat opgesloten.’

‘Ach nee, dat geloof ik niet. Je was natuurlijk te bang om te zingen.’

‘Nee, ik was helemaal niet bang om te zingen, dat wilde ik juist heel graag maar mijn vader heeft me straf gegeven. Ik mocht niet van hem.’

‘Nou, dan moet je wel iets heel ergs gedaan hebben,’ zei Josiens moeder, die alles gehoord had.

‘Helemaal niet,’ zei Annet verdrietig. ‘Ik krijg altijd de schuld van dingen die ik niet gedaan heb.’

De vrouw keek haar aan en zag aan het meisje dat ze de waarheid sprak. Die Van Weerten was ook de makkelijkste niet en van Johanna kon ze geen hoogte krijgen.

‘Mamma, mag Annet vannacht bij me blijven slapen?’

‘Nou vooruit dan maar. Ze moet het wel even thuis gaan zeggen.’

‘Kom mee,’ zei Josien, ‘dan kunnen we gelijk nog even hinkelen.’

‘Nee joh, ik niet!’

Ze gaf Annet een zet.

‘Doe niet zo kinderachtig.’

‘Au, dat doe ik niet,’ en daar kwamen de tranen.

‘Kom mee naar mijn kamer, anders zien de jongens je nog. Wat is er nou?’

Annet vertelde wat er gebeurd was en Josien kon het niet geloven.

‘Laat zien,’ zei ze.

Toen liet Annet haar billen en rug zien. ’t Meisje schrok zo dat ze naar beneden rende en haar moeder haalde. Annet schaamde zich voor zichzelf en omdat ze zo’n vader had.

Mevrouw Bouwmeester zei dat ze met haar man zou overleggen wat ze hier het beste aan konden doen. Annet smeekte haar om alstublieft niets te doen, omdat ze anders nog meer slaag zou krijgen.

‘Wat gemeen van Marijke om niet te zeggen dat zij het gedaan had. Ze is toch je zusje?’

Op de bank zittend voelde Annet zich alsof ze uit een narcose ontwaakte. Ze stond op om aspirine in te nemen voor haar kloppende hoofdpijn. Van heerlijk een boek lezen zou wel niets meer komen.

7. Marijke

Moeder Johanna legde de telefoon neer en pakte haar breiwerk weer op. Toch aardig van Marijke om zo vaak te bellen, terwijl het kind het al zo druk had met die vier kinderen

van haar. Wat zei ze nou? Dat Trees langs zou komen? Hoe wist zij dat nou? Ze zag Trees alleen 's zondags in de kerk. De zuster van Gijsbert liep altijd innig gearmd met haar man uit de kerk vandaan door de Dorpsstraat. Johanna vond het belachelijk staan, zeker op die leeftijd.

Trees tijd zou nog wel komen. De tijd van alleen zijn. Vrouwen bleven allemaal alleen over.

Nou ja, voor haar was het maar beter zo. Met Gijsbert was het op 't laatst ook geen leven meer geweest. Ze had hem moeten laten opnemen.

'Longkanker,' had de dokter gezegd. Hij moest medicijnen en zuurstof. Door die medicijnen ging hij wartaal spreken. Dat gebeurde wel vaker volgens de dokter. Voor haar was het een vreselijke ervaring geweest. En onwillekeurig gingen haar gedachten terug naar die akelige ervaringen.

Gijsbert had van alles door elkaar gehaald.

Met wijd open ogen zei hij: 'Kijk zie je dat,' en wees naar buiten, 'daar gaat een begrafenisstoet.'

Ze had opgekeken en niets buiten gezien.

De ziekenzaal keek uit op een mooi plantsoen en zijn bed stond voor het raam.

'Je moet goed kijken,' zei hij. 'Kijk, ze dragen een zwarte kist. Daar ligt die jood in die jou verleid heeft. Kijk, de kist is open. Je kunt z'n zwarte haar eruit zien komen.'

'Ach, Gijsbert praat toch geen onzin, ik zie niets.'

'O nee, je wilt niets zien,' zei hij starend naar buiten. 'Kijk achter de kist loop jij met Annet, dat jodenkind.'

Angstig keek Johanna om zich heen in de zaal, maar zag niemand die luisterde. Twee bedden waren leeg en op het laatste lag een oude man te slapen.

'Als je goed kijkt en dat doe jij nooit Johanna, kun je overeenstemming in kleur zien met het meisje dat met haar moeder achter de kist loopt.'

'Gijsbert je moet ophouden met die onzin, je bent in de war door de medicijnen.'

Hij kreeg een hoestbui en gaf bloed op. Johanna haalde een verpleegster. Zelf bleef ze op de gang wachten. Nadat de verpleegsters hun werk gedaan hadden, ging Johanna de ziekenzaal weer binnen. Daar lag Gijsbert, zijn ogen gesloten. Hij sliep. Johanna ging bij hem zitten.

Ze keek naar zijn handen die op het keurige witte omgeslagen laken lagen. Hij was mager geworden. 't Was toch een mooie man geweest, een goede keuze. Hij had financieel voor haar moeder gezorgd. Ze had alle vreselijke dingen, die moesten gebeuren in het donker doorstaan en hem twee zonen gebaad. Wat kon zij er aan doen dat het ene kind niet wilde leven en het andere een jammerlijke dood gevonden had? Wat kon zij er aan doen dat meisjes niet mee telden bij hem omdat hij daar niets aan had in zijn bedrijf?

Johanna staaarde naar het ingevallen gezicht. Zou hij echt een begrafenisstoet zien daar in die tuin? Hoe kon zo iets nou? Ze speurde de ziekenhuistuin af. Ze zag een prachtige, groene tuin vol bloemen en een vijver en met een spuitende fontein.

Ze zuchtte, dit had ze niet gewenst voor hem. Een schuldgevoel be kroop haar en terwijl ze in gedachten het ziekbed van haar man opnieuw beleefde, gingen haar gedachten nog veel verder terug in de tijd.

Met het breiwerk in haar handen staarde ze zonder iets te zien. En in één keer was daar het feest in haar hoofd. Het jaarfeest van de Harmonie. Gijsbert was voorzitter van het bestuur. Hij speelde zelf niet, maar maakte zich met zijn bestuurlijke gaven onmisbaar. Als voorzitter moest hij op het feest, zo luidde de traditie, de dans zou openen. Gijsbert en zij hadden die middag weer eens ruzie gemaakt en ze was, feest of geen feest, met Marijke naar haar moeder vertrokken. Achteraf had Annet haar het hele verhaal verteld. Gijsbert had Annet gevraagd om met hem mee te gaan om zo zijn gezicht te redden. Zij moest zeggen dat haar moeder ziek was. Eerst had Annet getwijfeld, maar door de strenge blik van haar vader had ze hem niet durven tegenspreken en was ze gedwongen om met hem de dans te openen.

Annet had dansen geleerd van Josien. Op zaterdagavond gingen ze wel eens zonder dat iemand het wist naar een dansgelegenheid in een dorp verderop. Dan maakten de meisjes zich op, deden de pumps aan van Josiens moeder, staken hun haar omhoog en zeiden met een stalen gezicht dat ze zestien waren. Daar twijfelde niemand aan. De vrouwelijkheid straalde er van af, ook al waren ze nog maar dertien.

Voor de feestavond van de Harmonie had Gijsbert Annet geld gegeven, veel geld, om nog net voor sluitingstijd een mooie jurk te kopen. Ze zag er beeldschoon uit in de halflange met goudbrokaat versierde japon. Haar borsten kwamen sierlijk maar toch ingetogen uit in het mooi gesneden décolleté. Haar zwarte dikke golvende haar was met een mooie speld opgestoken. Annet opende de dans met Gijsbert en de Harmonie speelde. Zij nam de leiding want ze wist dat haar vader geen stap kon dansen. Het had afschuwelijk gevoeld, maar voor het oog van het volk was het een aardig gezicht. Ze kregen zelfs applaus. Ze werd nog vele malen ten dans gevraagd en diverse aardige jonge heren wilden een afspraakje met haar maken. Ze had vriendelijk geknikt en gezegd: ‘Bel me maar.’

Vader en dochter kwamen laat thuis en Johanna, terug gekomen van haar moeder, zat hen op te wachten. Ze wilde uitvaren tegen Gijsbert dat dit geen manier van doen was om zo’n kind mee te nemen naar dit soort gelegenheden.

‘Hou jij je mond maar,’ had hij gezegd, ‘als jij niet was weggelopen, zou het niet nodig geweest zijn.’

Hij keek haar uitdagend aan.

‘Ik heb goede sier gemaakt deze keer. Annet kan tenminste dansen. Voor het eerst van haar leven heeft ze een keer iets goeds gedaan.’

Annet stond er stil bij, er ging een trilling door haar heen. Voor de eerste keer in haar leven hoorde ze iets goeds over zichzelf uit de mond van haar vader.

Johanna had haar dochter van onder tot boven opgenomen en had de smeulende blik in haar ogen gezien.

‘Het geeft geen pas, Gijsbert. Je dochter kun je niet als je vrouw gebruiken.’

Zijn antwoord had haar geschokt: ‘Nou Johanna, dat werk je toch zelf in de hand.’

Zittend op de bank gingen haar handen onrustig heen en weer over het breiwerk. Er kwam geen steek van terecht, omdat ze de nachtmerrie van jaren geleden opnieuw

beleefde. Het was de straf op de zonde geweest. Haar verborgen verdriet, haar geheim kwelden haar. En in haar eenzaamheid draaide Johanna de pijnlijke film in haar hersenen terug.

In de maanden dat Annet in het tehuis zat, was Johanna veel alleen met Marijke. Ze vertelde het kind dat vader hen niet zo belangrijk meer vond. Ik denk dat hij naar een andere vrouw is. 'Dat geeft toch niet moeder, hij komt vast wel weer terug,' had het kind gezegd.

Marijke weigerde kwaad te geloven van haar vader.

En Annet weigerde te zeggen van wie ze zwanger was. Het meisje bleef volhouden dat het van niemand was.

Op een dag had Johanna het Gijsbert rechtstreeks gevraagd om van die eeuwigdurende twijfel verlost te worden. Ze kon de vraag bijna niet over haar lippen krijgen.

Ze hakkelde: 'Je hebt toch niet...., je hebt toch niet....., je hebt toch niet met Annet...?' 'Mens wat sta je nou te bazelen. Ik met dat jodenkind van jou. Misschien pak ik Marijke binnenkort wel, dat is tenminste mijn eigen dochter. En het zal jouw straf zijn, want jij zorgt er voor.'

Johanna was wit weggetrokken.

'Ik kan het niet,' bracht ze uit.

'Natuurlijk kun je het niet, je hebt het nooit gekund, wat zeg ik, nooit gewild. Ik had het kunnen weten. Zo keurig voor het trouwen nergens aan komen. Je bent een stadse trut.'

Hij had de deur met een klap dicht gesmeten.

Marijke, ze moest Marijke tegen hem beschermen, het bonsde in haar hoofd.

Johanna kwam met een schok terug uit haar benauwende herinneringen, maar bleef steken bij de afschuwelijke uren aan het ziekbed van Gijsbert. Ze kon zittend in de huiskamer op de bank, nu na zoveel jaren, zich niet losmaken uit de wurgende greep van het verleden. Of ze nu haar ogen sloot of open had, elke keer zat ze naar die stervende man te kijken. Schuld en twijfel waren haar grootste vijanden. Haarscherp zag ze het voor zich.

De zieke stervende Gijsbert bewoog onrustig, zijn handen gingen heen en weer over het laken. Ver weg van de werkelijkheid en verdoofd door de medicijnen had hij visioenen in het ziekenhuisbed. De doodskist was verdwenen. Daar stond Lieneke, het meisje uit zijn dromen. Ze wachtte hem op naast de kerk, waar Gijsbert vergadering had van de jongelingsvereniging.

Lieneke lachte verleidelijk.

Hij pakte zijn fiets en zette haar voor op de stang. Hij fietste en zij vleide zich tegen hem aan. Hij rook de geur van haar haren.

Eén hand aan het stuur en de andere om haar middel. Zijn hand ging wat hoger en hij voelde een harde tepel onder zijn hand. Ze keek naar hem op, haar haren wapperde in de wind. Hij kustte haar en hij proefde haar vochtige roze lippen. Ze volgden het paadje langs de spoorlijn.

Ver weg van het dorp gooide hij de fiets in het gras, waarna ze hand in hand door het weiland liepen. De hitte sloeg hem uit. Bij de hooiberg kuste hij haar opnieuw. Haar begerige lichaam kronkelde tegen hem aan en haar vurige mond zette hem in vuur en vlam. Haar lijf schuurde tegen het zijne.

‘Laat eens zien wat je hebt,’ zei ze uitdagend.

Hij twijfelde.

‘Kom Gijsbert niemand ziet ons,’ ze stak haar hand in zijn broek en omvatte hem.

Hij kreunde.

‘Nou zeg, jij bent ook een snelle jongen. Hier is je zakdoek, Gijsbertje.’

Ze liet hem achter en huppelde terug naar de spoorlijn. Toen hij buiten adem bij zijn fiets kwam, zat ze in het gras op hem te wachten.

‘Kom we gaan, dan kunnen we nog even naar Dorpszicht. Ik lust wel een besje.’

‘Nee wacht even, ik wil je wat vragen.’

‘Nou, wat dan?’

‘Wil je met me trouwen Lieneke?’

Ze schaterde het uit.

‘Nee Gijsbertje, ik trouw niet met je.’

‘Ja maar je bent zo heerlijk!’

‘Gek joch, je gaat toch niet zomaar trouwen, omdat je me een lekkere meid vindt.

Trouwen is houwen en daar komt meer voor kijken dan een kunstje in het hooi.

Bovendien, ik trouw niet. Met niemand niet, dan is er ook niemand de baas over me.’

Hij keek zo beteuterd dat ze medelijden met hem kreeg.

‘Ach Gijsbert, er is geen hand vol mooie meisjes, maar een land vol.’

De monitor naast het bed begon te piepen en Johanna kwam gedeeltelijk terug in de werkelijkheid. Ze schrok uit een diepe put van pijn omhoog. Was ze nu thuis of in het ziekenhuis? Ze moest aan Annet en Marijke vragen om om de beurt te komen waken. Dan kon ze eindelijk eens rustig slapen. Misschien wilde Trees ook wel helpen. Waarom kwam er geen zuster om het gepiep uit te zetten?

Johanna keek om zich heen en zag haar breiwerk op de grond liggen en op dat moment ging het gepiep van de monitor over in het geluid van de huisbel. Ze wankelde naar de deur, daar stond Trees. Kwam dat even goed uit.

‘Zou jij ook willen helpen waken bij je broer?’

Trees keek haar aan en realiseerde zich dat Marijke niet voor niets ongerust was over haar moeder.

‘Johanna, ga eens even zitten, kijk me eens aan. Je weet toch dat Gijsbert al geruime tijd geleden overleden is?’

De verwarring is compleet.

‘Ach nee, dus toch. En waarom hebben jullie me dan niet geroepen?’

8. Onaanraakbaar

Daar lag hij, stervende. Soms ademloos, dan weer een diepe teug in de roggelende borstkas. Zijn handen lagen op het witte laken. Annet keek er naar. Ze kon haar ogen er niet van af houden. Handen die ik nooit zal vergeten. Die handen waren overal geweest met hun verwoestende werking. Ze lagen daar nu weerloos en konden nu geen kwaad meer doen.

Maar ondanks die zekerheid bleef ze toch op veilige afstand.

Haar moeder had gebeld, of ze ook wilde waken. Het was toch ondanks alles ook haar vader.

Annet had een paar dagen vrij genomen en was naar het ziekenhuis gereden. Ze zou bij haar pleegouders slapen. Haar pleegmoeder was blij met haar beslissing om toch deze taak te volbrengen, samen met de familie.

‘Je zult er geen spijt van hebben. Dag lieverd, hier neem de sleutel mee dan kun je er altijd in.’

Ze had haar stevig omhelsd.

Het is twee uur in de nacht en haar beurt. Tot zes uur moet ze het volhouden.

De nachtzuster was net geweest. Annets ogen bleven gehypnotiseerd naar die handen kijken. Ze zag ze op en neer gaan op het witte laken samen met de ademhaling. De zuster had haar instructie gegeven. Ze moest af en toe met een wattenstokje zijn lippen bevochtigen. Maar ze zat en keek en bleef kijken naar die handen. Haar armen wilden niet bewegen. Haar lichaam leek gefixeerd.

Stel je voor dat hij op zou staan en zou vragen: ‘Wat doe jij hier?’

Dan moest ze zeggen dat de anderen vonden dat zij er ook bij hoorde en dat ze hier om beurten zaten.

Zijn ademhaling stakte.

Ineens kon ze zich bewegen en rende naar de gang om een zuster te halen. Met twee verpleegsters bewerkten ze hem en de onheilspellende rochel verdween. Zijn lippen werden bevochtigd.

‘Waarom krijgt hij geen infuus?’ vroeg Annet, toen ze de smakkende dorstige lippen zag.

‘Uw moeder heeft besloten tot het stopzetten van alle middelen, die levensverlengend zijn.’

‘Maar van dorst sterven is toch onmenselijk?’ zei Annet verontwaardigd.

‘Wij doen dit in overleg met de arts en de familie,’ zei de zuster.

‘Hier weet ik anders niets van,’ zei Annet.

‘Dan moet u toch bij uw moeder zijn mevrouw Van Weerten.’

‘Ja, dat denk ik ook.’

Ze hoorde de ene verpleegster tegen de andere zeggen: ‘Zullen we alvast zijn nagels knippen dan hoeft dat straks niet meer. We zitten morgen al zo krap op de dienstlijst. U kunt ook even op de gang wachten als u er niet tegen kunt, mevrouw.’

Annet schudde haar hoofd. Ze bleef en zag bij elke knip een pijngrimas op het ingevallen stervende gezicht. ’t Leek wel een soort mini tuinschaar waar ze mee knipten.

‘Doet u nog even zijn lippen zuster,’ vroeg Annet, toen ze klaar waren.

Nadat de zusters vertrokken waren, ging ze weer zitten op de stoel naast het bed en luisterde naar de onregelmatige ademhaling. Je hoorde wel eens van die verhalen dat een stervende net voor hij stierf nog even bij kwam en wat zei. Aan de bezigheden van de zusters had ze gemerkt dat het niet lang meer zou duren.

Stel je voor, zo net voor de dood, zou hij haar zien en dan zeggen: ‘Lieve Annet, ik heb je kwaad gedaan, ik heb berouw, wil je me vergeven?’

Ze zou hem vergeven dan. Ze zou zo blij zijn met de woorden *lieve Annet*, woorden die nooit over zijn lippen gekomen waren.

Als dat zou gebeuren, ja ze zou hem vergeven en zeggen: ‘Ga gerust in vrede.’

Er gebeurde niets. Hij lag daar als een kind met zijn handen op het witte laken te sterven

van de dorst. Tot haar schrik zag ze aan sommige nagels bloedrandjes zitten. Ze stond op en keek van dichterbij.

‘In dit stervensuur zit er bloed aan je handen,’ fluisterde ze.

De man bewoog, hij heeft het zeker gehoord. Ze pakte een nat wattenstokje en wilde zijn lippen nat maken. Haar hand bleef steken, ze kon het niet.

Hij was onaanraakbaar voor haar.

Ze ging zitten met haar blik vastgezogen aan die handen. Die handen voelde ze daar waar zij ze niet wilde hebben. Zittend naast het bed van deze stervende man, waarvan men zei dat hij haar vader was, gingen haar gedachten ver terug in de tijd.

Als kleuter was ze al heel gauw zindelijk. Altijd voor het naar bed gaan een plasje doen.

‘Grote meid.’

Pappa bracht haar naar bed en ze mocht samen met de kleine Marijke nog even op pappa paardje rijden. Ze vond het eigenlijk geen leuk spelletje, omdat het altijd heel lang en hard moest. Pappa was niet zacht en lief en haar billen deden altijd pijn van het harde rijden.

Marijke hobbelde maar wat.

‘Maar zij is groot,’ zei pappa, dus kon zij goed rijden.

‘Hop, hop paardje.’

‘Zo nu naar bed en op de knietjes, handen samen ogen dicht. En ze zongen gehoorzaam het kindergebedje.

‘k Sluit mijn oogjes
‘k vouw mijn handjes
‘k buig mijn knietjes
voor u neer
trouwe vader in de hemel
zie op mij in liefde neer
leer mij vroeg uw kind te worden
neem mij aan al ben ik klein
laat mij van uw grote kudde
toch en heel klein schaapje zijn.
Amen.

Marijke had ook mee gebrabbeld. Hij pakte haar op en legde haar in het ledikantje.

‘Hup in bed jij Annet en slapen,’ zei hij kortaf. ‘Straks als wij naar bed gaan, laat ik je nog even op het potje plassen.’

Hij knipte het licht uit.

‘Trusten Net,’ klonk het uit het ledikantje.

‘Trusten Marij.’

Slaapdronken werd ze een paar uur later uit bed gelicht. Hup de broek naar beneden en op de koude pispot gezet. Twee grote handen hielden haar kleine, warme lijfje vast.

Er waren vingers die verder voelden dan noodzakelijk was. Handen die op plekken kwamen en grenzen overschreden.

‘Plassen!’

‘Ik kan niet plassen, die hand moet weg.’

Annet had het herbeleefd bij haar psychotherapeute en de wetenschap dat dit gebeurd was, had haar niet geschokt. Eigenlijk had ze het altijd al geweten. Het was alleen ver weggedrukt als iets, waar je niet aan wilt denken.

Volgens de therapeute werd alles in de hersenen opgeslagen en volgens een bepaalde methode kon je dat weer aanboren.

Ze schrok op uit haar gepeins. De deur van de ziekenkamer ging open en daar stond Marijke.

‘Is het al zes uur?’

‘Nee halfzes, ik ben iets eerder gekomen om jou nog even te zien.’

Waar had ze dat ineens aan te danken?

‘k Heb een cassetterecorder mee met een koptelefoon.’

‘Ga je hier met een koptelefoon op zitten,’ vroeg Annet verbaasd.

‘Nee voor vader, hij hield zo van psalmen. ‘k Heb een aantal van zijn lievelingsliederen opgenomen.’

‘Maar de man ligt in coma,’ zei Annet.

‘Jawel, maar de arts heeft gezegd dat het gehoor tot het laatste aan toe in tact blijft.’

Annet trok een grimas. Marijke zette de recorder aan.

‘Hier hoor maar,’ en ze gaf de koptelefoon aan Annet.

Ze hoorde een mannenkoor zingen: ‘Vaste rots van mijn behoud’ en ‘Eenmaal als de stonde slaat, dat dit lichaam sterven gaat.’

Ze gaf het ding terug aan Marijke.

‘Denk je hem daar een plezier mee te doen?’

‘Ja beslist,’ zei ze en zette de stervende man de koptelefoon op. Meteen begonnen de lippen weer te smakken.

‘Ik denk dat hij water lekkerder vindt dan een psalmvers.’

‘Je mag een bewusteloze geen drinken geven,’ zei Marijke. ‘Dat heb ik op EHBO geleerd.’

‘Dan vragen we toch een infuus? Dan wordt de dorst in ieder geval minder.’

‘Dat wil moeder niet.’

‘En ben jij het daar mee eens?’

‘Daar heb ik niet over nagedacht. Moeder heeft het overlegd met de arts.’

‘O en dan is het ineens goed om iemand van dorst te laten sterven?’

‘Annet, ga hier nou geen ruzie maken. Hij hoort alles.’

‘Dat is maar goed ook, dan weet hij tenminste waarom hij zo’n dorst heeft,’ gaf ze bits terug.

‘Hij gaat toch dood,’ zei Marijke en deed het recordertje aan.

‘Jawel, maar het ligt eraan hoe je dood gaat. Dit is martelen.’

‘Sinds wanneer neem jij het op voor je vader?’ vroeg Marijke verbaasd.

‘Sinds ik de boel op afstand bekeken heb en jullie hier bezig zie.’

De stervende begon onrustig met z'n voeten heen en weer te gaan. Zijn ademhaling stakte en verschrikt keken de zusjes elkaar aan.

'Roep een zuster,' zei Marijke.

De zuster kwam onmiddellijk en voelde de pols

'Ik moet de arts bellen in dit stadium,' zei ze.

'Welk stadium?' vroeg Annet.

'Het laatste,' antwoordde de verpleegster.

'Haalt u, voor de dokter komt, alstublieft die koptelefoon weg.'

Marijke knikte. Annet zei niets.

'We moeten moeder bellen,' zei Marijke.

'Dat doe ik wel,' en Annet liep naar de gang. In de hal vond ze een telefoon en draaide het nummer van haar moeder.

'Moeder, de dokter denkt dat het ten einde loopt met vader en vraagt of u wilt komen.'

'Ja dat denkt de dokter al veertien dagen,' was haar antwoord. 'Het is zes uur in de ochtend, ik moet eerst een kopje thee en een beschuitje nemen, anders word ik onwel zo met mijn nuchtere maag in die ziekenhuislucht.'

'Zal ik ome Willem bellen en vragen of hij u op komt halen?'

'Nee dat hoeft niet. Ik vraag het zo aan de buurman, dat is zo'n aardige man. Is Marijke er al?'

'Ja we zij hier met z'n tweeën.'

'Geen ruzie maken hoor, ik kom straks.'

Ze beëindigde het gesprek. Sprakeloos met de hoorn in haar hand, die een 'tuut, tuut' geluid maakte, stond Annet in de ziekenhuisgang.

'Mijn God,' bad ze, 'laat mij zo niet worden.'

De dokter vond de stervende te onrustig en gaf hem iets kalmerends.

'Heeft hij soms pijn dokter?' vroeg Annet.

'Nee, alleen dorst, daar komt waarschijnlijk de onrust vandaan. Uw vader is nog niet zo oud en een natuurlijke neiging van de mens is om zichzelf in leven te houden. Hij heeft de kracht niet meer om dat zelf te doen, maar nog wel de impuls.'

'Is dit een normale manier om iemand te laten sterven?' en ze keek de man recht aan.

'Bent u zijn dochter?'

Annet knikte. Marijke zei niets.

'Het is niet mijn favoriete manier van stervensbegeleiding. Maar deze mogelijkheid is bij de wet gerechtvaardigd om zo passieve euthanasie toe te passen in het laatste stadium.

Uw moeder wilde het zo. Alleen de moeilijkheid is, hoe sterk is het hart en hoe lang duurt het. Uw vader houdt zich vast aan het leven. Hij wil er bij blijven.'

Door de injectie waren de benen opgehouden te bewegen.

'U mag wel even een kopje koffie gaan drinken,' zei hij vriendelijk. 'Sommige mensen kunnen niet sterven als er mensen bij zijn. Op de één of andere manier willen ze het alleen doen.'

Hij ging de ziekenkamer uit en Annet en Marijke bleven achter.

'Kom, laten we nou gaan,' siste Marijke. 'De dokter zegt toch dat je hem met rust moet laten.'

‘Ja ik kom, ga jij alvast maar.’

‘Waar blijft moeder eigenlijk?’

‘Die moest eerst nog ontbijten.’

Marijke sloot de deur. Annet stond naast het bed en keek naar de hulpeloze man. Hij was een vreemde voor haar, ze voelde geen emotie. Ze voelde eerder haat, een verterende haat. Het laaide op als een vuur in haar binnenste.

En zachtjes begon ze te spreken: ‘Ik hoop voor je dat ze er Boven anders over denken.’

Haar stem werd luider: ‘Maar mijn overtuiging is dat jij mijn leven voor een groot deel verpest hebt. Je kunt nu beter gaan, want moeder laat je toch van dorst omkomen.’

Zachtjes verliet ze de kamer. In de koffie kamer trof ze Marijkes man Jacob, tante Trees en ome Willem aan.

‘Hoe is het met hem?’

‘Rustig,’ antwoordde Annet. ‘Hij heeft een injectie gehad en de dokter vond het beter dat hij even alleen was.’

‘Waar is jullie moeder?’

‘Die komt zo,’ zei Marijke, ‘want ze moest zich nog aankleden en even wat eten. Ze zal er zo wel zijn.’

Er werd geklopt op de deur van de koffiekamer.

De arts kwam binnen en vroeg: ‘Bent u allemaal familie van meneer Van Weerten?’

Ze knikten allemaal.

‘Gaat u even zitten.’

Jacob en Annet stonden met hun koffie bij het raam. Ze gingen zitten.

De arts kuchte: ‘Ik kom net bij uw vader vandaan en ik moet u meedelen dat hij is overleden.’ Er viel een stilte.

‘Hoe kan dat nou zo ineens?’ zei Marijke en begon te huilen.

‘Uw vader was al lange tijd bezig met sterven en nu hij alleen was, kon hij het afmaken.’

Annet was sprakeloos. Voor het eerst in haar leven had hij naar haar geluisterd. De wonderen bestaan nog.

‘Wat erg dat jullie moeder er niet bij is,’ zei tante Trees.

‘Als u straks nog wilt kijken bij de overledene, zal de hoofdzuster u komen halen,’ zei de arts. ‘Ze zijn nu bezig hem in orde te maken. U kunt in de kamer hiernaast rustig bellen. Mijn condoleance met uw vader.’ En hij gaf Annet een hand. En daarna de rest van de familie ook.

De begrafenis was sober. Meer een formaliteit. Frans, Annets zoon kwam daarvoor niet uit Amerika over.

‘k Heb niks met die man,’ zei hij. ‘Ja sorry hoor mam, ik zit ook nog midden in m’n examens.’

‘t Is je opa!’ probeerde Annet.

‘Daar heeft hij anders nooit wat van laten merken.’

9. Zaken en privé gescheiden

Er is alweer een tijd verstreken na de reünie. Inmiddels staat er een tweede afspraak met Josien in Annets agenda. Op vrijdagochtend vindt ze na haar vrije donderdagmiddag een briefje op haar bureau. Vrijdag is de dag van besprekingen en kleine dingen afwerken. Aleid komt met koffie binnen.

Annet zit met de aantekening in haar hand en vraagt aan haar secretaresse: ‘Wat bedoelt meneer Castello met ‘ik wil alleen met mevrouw Van Weerten spreken’?’

‘Meneer Castello zegt, dat hij u persoonlijk kent.’

‘Ja maar Aleid, als ik al mijn persoonlijke relaties moet gaan behandelen, kom ik tijd tekort. Was er nog een andere reden?’

‘Niet dat ik weet, mevrouw.’

‘Had Planning en Organisatie dit niet kunnen regelen?’

‘Het lijkt een grote order die meneer Castello wil plaatsen. Ze zouden het toch met u moeten bespreken, omdat we waarschijnlijk docenten van buiten moeten aantrekken.’

‘Hoe groot is die order?’

‘Hij wil tien cursuséénheden, verspreid over zes weken.’

Annet fluit tussen haar tanden: ‘Dat is een mammoet order!’

‘Maak maar een afspraak met die meneer Castello. Het kan aan het einde van de middag en anders maandag om elf uur.’

‘Ja mevrouw.’

Annet zakt achterover in haar zachte, leren bureaustoel. Ze kijkt om zich heen. Zou ze Rick hier ontvangen of in de vergaderkamer. Nee, ze zou hem hier laten komen en laten zien wie ze is. Er be kroop haar een vreemd gevoel, iets van wraak nemen gemengd met arrogantie. Hij kan me wat, die Castello. Een beetje indruk maken met het bedrijf van zijn vader. Ze zou het zakelijk houden.

En dan plots in één keer vragen: ‘Zeg meneer Castello, ging het lekker in het bootje? Hoe lang ben ik eigenlijk buiten westen geweest?’

Ja, ze wist het zeker. Ze zou hem shockeren, dat was de beste manier om er achter te komen.

Rick arriveerde in zijn rolstoel zoemend bijna geruisloos precies om vier uur op haar kamer.

Aleid hield de deur voor hem open.

Annet gebaarde haar met een blik van verstandhouding: ‘Twee koffie.’

Annet wapende zich tegen zijn innemende hoffelijkheid. Ze onderhandelden over de prijs en de cursusduur.

‘Je bent een harde tante geworden zeg,’ lachte Rick.

‘Hoe zo, heb je mij dan anders gekend?’

Hij fronste.

‘Klinkt dit verwijtend? Ik heb je gezegd dat het me spijt van vroeger!’

‘Ja,’ zei Annet, ‘maar het is onuitwisbaar in mijn geheugen gegrift. En het menselijk geheugen gaat van tijd tot tijd onwillekeurig open door impulsen van buiten af. Hetzij door ontmoetingen, uitspraken of door geluiden en beelden. Jij bent zo’n beeld, dat bij mij herinneringen oproept.’

‘Kun je dat nooit wissen?’ vroeg hij ongemakkelijk.

‘Nee nooit,’ antwoordde ze direct, ‘maar een mens kan het wel leren accepteren en het dan laten voor wat het is.’

‘Kun je dat in dit geval?’

Bijna bezweek Annet voor de aandoenlijke blik in zijn donkere ogen.

‘Ik weet het niet. Er zijn nog veel meer dingen gebeurd, ook onbewust.’

‘Slaan de hersenen die ook op?’ vroeg hij.

‘Ja absoluut! En je kunt ze aanboren via regressie of hypnotherapie.’

‘Geloof jij in die onzin?’

‘Het is niet een kwestie van geloven, maar van wetenschappelijk onderzoek en de uitkomsten daarvan.’

Waar bleef ze nou met haar stoere voornemen om hem te shockeren. Het enige wat ze kon bespeuren, was enige onrust in deze van zichzelf overtuigde man.

‘Weet jij soms dingen uit je jeugd, die met mij te maken hebben die ik niet weet?’

Hij haalde zijn schouders op en ontweek haar blik.

‘Zover kan ik niet terug denken.’

‘Ik bedoel ook geen boodschappen doen voor je moeder, maar echte, ingrijpende gebeurtenissen. Kun jij je bijvoorbeeld nog herinneren dat mijn vader mijn kat verdrongen heeft bij ons achter in de sloot?’

‘Nee zeg, belachelijk! Heeft hij dat gedaan?’

Annet merkte meer onrust bij hem. Ze was er eigenlijk van overtuigd dat hij wist waar ze op doelde. Maar ze kon de brandende vraag niet over haar lippen krijgen.

‘Zullen we de papieren in orde maken?’ vroeg hij. ‘En vanavond misschien onder het genot van een hapje en een drankje verder praten over vroeger?’

‘Prima, dan zal ik je nu voorgaan naar onze vergaderkamer, de docenten moeten dit namelijk ook tekenen.’

‘Een prachtige nederzetting heb je hier,’ zei hij complimenteus. ‘Mooi ingericht, prachtig licht.’

‘Licht en ruimte zijn twee belangrijke elementen om de creativiteit te laten werken,’ zei ze gevat en liep voor zijn rolstoel uit naar de vergaderkamer.

Na alle formaliteiten had Annet een mammoetorder binnen. Ze ging in op zijn uitnodiging onder voorwaarde dat zij deze keer betaalde.

‘Akkoord, mevrouw de directeur!’

‘Met de start van de cursussen in ons bedrijf zal ik je met genoeg aan mijn vader voorstellen. Hij werkt nog steeds, hoewel dat niet meer nodig is. Hij kent je misschien nog als klein meisje uit mijn klas en zal beslist verbaasd zijn, dat daar zo’n mooie zakenvrouw uitgegroeid is.’

Annet negeerde het gevlj en hun gesprek aan tafel bleef een heen en weer gepraat over koetjes en kalfjes. Het eten was uitstekend en de ambiance perfect om zijn misdaad, waar ze hem van verdacht, aan de kaak te stellen. Elke keer als ze eraan dacht, werd ze warm van binnen en begon haar hart te bonken. Ze kon toch niet zomaar plompverloren aan hem vragen of hij haar, terwijl ze bewusteloos was, geneukt had in dat bootje.

Ze begon zowaar in de termen van Josien te denken. ‘t Was even wennen, maar je wist wel gelijk waar je het over had. De oefening met Josien in deze terminologie was haar vorige week goed van pas gekomen in dit zelfde restaurant. Ze had alleen gegeten en nog even aan de bar een koffie met likeur gedronken voor ze naar huis ging.

Er komt een man naast haar staan en vraagt hoffelijk of de plaats naast haar vrij is.

Ze zegt: ‘Ja, gaat u zitten.’

Hij bestelt een whisky en zegt: ‘Wat mag ik voor mevrouw bestellen?’

‘Nog een koffie graag,’ antwoordt Annet.

‘Ik zal me even voorstellen,’ zegt hij en steekt zijn hand uit met zijn gouden zegelring.
‘Charles Eikenwoud.’

Ze drukt zijn hand en kijkt hem aan als ze zegt: ‘Annet van Weerten.’

‘U bent alleen, zie ik dat goed? Dan zitten we in het zelfde schuitje.’

Hij is ervan overtuigd dat het een wederzijds genoeg is. De barkeeper plaatst het bestelde voor hen op de bar.

De man zegt: ‘Cheers.’

Zij zegt hetzelfde en nipt nog van haar overgebleven likeurtje.

Dan inééns, zonder enige verdere aankondiging, zegt hij: ‘Zeg Annet,’ en ze kijkt hem vragend aan, ‘heb jij misschien zin in een potje neuken?’

Ze opent haar mond om hem te betichten van banaliteit, maar sluit hem onmiddellijk weer. De man heeft een zeer geaffecteerde spraak en het woord neuken heeft hij zo deftig uitgesproken dat het op haar lachspieren begint te werken. In een flits ziet ze het gezicht van Josien voor zich. Ze houdt zich in en glimlachend zegt ze met hetzelfde deftige elan: ‘Nee, dank u.’

Annet keek Rick aan en zei: ‘Zullen we aan de bar onze koffie drinken?’

‘Prima idee.’

‘O, sorry kun jij uit die rolstoel eigenlijk?’

‘Dat zal wel gaan. Ik kan op beide benen staan, maar niet lopen.’

‘Dus je kunt op een barkruk zitten?’

‘Met alle plezier.’

Op dezelfde plaats aan dezelfde bar kijkt ze naar de man naast haar. Hij voelt dat ze naar hem kijkt en kijkt haar tegelijk recht aan. Dan ineens is het net een explosie binnen in Annet.

Met een keurige uitspraak zonder enige uiterlijke emotie vraagt ze hem op de man af:

‘Zeg Rick, heb jij mij geneukt in je bootje, toen ik bewusteloos was?’

Eén fractie van een seconde ziet ze schrik in zijn ogen, dan volgt een schaterlach.

‘Maar Annet natuurlijk niet, hoe kom je daar nou bij?’

‘Van Josien, die heeft je boven op mij zien liggen,’ antwoordt ze met een zelfde effen gezicht.

‘Ja natuurlijk, ik moest je bijbrengen, ik heb op je wang geslagen en zo.’

‘Bij onze vorige ontmoeting,’ ging Annet onverstoorbaar door, ‘zei je dat je mij altijd pestte omdat ik onbereikbaar voor je was. Dat past wel bij het verhaal van Josien.’

‘Hoe kun je zoiets nou van mij denken Annet?’

‘De vraag houdt me bezig,’ antwoordt ze.

‘Je bent wel erg met je verleden bezig hè. Ik weet uit mijn jeugd nog heel erg weinig.’

‘Dan heb je dat op één of andere manier verdrongen, want alle herinneringen zitten in je weten.’

Hij kijkt haar aan en zij kan zijn blik niet goed peilen.

‘Eerlijk Annet, je moet me geloven.’

Ze knikt en zegt: ‘We laten het hierbij.’

‘Stel dat ik je nu de vraag zou stellen of je zin hebt met mij wat te beginnen, wat zou je

dan zeggen?

‘Zo’n man als jij heeft toch wel een of andere prachtige blondine in een sportwagen met een witte bungalow?’

‘Ja die had ik tot aan mijn ongeluk, ik kan nu niets meer. ‘k Ben impotent en kreupel.’ Annet ziet de donkerte in zijn ogen. Ze overweegt snel bij zichzelf. Stel hij is onschuldig, dan is het best interessant. Een relatie met een man, waar je niets mee hoeft. Lekker rustig, geen gevaar en geen herinneringen.

‘Heb jij een partner?’ gaat hij verder.

‘Nee ik ben tien jaar geleden gescheiden. Mijn ex woont in New York, samen met onze zoon.’

‘Maar je zegt impotent en kreupel, heb jij me dan ingeschat op nul procent seksuele behoefte?’ vraagt ze.

‘Nee zeker niet, zo zie je er niet uit en wat ik van vroeger nog wel weet is dat alle jongens wel iets met je wilden.’

‘Dat je dat nog wel weet. Herinner je je ook, dat ik niet alle jongens wilde?’

‘Jazeker, dat maakte me juist zo kwaad. Ik had als jongen een onnoemelijke angst.’ Ze keek hem aan en nipte van haar likeur. Hij meende het, dacht ze.

‘Ik was doodsbang dat ik het nog nooit gedaan zou hebben als ik dood ging. Als jongens onder elkaar schepten we altijd tegen elkaar op. De ene had het nog vaker gedaan dan de ander, ook met jou!’

‘Ik zal je dan eindelijk uit die droom helpen. Ik heb het nooit met iemand gedaan, behalve met mijn wettige echtgenoot.’

Hij glimlacht en zegt: ‘In die tijd dacht ik daar anders over, ik deed mee met die opschepperij, maar wist niet waar ze het over hadden. De angst werd groter toen de dood dichtbij kwam. Weet jij nog dat zomaar Hans van Dijk dood ging?’

Annet knikte.

‘We waren met de hoogste klassen op schoolkamp en hij had steeds buikpijn. Hij zat bij mij in de jongensgroep.

‘Ach joh, stel je niet zo aan,’ zeiden we en meneer Idema gaf hem een aspirientje.

‘Achteraf heeft hij zich kranig gedragen. ’s Nachts lag hij te kronkelen van de pijn in zijn slaapzak. De volgende ochtend zijn ze met hem naar de dokter gegaan, omdat hij hoge koorts had. Dat was op de derde kampdag. Hij moest gelijk door naar het ziekenhuis. Blindedarmontsteking, die het buikvlies had aangetast. Voor we goed en wel thuis waren, was het bericht ons voorgegaan dat hij op de operatietafel was overleden.’

Annet kreeg kippenvel, ze wist het nog. Het was een drama in het dorp. Alle kinderen van de school waren bij de begrafenis aanwezig. Het schoolkoor had bij zijn graf gezongen.

‘Dit weet je je allemaal nog goed te herinneren,’ zegt ze.

Rick kijkt haar aan.

‘Ik denk dat het met die diepgewortelde jongensangst te maken heeft.’

Hij zuchtte.

‘Ik moet opstappen. Wat vind je eigenlijk van mijn vraag?’

‘Laten we het houden op af en toe eens uit te gaan met elkaar, want ik ben erg op mijn privacy gesteld,’ zegt ze.

‘O, maar ik bedoel ook geen officiële binding of zo, maar meer een soort LAT relatie.’
‘Ja, ja,’ lacht Annet, ‘Living Apart Together.
’t Klinkt leuk.
We zullen zien.’

10. Meisjespraat

‘Weet je nog die keer dat we opgesloten zaten op de schuurzolder bij jullie thuis?’
Josien zit tegenover Annet op een terrasje op het Leidsche Plein. Hun afspraakjes hebben zich gecontinueerd.

‘Jazeker,’ zegt Annet en zet haar glas neer.

‘Ik zou weer aan de beurt zijn voor een aframmeling. We waren samen de trap opgeklommen en hielden ons schuil op de zolder, onze geheime schuilplaats. Jij had koekjes mee en ik stripverhalen. ’t Werd al donker buiten. We hadden een soort clubhuis gebouwd in de verste hoek van de zolder, van oude kisten en een kast. Als w.c. gebruikten we een grote bruine Keulse pot.’

Annet glimlacht bij het vertellen.

‘Jouw zusje kwam je roepen.’

‘Ja en wij verstopten ons achter onze clubhuiswand. We hoorden haar zeggen dat ze ons wel zag en dat we helemaal niet op de schuurzolder mochten komen. Ze riep dat jouw broertje er was om je te halen. Je moest thuis komen om te eten. Wij gaven geen kik en zij bleef maar praten tegen die lege kisten. We stikten van het lachen. En toen viel er een kist om.’

Annets gedachten namen een loop en ze hoorde haar zusje nog praten.

‘Rot meid,’ aapte ze de taal van haar moeder na, ‘je kunt mij niet voor de gek houden, jullie zitten daar echt wel en dat ga ik tegen vader zeggen.’

Marijke verdween en lange tijd hoorden ze niets.

‘Je moet naar huis,’ zei Annet.

‘Wel nee, ik mag best te laat komen en ik wil jou helpen ontkomen aan ‘de lat’. Thuis zeg ik gewoon dat ik je heb geholpen om de Elisabeth Bode rond te brengen.’

‘Dat heb ik gister al gedaan,’ zei Annet.

‘Nou, dat weet mijn moeder toch niet. Wij hebben die bode niet.’

Plotseling ging beneden de schuurdeur open. De meisjes doken weg. Iemand kwam de trap op. Ze gluurden door de kisten wie het was.

‘Ssst, het is mijn vader.’

Josien voelde Annet verstijven.

‘Hij doet je niets als ik er bij ben,’ fluisterde ze.

De man ging weer naar beneden, haalde de houten trap weg uit het trapgat en deed het schuurlicht uit. De schuifdeur ging dicht en hij deed hem aan de buitenkant op slot.

‘Wat nu?’

‘We doen een kaars aan,’ fluisterde Annet.

‘Kun je dat vinden in het donker?’

‘Natuurlijk wel, er ligt een kaars in de onderste kist samen met de lucifers.’

‘Geef mij maar, dan zetten we hem hier op deze kist met wat kaarsvet vast.’

‘Gezellig in ons clubhuis. We kunnen de volgende keer wel wat vriendinnen uitnodigen.’

‘Ik kijk wel uit, dan kom ik nooit meer heel uit die douchecel vandaan. Deze zolder is verboden voor kinderen.’

‘Waarom eigenlijk?’

‘Er staat olie, benzine en blikken verf. En het archief is hier opgeslagen.’

‘Nou, daar komen we toch niet aan? ’t Wordt trouwens wel koud, hè.’

‘We moeten iets bedenken om te ontsnappen. We kunnen hier niet de hele nacht blijven.’

‘Ik zal een touw zoeken, dan kunnen we ons laten zakken aan de achterkant van de schuur. Er is een deur die uitkomt op de waterkant. Er zit een balk boven met een grote haak.

Daar takelden ze vroeger de zakken aardappels aan naar boven. Annet rommelde wat in het donker en kwam terug met een touw. Ze openden de zolderdeur die van bovenaf uitzicht gaf over het water. Het touw slingerden ze om de balk boven de deur.

‘Kom op, jij eerst Josien.’

‘Nee jij.’

‘Goed dan.’

Annet pakte het touw met beide handen beet, keek naar beneden en zag het griezelige kleine randje dat grensde aan de achterkant van de schuur. Een randje van minder dan een meter.

Als ze niet goed terecht kwam, lag ze in het donkere water.

Ze haalde diep adem en zei: ‘Kijk zo moet je doen Josien, kijk goed.’

Ze sloeg haar benen om het bungelende touw en liet zich naar beneden glijden. De eerste

halve meter ging goed en toen raakten haar handen de grip op het touw kwijt. Ze gleeed met een vaart langs het gladde touw en smakte op de grond. De pijn die dat deed was niet te vergelijken met de pijn aan haar handen. Trillend van de pijn bekeek ze haar handen. Ze waren zo hard langs het touw geschuurd dat de vellen erbij hingen. Ze leken wel in brand te staan. Niet huilen, dacht ze en ging op haar buik bij de waterkant liggen. Allebei de handen dompelde ze in het koude slootwater.

‘Wat doe je nou?’ riep Josien van boven.

‘Ik heb mijn handen bezeerd. Jij moet die oude lap uit de kast halen en die om je handen winden.’

Josien kwam ongedeed beneden.

‘Kom mee.’

Ze liepen voorzichtig in het pikkedonker langs de slootkant, klommen over het hek van de burens en zette het op een lopen, naar het huis van Josien.

‘Wat loop je raar.’

‘Ik denk dat ik mijn voet verzwikt heb,’ zei Annet.

‘Waar hebben jullie nou gezeten,’ vroeg Josiens moeder. ‘We hebben overal gezocht, het is bijna negen uur. Pappa is bij Van Weerten wezen vragen of je daar was. Hij zei dat hij jullie niet gezien had.’

‘De vuile leugenaar,’ flapte Josien er uit.

‘Josien, zoiets zeg je toch niet, dat is geen meisjespraat. Wat is er allemaal gebeurd? Wat is er met je handen Annet? Kom eens hier kind.’

De moeder van Josien verbond de pijnlijke handen.

‘Wat zit jij nou naar je handen te staren,’ hoorde Annet heel in de verte en langzaam keerde ze terug naar de tegenwoordige tijd.

‘Kom we nemen er nog één. Ober!’ hoorde ze de stem van Josien zeggen.

‘Dank zij jouw moeder zijn ze weer helemaal normaal geworden. ’t Was toch een schat van een mens.’

‘Dat is ze nog en mijn vader ook. Proost!’

‘Toch was het van jouw vader een gore rotstreek om die ladder weg te halen,’ zei Josien.

‘Zou hij ons daar nou de hele nacht hebben laten zitten?’

‘Ik denk het wel,’ zei Annet. ‘Maar hij kreeg zijn trekken natuurlijk wel thuis.’

‘Ja, zeg dat wel. We hadden echt niet expres die kaars laten branden. Wat een toestand was dat, die sirenes midden in de nacht en wat een vuur. We hebben het samen uit mijn slaapkamerraam bekeken, weet je nog?’

‘Ja, ik was heel blij dat ik bij jou mocht blijven slapen.’

‘Zou jouw vader nou tegen de brandweer gezegd hebben dat er misschien nog twee meisjes op die zolder zaten?’

‘Ik weet het niet Josien, echt niet. Er is bij ons thuis nooit meer een woord over gerept.’

11. Soldatenlaarzen

Johanna zwaait uit het kleine koepelraampje naar Gijsbert. Hij moet een vracht aardappels naar Arnhem rijden. Het is mei 1941. Voor wie die aardappels zijn, weet Johanna niet.

‘’t Is niet bekend,’ had hij gezegd, maar volgens haar weet hij het wel. De firma Van Weerten heeft voor het grote goederenvervoer twee vrachtboten op de binnenvaart en voor het kleinere werk een vrachtauto.

‘Kun je het wel redden met die jongens?’

Ze had geknikt. Hij bedoelde de drie onderduikers die boven op zolder achter de schotten zaten. Dat was een veilige plaats. Want wie zou er nu vermoeden dat in het hol van de leeuw, de NSB vergaderplaats, onderduikers zouden zitten. Vanuit het koepelraampje kon ze de hele Dorpsstraat overzien. De achterburen hadden ook onderduikers. Zodra Johanna onheil zag aankomen, hing ze een deken uit het dakraampje aan de achterkant van het huis. Het leek dan alsof ze haar beddengoed luchtte. De onderduikers van de burens werkten op het land.

’s Morgens vroeg vertrokken ze met de schuit en keerden ’s avonds laat pas terug. Het huis van de burens keek uit over de akkers aan de Oostkant van het dorp. Als Johanna een deken uit het zolderraam hing, wisten de mannen dat ze in het veld moesten blijven. Elk voorjaar werd het riet langs de kant van de akkers weggesneden, maar dit voorjaar was dat expres niet gebeurd. Het riet was een prachtige schuilplaats. Je kon er een bootje tussen leggen zonder dat je dat aan de buitenkant zag.

De drie onderduikers op de zolder van Gijsbert en Johanna stonden om beurten op wacht bij het koepelraam, het hoogste raam van de oude villa.

Johanna schrok op uit haar gepeins. Er sloeg een deur beneden dicht. Ze klopte drie keer op de houten zolderwand, stopte het sigarendoosje dat ze in haar handen had onder een losse plank in de vloer en rende daarna de vier trappen af naar beneden.

Een man met een zwarte, leren jas en hoed op stond in de hal en sorteerde een stapel papieren.

‘Is er vanavond koffie nodig,’ vroeg ze zo neutraal mogelijk.

‘Ja en meer dan gewoon, want er komen ook nog acht heren van de Waffen SS. Dat maakt met ons mee dan samen twintig.’

‘Dan moet ik wel wat kopjes bij de burens gaan lenen,’ zei ze.

‘Ja doe dat,’ zei de man.

Johanna kende hem wel. Hij kwam van een dorp verderop en was daar bij de politie. De man was niet veel ouder dan zij zelf.

‘Is uw man er niet?’

‘Nee, die is weg voor zaken.’

‘Als het maar goeie zaken zijn mevrouw, want denk er om dat iedereen hier in de gaten gehouden wordt.’

‘Nou hier is toch niet zoveel aan de hand,’ zei ze onnozel.

‘Daar sta je nog van te kijken. We gaan binnen drie dagen een razzia houden en daar zal heel wat uit te voorschijn komen.’

Ze spitste haar oren en antwoordde neutraal: ‘Dan zal het hier wel druk worden. Dan moet ik mijn moeder maar vragen om me te komen helpen. Wanneer is die drukte?’

‘Tussen nu en drie dagen.’

‘Heeft u misschien dan nog extra koffie en suiker voor me. Ik kan die mannen toch niet op een drogie laten zitten.’

‘Ik zal de kruidenier opdracht geven om het hier te bezorgen,’ zei de man.

‘Dank u wel, dan ga ik nu maar aan het werk om de tafels goed te zetten. Moeten die papieren ook naar binnen?’

‘Ja, neem maar mee. Ik moet nu weer terug naar het politiebureau, tot vanavond.’

Johanna schoof met tafels tot hij uit het gezicht verdwenen was. Snel pakte ze het papier en las de lijst met namen en adressen. Vast en zeker waarvan ze het een vermoeden hadden dat daar onderduikers zaten. Ze nam er één mee naar boven en hing de deken uit het dakraampje. Gelukkig was het voorjaar zodat als de jongens in het veld moesten blijven het niet zo koud was als in januari. Toen hadden ze het probleem gehad dat de sloten bevroren waren en het heel verdacht was om op het bevroren land te gaan werken. Jaap en Henk, die zich hadden moeten melden om in Duitsland te gaan werken, deden hun best om zo snel mogelijk de lijst over te schrijven. Terwijl Jonas Weiss, de joodse jongen, op de uitkijk stond. Hij had haar ongemerkt weer een keurig opgevouwen briefje in de handen geduwd en haar aangekeken met zij bruine fluwelen ogen. Als Johanna erin keek, kwam er een soort draai in haar maag. Dat gevoel zakte dan langzaam naar beneden en bleef tussen haar benen branden. ’t Was een gelukkig gevoel dat geheel nieuw voor haar was.

Ze probeerde zoveel mogelijk naar Jonas te kijken als hij uit zijn schuilplaats was om dat gevoel maar weer te krijgen.

Straks zou ze zijn briefje lezen. ‘t Was vast en zeker weer een mooi gedicht.

‘Uit Hooglied,’ had hij gezegd, toen ze hem vroeg: ‘Hoe kom je aan die mooie woorden?’

Ze stopte het briefje in haar zak, haalde de kopjes en zette het bericht in werking bij de buurvrouw. Als een pijl uit de boog schoot het mens op de fiets door de Dorpsstraat.

Er was een heel netwerk van het ondergrondse verzet. Maar je moest uitkijken, je kon niet iedereen vertrouwen.

Johanna’s vader was ook opgepakt in de stad. Ze wisten allemaal dat hij verraden was en ook door wie. Hier op het dorp kende men elkaar allemaal. Maar één vergissing kon vele mensenlevens kosten.

‘Er komt een Duitse legerauto aan,’ riep Jonas vanaf het koepelraampje. Nu hadden ze nog een paar minuten voor ze hier waren.

‘Geef hier die lijst die moet terug! Zijn jullie klaar?’

‘De laatste drie nog.’

‘Leer ze uit je hoofd en schrijf ze daarna op. Hier alledrie één, snel!’

Johanna nam drie treden tegelijk naar beneden, ze legde de gebruikte lijst midden in de stapel en drukte die flink aan net toen de legerwagen voor de deur stopte.

Driftig met stoelen en kopjes schuivend hield ze alles vanuit haar ooghoeken in de gaten.

De jongens waren in hun schuilplaats verdwenen. Er was op de eerste verdieping een opening gemaakt in het hoge gipsplafond, precies daar waar de elektriciteitsdraad voor de lamp uit kwam. Onopvallend vanaf beneden gezien. Dan was er een rooster geplaatst boven de ramen om alle gesprekken in de vertrekken op de begane grond te kunnen

volgen. Dit oogde alsof het altijd zo geweest was. Vanuit het brede, gemetselde schoorsteenkanaal kon je in de loze ruimte onder de houten vloer komen. In de schoorsteen was een kachelpijp gemaakt om de rook af te voeren. De jongens hadden boardplaten, bekleed met oude gordijnen, op het latwerk getimmerd waar het plafond aan hing. Overal waren stukjes fietsband tussen gemaakt, zodat het niet kraakte. Voor de vergadering begon, kropen ze op hun buik tussen plafond en verdiepingvloer en luisterden. Soms lagen ze daar wel vier uur achter elkaar doodstil. Vanuit de opening in het plafond konden ze sommige personen onderscheiden.

Alle gegevens werden via Johanna doorgespeeld aan de achterbuurvrouw, die op haar beurt heel vaak weg was op de fiets met een boodschappentas aan het stuur.

Van Weerten senior moet gewaarschuwd worden. Hij heeft wel twaalf onderduikers in de steenkoolschuur zitten. Laten ze met de schuitjes de polder in gaan. Geef dekens en proviand mee. We weten niet hoelang het gaat duren. Als de dorpskerk haar klok zou luiden, was de kust weer veilig. Om alles echt te laten lijken, zette de begrafenisondernemer dan een doodskist klaar, zodat de koster niet voor niets stond te luiden.

Een paar weken geleden hadden ze een bruidspaar de kerk in laten komen. Keurig netjes met de dominee voorop, nagestaard door enkele zwartjassen.

De organist had door psalm 68 heen het Wilhelmus gespeeld en iedereen kende de woorden die bij de melodie hoorde.

Geloofd zij God met diepst ontzag,
Mijn schild en de betrouwen, zijt Gij, O God, mijn Heer!
Hij overlaadt ons dag aan dag
Op U zo wil ik bouwen, verlaat mij nimmermeer!
Met Zijne gunstbewijzen.
Dat ik toch vroom mag blijven, uw dienaar t' aller stond,
't Is Israëls God die krachten geeft
De tirannie verdrijven, die mij mijn hart doorwondt.

Nadat de NSB-ers vertrokken waren en de kerkklok stil hield, sprak de dominee een echte zegen uit voor allen die zich buiten de kerk opgejaagd voelden.

Het bruidspaar vertrok netjes naar de consistorie, waar een kwartier later door de buitendeur alleen Griet van Stientje verdween met een boodschappentas.

Johanna kon genieten van de verhalen die de buurvrouw vertelde.

'Ze krijgen ons niet klein. Hoe gaat het eigenlijk met je? Gaat Gijsbert nog bij de koepelgevangenis in Arnhem vragen of je vader daar is?'

'Hij zou het proberen,' zegt Johanna. 'Mijn moeder komt morgen.'

'Gelukkig, maar als er iets is dan kom je bij mij achterom hè!'

Johanna knikte, ze vond Agie een best mens.

Haar moeder kwam helemaal lopen uit de stad.

'k Ben twee keer aangehouden, ze staan overal die gluiperds. Wat een ellende kind dat

dit huis ook in beslag genomen is. Je woont boven op die landverraders.’
‘Beter erboven dan er onder moeder. We kunnen ze zo heel goed in de gaten houden.’
‘Wees toch voorzichtig kind, ze hebben je vader ook al te pakken.’
Haar moeder was van alles op de hoogte wat er boven op zolder en tussen de plafonds gebeurde.
Johanna had een grote pot stampot gekookt. Deze keer stond Jaap bij het koepelraam.
‘Ja! Alarm! Drie overvalwagens!’
‘Gauw, geef jullie borden jongens en wegwezen. Neem de dekens mee, het zou wel eens lang kunnen duren. En moeder, was als de donder die borden af en zet ze in de kast. Gooi die grote pan leeg, doe het eten in wat kleinere pannetjes. Weg met die grote pan van het aanrecht, zet de weckflessen er maar in! De deken uit het raam, snel!’
Er was er één die de lakens uitdeelde en dat was Johanna. Iedereen volgde haar bevelen in stilte en in topsnelheid op.
‘Jonas, maak dat je weg komt!’
‘Ja, ik ben al weg.’
Ze liep naar hem toe en hielp hem het luik van de schoorsteen in.
Hij trilde helemaal. Ze zag angst en zei: ‘Rustig maar, jongen.’
Ze keek hem aan, ze zag een mens, een mooi mens die bedreigd werd. Ze zag ook de vraag, ‘waarom?’
Hij stond aan de binnenkant van de schoorsteen, leunde voorover door het luik en zei:
‘Dag lieve Johanna, mijn leven ligt in jouw hand. Hij drukte een kus op haar roze, jonge lippen. Met moeite sloot ze het luik. Haar lippen stonden in brand en een lome gelukzaligheid nestelde zich in haar buik.
Ze ging in een hoekje op zolder zitten onder het open dakraam en haalde het briefje uit haar zak. Bij het openvouwen zag ze in prachtige sierlijke letters een loflied voor haar.

Liefste Johanna,
Je hebt me betoverd, mijn liefste
Betoverd met één blik van je ogen.
Een lusthof met kostelijke vruchten ben je.
Je wenkt me naar de hof, ik zal komen
En afdalen om leliën te plukken,
Ontsluiten de besloten hof
En de verzegelde fontein.
Je welvingen zijn als sieraden,
Werk van meesterhanden.
Je borsten als dadeltrossen.
De geur van je adem, als appels.
De lippen van mijn geliefde zijn als rode wijn,
Die in mijn slaap mij toestroomt.
Want sterker dan de dood is de liefde.
Vele wateren kunnen het vuur van de hartstocht niet blussen.

Voor Johanna, mijn innige liefde,

Jonas Weiss.

Ze stond in brand, de vlammen sloegen haar uit. Het kleurde haar wangen rood.
'O God, dit mag niet,' kreunde ze, 'waarom heb ik Gijsbert eerder ontmoet dan Jonas?'
'O Jonas!'

Er werden slechts vijf onderduikers gevonden in het hele gebied. De mensen werden in één van de vrachtwagens geschopt om afgevoerd te worden, samen met de mensen die hun onderdak gegeven hadden. De Duitsers waren razend, ze voelden zich beetgenomen. Er moest een lek zijn. Ze hadden aanwijzingen dat er meer dan honderd onderduikers in deze buurt moesten zitten. Met veel geschreeuw werd dat de NSB-ers duidelijk gemaakt. Johanna en haar moeder hoorden het geraas aan. Plotseling hoorden ze een angstige schreeuw. En met z'n tweeën zagen ze van boven wat er beneden op straat gebeurde. Eén van de gevangenen was uit de overvalwagen geklommen.

'Halt, stehen bleiben!'

Maar de man vluchtte toch. Twee soldaten schoten op hem. Hij viel voorover op de straat.

'Mijn God,' zei Mientje, 'de vuile schoften, ze deinzen nergens voor terug.'

Johanna stond naast haar moeder aan de grond genageld, ze werd misselijk. Door het raampje zag ze hoe een Duitser met zijn laars de jongen omrolde. Hij bewoog nog. De SS-er trok zijn pistool en richtte het op het hoofd van de gewonde man. Nog een schot. De droge knal weerklonk door de avond en bleef hangen in haar hoofd. Ze moest overgeven.

'Kind toch, we moeten kalm blijven, ze mogen niets aan ons merken.'

't Begon donker te worden, twee wagens waren al weg. Nog enkele SS-ers waren beneden in de villa. In één keer verstijfde Johanna.

'Ze komen de trap op,' bracht ze uit. 'Kom moeder, pak dat breiwerk.'

Ze keek de kamer rond of er iets was wat haar jongens zou kunnen verraden. O God, het gedicht van Jonas zat nog in haar zak. Ze haastte zich naar de keuken en stopte het in haar onderbroek. De dreunende voetstappen op de trap werden steeds harder. Wat zou Jonas bang zijn. Als hij zich nou maar goed hield. Twee SS-ers en een landverrader kwamen met grof geschut de kamer binnen. De houten vloer kraakte onder hun gewicht.

'Frau Van Weerten, waar is uw man?'

Ze keken haar doordringend aan.

Plotseling was haar angst verdwenen en zei ze rustig: 'Naar Gelderland met een vracht aardappelen.'

De man keek haar vrijpostig aan.

'Voor de Duitse soldaten,' loog ze.

'Ach so, handel für den Führer.'

Ze werd misselijk bij de gedachte alleen al.

'Durchsuchen!' Hij wees met zijn gehandschoende hand in de rondte. Moeder Mientje had haar breiwerk neergelegd en was opgestaan.

'Wat wilt u zien,' vroeg ze.

‘Alles ja!’

‘Kom maar mee dan zal ik u rondleiden,’ zei ze emotioneel.

De twee SS-ers volgden de vrouw terwijl de NSB-er bij Johanna in de kamer bleef.

‘Ik snap niet wat ze hier zoeken hoor, vertrouwen jullie ons soms niet.’

‘Ze denken dat het lek hier zit.’

‘Welk lek,’ vroeg Johanna onnozel.

‘De hele razzia was voor niets. Er zijn maar vijf mensen opgepakt, terwijl we lijsten gekregen hebben van andere NSB afdelingen met meer dan honderdtwintig namen er op. Johanna’s hart juichte.

‘Misschien kloppen die lijsten niet,’ zei ze kalm.

‘Ja dat zou kunnen,’ hij keek haar aan.

‘Toen ik wegging vanmiddag, heeft u toen nog bezoek gehad?’

‘Ik niet, ‘k ben de hele middag met de weckflessen bezig geweest,’ en ze wees naar de tafel waar wel dertig glazen potten op stonden.

‘Oh,’ hij voelde zich zeer ongemakkelijk.

Johanna had op haar tong om te vragen waar of hij nu eigenlijk mee bezig was, maar op tijd bedacht ze zich. Ze moest in hun ogen onbenullig en neutraal blijven. Ondertussen sjouwde moeder Mientje de keuken in, ze draaide het lichtknopje om en het peertje dat aan één van de hanenbalken hing, scheen op het granieten aanrechtje.

‘’t Is eigenlijk geen keuken, maar wel goed genoeg voor deze noodbehuizing. Mijn dochter en schoonzoon zijn op zoek naar een ander huis. Misschien weet u hier wat in de buurt?’

Ze begrepen maar half van wat ze zei, maar dat kon haar niet schelen. Ze wist dat de jongens haar konden horen. Hoe meer lawaai zij maakte, zoveel minder gevaar was er dat de Duitsers iets zouden horen wat hier, op deze zolderverdieping met twee vrouwen niet thuis hoorde.

‘Aufmachen,’ één van de Duitsers wees naar het luik van het schoorsteenkanaal. Mientje morrelde aan het slot alsof ze het voor het eerst zag.

‘Johanna, kun je even helpen,’ riep ze.

‘Wat is er moeder?’

‘Ze willen hier even inkijken.’

Om tijd te rekken en de jongens de gelegenheid te geven om verder weg te kruipen, morrelde Johanna aan het luik alsof het in jaren niet was open geweest. Eindelijk ging het schoorsteenluik open. Ze keken er alledrie in en Johanna deed nieuwsgierig mee.

‘Wat wilt u nog meer zien? Als u zegt wat u zoekt, kan ik misschien helpen. Misschien het kolenhok of de boekhouding? Ja, de belangrijkste papieren liggen bij mijn schoonvader.’

Ze ratelde aan een stuk door.

‘Laat maar,’ zei de NSB-er, ‘we weten genoeg.’

‘Wat doet die deken daar ’s avonds laat nog uit dat raam?’ vroeg hij.

‘Ach,’ deed ze verschrikt, ‘moeder, ik had nog zo gezegd al het beddengoed binnen te halen.’

‘’t Spijt me kind, ik zal het gelijk doen.’

En ze sjokte weg. Johanna schudde haar hoofd.

‘Ze wordt oud,’ zei ze tegen de NSB-er. De Duitsers stampen naar beneden.

‘’t Spijt me,’ zei de landverrader.

Johanna keek hem aan zonder uitdrukking.

‘Heeft u morgen nog een vergadering?’

‘Nee, overmorgen.’

Hij liep de trap af en zijn zwarte, leren jas sleepte over de trap treden.

‘’t Is nog geen tijd om naar bed te gaan,’ zei ze tegen het schoorsteenluik.

‘Je hebt toch niet echt die deken weggehaald moeder,’ fluisterde ze.

‘Nee zeg, ik ben ook niet gek. Kom ga kijken of ze al vertrekken. Ik ga de stampot nog even opwarmen.’

’s Nachts kan Johanna niet slapen. Ze hoort haar moeder snurken. ’t Mens heeft ook kilometers gelopen dus die was zo onder zeil. Jaap en Henk slapen achter de zolderschotten. Jonas zijn schuilplaats is achter de schuine kant van haar slaapkamer, waar je in kunt via het kolenhok. Ze hoort hem steeds woelen. Hij was zo blij dat hij uit de schoorsteen kon. Hij omhelsde haar met tranen in zijn ogen. Ze werd er verlegen en warm van.

Plotseling ging onhoorbaar haar slaapkamerdeur open. Johanna tuurde in het donker.

‘Ik ben het,’ fluisterde Jonas.

‘Wat is er?’ fluisterde ze terug.

‘Ik ben zo alleen daar achter dat hok, ik wil bij jou zijn. Mijn hoofd zit weer vol met schieten. Ze hebben mijn vader en moeder ook zomaar neergeschoten. Ik heb het zelf gezien. Ze hadden niets gedaan net als die jongen. Ze zijn alleen jood net als ik.’

Johanna luisterde naar de stem in het donker, die meer en meer met emotie ging spreken.

‘Elke keer als ik mijn ogen dicht doe, zie ik weer hoe die arme mensen neervallen, zomaar op straat. Ze bleven allebei doodstil liggen, helemaal dood. Ik ben gaan rennen door steegjes en over schuttingen geklommen.....,’ zijn stem begon steeds luider te klinken.

‘Stil Jonas ze mogen je niet horen.’

‘Ja maar...’

‘Kom maar hier, maar zachtjes. Niemand mag dit weten.’

Ze leek wel gek, dit kon ze toch niet doen.

Ze moest hem wegsturen.

Maar ’t ging vanzelf. Ze sloeg de dekens op en hij kroop tegen haar aan.

‘Stil maar,’ zei ze zachtjes in zijn oor en troostend streek ze over zijn haar en ongeschoren wang. Hij ontspande zich.

‘Heerlijk warm en zacht,’ zei hij en kuste haar zacht en teder.

Johanna had geen angst en afkeer van deze man. Ze verstijfde niet toen hij voorzichtig haar borsten streelde. Hij overlaadde haar met warme kussen. Hij kuste haar overal zelfs haar voeten, net als in de mooie gedichten die ze van hem kreeg.

‘Ik hou van je Johanna, al vanaf de eerste dag dat ik je zag.’

Ze genoot van z’n zachte stem en fluwelen handen. Ze bloeide open en het ging allemaal

vanzelf. Hij liet haar meerijden over wolken van genot. Vroeg in de ochtend vielen ze in slaap. Johanna bleef zich verbazen over deze oneindige zalige belevenis.

Op de dag van de vergadering zei de jonge NSB-er tegen haar: 'U moet uitkijken mevrouw, er wordt op u gelet.'

Johanna keek hem verbaasd aan.

'Ik mag u dit niet zeggen, maar ik vind u aardig. U heeft zonder me te veroordelen laten zien dat ik verkeerd bezig ben. De jongen die ze hier eergisteravond hebben neergeschoten was van mijn leeftijd, hij zat vroeger bij mij in de klas.'

'Als je geweten gaat spreken, kun je er beter naar luisteren,' zei ze en keek hem recht aan. Met een benauwd hart was ze terug naar boven gegaan. De jongens moesten gelijk naar een ander adres. De Hubertus Hoeve, dat zou een goede schuilplaats zijn. Ze zorgde in aller ijf voor extra kleren en genoeg eten.

'Jullie moeten de kleren over elkaar heen aantrekken. Je kunt niet met bagage lopen, dat valt te veel op.'

De jongens vertrokken om beurten en vonden op tijd een veilig heenkomen.

Jonas nam als laatste afscheid.

'Ik zal je nooit vergeten Johanna,' zei hij met tranen in zijn ogen, 'je bent voor mij de liefste, mijn engel.'

Diezelfde avond stormden er vijf Duitse soldaten de trap op. Moeder zat stijf van schrik in haar stoel, haar breiwerk omkneld.

Johanna dankte God voor die landverrader. De soldaten sloegen met een moker het schoorsteenkanaal aan diggelen. Ze vloekten en tierden, omdat ze niemand vonden.

Johanna en Gijsbert hebben daarna nog een reeks van onderduikers gehad. Ze kwamen en gingen. Ze hoorden dat er een inval op de Hubertus Hoeve was geweest en dat één van de mensen die afgevoerd werd, Jonas Weiss was.

12. Vrucht van de hartstocht

In oktober kan Johanna haar zwangere buik niet meer verbergen. Agie, de achterbuurvrouw is blij voor haar als ze het merkt. Johanna zelf is er stiller onder.

‘Wat is er kind, ben je bang dat het weer een doodgeboren kindje wordt?’

Ze schudt haar hoofd.

‘’t Is Gijsbert, had ik nou maar iets van hem gehoord.’

‘We hebben alles al geprobeerd,’ zegt Agie, ‘hij zit natuurlijk ergens vast.’

‘Was het echt een vracht aardappelen, die hij moest wegbrengen in mei?’

‘Daar ben ik in de loop van de tijd wel aan gaan twifelen,’ zucht Johanna.

‘Ik zal eens proberen om wat informatie bij de jongens van de ondergrondse in de stad los te krijgen. Kijk, als het nou wapens en munitie geweest zijn, dan kun je natuurlijk wel raden wat er gebeurd is.’

‘Wat denk je Agie, zou hij nog leven?’

‘Laten we het hopen Johanna, nooit de moed opgeven. Toch fijn dat je je moeder bij je hebt. Ik heb gehoord dat het kleine huis van Jansje op de Dijk leeg komt. Je zou er op af kunnen gaan om het te huren.’

‘Dat kan ik toch niet zonder Gijsbert doen. Het zal ook te duur zijn voor ons. Ik krijg elke week van mijn schoonvader wat geld uit de zaak toegestopt. Erg trouw is die man, maar ik weet zeker dat ze zelf droog brood eten.’

‘Beter droog brood dan niks meid. Kom.’

Ze stond krakend op zette haar hand in haar rug en zei met een pijnlijk gezicht: ‘Ik ga zelf maar even een maaltje groenten van het land halen, ’t is veel te onrustig om de jongens te sturen. Wil jij ook wat? Hoeveel ‘gasten’ heb jij?’

Johanna stak vijf vingers op.

‘’t Worden er ook niet minder hè. Ga nou maar gauw achter dat huisje aan, dan ben je van dat gesloof voor die landverraders af.’

‘Ja en wat moeten die vijf jongens dan?’

‘Daar zoeken we wel wat voor, jij moet om je zelf denken en je kindje.’

In november kwam Gijsbert terug vermagerd maar gezond. De vrachtauto was in beslag genomen met lading en al. De wapens en munitie had hij al eerder op een andere plaats afgeleverd. Daar stond hij dan, na maanden, in de deuropening en nam haar op van top tot teen.

‘Zo, dat ziet er niet slecht uit, jij zorgt voor nakomelingen.’

Hij begroette haar op dezelfde wijze als dat hij haar moeder goedendag zei.

‘Kom zitten Gijsbert en vertel, ik zal gauw wat eten voor je klaarmaken,’ zei ze zenuwachtig.

‘k Heb in de koepelgevangenis van Arnhem gezeten op verdenking van wapenlevering aan de ondergrondse. Dat had ik natuurlijk niet gedaan,’ zei hij met een brede grijns.

‘Toch geloven ze verraders eerder dan trouwe vaderlanders. ’t Land zit vol verraders. De schoften.’

Het vuur schoot uit zijn ogen.

‘k Heb bijna zeven maanden vast gezeten in dat godvergeten oord. Via een wethouder in Oosterbeek die in het verzet zit, is er een verklaring afgelegd dat ik niets met de hele affaire te maken had. Op grond van onbewezen feiten konden ze me niet langer vasthouden. Het wordt trouwens uitkijken, want ik heb gehoord dat nu iedere man zich moet melden om in Duitsland te gaan werken. We gaan hier zo gauw mogelijk weg, misschien kunnen we zolang bij mijn vader en moeder in wonen.’

‘Misschien heb ik wat,’ zei Johanna, ‘maar ’t kost geld, veel meer dan hier.’

‘We zullen zien,’ zei hij.

Moeder Mientje kwam met een lekkere warme hap uit de keuken en zette het voor hem neer. Hij viel er op aan.

‘Hé, hé, eerst bidden jongen.’

‘Ja laten we dat doen moeder, maar meer danken dan bidden. Ook danken voor vader Geert want hij leeft nog. Hij is afgevoerd naar Dachau.’

Als door de bliksem getroffen vouwde moeder Mientje haar handen.

’s Avonds op bed wilde hij zijn vrouw voelen.

‘Gijsbert niet doen, stel je voor dat het weer dood geboren wordt.’

Hij trok zijn handen terug.

‘Wanneer komt het eigenlijk?’

‘Dat weet ik niet precies, in januari of zo.’

Even was het stil.

‘Dat kan toch niet, bij een mens duurt het toch negen maanden? In mei ben ik weggegaan, daarvoor was je ongesteld en daarvoor heb je me een paar keer geweigerd omdat je ziek was.’

Met een ruk ging hij rechtop in bed zitten en keek haar bij het flakkerende kaarsje aan. Ze sloeg haar ogen neer.

‘Johanna kijk me aan.’

Ze knipperde met haar ogen, maar keek recht in de zijne.

‘Wat is hier allemaal gebeurd, Johanna? Ik kan toch wel rekenen. Daar heb ik zeven

maanden de tijd voor gehad om aan onze laatste keer in dit bed te denken.’

‘Er zijn alleen maar goede dingen gebeurd,’ zei ze met bonzend hart. ‘Kom we gaan slapen, Agie zegt, dat ik om mezelf en het kind moet denken.’

Hij blies de kaars uit en draaide haar zijn rug toe. De vraag bleef in zijn hoofd rondmalen. Stel je voor dat het kind niet van hem was, maar van zo’n vieze landverrader. Ze liepen hier altijd maar zo in en uit. Hij walgde van dat volk. Hij zou het antwoord uit haar krijgen al moest hij het er uitslaan.

In al de ellende van die rotoorlog had hij ook nog eens een vrouw, die zijn vrouw niet wilde zijn. Dat hij haar geloofde, kon ze wel op d’r dikke buik schrijven, dacht hij vol wrok voor hij in slaap viel.

Johanna duwde steeds de gedachte weg om te denken aan Jonas. Maar die kracht was te zwak en het verlangen te hevig. De belevenis op die angstige avond te heftig. Ze bewaarde het in haar hart als een heilige gebeurtenis. Het enige tastbare was het sigarendoosje met zijn gedichten en de kandelaar die hij haar in bewaring gegeven had. Ze las de verzen over en over, ze kende ze uit haar hoofd. Ze streelde het papier langs haar wang, vouwde alles weer voorzichtig op en verstopte het op een onvindbare plaats. Zijn liefde, zijn heilige liefde zoals God het bedoeld had, groeide onder haar hart. De argwaan van Gijsbert leek te zijn weggeëbd. Hij zou een zoon krijgen, een zoon voor de zaak. Kinderen worden wel eens te laat geboren, had zijn eigen moeder tegen hem gezegd op zijn woorden ‘het lijkt wel een olifantsdracht’.

Januari 1942 werd het kindje geboren. Gijsbert was niet thuis. Moeder Mientje hielp de vroedvrouw.

‘Kijk eens Johanna, een prachtige dochter. Mooi zwart haar en helemaal gaaf, mooier kan het niet. Gefeliciteerd kind.’

Ineens stond Gijsbert in z’n volle lengte in de deuropening.

‘Had je dat niet eerder kunnen zeggen.’

Hij keek in de wieg.

‘t Is een meisje,’ zei zijn schoonmoeder.

Hij reageerde niet, maar staarde naar het kind.

‘t Heeft pikzwart haar,’ zei hij en keek naar Johanna die hem vanaf het bed gade sloeg.

‘Ja,’ zei zijn schoonmoeder, ‘dat zei de vroedvrouw ook al, met een mooi gaaf lijfje met alles er op en er aan.’

‘Pikzwart haar,’ herhaalde hij.

‘Ja, dat zit in de familie van moeders kant,’ reageerde Johanna.

Haar hart bonkte in haar keel. Ze zag zijn gebalde vuisten.

‘Mijn moeder heeft een zuster met pikzwart haar gehad, toch moeder? We zullen haar foto in het familiealbum opzoeken. Daar zal hij toch nog wel inzitten, moeder?’

‘Ja kind, natuurlijk. Dat jij dat allemaal nog weet. Ik zal volgende week als ik naar huis ga het album voor je zoeken.’

‘Ja leuk, kunnen we vergelijken of ze op de Van Weertens of op de Bakkers lijkt.’

Op dat moment kwamen vader en moeder Van Weerten binnen.

‘Op wie ze lijkt? Laat mij eens even kijken.’

Gijsbert ze lijkt op jou,' zei zijn moeder, 'behalve dat haar, de zuster van je vader was ook zo zwart. Kindertjes worden soms met zwart haar geboren en voor ze zes zijn, is het helemaal licht geworden.'

Ze keek hem in één keer verschrikt aan.

'Ach jongen, je bent toch niet bang dat de Duitsers denken dat het een *jodenkindje* is?

'Nou nu je dat zo zegt moeder, bij de slager hebben ze ook ineens een kindje met zulk haar en iedereen weet dat het niet uit de buik van zijn vrouw komt. Dat zouden ze toch van dit kind ook kunnen denken met zo'n blonde moeder?'

'Ach jongen zit daar nou maar niet over in, het verkleurt wel.'

Alle woorden sneden als een mes door Johanna's ziel.

'O Jonas, je moest eens weten wat een mooie dochter je hebt. 't Is toch maar goed dat de kindertjes niet met de naam van de vader op hun voorhoofd geboren worden.'

Haar moeder had er stil bij gestaan en op het gezicht van haar dochter gelet. Ze haalde voorzichtig het kindje uit de wieg en legde het in de armen van Johanna.

'Deze dochter is uit jou geboren, kind. Ik heb het met mijn eigen ogen gezien en jij mag nu zeggen hoe ze zal heten.'

Iedereen zweeg.

Johanna keek haar moeder dankbaar aan en zei: 'Annet zal haar naam zijn.'

13. Een tipje van de sluier

'Al is de leugen nog zo snel de waarheid achterhaald haar wel. Dat zeggen ze toch? Dat hij het glashard ontkende,' zegt Josien verontwaardigd.

‘Ik heb het hem rechtstreeks gevraagd en even zag ik in zijn ogen een moment van schrik,’ vertelt Annet.

‘Zie je wel,’ zei Josien, ‘wat goed dat je daarop gelet hebt. Die kans krijg je maar één keer.’

‘Hij deed mij een aanzoek of een soort voorstel, hoe je het ook maar wilt noemen.’

Josien kijkt haar vragend aan.

‘Hij wil een LAT relatie met me.’

‘Zot, en jij dan? Zo’n verlamde vent kan toch niets voor jou betekenen?’

‘Hij heeft twee mooie handen,’ lacht Annet.

‘Surrogaat meid, daar trap jij toch niet in?’

‘k Weet niet, ’t is wel heel apart natuurlijk.’

‘Ja ’t is beslist niet alleedaags, dat moet ik toegeven. Maar we hadden toch een afspraak dat je iets zou doen aan je geblokkeerde seksuele gevoelens?’

‘Nou dat kan toch nog, ik ga niet met hem trouwen of samenwonen. Af en toe iets leuks doen meer niet.’

‘Voel je iets voor hem?’

‘Ik vind hem mysterieus.’

‘Ja dat is het hem juist, hij verbergt iets voor je. Je hebt waarschijnlijk een kind van hem gekregen.’

‘Mijn therapeute gaat volgende week via hypnotherapie proberen of ik dit gebeurde terug kan halen uit mijn geheugen. Soms droom ik wel eens van een man die me verkracht, maar die heeft geen gezicht.’

Josien kijkt haar medelijdend aan en zegt: ‘Er zit nog heel veel onbewuste angst voor seks en aanraking bij jou. Het zou best goed zijn om dat los te maken en te doorbreken. Uiteindelijk hebben we ons lichaam en alle goede gaven die daar bij horen toch niet voor niets gekregen?’

‘Wat word jij ineens serieus,’ zegt Annet.

Josien glimlachte en ging door: ‘Ik geloof daar heilig in. Er zijn heel veel verschillende opvattingen over vrouw zijn die van cultuur tot cultuur verschillen. De tijd van vijfhonderd jaar geleden geeft een heel ander vrouwbeeld dan deze tijd. In de eerste plaats waar en bij wie worden we geboren en hoe denken ze binnen dat gezin over vrouw zijn. We zijn beslist verbonden met de cultuur van het gezin waarin we geboren zijn. De gezinsopvattingen zijn ons met de paplepel ingeven. Hoe meer we ons bewust worden van die aangeleerde of opgedrongen zaken, des te meer wordt ons streven groter om in vrijheid zelf keuzes te maken over wat we willen behouden en wat los te laten. Hoe meer we ons ontdoen van overbodige ballast, hoe dichter we bij de kern en de kracht van vrouwzijn komen.’

Annet had aandachtig geluisterd.

‘Goed zeg, jij had sociologie moeten studeren. Zulke vrouwen met dit soort inzichten, daar schreeuwt de wereld om. Dit, wat jij net allemaal zei, heb ik op de universiteit uit een boek geleerd en in mijn hersenen geplant. Maar uit jouw mond klinkt het anders, veel dichter bij de mens.’

‘Dus je begrijpt wat ik bedoel,’ vraagt Josien verbaasd

‘Ja ik weet het allemaal, maar ik maak er niet zoals jij een hartzaak van.’

‘Vind jij het anders dan?’

‘Nee, het is zoals je het zegt. Jij zegt het vanuit je gevoel, je hele wezen is ervan overtuigd.’

‘Klopt, maar wat is dan het verschil tussen jou en mij, Annet?’

‘Jij hebt het beleefd, doorleefd, het heeft je geraakt. Het is jouw overtuiging geworden en die heeft kracht. Die heeft veel meer kracht dan mijn lezingen die gebaseerd zijn op uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek,’ betoogt Annet.

‘Te gek! Dus ik spreek jou, de wetenschapper, aan met mijn simpele vrouwengevoel.’

‘Ja helemaal.’

Josien ziet aan de uitdrukking van haar ogen dat ze het oprecht meent.

‘Ik zou willen dat ik het ook zo voelde als jij,’ zucht Annet, ‘ik weet alles en alles klopt, niets is zeker dan alleen wanneer je er een gedegen wetenschappelijk verantwoord onderzoek op hebt losgelaten.’

‘Maar lieve Annet, je hebt het van oorsprong in je.’

‘Ik?’

‘Ja, jij. Neem nou de duidelijke keuze die je maakte omdat je door je opvoeding dingen geleerd had en nee zei tegen elke Duitser.’

‘Vertel,’ zei Annet.

Ze begrijpt niet wat Josien haar duidelijk wil maken.

‘Je weet het natuurlijk nog wel, de Schagermarkt.’

‘Ja,’ zei Annet, ‘we gingen met de trein.’

‘Jij was veertien en Janneke en Guusje gingen ook mee. Drie meiden naar de Schagermarkt.’

‘Hoe weet jij dit allemaal? Je was er niet eens bij. Je zat toen al in Rotterdam.’

‘Ik heb het hele verhaal van Guusje gehoord op de reünie,’ antwoordt Josien. ‘Jullie zagen er uit om te stelen.’

‘Dat kwam omdat Janneke haar kapsters opleiding deed,’ geeft Annet toe.

‘Die drie goed gekapte en opgedirkte meiden trokken vele mannenogen. Op de Westfriese optocht waren jullie al gauw uitgekeken. En bij Marktzicht binnen was het een gezellige boel. Een stampvolle tent met het accordeon orkest ‘De Boeren Bieten Bouwers’. Dus jullie als drie mooie meiden op de dansvloer.’

‘Ja dat duurde niet lang,’ valt Annet haar enthousiast in de rede, ‘binnen twee minuten hadden we alledrie een leuke vent om mee verder te dansen.’

‘Daar was ook eigenlijk de Schagermarkt voor,’ zei Josien. ‘Wist jij dat er uit die drie contacten twee huwelijken zijn voortgekomen?’

‘Nee, wie dan?’ Annet is verbaasd.

‘Janneke is getrouwd met die lange donkere Nederlandse jongen en woont nog steeds in Bovenveld. Terwijl Guusje is blijven hangen aan die Duitse vent. Ze kregen een zontje en is daarna van hem gescheiden. Ze vertelde mij dat ze die jongen van jou het mooiste en aardigste vond. Als ze een fractie van een seconde eerder geweest was, had zij hem genomen. Toen jullie een lekker drankje op hadden en dat weet je ook nog wel, zijn jullie met z’n zessen naar het aangrenzende plantsoen gegaan. Gezellig hebben jullie alledrie

apart met de uitverkoren jongen op een bankje gezeten.

‘Waarom vertel je dit allemaal?’

‘Omdat ik je iets duidelijk wil maken. Luister, jij was de spelbreekster, al na vijf minuten. Je wilde ineens een trein eerder weg. Waarom?’

‘Ik vond die jongen waar ik mee zat de minst leuke.’

‘Niet waar, het was de knapste en de aardigste volgens Guusje, ze waren allebei jaloers op jou. Nee Annet wees eerlijk, je hebt dat toen ook tegen hen gezegd, anders zou ik het nu niet weten.’

‘Nou goed dan, omdat het een Duitser was, hij zag er ook Duits uit.’

‘Hoe wist jij toen, hoe een Duitser eruit zag?’

Annet haalt haar schouders op, ze begint te vermoeden wat Josien haar in de schoenen wil schuiven.

‘Wij zijn allebei in de oorlog geboren en ik kan me als baby niet herinneren hoe een Duitser eruit zag en ik denk jij ook niet. En nu kom ik bij het punt wat ik je wil laten zien. Jij bent opgevoed met haat tegen de Duitsers. Je kunt niet anders denken. Misschien wel terecht om wat jullie meegemaakt hebben. Ze hebben je opa en je broertje doodgemaakt. Jij kon op je veertiende op die Schagermarkt geen zelfstandige neutrale keuze maken voor wat je op dat moment voelde en zag. Een keurige goedgemanierde knappe jongen die jij best zag zitten als hij maar net een stukje verder was geboren, op Nederlands grondgebied.

Dat bedoel ik nou met de cultuur waarin we geboren zijn en de opvattingen van onze opvoeders. We moeten ons losmaken, eigen keuzes maken zonder de hete adem van de opvoeders in onze nek.’

Annet knikte en nam een slokje wijn.

‘t Is inderdaad een duidelijk voorbeeld, ik heb op grond van verhalen van mijn ouders een aversie tegen Duitsers gekregen.’

‘Wat op het ogenblik erger is voor jou, is dat je door je opvoeding een angst voor seks en aanraking hebt meegekregen die je tot nu toe je huwelijk gekost heeft en je de vreugde voor je eigen lijf ontnemt.’

Annet zucht en zegt: ‘Een goede vriendin is beter dan de beste psychiater. Zullen we eerst iets te eten bestellen, we raken toch niet uitgepraat.’

‘Goed blijven we hier of gaan we terug naar ‘Kras’?’

‘Laat de kaart eens zien?’

‘Er staan best lekkere dingen op, we blijven hier, goed?’

Voor het eenvoudig uitziende restaurant was het eten heerlijk. Nog nagenietend met koffie en een likeurtje vroeg Annet: ‘Josien vertel eens, wat is er verder met jou in Rotterdam gebeurd? Je woonde nog bij je ouders. Had je toen al een baan?’

Josien keek haar aan.

‘Wil je dat echt weten?’

‘Ja natuurlijk!’

‘Nou daar houd ik je aan, want je weet niet wat je vraagt! Straks zeg je, had ik dat maar niet geweten.’

Annet fronsst haar wenkbrauwen.

‘Je kent nog die Rien Visser met dat schuurtje?’

‘Ja.’

‘Die wilde dat ik elke zaterdag zogenaamd bij hem op het land kwam onkruid wieden.’

‘Hoezo zogenaamd?’

‘Ja, ik heb nooit een schoffel aangeraakt en ik kwam wel elke zaterdag met geld thuis.’

‘Hij liet jou dingen doen?’

‘Ja, van het één kwam het ander. Eerst voor een tientje mijn borstjes, daarna tien erbij voor mijn kutje en nog eens tien als ik z’n pik uit zijn broek haalde.’

Annet trekt een grimas.

‘Wat nou, ik deed het niet tegen mijn zin. Ik wist al heel gauw dat ik iets had wat heel veel waard was. Alleen ik moest er wel goed op passen dat het z’n waarde bleef behouden.’

‘Wat deed je nog meer?’

‘Allerlei dingen,’ zegt Josien en staarde voor zich uit. Haar gedachten gingen terug naar het schuurtje van Visser de viezerik.

‘Ga maar lekker zitten,’ zei hij, ‘kom maar,’ en hij zette haar op zijn knie.

‘Ik heb een lekkere pot stroop meegenomen, want daar hou jij zo van.’

Hij houdt zijn ruwe werkmanshand om haar blote borst heen.

‘O, wat een heerlijke kleine harde mooie tepeltjes heb je toch.’

Hij deed haar truitje omhoog en zoog aan haar borst als een baby. ’t Gaf haar een typisch gevoel in haar onderbuik.

‘Haal hem er maar uit, je vriendje. Ik doop hem in de strooppot en dan mag jij hem aflikken.’

Elke zaterdag had hij wel een ander spelletje.

‘Dat is dan tien gulden meer, anders doe ik het niet.’

‘Da’s goed, kleine kat,’ zei hij hijgend.

Josien likte de stroop van zijn penis en net toen ze bijna alles eraf had, spoot hij zijn kraaltjespap in haar gezicht. Dat deed hij wel eens vaker en dan jammerde hij als een kind. Als dat eenmaal gebeurd was, wist hij ook geen spelletjes meer.

Josien zei: ‘Kassa meneer!’ en hij trok zijn portemonnee uit z’n achterzak en betaalde haar veertig gulden.

Hij nam een slok jenever uit de kruik die altijd in het schuurtje stond en zei: ‘Kom madammeke van plezier ik breng je thuis. Je hebt vandaag genoeg geschoffeld, hier pak aan deze schoffel is van jou.’

‘Veertig gulden in die tijd daar moest je een week voor werken,’ zei Annet.

Josien glimlacht.

‘Ik ken de waarde van de geneugten van het lichaam. En dit zul je niet willen horen Annet. Je vroeg me wat ik nu deed en ik zei je dat ik parttime gastvrouw was en af en toe producten demonstreer. Eerlijk gezegd werk ik in de seksindustrie.’

Annet hield haar gezicht in de plooi en vroeg ademloos: ‘Vind je dat dan fijn?’

‘Ik vind het heerlijk, ik ben eigen baas, ik werk niet voor een pooier, ik selecteer mijn

cliëntèle zelf en ik werk samen met twee andere vrouwen.’

‘Wat vind je er zo heerlijk aan? Je verkoopt je zelf!’

‘O nee Annet, dat zie je verkeert. Ik verkoop mezelf nooit. Ik ben de baas! Ik word betaald voor dat wat ik zelf wil doen. Het heerlijke van dit vak is, dat de mannen aan je voeten kronkelen en om je gunsten smeken. Ik ben superieur aan hen!

Hou me ten goede, niet alle mannen zijn hetzelfde, maar de meeste lopen hun pik achterna. Dat wat ik heb, is in hun leven onbereikbaar, tenzij ze heel veel betalen. En als ze dat doen wil ik wel een tipje van de sluier oplichten en ze een proefje geven uit het arsenaal van genot wat een vrouw in huis heeft. En dan willen ze altijd meer,’ lacht ze.

‘Heb je een club?’

‘Ik heb een schitterend Penthouse in Santfoort.’

‘Weten je ouders het?’

‘Mijn moeder weet dat ik aan mannen verdien en mijn vader is een schat. Die zegt tegen me ’kind als jij gelukkig bent dan ben ik het ook’.’

Annet zucht.

‘Word je nooit lastig gevallen?’

‘Nee, we hebben een camerabeveiliging, dus we kunnen zien wie er voor de deur staat. Is het iemand die geen afspraak heeft, dan komt hij niet binnen. Maak je niet ongerust, ik heb alleen mannen die zich een schandaal niet kunnen veroorloven.’

‘Zoals?’

‘Ministers, leden uit de Kamer, ambassadeurs, rechters. We hebben een geneesheer-directeur en een professor in de theologie. Die man heeft het altijd over Rachab de hoer, die om haar geloof behouden werd.’

‘Dat verhaal ken ik,’ zei Annet, ‘maar dat heeft niets met het behoud van de gebruiker van de hoer te maken.’

‘Annet, je snapt het niet, je koppelt seks steeds aan zonde. Dat hebben de mensen er van gemaakt. Seks is één van de geneugten des levens. En als God dat niet zo bedoeld heeft, dan had hij de mens wel eencellige wezens laten zijn. Ik geef deze smachtende mannen die aan mijn voeten liggen een beetje van deze geneugten. Of ze dat aan hun partner vertellen of niet dat maakt mij niet uit, daar heb ik niets mee te maken. We zijn volwassen Annet, we weten wat we doen. Prostitutie is gewoon werk. De overheid wil er nog niet aan, maar binnen niet al te lange tijd zal de seksbranche niet meer illegaal zijn. Emancipatie van de prostituees is hard nodig. Sinds de invoering van het bordeelverbod in 1911 heeft de prostitutie zich in een besloten wereld ontwikkeld, waarin de onderdrukkende factor erg groot is.

Het werkt de vrouwenhandel in de hand en alle ellendige gevolgen van ongecontroleerde geslachtsziekten. Wat ook een welkome verandering zou zijn is, dat mannen geen exploitant van vrouwen sekswerk meer mogen zijn. Laat de mannen de homo industrie maar onder hun hoede nemen.’

Ze keek Annet aan.

‘Ik ben gewoon een zakenvrouw met een bijzondere business.’

‘In tegenstelling tot wat Josien van Annet verwacht had, zei ze: ‘Je hebt me de andere kant van de medaille laten zien, misschien is het voor sommigen een uitkomst. Als

mannen op tijd hun seks hebben, kunnen wij rustig op straat lopen.’
Hun afscheid was inniger dan anders.

14. Teken van leven

Januari 1943. Annet was net één jaar geworden. ’t Was een prachtig kind. Als Johanna haar in de ogen keek, zag ze hetzelfde fluweel als bij Jonas. De zwarte, glanzende haarlokken krulden licht en haar zacht crème getinte gezichtje gaf haar de aanblik van

een porseleinen engeltje.

Als Johanna haar mee naar buiten nam, stopte ze al het weelderige zwarte haar onder een mutsje. Ze stond doodsangsten uit dat de Duitsers of de NSB-ers haar een verdacht jodenkindje zouden vinden. Moolhuijzen en zijn vrouw die al jaren kinderloos waren, hadden een joods kindje in huis genomen. Uit angst om gepakt te worden, hebben ze het haar van het kind gebleekt. Nu lijkt het oranje rood. Elke keer moeten ze de uitgroei weer bleken, zodat het kindje vierkleurig haar heeft gekregen. 't Arme kind, dat bleekmiddel zal wel bijten op de hoofdhuid.

Johanna was mevrouw Moolhuijzen een keer met de kinderwagen tegen gekomen. En nieuwsgierig hadden ze elkaars kindjes bekeken. 't Meisje van Moolhuijzen zag er ziekelijk, bleek en magertjes uit, terwijl Annet roze, kleurig en gezond oogde.

Zou het zo zijn dat kinderen hoe klein ze ook waren heimwee konden hebben naar hun echte moeder? Of zouden ze intuïtief aanvoelen dat er iets ergs gebeurd was?

Mevrouw Moolhuijzen had gezegd, dat het toch een wonder van de natuur was, dat er van die donkere kindertjes uit blonde ouders geboren werden. Ze vond het zo fijn dat hun Beppie op haar man leek. Johanna had geglimlacht om deze comedy. Eigenlijk had ze medelijden met deze vrouw. Tenslotte was het nog niet zeker of ze dit kindje mochten houden. De ouders die misschien ondergedoken zaten, zouden toch terug kunnen komen als deze oorlogsellende achter de rug was.

Toch gaf de opmerking van het mensje Johanna een onrustig gevoel. Ze zou toch niet denken dat zij ook een onderduikkindje had?

De dag na Annets verjaardag kwam de postbode met een brief van het Rode Kruis. Dat betekende doorgaans weinig goeds. Haastig maakte Johanna de enveloppe open. Ze was alleen met de kleine Annet thuis. Ze las wat haar vader schreef.

'k Ben na veel omwegen in Dachau terechtgekomen. We slapen met veertig mannen in een barak. En werken met z'n allen om nieuwe onderkomens te bouwen voor de honderden krijgsgevangenen die hier nog moeten arriveren. Er mogen pakketjes via het Rode Kruis gestuurd worden. We kunnen van alles gebruiken. 'k Heb het ook aan je tante Gerda gevraagd. Jullie moeten je niet ongerust maken om mij. Als de oorlog voorbij is, kom ik naar huis. Hoe gaat het bij jullie op de zolder van de oude dorpsvilla? Komt je moeder je nog wel eens bezoeken? Doe haar van mij de hartelijke groeten. Nou meid, hou je goed dat doe ik ook. Doe Gijsbert de groeten en blijf waakzaam in alle opzichten. Je liefhebbende vader.

Geert Bakker
1943

Dachau

Ps. Hier is een jonge man, die zegt dat hij van jullie dorp komt. Zijn naam is Jonas Weiss. Groet de bekenden van hem.

Haar hart sprong op, hij leeft. Haar lieve Jonas leeft. Mijn God wat was ze daar blij mee en met haar vader ook natuurlijk. Ze pakte Annet uit haar stoeltje en maakte een rondedansje. Het meisje kraaide van plezier.

'Je vader leeft, niet verder vertellen hoor,' fluisterde ze in haar oortje.

Het kind zou nooit weten wie haar echte vader was. Niemand zou het ooit weten. Niemand, tenzij Jonas haar kwam halen. Ze zou meteen met hem meegaan en alles achter laten.

Oh, wat droomde ze vaak van hem. Ze droomde zelfs met haar ogen open. Ze voelde zijn zachte handen en zijn warme lippen overal op haar lichaam, zelfs op haar voeten.

Jonas, oh Jonas, was je maar hier. Dan kon je me verwarmen met je gloeiende ogen en je brandende lippen.

‘Wat zit jij nou verwezen te kijken.’

Ze had hem niet binnen horen komen.

‘Er is een brief van het Rode Kruis van mijn vader uit Dachau,’ zei ze

‘Laat eens zien.’

Hij las snel door de regels heen en bleef steken bij de onderste.

‘Zo, je moet dus de bedekte groeten hebben van je geliefde.’

Ze stond op en keek hem aan: ‘Je moet ophouden Gijsbert met die gemene onzin.’

‘Goed, als het dan onzin is, dan ben jij mijn vrouw en dan houd ik je aan de regel uit het huwelijksformulier waar staat: ‘Tot uw man zal uw begeerte zijn en hij zal over u heerschappij hebben. Daar heb je ‘ja’ op gezegd Johanna! Leg dat kind in d’r bedje en kom bij me. Ik zal je eens laten zien wie hier heerschappij voert! Je denk toch zeker niet dat ik naar de hoeren ga, als ik er zelf één in huis heb!’

Johanna versteende en moeilijk ging ze met Annet op de arm de trap op. Ze trilde. Wat moest ze doen?

‘Geef je man wat hij van je vraagt kind,’ hoorde ze de woorden van haar moeder in haar hoofd, ‘anders loopt hij naar een ander.’

Van haar mocht hij weglopen. Maar ze wist dat dat nooit zou gebeuren. Brave mannen en broeders die in de kerkenraad zaten, mochten niet scheiden. Zij moesten van onbesproken gedrag zijn.

Daar hoorde ze hem de deur op slot draaien. Hij kwam de trap op. Ze beefde. Hij greep haar vast en probeerde haar een zoen te geven op haar lippen. Zijn lippen waren als staal, koud en hard. Hij duwde haar op bed, liet zijn broek zakken en sprong boven op haar. Hij bezeerde haar en kneep hard in haar borsten. Ze lag als een ijspegel onder hem, alsof het alleen haar lichaam was en zij er zelf niet bij was. Hij rukte haar benen uit elkaar en drong met geweld bij haar binnen. Johanna beet op haar lip om het niet uit te schreeuwen van pijn.

‘Zo, nu zie je eens wie er de baas is,’ gromde hij boven op haar. Hij ging zo heftig te keer en lag zo zwaar op haar, dat ze duizelig werd van benauwdheid. Ze werd misselijk.

Hij rolde grommend als een dier van haar af. Gelukkig het was voorbij. Ze vloog omhoog en een golf braaksel kwam op de vloer terecht.

‘Ach mens, stel je niet zo aan. Er zijn wel ergere dingen in het leven.’

Hij maakte zijn broek vast en liep de trap af. Toen ze de achterdeur dicht hoorde slaan, barstte ze in snikken uit.

Vroeger dacht ze dat alle mannen hetzelfde waren, maar na Jonas wist ze wel beter.

15. Grietje Potters kinderwagen

Annet liep in haar eentje over de hobbelige klinkers van de Dorpsstraat. Ze was eerst even uit school thuis geweest. 't Was de laatste schooldag voor de zomervakantie. Met haar negen jaar zag ze er ouder uit. Een wat melancholieke uitdrukking op haar kindergezichtje gaf de goede kijker de indruk dat ze meer wist dan haar lief was. Haar lange zwarte haar hing in een vlecht op haar rug en was versierd met een knalgroen haarlint, dat in een mooie strik aan het eind van de vlecht geknoopt was. Het rode, gebreide truitje met de helder geruite rok stonden haar goed. Ze had de rode kniekousjes aan die opoe Mientje voor haar gebreid had. Ze was uit school de achterdeur in geglipt, had haar schoolrapport onder haar truitje vandaan gehaald en het verstopt achter de vliegenkast die in de bijkeuken stond.

Na de oorlog die gelukkig al heel lang geleden was, waren ze in een ander huis gaan wonen en daar was na een tijdje haar zusje geboren.

Dit rapport mocht haar vader nooit zien. In de verte in de groente tuin zag ze haar kleine zusje Marijke. Moeder stond gebukt bonen te plukken. Weggedoken achter de heg ging Annet ongezien het tuinhekje uit. Ze liep maar wat. Misschien kon ze naar opoe lopen. Die zou haar wel begrijpen. 't Was aardig ver lopen naar de stad, want als ze wel eens met de auto gingen voor een bezoek bij opoe of tante Stijntje, dan was het al een lange tijd rijden.

Haar opoe had het wel eens gedaan, helemaal lopen vanuit de stad hier naar toe, toen het nog oorlog was. Haar kinderhersentjes zochten een uitweg voor het onheil dat boven haar hoofd hing. Ze zou naar de vierde klas gaan en dat ging ze ook had de meester gezegd, maar 'voorwaardelijk'. Dat stond met grote letters in haar rapportboekje op bladzijde drie. Eerst wist ze niet wat dat betekende, maar de meester had het haar uitgelegd. Ze had veel te lage cijfers voor taal, rekenen en dictee. Als ze die in de vierde klas voor het kerstrapport op zou halen, mocht ze daar blijven en anders moest ze na de kerstvakantie terug naar klas drie.

Dat betekende eigenlijk dat ze was blijven zitten. Annet zuchtte, ze was bijna op de dijk. Waarom kon ze ook nooit haar gedachten bij de stem van de meester houden. Altijd als

hij begon te praten, gingen haar gedachten ver weg. Ze kon ook nooit goed zitten op die harde bank. Altijd had ze rugpijn. Vaak gingen haar gedachten ook terug naar de dromen die ze

's nachts had. 't Ging vaak over kinderwagens. Vannacht nog waren er heel veel geweest, een hele berg lege kinderwagens met bloed, veel bloed.

Ze liep op de dijk en zag de vuilnisauto aankomen. Een man kieperde de ijzeren emmers om in de laadbak en een andere man stond boven op de vuilnis en trapte het plat met zijn grote, groene laarzen. De spullen die naast de emmers stonden zoals een wasbord met een gat en lekke pannen, hakte hij met een bijl kapot en smeed de stukken in de bak van de auto. Ze bleef gefascineerd staan kijken. De auto reed verder en Annet liep een eindje mee. Straks als de wagen vol was, reden ze naar een landje buiten het dorp, wist ze, om daar de boel te verbranden. Vuur vond ze mooi, 't was warm en hevig. Ze bleef in de buurt, misschien mocht ze straks wel meerijden naar de vuilnisbelt.

Bij een van de laatste huizen stond een oude kinderwagen. Dat was de kinderwagen van Grietje Potter. Grietje was heel dik, wel twee meter in de rondte, zeiden de mensen in het dorp.

Ze waggelde als een gansje achter haar kinderwagen, altijd naar iedereen lachend met haar lieve poppengezichtje. Grietje woonde met haar man in een piepklein huisje, dat maar één kamertje had met een bedstee. Haar man kon niet meer lopen. Hij zag er uit als Tielse Flipje, maar dan met nog meer ronde bobbels.

Als Grietje achter haar kinderwagen liep, was ze gelukkig. Ze belde bij elk huis aan om de mensen te vragen of ze nog iets nodig hadden. Dan mochten de vrouwen in haar kinderwagen kijken. Grietje werd altijd geplaagd en uitgescholden.

De kinderen riepen haar na: 'Dikke Griet, je hebt geen tiet maar een bult, eigen schuld.'

Annet was eens een eindje met haar meegelopen. Zij mocht zomaar de kinderwagen duwen. Er hing een kleed over de kap van de wagen, zeker voor de tocht, had ze gedacht, dan kon het kindje geen kou vatten.

De jongens lachten haar uit en scholden naar Grietje.

'Hou je stomme kop dicht,' had ze verontwaardigd geroepen, 'of ik zal je wel krijgen.'

'Ha, ha, stom jodenkind,' hadden ze geroepen.

'Wat je zegt dat ben je zelf,' had ze terug geroepen.

'Je kunt ons toch niet krijgen.'

Annet was zo kwaad geworden, ze had de kinderwagen losgelaten en was achter de jongens aangerend. Omdat zij op schoenen was en de jongens op klompen, haalde ze de plaaggeesten in. De eerste had ze laten struikelen door haar voet uit te steken. Hij was met zijn kop op de straat geklapt. De tweede had ze zo hard aan zijn haar getrokken, dat hij het uit gilde.

'Je houdt je grote bek dicht tegen Grietje en ik ben geen jodenkind,' had ze tegen hem gezegd.

Grietje had het allemaal zien gebeuren.

De derde jongen was Fritsje van de kruidenier, dat was een echte gluiperd. Hij was achter op haar rug gesprongen, zodat ze gevallen was. Samen rolden ze over de straat.

Hij trok aan haar vlecht en schreeuwde: 'Hop, hop joden paardje, met je zwarte staartje.' Annet lag op haar rug en hij stond met gespreide benen boven haar en spuugde haar in haar gezicht.

'Herrejekkes hufter,' en ze had hem keihard in z'n kruis geschopt. Met een kreet van pijn was hij voor over gedoken. Annet had hem toen hard aan zijn haar getrokken zodat hij voorover op de straat viel.

Terwijl ze naar de kinderwagen van Grietje stond te kijken, beleefde ze het weer allemaal op nieuw. Ze had die gluiperd nog een flinke trap nagegeven.

'Een boerenlul ben je, Fritsie. Als ik je nog een keer hoor schelden, dan sla ik je helemaal verrot, zodat je nooit meer kunt pissen.'

Ze trok haar rok recht en spuugde voor de verbouwereerde jongens op de grond. Grietje was sprakeloos.

'Kom op Griet, ik help je naar huis duwen.'

Het mensje piepte en pufte net alsof er lekgaatjes in haar heupen zaten.

'Ach kind, je bloedt,' en ze wees naar Annets knie.

'O dat is niks, dat gaat wel weer over.'

Bij het huisje gekomen, wilde Grietje dat ze binnen kwam.

'Ga zitten m'n kind. Klaas luister, dit kind heeft me geholpen. Die rotjongens waren weer van plan om m'n wagen om te gooien. Ze heeft hen allemaal op hun smoel geslagen.'

Klaas zat in zijn stoel, zijn voeten bungelden als bij een lapjes pop. Annet zag zijn ogen oplichten toen Grietje het verhaal vertelde. Ze had hem nog nooit van zo dichtbij gezien.

Hij had geen tanden in zijn mond, dat zag ze toen hij zei: 'Je bent een lieve meid.'

Grietje sjarde de kinderwagen het kamertje in.

'Kom meisje, ik zal een lappie om je knie doen met zachte zalf.'

Grietje haalde het kleed van de kinderwagen af en toen sloeg Annets hart een slag over.

Ze hapte naar adem.

In de kinderwagen lag geen kindje. De wagen lag vol met garen en band, knopen en spelden, en stoffers en boenders. Grietje pakte een stuk linnen en scheurde er een reep af.

'Waar heb ik nou die zalf gelaten, Klaas?'

'Hier,' lispelde hij en reikte haar het potje aan.

'Zo, niet te stijf,' en haar mollige handjes knoopten het laatste door het midden gescheurde reepje stof aan elkaar.

'En nou een lekker koppie thee voor de schrik,' en ze waggelde naar de theemuts die op de tafel stond. Annets ogen zaten nog steeds vastgezogen aan de kinderwagen.

'Heeft daar vroeger wel een kindje in gelegen,' vroeg ze ademloos.

Klaas knikte.

Grietje draaide zich om en haar poppengezichtje kreeg een eigenaardige glans. Ze staarde in de verte alsof ze iets zag. Met een heel andere stem, die in de oren van Annet veel jonger en meisjesachtiger klonk, zei ze: 'Ja meisje, onze Karelkje.'

'Karelkje, waar is hij dan nu?'

Grietje staarde in de verte.

'Karelkje was ons kleine mannetje, zo lief en vol blijdschap. Een zoon om mijn man op

het land te kunnen helpen. Ik reed altijd met hem in deze wagen,' en haar hand streelde de kinderwagenkap. 'Hij vond de bomen mooi, daar kon hij zo blij naar kijken, vooral als de bladeren in de wind bewogen. O wat waren we gelukkig met ons kindje.'

Klaas knikt weer en Annet ziet tranen in zijn ogen. Ze probeert te zien wat Grietje ziet, maar ziet alleen de bedsteedeur. En starend in de verte vertelt Grietje.

'Ons Karelkje kon al heel snel kruipen en een paar stapjes langs de kant doen. Op een ochtend had ik hem net een schone luier aangedaan en liet hem nog even over de vloer kruipen. Klaas was al met de schuit naar het land. De buurvrouw komt binnen om een kopje suiker te lenen.

Ik giet uit de suikerbus uit de kast haar kopje vol en tegelijkertijd zie ik dat de deur op een kier staat. Ik geef een gil, 'waar is Karelkje'.

Hij is weg. De buurvrouw en ik vliegen allebei naar buiten. Geen Karelkje te zien. We rennen naar voren naar de straat en ik roep 'Karelkje'. Ik draai me om en kijk door de steeg naast het huis, naar de slootkant achter. Daar drijft iets wits. Met één sprong ben ik in de sloot en graai het bundeltje uit het water. De buurvrouw helpt me uit de sloot.

Karelkje ziet helemaal blauw en hij heeft zijn oogjes stijf dicht. Ik schud en duw.

De buurvrouw zegt dat het water eruit moet, dan krijgt hij weer lucht.'

Annet ziet dat ze nog steeds naar de bedsteedeur staart. Zou dit hele verhaal daar met onzichtbare letters op geschreven staan?

Met een zucht gaat Grietje zitten, de stoel kraakt onder haar gewicht. Klaas huilt zonder geluid, zijn bobbelbeentjes hangen slap naar beneden.

Dan kijkt Grietje Annet aan en zegt: 'Ons Karelkje is verdronken,' en de tranen stromen over haar bolle poppenwangetjes.

'Wat erg,' brengt Annet uit.

'Hij is in de hemel,' lispelt Klaas.

'Ja, hij had zo'n prachtig engelengezichtje, dat God hem in de hemel wilde hebben om te zingen in zijn Engelenkoor,' zegt ze door haar tranen heen.

'Daar boven juicht een grote schaar van kinderen voor Gods troon.' Klaas zingt met een kinderstemmetje verder: 'Verlost van zonde en van gevaar tot eer van vaders zoon.'

Annet kent het liedje van het kinderkoor. Dat hebben ze ook gezongen op de begrafenis van Japie Overweel, een jongetje uit haar klas dat ook verdronken is. Gepakt door de Bullebak.

Zij mocht nooit bij de slootkant komen, want de Bullebak pakte je als je er te dichtbij kwam en trok je dan het water in. Zou Karelkje ook door de Bullebak gepakt zijn? Bah, wat gemeen om deze mensen hun enige kindje af te pakken.

'Dus daarom houdt u zo van de kinderwagen.'

Grietje knikte.

'Ik moet nu naar huis.'

'Goed meisje, je mag me best nog een keer komen helpen hoor.'

Ze zwaaien haar na door het kamerraampje.

Met een schok komt Annet terug tot de werkelijkheid. De vuilnisauto toetert. Ze staat midden op de weg. De auto komt steeds dichterbij. De vuilnisman pakt zijn bijl en wil

Grietjes kinderwagen stuk hakken.

‘Nee niet doen,’ gilt Annet, ’niet doen,’ en rent naar de man toe.

Hij laat de bijl zakken en kijkt haar verbaasd aan.

‘Niet doen alstublieft, die wagen is van Grietje,’ smeekt ze hem.

‘Ja maar hij staat bij de vuilnis en ik moet alles ophalen vandaag.’

Ze kijkt het steegje naast het huis in. Zou Grietje thuis zijn?

‘Wilt u alstublieft even wachten meneer, ik ga het even vragen.’

Ze klopt op de deur, geen teken van leven. Ze loopt door het steegje naar de slootkant en geeft een schreeuw. Daar lag Grietje op de grond, ze werd vast gehouden door die drie rotjongens.

Gluisperige Fritsje zat boven op haar dikke buik. En wat hadden ze een lol.

‘Dikke Griet, je hebt geen tiet,’ zongen ze pesterig.

Griets korte beentjes spartelden, ze rochelde omdat er een prop in haar mond zat. Annet pakte de bezem die naast het huis stond en met één dreun had ze Frits gevloerd. De andere twee stoven het steegje uit.

‘Vuile rotjood, denk je mij de baas te kunnen, ik zal je...,’ siste Fritsje.

En tegelijkertijd vloog hij haar aan. Ze vocht als een straatmeid en krabde zijn gezicht open. Hij hield haar in een wurggreep. Hij was sterker en groter. Alle woede van zijn vorige nederlaag kwam op haar hoofd neer. Annet hapte naar adem en beet in zijn hand. De greep werd wat lossier.

Grietje was op handen en voeten het steegje in gekropen en trok de prop uit haar mond.

‘Help,’ riep ze, ‘help!’

De vuilnisman wist niet wat hij er van denken moest en liep het steegje in. Op dat moment kreeg Annet de genadeslag en tuimelde achterover de sloot in.

Ze ging kopje onder, kwam spartelend boven en probeerde te roepen, maar zonk weer onder water. Dieper en dieper. De Bullebak ging het door haar heen. Alles was groen en het suisde in haar oren.

‘Annet! Annet!’ hoorde ze roepen.

Moeizaam opende ze haar ogen.

Het lieve poppengezichtje keek haar aan.

‘Ik moet spugen.’

‘Dat geeft niet kind, spuug maar.’

Nu zag ze de vuilnisman. En Klaas in zijn stoel. Ze wist het weer.

‘Waar is Fritsje?’ en ze wilde opstaan.

De vuilnisman hield haar tegen: ‘Jij hebt je best gedaan, jongedame. Die Frits krijgen we straks wel, ik ga het verhaal op het politiebureau vertellen.’

Annet glimlachte naar Grietje.

‘De Bullebak heeft me niet gekregen, hè.’

Thuis kreeg ze een pak rammel omdat ze te dicht bij de slootkant geweest was. Tijdens de slaag bedacht ze dat ze het rapport beter nu had kunnen laten zien, dat had haar één afstraffing gescheeld.

Haar verhaal hield ze voor zich. Haar moeder was druk bezig met haar mooie plooirokje.

't Was toch zonde, alle plooiën waren eruit en de kleuren doorgelopen. Het witte angora randje van het rode truitje kreeg je nooit meer wit.

't Is helemaal groen geworden van dat vieze slootwater,' mopperde ze.

Annet zat in haar nachtpon aan de keukentafel.

'Toch zielig hoor moeder, dat het kindje van Grietje en Klaas Potter verdronken is.'

'Dat was de straf van God, kind.'

'Waarom dan?'

'Ze aanbaden dat jongentje en verafgoden hem. Toen heeft God het van hen afgepakt. Je mag alleen God aanbidden en niemand anders. En wie zijn kinderen liefheeft, kastijdt hen,' zei ze op een domineestoon.

'Wat is kastijd?'

'Straffen,' zei moeder met haar handen in het zeepsop.

'Dus jullie vinden mij lief en daarom krijg ik steeds straf. Hebben ze daarom Jezus aan het kruis gehangen? Omdat ze hem aanbaden?'

'Dat is heel wat anders, Griet en Klaas verafgoodden dat jongetje, dat is verkeerd aanbidden.'

Annet fronste haar voorhoofdje.

'Aanbaadden jullie de kleine Johan dan ook verkeerd?'

'Nee, natuurlijk niet, zot kind, dat was een ongeluk.'

'Dat van Karelkje ook,' hield ze vol.

'Nee hoor, daar weet jij helemaal niets van, dat is al heel lang geleden gebeurd. Trouwens hoe kom je er bij dat het kind Karelkje heette?'

'O, zomaar dat heb ik gehoord.'

'Je moet je niet met die rare mensen bemoeien,' zei haar moeder en hing het truitje op het rekje bij de kachel. Annets kinderbrein bedacht dat ze maar beter niet lief kon zijn, want als je lief was kreeg je 'kastijd'. Ze vond het een raar woord.

Marijke dribbelde de kamer in met een dikke luier in haar pyjamabroek.

'Mamma snoepje?' vroeg ze met een flemerig stemmetje.

'Nou vooruit dan, nog ééntje voor het slapen gaan.'

'Mag ik ook een snoepje?' vroeg Annet.

'Nee jij hebt straf.'

Marijke stak haar tong uit en liet het snoepje zien aan Annet. Haar negerend vroeg ze aan haar moeder: 'Waarom is Grietje Potter zo dik?'

'Dat heeft ze verdiend.'

'Hoe dan?'

'Toen haar kindje door een boze hand, de toorn van God, was weggenomen is ze ineens zo dik geworden en kon haar man plotseling niet meer lopen. Hij kreeg overal grote bulten. De mensen zeggen dat het ook een straf is. Grietje moet nu haar hele leven moeizaam achter een lege kinderwagen sjouwen.'

Moeder liet spoelwater in de grote zinken bak lopen om het rokje uit te spoelen.

'Daar moet jij straks met je blote billen in,' fluisterde Annet tegen Marijke, 'als je in je broek blijft plassen. Je bent al drie, ik waarschuw je maar alvast van tevoren, want dat hebben ze bij mij ook gedaan.'

Het kind keek haar niet begrijpend aan.

Haar vader kwam binnen en zei: 'Moet dat nou, 's avonds nog aan de was. Heb je daar overdag geen tijd voor? Kom meiden, hup naar boven, 't is bedtijd!'

'Herrejekkes,' dacht Annet, 'we moeten weer paardje rijden en handen samen ogen dicht.'

16. Het ouderwetse meisje

Annet had haar auto bij de zaak laten staan en was met Rick naar Rotterdam gereden. Vanavond na het etentje zou hij haar op de trein zetten. 't Was aan het einde van de middag. De afgelopen zes maanden van samenwerking hadden ze op het kantoor van Annet feestelijk afgesloten met docenten en personeel. 't Was succesvol geweest, daar was iedereen het over eens. Door de tijd heen was Annet herhaalde malen met Rick uitgeweest. Naar concerten, enkele musicals en zelfs een keer een weekend naar Spanje.

Rick had op een van zijn vakanties een arts ontmoet, die er van overtuigd was dat de geneeskrachtige bronnen van de Rio Gualdalmina hem zouden kunnen genezen. Ze waren naar Malaga gevlogen en hadden hun intrek genomen in een aangenaam, rolstoelvriendelijk hotel. Annet had er opgestaan een aparte kamer te hebben. Ze wist zeker dat Rick dat anders gewild zou hebben, maar hij liet het niet merken.

Als hij zich niet zelf had kunnen redden, zou ze misschien wel bij hem op de kamer gegaan zijn, maar hij zei dat hij geen enkele hulp nodig had.

De warmwaterbronnen van Gualdalmina waren een weldaad.

'Een speling van de natuur,' zei de arts de hen begeleidde.

Deze arts stelde zich voor als Carlos. De vele malen dat Rick zijn vrije dagen doorbracht in dit oord behandelde Carlos zijn levenloze benen. Door de tijd heen was het hem nog niet gelukt enige verandering in de verlamming te brengen. Het enige wat op pijn bleef bij zijn patiënt was een uitermate goede conditie.

Rick had zijn ogen niet van Annet af kunnen houden en Carlos maakte haar openlijk complimenten. Haar zwarte badpak was prachtig uitgesneden en afgezet met een tijgerbiesje, zodat het haar volle borsten mooi en strak deed uitkomen. Een elegante, rijpe vrouw was ze.

Ze maakten plezier in het warme water, dronken Sangria en hadden elkaar gekust, zomaar ineens.

'De warmte doet jullie goed,' had Carlos vanuit het water geroepen.

'Nu mijn benen nog,' riep Rick terug, 'dan ben ik een gelukkig mens.'

's Avonds had hij toenadering gezocht. Annet was daar niet op in gegaan.

'Annet je begrijpt het niet,' had hij gezegd, 'al ben ik verlamd mijn gevoelens zijn hetzelfde als bij een potente man.'

Ze had hem een kusje op zijn wang gegeven en hem welterusten gewenst. In het vliegtuig op de terugweg was hij niet erg spraakzaam geweest.

'Ik vervloek de dag dat ik van die stelling gevallen ben,' zei hij bitter.

Nu ze bij hem in de auto zat op weg naar zijn flat in Rotterdam, dacht ze aan dat voorval terug. 't Was toch eigenlijk wel gemeen van haar om hem eerst op te warmen en vervolgens af te wijzen. 't Was bij die ene kus in Spanje gebleven. Ze wilde eerst zeker zijn van haar gevoelens voor hem. Annet had meer sympathie voor hem gekregen, maar die ging niet gepaard met erotische gevoelens. Terwijl dat, als ze hem goed begreep, bij hem wel zo was.

Nog steeds kon ze zich niet los maken van het verhaal dat Josien vertelde over het bootje. Als het waar was zou het mooi aansluiten bij het raadsel van haar tienerzwangerschap. Haar therapeute was niet verder gekomen met de hypnotherapie dan de beleving in het schuurtje. 'Misschien is deze methode niet op jou van toepassing,' had ze gezegd. 'We proberen het de volgende sessie met regressietherapie.'

Maar ook daar bleef Annet steken.

Ze wanhoopte, maar haar therapeute stelde haar gerust: 'Het gebeurt ook wel eens dat er een spontane regressie komt. Het zomaar 'ineens weten.' Zomaar op klaarlichte dag een dagdroom hebben. Of 's nachts kan het ook gebeuren. Dromen hebben de functie om gebeurtenissen te verwerken die we door de tijd heen meemaken. Terugkerende dromen wijzen op vastzittende problemen of blokkades. Ook kunnen er waarschuwendende dromen zijn. Meestal droom je in symbolen. Als je over je zus of je vriendin droomt, die iets ergs overkomt of iets aardigs dan staat de hoofdfiguur in de droom voor jezelf. Als je over een huis droomt, ben jij dat huis.'

Annet kende vanuit haar studie deze droomtheorie. Er was al heel veel onderzoek naar gedaan. De laatste tijd droomde ze vaak over een oud huis met een zolder, waar heel veel oude spullen stonden. Ze moest die spullen opruimen, maar er kwam geen eind aan. Haar therapeute zei dat het zou kunnen dat zij in haar eigen hoofd helderheid moest scheppen. Haar bovenkamer opruimen, zogezegd.

Misschien moest ze eens keuzes maken in haar leven en niet de dingen op z'n beloop laten. Het vrat nog steeds aan haar dat haar moeder geen belangstelling voor haar had. Waarom was zij haar zo gaan haten? Annet wist dat haar moeder haar de schuld had gegeven van de ruzies, die er altijd in huis waren geweest vroeger. Zij was degene geweest die de kwaadheid bij haar vader opwekte en daardoor het leven van haar moeder en zusje tot een hel had gemaakt.

Nadat Annet voor de zoveelste keer was weggelopen, had haar vader haar niet meer gevonden. Ze was toen vijftien jaar geweest. Vreemd genoeg was de situatie er thuis niet beter op geworden, hoorde ze van haar zusje.

Wat ben je stil Annet,' zei Rick.

Ze schrok op uit haar gepeins.

‘We zijn er bijna.’

‘k Ben benieuwd,’ zei ze en keek hem van op zij aan.

Ze zou voor het eerst bij hem thuis komen. Zijn appartement lag op de bovenste verdieping van een modern flatgebouw aan de Maas. De binnenstad van Rotterdam was vol met moderne gebouwen. Hoe kon het ook anders. Alle oude gebouwen waren in de oorlog plat gebombardeerd. De grote parkeergarage en de ruime entree met conciërge hadden haar al het vermoeden gegeven dat deze woongelegenheid iets bijzonders moest zijn.

Rick opende zijn voordeur elektrisch, de brede deur liet met gemak de rolstoel binnen zoemen. Annet betrad de marmeren hal met spiegelwanden. Hij drukte op een volgend knopje en de dubbele deur naar de kamer ging geruisloos open.

‘t Lijkt wel een sprookje,’ fluisterde ze. Hij genoot van haar reactie, eindelijk was het dan zover. Annet heel dicht bij om aan te raken. Zijn hart slaat sneller als hij haar ziet staan.

Ze staat midden in de ruimte en ziet door de wel meer dan tien meter lange raampartij de Maas aan haar voeten vol met varende schepen. Zeeschepen, tankers, sleepboten en in de verte een cruiseschip. Allerlei kleine schepen varen er met meer snelheid tussendoor. Het is een fascinerend schouwspel.

‘Fantastisch Rick,’ en ze draait zich met een ruk om. Hij is achter de ingebouwde, goed gevulde bar gereden.

‘Wat mag ik voor mevrouw inschenken?’

Ze nestelde zich in een van de grote Engelse fauteuils.

‘t Geeft niet, doe maar wat jij ook neemt, ik lust alles.’

Even later komt hij met een fles champagne aanrijden en twee glazen.

‘Op ons tweeën en de goede voortzetting,’ en heft het glas. Ze klinken de glazen.

‘Je hebt het geweldig ingericht zeg, of had je hulp van een binnenhuisarchitect?’

‘Ja, zo vindingrijk ben ik zelf niet.’

De zon staat rood aan de hemel en de Maas nam zijn gloed over. De schoonheid van deze wereldhaven zou ze zich nog heel lang herinneren evenals deze avond die daar onlosmakelijk mee verbonden was.

‘Voor we vertrekken naar het restaurant voor ons diner, zou ik graag nog even een bad willen nemen,’ zei hij.

‘Ga rustig je gang, ik vermaak me hier wel.’

Hij knipte een pianoconcert van Beethoven aan.

‘Wil je mijn badkamer zien?’

‘Ja natuurlijk, ik ben wel nieuwsgierig geworden na al dit moois,’ en ze volgde hem. Hij opende een dubbele deur die toegang gaf tot zijn slaapkamer.

‘Nou zeg, dat noem ik geen kamer maar een zaal en dat hemelbed, schitterend! Wat moet een man als jij nu met een hemelbed?’

Hij glimlachte om haar verbazing.

‘Ik heb als kind in Argentinië altijd onder een klamboe geslapen. Ik ben daar erg gelukkig geweest. Als ik in dit bed lig, ga ik terug naar mijn kind zijn. Ik voel me vredig en kan

dan slapen. Sinds ik dit bed heb, gebruik ik geen slaappillen meer.'

Ze kijkt hem aan en zegt zacht: 'Wat weten we nog weinig van elkaar.'

Tussen de arcadeboog is een glinsterend rolscherm gemaakt dat ook elektrisch omhoog gaat. Voor haar oog verschijnt een weelderig paradijs. In het midden van de lichtgroene tegelvloer licht een vlinderbad in de vorm van een schelp, bekleed met tegels van parelmoer, omzoomd met tropische planten. De twee wastafels die los van de wand staan, hebben ook de vorm van een schelp en staan op lichtgevende zuilen.

Allerlei aanpassingen die iemand met een handicap het gemakkelijk maakt om dit paradijs te gebruiken, zijn met vernuft aangebracht.

'Wat is dit voor ding?' ze wijst naar een soort hengel.

'Dat zal ik je laten zien.'

Hij laat het bad vollopen en kiest uit een wandpaneel het badschuim dat automatisch het bad instroomt en gelijk een geurige wolk van schuim geeft. Annet heeft plaatsgenomen op een lichtgroen fluwelen bankje. Ze heeft haar champagne meegenomen en af en toe nipt ze aan de wijn. 't Lijkt wel een film, denkt ze. Zou hij dat nu allemaal doen om indruk op mij te maken? Nee natuurlijk niet, corrigeert ze zichzelf, hij had dit huis toch al voor hij mij kende. Rick heeft de verlichting gedimd. Tot haar verbazing gaat hij zich uitkleden. Ze wil opstaan en weggaan.

'Nee Annet, ga nu niet weg, je wilde toch zien wat dit voor ding was?' en hij wees naar de stalen constructie die in hetzelfde zachte groen gelakt was als de tegels. Handig gingen zijn kleren uit. Hij trok een typisch uitzierend stoeltje naar zich toe en ging er in een wip geheel naakt inzitten. Annet keek gefascineerd naar het schouwspel.

'Je ziet mooi bruin,' zei ze.

'Dat is van de zonnebank. Ik ga wekelijks naar de sauna, daar hebben ze ook een solarium. Massage, pedicure en kapper alles onder één dak, voor mij erg gemakkelijk. Mijn fysiotherapeut werkt er en hij behandelt me daar ook.'

'Hoe kun je nu met je rolstoel in de saunacabine komen?'

Ze was er zelf ooit één keer geweest en daarna nooit meer. Al die blote mensen op een kluitje was niets voor haar.

'Er is een speciale middag voor rolstoelers met extra begeleiding.'

Ze knikt en vindt het een mooie man, hij is stevig gespierd en heeft een prachtig bruin lijf. Daar had ze zich ook al over verwonderd in Spanje. Voor iemand in een rolstoel was dit uiterlijk heel bijzonder.

'k Doe aan rolstoel korfbal,' beantwoordt hij haar blik, 'daar krijg je zulke armen van.'

Hij genoot van haar aandacht. In gezonde toestand zou hij allang een erectie gehad hebben. Even overschaduwde dat het blijde, spannende gevoel dat hij had.

Hij liet de lichtgroene stalen hengel naar zich toekomen, klikte de vier sluitingen aan het stoeltje, liet zich even omhoog takelen om daarna uiterst langzaam in bad te zakken.

'Oooh, heerlijk!'

Hij maakte een soort geluid als bij een ejaculatie. Ze keek naar zijn verzaligde gezicht.

'Kom Annet, kom er bij 't is heerlijk.'

Ze schudde haar hoofd en verzoon: 'Dan wordt mijn haar nat.'

'Ik heb een föhn, kom gezellig bij me,' hij zette de bubbels aan en sloot zijn ogen.

‘Je weet niet wat je mist,’ zei hij met zijn ogen dicht. ‘Zou je me nog een glaasje champagne willen aangeven?’

Annet stond op en deed wat hij vroeg. Ze reikte hem het volle glas aan en hij pakte haar hand.

‘Kom schoonheid, je brengt me geluk, laat je door mij verwennen. Ik hou van je dus mijn handen doen wat jij wilt. Ze zijn geheel tot je dienst.’

Ze kon hem een plezier doen en in bad stappen en aanraken hoefde niet het bad was groot genoeg voor wel tien mensen.

‘Goed,’ zei ze, ‘ik doe het niet om jou een plezier te doen, maar om mezelf het genot te geven om die bellen mijn moeheid te laten weg bubbelen.’

Ze liep naar de kleedkamer en kwam terug met een fluwelen handdoek als een strapless jurk om zich heen gewikkeld. Ze daalde het trapje van het bad af en liet zich met handdoek en al in het schuim ondergaan.

Enigszins teleurgesteld zei hij: ‘Ben je echt zo preuts?’

‘Dat denk ik wel. Dat heb ik overgehouden uit mijn jeugd. Een heilig gebod voor mij is sindsdien, geef je nooit helemaal bloot want anders gebeuren er ongelukken.’

Ze keek hem lang en doordringend aan. Hij aan de andere kant van het schuim was niet onder de indruk en liet zich onder water zakken. Annet leunde verheerlijkt achterover en sloot haar ogen, het was inderdaad weldadig. Ineens voelde ze hem tussen haar benen, ze raakte in paniek en vloog naar de andere kant van het bad.

Lachend kwam hij met zijn hoofd boven water en zei proestend: ‘Annet ik doe je niets, ik zal mijn handen boven water houden.’

Haar paniek zakte. Door alle technieken die ze van haar therapeute geleerd had, wist ze angsten tegenwoordig aardig te hanteren. Als mannen haar te dicht op het lijf kwamen, moest ze zich wapenen, zichzelf tot de orde roepen en zeggen wat zij vond en wilde.

En dat deed ze nu.

Ze vond zichzelf een stomme griet, ze vroeg er op deze manier ook zelf om. Ze pakte het natte badlaken, sloeg het om en verdween druipend in de kleedkamer.

De deur van de kleedkamer kon niet op slot, maar zo snel kon hij hier toch niet zijn. Ze droogde zich af en net wilde ze haar slipje aan doen, toen de deur openzwaaide. Hij rolde met een vaart naar haar toe.

‘Eindelijk geluk, mijn ogen smaken het genot om jou naakt te aanschouwen.’

Zijn geile blik en z’n stemintonatie maakten haar misselijk. Ze griste haar spullen bij elkaar en rende de gang op, waar ze zich opsloot in het toilet. Hij volgde haar en opende elektrisch de deur. Ze hield haar jurk voor haar naaktheid.

‘Annet laat nou zien, je bent mooi,’ fleemde hij met een zoete stem, ‘ik hou van je.’

‘O ja, O ja,’ bracht ze buiten adem uit, ‘als jij van mij houdt Rick Castello, dan zou je mij respecteren zoals ik ben en niet als een walgelijke geile maniak achter me aanjagen. Ik heb een bepaalde angst, dat is me maar al te duidelijk. Daar probeer ik mee te leven en hoop het ooit te overwinnen. En wat doe jij? Je treedt het met voeten. Je offert mij voor je eigen ziekelijke behoeften. Noem je dat houden van? Doe nu de deur dicht!’ beet ze hem toe, ‘en ga weg.’

Hij draaide om en reed weg. De deur liet hij open.

Toen hij uit het zicht verdwenen was, kleepte ze zich vliegensvlug aan en bond haar natte lange haar in een dot. Op haar hoede ging ze de huiskamer in om haar tas te halen. Ze zou er geen woord meer aan vuil maken.

‘Het spijt me Annet als ik je van streek gemaakt heb.’

Hij zat naakt met een omgeslagen badhanddoek in de kamer.

‘Berouw komt altijd na de zonde,’ antwoordde ze. ‘Nog een prettige avond verder, ik ga.’

Ze liep naar de hal en net toen ze de voordeur wilde openen, hoorde ze een klik.

‘Centrale vergrendeling,’ zei hij triomfantelijk achter haar, ‘je kunt er niet uit, we moeten praten.’

‘Rick Castello maak die deur open, onmiddellijk!’

‘Niet voor we dit hebben uitgesproken Annet, het spijt me dat heb ik al gezegd.’

‘Je berooft me van mijn vrijheid en doet dingen die ik niet wil,’ zei ze zonder paniek in haar stem te laten klinken. Haar grote angst voor opsluiten probeerde ze te beheersen met alle kracht die in haar was.

‘Kom in de kamer en ga even zitten,’ zei hij bijna smekend.

Ze keek hem fel aan.

‘Laat me eruit, er is niets meer te zeggen.’

Haar intuïtie gaf aan dat het steeds minder veilig werd in deze elektronische burcht.

Misschien kon ze maar beter het spel meespelen.

‘Goed ik kom.’

Ze ging in de kamer op de bank zitten en hij kwam met zijn rolstoel vlak naast haar staan.

‘Zeg wat je te zeggen hebt, dan kan ik weg,’ zei ze effen.

Hij greep deze laatste strohalm en zei plompverloren: ‘Annet je maakt me gek, dat deed je vroeger al. Toen was je onbereikbaar en nu ben je nog steeds onbereikbaar voor me.’

‘Liefde moet van twee kanten komen Rick,’ zei ze mat.

‘Jawel, maar wat niet is kan toch komen? Ik hou van je, ik droom van je. Ik denk de hele dag aan je. Annet je maakt me gek. Ik zou niet dulden dat er een ander ooit aan je komt.

Je bent van mij. Je was van mij.’

‘Ik was van jou, hoe zo? Wanneer?’

Hij verbleekte.

Annet ging op het randje van de bank zitten. Ze waren heel dicht bij elkaar.

Ze keek hem dreigend aan en zei met stemverheffing: ‘Zeg dat nog eens Castello.’

‘Ik bedoel,’ stotterde hij, ‘dat je in gedachten altijd van mij geweest bent.’

‘Je benen zijn niet alleen ziek, je geest is ook aangetast. Ik ben van niemand, hoor je!’ Ze schreeuwde het in zijn gezicht. Hij greep haar vast met zijn ijzersterke handen. Zijn armen omklemde haar en in één wip zat hij naast haar op de bank. Ze wilde zich losrukken, maar zijn greep was als een klem. Hij stortte zich op haar en probeerde haar mond te kussen. Ze draaide haar hoofd weg.

‘Ga van me af Rick, laat me los.’

Ze worstelde om los te komen. Hij trok met één handbeweging haar jurk van d’r lijf, rukte haar beha af en viel als een uitgehongerd beest op haar borsten. Hij kneep, hij zoog. Hij deed haar pijn. Zijn hand ging naar beneden en scheurde haar slipje aan flarden. Ze worstelde en gilte. Hij gaf haar een klap en ze duizelde.

Angst, ondoordringbare angst, de man uit haar droom. Hij klonk hetzelfde en voelde hetzelfde.

Ze hield op met schreeuwen en opende haar ogen. Het was de man uit haar droom en nu zag ze zijn gezicht.

‘Je bent het,’ zei ze, ‘je bent het! Rick Castello! Je hebt me verkracht op m’n dertiende in je bootje toen ik bewusteloos en hulpeloos op de bodem lag.’

Zijn greep verslakte. Hij viel moeizaam van haar af en hees zich in zijn stoel. Ze greep hem vast.

‘O nee, hier is geen ontkomen meer aan. Kijk me aan!’

Hij keek haar aan. Ze probeerde zich te bedekken met de gescheurde jurk.

‘Nou, en!’ zei hij sarcastisch en deed het badlaken om zijn heupen.

‘Nou, en?’ herhaalde ze en hield haar adem in.

‘Zeg de waarheid, wees één keer een vent, Rick. Neem verantwoording voor je daden. Ik wil het uit jouw mond horen.

‘Ja,’ zei hij, ‘als je dat nou zo graag wilt weten. Ja, ik was het. ’t Was mijn eerste keer en jij hebt er niets van gemerkt. Kon ik tenminste met mijn vrienden meepraten.’

Annet was opgestaan en probeerde haar gescheurde jurk recht te trekken. Ze stond voor hem, haar lip bloedde.

‘Jij onnozele egoïst, dacht je nou heus dat ik er niets van gemerkt had? Mijn hele leven heb je vergald, stuk ellende!’

Ze sprak met lage stem en kwam steeds dichterbij hem staan.

‘Ik ben door jou op mijn dertiende zwanger geraakt en heb een kind gekregen op mijn veertiende. Ze lachten me uit. Ze vroegen wie de vader was en ik zei, niemand! Ze noemden me de maagd Maria. Waar blijf je nou met je domme woorden van ‘daar heb je niets van gemerkt’!’

Haar woede kookte over van al die verdrietige jaren, van al de vernederingen. Ze gaf hem een dreun midden in z’n verbouwereerde gezicht en nog één en nog één.

Ze timmerde op hem tot hij bloedend zijn hoofd liet hangen. Ze pakte de afstandsbediening en drukte op alle knopjes, trok haar jas aan en verliet de flat.

Beneden in de hal belde de huismeester een taxi voor haar. Voor ze instapte zei ze tegen de man:

‘Misschien kunt u even bij meneer Castello gaan kijken, ik denk dat hij uw hulp wel kan gebruiken.’

17. Heilig Sacrament

De kerk zat stampvol. De winter gierde buiten haar windvlagen tussen de grafstenen om vervolgens zich tegen de glas-in-loodruitjes van het kerkraam te storten. November 1944, tijden van donkerte. Voor iedereen. Annet zat stijf gedrukt in de kerkbank. Aan de ene kant van haar zat tante Stijntje en aan de andere kant Tante Trees. Ome Willem zat in de kerkenraadbank en opa Van Weerten ook. Haar vader en moeder zaten op de allervoorste bank vlak voor de preekstoel. Ze gingen alweer bidden. Alle mannen gingen staan. Dominees stem klonk precies hetzelfde als haar vaders stem, als ze thuis aan tafel gingen bidden.

Ze gluurde tussen haar gevouwen handjes door die ze voor haar ogen gedrukt hield en zag Krijn Spaander een pepermunt in zijn mond stoppen. Hoe kwam hij daar nou aan? Moeder had gezegd dat er nergens meer pepermunt te krijgen was. Er was ook geen boter en suiker meer om boterballetjes te maken. Tussen haar vingertjes door zag ze Josientje Bouwmeester gewoon met haar ogen open zitten, zonder haar handen ervoor.

Nou zeg, dan kon zij dat ook wel doen. De meisjes glimlachten naar elkaar. Josientje woonde dicht bij het achterpaadje waar het gat in de heg zat. Ze wist altijd spannende spelletjes. Annet mocht van haar moeder nooit mee naar de kerk.

‘Waarom niet,’ had ze gevraagd, ‘Josientje gaat ook.’

‘Je kunt niet stil zitten,’ had haar moeder gezegd.

‘Jawel, ik wel.’

Er was geen denken aan. Maar nu was het dan zo ver. Ze mocht mee als ze doodstil naast tante Stijntje bleef zitten. Maar alleen voor deze bijzondere keer.

Opoe Mientje was ook in de kerk, maar die kon je niet zien. Ze zat te wachten in een apart kamertje met de kleine Johan. Ze gingen hem dopen. Wat dat was, wist Annet niet. Zij mocht wel eens een biscuitje in de melk dopen en dan opsabbelen. Zou de dominee aan Johan gaan sabbelen? Misschien hadden ze hem daarom wel zo’n lange witte jurk aangetrokken. Annet vond het maar stom een jongen met een jurk aan.

‘Amen,’ klonk het galmend en alle mannen gingen weer zitten.

Tante Stijntje keek van onder haar zwarte hoed naar het kind naast haar. ’t Was een beeldschoon kind met haar lichtblauwe, wollen manteltje en bijpassend hoedje.

Dat had Johanna weer mooi genaaid. Haar zwarte krullen staken weelderig af tegen het lichtblauw. Wat was het kind wijs en bijdehand voor haar leeftijd. Ze gaf het meisje een boterballetje. Annet keek haar tante blij aan. Ze glimlachte en gaf haar een knipoog. Lief kind, dacht ze.

De dominee had droeve tijdingen. Hij zorgde ervoor dat het binnen net zo guur werd als buiten. De mensen leken zich onbehaaglijk te voelen en schoven onrustig heen en weer. Het orgel klonk en zij zongen psalm 51 vers 2:

Want ik gevoel de grootheid van mijn kwaad,
Mijn zonden zie ‘k mij steeds voor ogen zweven.
‘k Heb tegen U, ja U alleen misdreven,
U wil is wet, hoe heilig stout versmaad.
Ik heb gedaan wat kwaad was in uw oog
Dies ben ik Heer uw gramschap dubbel waardig.
‘k Erken mijn schuld die U tot straf bewoog
Uw doen is rein Uw vonnis gans rechtvaardig.

Het klonk heel droevig en Annet begreep er niets van. Ze had het woord ‘stout’ herkend en het woord ‘straf’. Zouden de grote mensen ook stout zijn en straf krijgen? De dominee schreeuwde allerlei woorden daar van bovenaf. Ze vond het een enge man, hij was helemaal zwart behalve een wit boordje. Zouden pappa en mamma op hun kop krijgen? Als hij straks kleine Johan maar niets deed.

De dominee vroeg aan God, de Duitsers weg te jagen. Mamma had gezegd dat God in de hemel woonde. Zou die dan met een ladder uit de wolken klimmen om alle soldaten weg te jagen? Dat zou toch wel veel werk zijn voor God, zo in z’n eentje. Ze wist dat God kon toveren, dat had moeder voorgelezen uit het verhaal van de Rode Zee. Zo in één keer de hele zee door midden. Nou zeg, ze had de zee wel eens gezien, dat was echte toverkunst hoor.

Waarom gebruikte God zijn toverkunst eigenlijk niet voor de Duitsers?

Daar klonk het orgel, nu moesten ze allemaal staan.

Het orgel zweeg en de dominee zei: ‘Laat ons toezingen hen die in dit land niet thuis horen en zij die met hen samenzweren.’

De stampvolle kerk zong uit volle borst. Psalm 135 vers 10:

Oren ziet men aan hun hoofd
Maar zij horen er niet mee.
Zij, van ademtocht beroofd
zijn nog minder dan het vee.
Die tot hen om hulp genaakt,
Worde hun gelijk gemaakt.

Met een dof gerommel en lawaai ging iedereen weer zitten.

‘Dan gaan wij nu over tot het lezen van het formulier teneinde het Heilig Sacrament van de doop te bedienen,’ klonk de stem van de dominee.

De deur van de consistorie ging open en daar kwam opoe Bakker met de kleine Johan in zijn witte jurk.

‘Mag ik de ouders verzoeken op te staan en te antwoorden op de volgende vragen.’

Annet zag dat opoe het kindje aan haar moeder gaf.

‘Ten eerste,’ ging de dominee door,’ hoewel onze kinderen in zonden ontvangen en geboren zijn en daarom aan allerhande ellendigheid, ja aan de verdoemenis zelf onderworpen zijn, of gij niet bekent dat zij geheiligd in Christus zijn en als lidmaten zijner gemeente behoren gedoopt te wezen?

Ten andere: Of gij de leer in het oude en nieuwe testament en de artikelen des Christelijken geloofs alhier geleerd, niet bekent de waarachtige en volkomen leer der zaligheid te wezen?

Ten derde: Of gij belooft en voorneemt dit kind waarvan gij vader en moeder zijt, als het tot zijn verstand gekomen is te onderwijzen en te doen onderwijzen in de voorzeide leer?’

‘Wat is daarop uw antwoord, Gijsbert van Weerten?’

Annet hoorde haar vader ‘ja’ zeggen.

‘Wat is daar op uw antwoord, Johanna van Weerten-Bakker?’

‘Ja,’ hoorde Annet zachtjes. Alle mensen waren doodstil en luisterden.

Ze keek naar tante Stijntje en zag een traan die over haar wang naar beneden liep en op haar jas viel. Zou ze verdriet hebben om wat mamma vanmorgen zei? Dat het toch jammer was dat tante zelf nooit zo’n lief baby’tje gehad had. Ze pakte het mooie zakdoekje uit haar onderjurkzak en gaf het aan tante. Deze glimlachte ineens weer.

Annet ging staan om te kijken wat er allemaal voor in de kerk gebeurde. De dominee kwam van de hoogte af. Hij liep heel deftig het trapje naar beneden. Vader en moeder met het kindje moesten bij hem komen staan. Voor in de kerk stond een grote brede houten pilaar met een gouden deksel. Het deksel ging er af en de dominee stak zijn hand in een soort gat waar water in zat. Annet stond op haar tenen om het te kunnen zien. Toen gooide de dominee zomaar water op het babyhoofdje en schreeuwde daarbij ook nog. Zou Johan stout geweest zijn? Annet werd kwaad. Het was haar broertje, dat kon hij toch niet doen. Waarom zei niemand iets?

Johan was van het water erg geschrokken en huilde zielig en nog hield die man niet op met water gooien en schreeuwen.

‘Hou op!’ schreeuwde Annet ineens door de kerk, ‘hij huilt.’

De mensen gniffelden en de dominee ging onverstoorbaar door. Johanna had een rood hoofd gekregen.

Tante Stijntje nam Annet op haar grote zachte schoot en fluisterde in haar oor: ‘Stil maar, het hoort zo.’

Annet was verontwaardigd en vond het gemeen, want Johan huilde nog steeds. Daarom gingen alle mensen staan en zongen heel hard zodat ze het huilen niet meer konden horen.

Psalm 105 vers 5 klonk het uit aller mond.

God zal zijn waarheid nimmer krenken
maar eeuwig zijn Verbond gedenken.
Zijn woord wordt altoos trouw volbracht
tot in het duizendste geslacht.
't Verbond met Abraham zijn vrind
bevestigt Hij van kind tot kind.

Er ging een steek door het hart van moeder Johanna. Ze stond hier braaf te zingen met een kind in haar armen, dat ze niet gewild had. Het was geboren uit geweld, uit seksuele overheersing, uit onderdrukking. Niemand zag het wat ze voelde en wist. Deze keer waren de rollen omgedraaid. Dit kind was het zijne en Annet het hare. Zou dit heilig sacrament heilig genoeg zijn om dit kind te beschermen tegen alle gebeurde onheiligheid?

Het tweede gedeelte van de preek liet ze over zich heen donderen. Ze keek naar het slapende jongetje in haar armen. Je kunt er niets aan doen kindje, dacht Johanna, jij bent hier en ik zal voor je zorgen. Haar moederhart ging open bij het zien van het kleine, fragiele, tere mannetje. Hij was blijven leven, maar dat was dan ook alles. In het voorjaar was ze naar het spreekuur van de dorpsarts gegaan. Ze klaagde over buikpijn die soms zo hevig was dat ze niet meer kon lopen. Hij had haar moeten onderzoeken. Afschuwelijk was het. Op de onderzoektafel met haar benen wijd. Ze had haar lip kapot gebeten zo'n pijn had het gedaan. De dokter had bezorgd gekeken.

'Het ziet er niet best uit mevrouw, de baarmoeder is ontstoken en dat is nog niet alles, u bent helemaal kapot van onderen. Alles is rood en opgezwollen. Ik zal u zelf voorschrijven dat u ook inwendig moet gebruiken, maar ik kan u geen medicijnen geven voor die ontsteking, want u bent zwanger.'

Johanna was van schrik rechtop gaan zitten. 'O dokter, hoe moet dat nou?'

'Het zal erg pijnlijk voor u zijn, maar waarschijnlijk zal u binnenkort wel een miskraam krijgen. Eén ding is zeker, er mag beslist geen geslachtsverkeer meer plaats hebben. Mochten daar problemen over ontstaan, dan verwijst u uw echtgenoot maar naar mij.'

Ze had zich geschaamd voor de dokter en wist zeker dat er moeilijkheden zouden komen. Gijsbert had haar, als hij er was, 's avonds, 's nachts of overdag gedwongen tot geslachtsverkeer. Daarna huilde ze altijd stiekem op de w.c van de pijn. Hoe moest ze dit tegen hem zeggen? Misschien had hij respect voor de zwangerschap. Maar dat betwijfelde ze. Zo langzamerhand walgde ze van hem. Het brute, het beestachtige zonder enig gevoel voor wie zij was of voor wat zij voelde. Ze durfde er met niemand over te praten. Gijsbert had haar uitgelachen toen ze hem de uitslag van de dokter vertelde.

'Dus jij kunt geen vrouw voor mij zijn. Dat geloof ik niet!'

Hij had haar weer gedwongen en toen had ze die bloeding gekregen. Buurvrouw Agie had de dokter gehaald.

'Weet uw man dit?' had hij gevraagd.

'Ik durf het niet te zeggen dokter,' had ze beschaamd gezegd. 'Hij zegt dat ik geen vrouw voor hem kan zijn.'

‘Laat hem straks de medicijnen bij mij komen ophalen, dan zal ik hem spreken. Dit kan zo niet langer.’

Hij gaf de buurvrouw de opdracht om er voor te zorgen dat ze plat bleef liggen. Haar moeder was gekomen en had al die tijd voor de huishouding, Annet, de onderduikers en de NSB-ers gezorgd. Gijsbert had verbeten gezwegen toen moeder een bed voor haar in de kamer opmaakte.

‘Amen!’ klonk het van de kansel. Met een schok kwam ze terug tot de werkelijkheid. Staande zong de gemeente Psalm 13 vers 1 en Johanna zong mee met het kindje in haar armen.

Hoe lang O Heer mijn toeverlaat,
vergeet gij mijnen jammerstaat?
Hoe lang zult Gij in mijn ellenden
Van mij uw vriend'lijk aanschijn wenden,
Daar al mijn moed en kracht vergaat?

Het kind had zijn oogjes opengedaan. Hij keek zijn moeder aan alsof hij zeggen wilde, ik weet alles, ik ken je pijn. Vanuit het kindergezichtje straalde haar twee grote mensen ogen toe. In een ogenblik van een seconde was zij het kind en hij de wijze, liefdevolle begrijpende.

18. Gebonden in zwijgen

Gijsbert van Weerten was een man van weinig woorden. Hij duldde geen tegenspraak. Zijn wil was wet. Als iemand het al durfde wagen met een goed argument te komen om hem op andere gedachten te brengen, dan snoerde Gijsbert halverwege het betoog zijn mond.

Met de simpele opmerking 'je denkt toch niet dat jij de wijsheid in pacht hebt' was de ander uitgepraat.

Als Annet iets moest doen wat ze niet wilde, zei ze: 'Ja maar, dat kan ik niet.'

Steevast antwoordde haar vader dan: 'Kan niet is dood en wil niet ligt op 't kerkhof.'

'Je doet het nu en gauw een beetje, want denk er om wie niet horen wil moet voelen.'

Bij deze uitspraak maakte ze zich uit de voeten en bij de kamerdeur vroeg ze: 'Ja maar, waarom dan?'

'Omdat ik het zeg,' bulderde hij haar dan toe en dan maakte ze dat ze weg kwam.

Annet plukte braaf de boontjes in de moestuin. Ook zou ze straks de aardappels schillen. Haar moeder lag weer op bed. Voor haar amper zes jaar is ze handig en bij de tijd. Ze loopt met de boontjes langs de grote schuur die kort geleden aan het huis gebouwd is. Als ze de deur van de bijkeuken wil openen, hoort ze gegiechel in de schuur. Nieuwsgierig als ze is, zet ze de bak met bonen neer en kijkt door een kier van de grote schuifdeur de schemerige schuur in.

Ze ziet haar vader staan tussen de kisten met Neeltje van het sigarenwinkeltje. Ze staan heel dicht tegen elkaar aan. Haar vaders gezicht ziet er heel anders uit dan gewoonlijk. Neeltje lacht naar hem en zoent hem heel lang op z'n mond. Annet houdt onwillekeurig haar adem in. Haar vaders armen zijn om Neeltje heen en hij wiegt haar zachtjes heen en weer. Annet wist niet dat haar vader zo aardig kon zijn en zo lief kon kijken. Ze heeft de vader en moeder van haar vriendinnetje Josien wel eens een lange zoen zien geven, maar dat haar vader dat bij Neeltje doet. Van haar moeder had ze zoiets nog nooit gezien. Dan ziet Annet ze allebei de ladder op gaan naar de zolder. Neeltje moet zeker de voorraad nakijken, denkt ze en loopt terug naar haar boontjes en gaat aan het werk. Bij het aanrecht in de keuken nemen haar kindergedachten een loop.

Neeltje brengt elke week de bestelling voor de zaak aan huis. Ze heeft een winkeltje waar allerlei sigaren en sigaretten te koop zijn. Het ruikt er naar zoete tabak. Annet mag wel eens mee naar het winkeltje als haar vader de bestelling gaat opgeven.

Het tabakszaakje van Neeltje is in Oosterveld, een dorp verderop. Neeltje heeft geen telefoon. Haar vader rijdt er met de vrachtwagen heen om het briefje van de bestelling af te geven. Soms heeft hij ook voor Neeltje wat mee, aardappels, groenten of steenkool. Al die spullen staan nu in de nieuwe schuur bij hun huis en niet meer bij opa Van Weerten.

Ome Willem en opa komen wel vaak werken in de schuur. Want als er een schip in het kanaal achter de schuur aanlegt, moeten er veel zakken naar boven getakeld worden. De zolder ligt soms helemaal vol.

Annet mag niet op de schuurzolder komen. Moeder zegt dat het er vies en stoffig is van de steenkool. Op de vraag of ze toch een keertje op de zolder mocht zei haar vader: ‘Geen sprake van.’

‘Waarom niet?’ had ze gezeurd.

‘Omdat ik het zeg en daarmee uit.’

Ze vond het niet eerlijk dat Neeltje er wel op mocht. Toch vond ze haar wel aardig. Een keer was ze met haar vader in het kamertje achter de winkel van Neeltje geweest. Die keer kon ze zich nog levendig herinneren. En nu tijdens het afhalen van de boontjes gaan haar gedachten nog verder weg. Neeltje woonde helemaal alleen. Annet had heerlijke chocolademelk gekregen en haar vader een jenevertje. Neeltje had ook zo’n glaasje gedronken, maar dan een andere kleur.

‘Je mag wel even in de tuin bij de konijnen kijken,’ zei Neeltje, ‘maar denk erom dat ze niet weglopen.’

‘Ik roep je straks wel als we weer weggaan,’ zei haar vader.

Hij zat in een grote gebloemde stoel en stak een dikke sigaar op. Annet keek naar het grote schilderij aan de muur. Het was een soort opa met een sigaar.

‘Is uw vader nooit thuis?’ vroeg Annet en wees naar het schilderij.

‘Nee,’ zei Neeltje en lachte.

‘Heb je ook niemand om mee te trouwen?’

‘Nee, ook nog niet.’

‘O, dan ben je dus helemaal alleen.’

‘Ja, maar dat vind ik niet erg hoor, want ik heb de konijnen en de kat en je vader komt vaak langs, dat is gezellig.’

Ja gezellig, dacht het kinderbreintje, gezellig is het woord dat hier in dit kamertje past. Gezellig was ook het woord dat paste bij Josien thuis. Ze deed haar jas aan en ging de achtertuin in. Vreemd eigenlijk dat vader niet op haar gescholden had, dacht ze. Hij keek ook anders, niet zo streng, misschien kwam het wel door die lekkere sigaar.

Op de terug weg in de auto zei haar vader: ‘Je mag niet aan je moeder vertellen dat we zolang bij Neeltje geweest zijn.’

‘Waarom niet?’

‘Omdat ik het zeg!’ Z’n stem klonk zachter als de andere keren als hij dat zei. ‘We hebben allerlei bestellingen rondgebracht en ook een paar bij Neeltje. Begrepen?’

‘Ja vader.’

‘Goedzo, dan ga je als we thuis zijn je moeder helpen met tafeldekken.’

Hij gooide de sigarenpeuk uit het autoraam en draaide de wagen het erf op van Van Weerten & Zn.

‘Zeg maar tegen je moeder dat ik zo kom. Ik moet nog iets in de schuur doen.’

Pas toen alles op tafel stond, kwam hij binnen, gooide zijn hoed op de kapstok en ging zwijgend zitten. Haar moeder keek hem aan.

‘Wat ruik ik?’ en ze snoof luidruchtig.

‘Bah, Gijsbert van Weerten, je bent in het café geweest. Je stinkt naar de drank en er hangt een walgelijke sigarenlucht om je heen. Met dat kind in het café, je moest je schamen.’

Annet perste haar lippen op elkaar en keek van de een naar de ander.

‘Hou je rustig, sloof je niet zo uit. Dat is niet goed voor die dikke buik van je,’ grijnsde hij.

‘Zie je wel, je bent er wel geweest en je hebt behoorlijk gedronken ook!’

‘Nou en? Al zou dat zo zijn, wat dan nog?’

‘Je stinkt,’ zei ze verachtelijk.

‘Ach mens, zeur niet zo. Eerbiedig nu, ogen dicht en handen samen want het eten wordt koud.’

Annet gehoorzaamde.

En haar vaders stem dreunde net als de dominee: ‘Getrouwe vader in de hemel, wij komen tot u om een zegen te vragen aan het begin van deze maaltijd, dat het ons lichaam mag versterken, niet omdat we het verdiend hebben, maar alleen uit genade, amen.’

‘Here zegen deze spijze amen,’ zei Annet hardop.

Stilte.

Haar moeder schepte haar bordje vol en zette het voor haar neer. Ze propte iets in haar mond, maar kreeg het niet doorgeslikt. Zou ze haar moeder geruststellen en zeggen dat vader niet in het café geweest was? Ze wilde iets zeggen.

‘Niet praten maar eten,’ zei haar vader streng.

In de stilte van de kamer hing een luidruchtige haat die alles overstemde.

Dat alles speelde zich af in het kinderhoofdje terwijl ze voor het aanrecht stond en grote mensen werk deed. Straks zou vader het vlees braden. Zij bracht dan het eten bij haar moeder boven op bed. Tijdens het eten, samen met haar vader aan tafel, moest ze zwijgen. Pas als haar bord leeg was, mocht ze wat zeggen. Zou ze aan haar vader vragen of hij het goed vond dat ze na het eten nog even bij Josien ging spelen? Bij de gedachte aan Josien werd ze warm, het voelde behaaglijk. Dat gevoel had ze ook bij Neeltje gehad. Gezellig, dat woord hoorde bij dit gevoel.

19. Een zegen des Heren

Na de fatale explosie in april net voor de bevrijding, die de dood van de kleine Johan tot gevolg had, was Johanna ontroostbaar. Samen met het kindje was er een stukje van haar mee gestorven. Omdat de villa zwaar beschadigd was, verhuisden Gijsbert en Johanna. Haar moeder ging ook mee en zorgde voor Annet. De onderduikers gingen naar een ander adres en de villa werd dichtgetimmerd.

Opoezorgde de beentjes van Annet. De dokter had haar instructie gegeven nadat hij alle glasscherven en splinters verwijderd had. Gewillig liet het kind de verbanden verwisselen, terwijl het toch elke keer een pijnlijke gebeurtenis was. De wonden genazen, maar de littekens bleven. Haar moeder treurde, de feestvreugde van de bevrijding deed haar niets. Ze zat thuis terwijl Gijsbert zich uitleefde.

Eindelijk vrij. Nooit meer onderduiken. De kleine meid zwaaide met haar vlaggetje aan de hand van opoe Mientje. Met haar lichtblauwe manteltje en bijpassend hoedje had ze veel bekijks. Moolhuizen en zijn vrouw met hun kindje, nu zonder mutsje, liepen ook mee achter het muziekkorps. Ze bleven staan bij de moeder van Johanna en haar

kleindochtertje.

‘Wat erg voor u en uw dochter mevrouw, zo dicht bij de bevrijding. Wij betuigen u ons medeleven. Een jammerlijk einde voor dat lieve kleine kind, het is nog maar zo kort geleden dat we hem bij de doop zagen in de kerk.’

Opoe schudde de hand van meneer en mevrouw Moolhuizen.

‘Oranje boven, oranje boven,’ zong Annet.

‘Uw dochter komt er wel bovenop, ze is nog jong. Er komen er nog wel meer,’ zei hij.

‘Kinderen zijn een zegen des Heren,’ en hij tilde het tengere meisje met de gebleekte spriethaartjes van de grond en drukte het kind innig tegen zich aan.

‘Gelukkig dat ze haar natuurlijke kleur weer terug mag krijgen,’ zei Mientje en keek naar de zwarte krullen van Annet die onder het hoedje vandaan kwamen.

‘Het komt allemaal wel goed,’ zei de man en zijn vrouw knikte.

‘Fijn dat u zo gelukkig met haar bent, laten we hopen dat ze mag blijven.’

‘De tijd zal het leren, we zijn in Zijn hand,’ zei hij met een glimlach.

Mientje hoopte van harte voor deze mensen dat de ouders niet meer leefden, zodat ze het kind niet hoefden afstaan. Ze schrok van haar eigen gedachten. Stel je voor dat haar Geert, nou ja, haar Geert, dat kreeg ze door al die jaren heen nog steeds niet uit haar gedachten.

’t Was ‘Geert en Gerda’.

Ze hoopte in stilte elke dag op een bericht, een goed bericht. Gerda zou het haar wel doorgeven, ze waren ten slotte niet haatdragend tegen elkaar.

’t Was 6 mei 1945. Er kwamen steeds meer mensen vrij. De ene thuiskomst na de andere zette de mensen aan tot feesten. Ze zou morgen terug naar haar huis in de stad gaan, daar was meer kans op een teken van leven van Geert dan hier op dit dorp. Haar hart bloedde om hem, het bleef haar Geert. Zo’n goeie man in een concentratiekamp.

‘Kom Annet, we gaan naar je moeder, we gaan zeggen dat de tijd van rouwen voorbij is.’ Het kind keek op naar haar grootmoeder. In haar handje hield ze een oranje goudsbloem die ze net gekregen had van een voorbijganger.

‘Voor mamma,’ zei ze met een stralende lach.

Met haar ruim drie jaar kon ze goed spreken.

‘Wat een beeld van een kind,’ dacht Mientje, ‘ze lijkt op geen van beiden.’

Een twijfel rees in haar hart, die ze met alle macht wegduwde.

Zo vader, zo dochter zei een gemeen stemmetje in haar hoofd. Niet aan denken, niet aan denken. Oranje boven, oranje boven. Annet huppelde naast haar. Het dorp was een zee van rood, wit en blauw met oranje wimpels. Vreugde en verdriet mengden zich.

Pas in juni kwam er een bericht van het Rode Kruis. Geert Bakker, de vader van Johanna, de man van tante Gerda was bevrijd uit het kamp door de Amerikanen. Hij was er slecht aan toe. Samen met enkele mede gevangenen was hij overgebracht naar een ziekenhuis in Limburg. Hij wilde graag al zijn geliefden zien.

Gijsbert wist een vrachtwagen te bemachtigen en ook nog genoeg brandstof.

De uitdrukkelijke wens van de zieke was dat ze allemaal zouden komen. Vroeg in de ochtend vertrok de familie. Tante Stijntje, de zus van Geert, Johanna zijn dochter met

haar moeder Mientje en Annet. En natuurlijk ging Gerda mee, zijn wettige echtgenote met twee kinderen en ook nog een kameraad uit het verzet.

Gijsbert zat aan het stuur. De kinderen mochten in de cabine zitten samen met tante Stijntje en de anderen achterin de auto op de houten banken.

't Was een donkerrode vrachtauto met een groene zeilkap. De auto hotste en botste over de kapotte wegen. Annet was al gauw in slaap gevallen en lag tegen de zachte boezem van tante Stijntje. Ze werd wakker omdat de auto stil stond.

'Zijn we er al?' vroeg ze slaperig.

Tante Stijntje glimlachte: 'Nee kind, we zijn bij Arnhem. We moeten de rivier over maar de Duitsers hebben de brug kapot gemaakt.'

Annet zag buiten overal kapotte huizen en een grote kerk waar de toren vanaf gebroken was. De anderen waren uit de auto gestapt, alleen zij en tante zaten nog in de cabine.

't Is toch zonde, 't is toch zonde, verschrikkelijk,' herhaalde ze steeds.

'Niet huilen tante, kijk die mensen ruimen alle stukken al op, ze gaan dit vast allemaal weer heel maken.'

'Ach lieverd,' zei tante met een snik en drukte het kind innig tegen zich aan.

Het portier ging open. 'We kunnen met een omweg bij het water komen daar is een noodbrug over de Rijn gelegd en met deze brief van het Rode Kruis mogen we daar gebruik van maken.'

'Gelukkig,' zuchtte tante.

Toen ze op de enge bewegende brug reden, zagen ze de kapotgeschoten brug half in het water hangen. Bijna alle huizen aan de kade waren ingestort. Iedereen was onder de indruk van de zwartgeblakerde stad.

Annet staarde naar buiten en zei met een bibberend stemmetje: 'Als er maar geen kinderwagens met baby's dichtbij gestaan hebben.'

Na een dag en een nacht rijden langs uitgestorven steden, langs troosteloze ruïnes en kapotgeslagen wegen kwamen ze aan in Zuid-Limburg. Een klooster was in allerijl ingericht als ziekenhuis en gaf onderdak aan meer dan driehonderd bevrijde gevangenen uit verschillende concentratiekampen. Aan de voorgevel wapperde de vlag van het Rode Kruis naast het beeld van Jezus, die zijn hand tegen z'n hart gedrukt hield. De familie werd ontvangen door een vriendelijke non.

'Ze lijkt op de Engel uit de kinderbijbel,' fluisterde Annet.

Stijntje glimlachte, ze was zo benieuwd naar Geert. Stil liep het groepje mensen door de kloostergangen. Het hoge gewelf deed aan de hemel denken.

'Gaat u zitten.' De non wees naar een houten bank die tegen de muur stond. Zwijgend namen ze plaats.

'Meneer Bakker is erg ziek, er mogen daarom maar twee personen tegelijk naar binnen en niet langer dan vijf minuten,' zei ze vriendelijk.

Daar schrokken ze van, niemand durfde iets te zeggen. Doodse stilte. Annet keek naar haar moeder die naast opoe zat. Waarom keken ze zo verdrietig? Ze mochten nu toch naar opa Geert. Tante had haar verteld dat zij nog niet geboren was, toen de Duitsers hem meenamen. En nu was hij terug en wilde hij hen allemaal zien, ook haar. 'Want jij bent

zijn enige kleindochter,' had ze gezegd.

De deur van de ziekenkamer ging open en tante Gerda en de kinderen kwamen de gang op. Ze snoot haar neus. Dat klonk heel raar in die hoge gang.

'Ga jij maar met Gijsbert,' zei tante tegen Johanna, 'ik ga wel met Mientje.'

Annet liep tussen haar ouders de ziekenkamer in. 't Was er schemerig en het rook vreemd.

Even voelde ze de hand van haar moeder in haar schouder knijpen. Ze keek omhoog, haar moeder liep naar een hoog bed toe waar een erg magere, bleke man op lag. Haar vader en zij waren blijven staan.

'Is dat opa Geert?' vroeg ze zachtjes.

Haar vader knikte en deed z'n vinger voor zijn lippen. Haar moeder kustte opa. Zijn magere hand wenkte hen dichterbij. Haar vader zei niets, maar tilde haar op. Annet zag twee lieve ogen en zachtjes zei hij tegen haar: 'Wat ben je mooi.'

Zij lachte naar hem en pakte zijn hand.

'Dag opa, ik vind u lief,' zei ze met haar heldere stem. Er tekende zich een glimlach af op het afgetobde gezicht.

'Kinderen zijn een zegen des Heren' en zijn ogen streelden haar gestalte. Ze werden weggeroepen door de non, maar hij riep Johanna terug. Ze pakte haar vaders handen in de hare. Nu hier zo alleen met hem, liet ze haar tranen de vrije loop.

'Je hebt het moeilijk meisje,' zei hij fluisterend, 'Jonas heeft me over jullie verteld.'

'Leeft hij nog vader,' vroeg ze ademloos.

'Misschien, hij is naar Auschwitz afgevoerd, hij weet niets van dit kind.'

Ze keek hem aan, haar vader. Alles was aan hem veranderd alleen zijn ogen waren dezelfde gebleven. De eens zo mooie gestalte was weggeteerd, was uitgemergeld. Zij had hem niet herkend bij hun binnenkomst. Maar dichterbij gekomen, zag ze zijn ogen. Lieve zachte vaderogen, ze warmde zich er aan. Ze lagen diep in de oogkassen van het magere gezicht, maar ze hadden kracht voor haar. Hij had geen woorden nodig, zij was een open boek voor hem.

'Annet is sprekend Jonas,' zei hij.

Ze glimlachte naar hem.

'Ik heb een foto van hem voor jou. Er staat een tekst achter op die hij vaak zei.' Hij hoestte en z'n gezicht vertrok van pijn. Moeilijk zei hij: 'Vergeeten is ballingschap, gedenken is het begin van verlossing.'

Hij sloot zijn ogen.

Met gesloten ogen praatte hij door, zijn handen in de hare.

'Je moet voor altijd weten, mijn dochter, dat als ik nu voor de keus kwam te staan weer het verzet te dienen en helpen de bezetter te verjagen, ik zou het zo weer doen.'

Hij opende zijn ogen en keek haar helder aan.

Even vergat Johanna het geteisterde lichaam.

'Het ergste is niet, wat je gedaan hebt maar dat wat je niet gedaan hebt.'

Ze fronste haar voorhoofd.

'Je zult je deze woorden herinneren in een andere tijd en dan zul je ze begrijpen.

Ga nu mijn kind en breng je moeder, want van haar heb ik altijd gehouden.

Neem de envelop uit het laatje mee.'

Ze kuste zijn voorhoofd en zei: 'Dag vader tot ziens.'

'Tot ziens lieve kind,' en hij sloot zijn ogen.

Voor Johanna de gang op ging, opende ze de enveloppe en keek door haar tranen heen in de ogen van de man, die ze zo innig liefhad. Op de achterkant van de foto stond geschreven met het handschrift dat ze zo goed kende van zijn gedichten:

Vergeten is ballingschap, gedenken is het begin van verlossing.

Ze wist niet wat ze daar van moest denken en verstopte dit dierbare geschenk onder haar kleding, keek nog één keer om en verliet de ziekenkamer om haar moeder te halen.

20. Zeven jaar later

De kerkklok luidt. Alle huizen hebben de vlag uithangen. Een treurig gezicht zo halverwege de vlaggenstok. Geen enkele oranje wimpel is er te zien. In de Dorpsstraat haasten de mensen zich naar de luidende klok. De deur van de dorpskerk staat open. Annet ziet op het kerkenpad Josien en haar broers lopen. Ze wil er heen rennen, maar haar vaders ijzeren greep verhindert dat.

‘Je gedraagt je netjes, want anders zwaait er wat,’ bijt hij haar toe.

Haar moeder reageert niet. Zij heeft haar zusje Marijke aan de hand, die met haar vierjarige beentjes de grote stappen niet kan bijhouden. Dan weer hollend, dan weer struikelend aan één armpje zwoegt ze voort. Haar vader is twee passen voor.

‘Schiet nou op mens, direct is er geen plaats meer.’

Haar moeder reageert niet. Ze halen de Bouwmeesters in die innig gearmd de kerk in gaan. Pas in het kerkportaal laat de moeder van Josien haar arm uit die van haar man glijden.

Josien en Annet wisselen een blik. Ze hebben geen woorden nodig. Tot grote ergernis van haar vader komen de families bij elkaar te zitten. De meisjes fluisteren tegen elkaar en haar vaders ogen schieten vuur. Haar moeder ziet niets. Het lijkt wel of ze niet aanwezig is.

De klok zwijgt, de dominee spreekt.

‘Geachte aanwezigen, geliefde gemeente, burgemeester en wethouders. Op deze gedenkdag staan wij een ogenblik stil bij onze doden. Zij die hun leven gaven voor onze vrijheid gedenken wij op deze vierde mei. Naar onze geliefde doden gaan onze gedachten uit, maar ook naar degene die geleden hebben onder het Nazi regime.

Onze speciale gedachten gaan uit naar de miljoenen joden die in de vernietigingskampen de dood vonden. Maar ook naar hen die bleven leven met een niet te genezen schrijnend verdriet. Voor altijd getekend, verminkt naar ziel en lichaam.’

Je kon een speld horen vallen in de kerk.

Johanna zat kaarsrecht op. Ze had de moed opgegeven dat Jonas nog zou leven. Zeven jaar is een lange tijd. Ze kon zich van tijd tot tijd totaal afsluiten voor de buitenwereld. Dan keerde ze in zichzelf en beleefde de nacht met Jonas opnieuw. Zijn handen, zijn

ogen, zijn stem waren dan bij haar.

In deze in zichzelf gekeerdheid was haar vader dichtbij. Hij kende Jonas. In gedachten sprak ze met hem. Het bracht haar altijd in verwarring. In de kerk hoorde ze, je mag niet echtbreken, zelfs niet in gedachten. En in haar hart verlangde ze naar die zoete liefde die ze met Jonas gekend had. Haar vader had haar niet veroordeeld, misschien omdat hij zelf ook weggegaan was bij haar moeder. Op zijn sterfbed had hij gezegd dat hij altijd van Mientje had gehouden.

Johanna kon geen greintje liefde meer vinden voor Gijsbert. Na de moeilijke bevalling van Marijke had de dokter gezegd dat ze een volgende bevalling niet zou overleven. Voorbehoedmiddelen waren uit den bozen, dus probeerde ze Gijsbert van het lijf te houden.

Maar hij was veel sterker.

Ze schrok.

De dominee noemde alle namen van de gevallenen. Al die namen, zo bekend, zo dichtbij, sneden door haar ziel. Eén werd niet genoemd, maar haar hart schreeuwde die naam uit, 'Jonas Weiss'.

Laten we zingen:

Gelukkig is het land
Dat God de Heer beschermt
Als daar met moord en brand
De vijand rondom zwermt
En dat men meent: hij zal
't schier overwinnen al
dat dan, dat dan, dat dan
hijzelf komt tot den val.

Tot slot zong de stampvolle kerk het Wilhelmus.

'Vraag aan je moeder of je bij ons mag blijven eten en slapen,' fluisterde Josien in Annets oor, 'dan gaan we morgen samen naar de optocht kijken.'

'Opoe en tante Stijntje komen morgen bij ons.'

'Nou leuk toch, dan gaan we morgen ook even naar jullie, het is toch feest?'

't Was een goede ingeving van Josien, want bij Gijsbert en Johanna brak de hel los.

'Mens hou op met je gejack. 't Is elk jaar hetzelfde liedje met jou. Van mij hoeft die dodenherdenking zonodig niet, elke keer die ellende oprakelen. Of is het soms liefdesverdriet?' vroeg hij snerend.

Hij wist dat ze daardoor getroffen werd, 't was een slag onder de gordel. Maar daar genoot hij van en treiterde nog even door. Marijke zat op zijn schoot.

'Dit is mijn kind, duidelijk, heel duidelijk. Dat je je ooit met dat jodenjong hebt ingelaten, slet!'

Hij zette de kleuter op de grond. Johanna wist dat hij nu niet meer op kon houden. Als hij haar eenmaal 'slet' genoemd had, wakkerde zijn woede steeds meer aan. Ze zei niets, zat met gebogen hoofd en hilde. Dat maakte hem razend. Hij pakte haar bij haar ellebogen

en schudde haar hardhandig door elkaar.

‘Dat je die leugen nog steeds blijft volhouden, is verachtelijk. Dat hoerenkind is niet van mij dat kan een blinde zien. Er zit jodenbloed in. Die joden die Jezus aan het kruis genageld hebben. Met zo’n jood heb jij hoererij bedreven!’ zijn stem sloeg over.

Nog steeds gaf ze geen reactie.

‘Geef antwoord slet! Ben jij een jodendoer?’

In het volgende ogenblik explodeerde er iets in haar.

‘Nee,’ gilte ze, ‘nee, nee,’ en sloeg hem midden in zijn gezicht.

Hij sloeg terug, ze wankelde en nogmaals vloog ze hem aan. Marijke was onder de tafel gekropen.

‘Jij bent de hoerenloper Gijsbert van Weerten,’ schreeuwde ze hem toe.

‘Dacht je dat ik blind was? Jij de christelijke, brave ouderlingzoon komt wekelijks achterom bij mooie Neeltje!’

Even stond hij verstomd, toen haalde hij uit en sloeg haar tegen de grond. Johanna hoorde de deur met een knal dichtslaan en daarna de auto starten.

Ze stond op, pakte de kleuter onder de tafel vandaan, waste haar gezicht, stopte wat kleertjes in een tas en zei: ‘Kom Marijke je mag met de bus mee, we gaan naar opoe,’ en het kind pakte haar uitgestoken hand.

De duisternis had z’n intrede al gedaan toen ze de stad binnen reden. In haar donkere gedachten maakte de ogen van Jonas plaats voor die van haar vader.

Ze hoorde hem zeggen, *het ergste is niet, wat je gedaan hebt maar dat wat je niet gedaan hebt.*

De volgende dag stopte de vrachtwagen van Van Weertens transportbedrijf voor het huis van haar moeder. Marijke die voor het raam stond, zei tegen haar opoe: ‘’t Is opa Van Weerten.’ Ze pakte haar lappenpop en ging onder tafel zitten.

Johanna was in de keuken bezig en hoorde niet dat haar moeder de vader van Gijsbert binnen liet: ‘Bij iedereen is wel eens wat Mientje, dat moeten ze zelf maar uitvechten.’

De deur ging open en Johanna bleef geschrokken op de drempel staan. Een blauw oog, een dikke wang met uitgescheurde mondhoek was niet meer te verbergen. Haar schoonvader reageerde niet op haar uiterlijk.

Onbewogen zei hij: ‘Het is je plicht om terug te keren naar je man, Johanna. Ik kan me als ouderling niet permitteren dat mijn zoon in onmin leeft met zijn vrouw.

Dat kwam ik je zeggen.’

21. Jongens willen allemaal hetzelfde

Vanuit de donkere kast hoorde Annet de kerkklok één keer slaan. Halftwee dus. Weer te laat op school. Misschien kon ze deze keer zielig doen. Met een behuild gezicht vertellen dat haar moeder ziek was en zij thuis alles had moeten opruimen. 't Was riskant want de meester van de zesde klas stelde altijd meer vragen dan zij kon beantwoordden.

Voorzichtig ging ze verzitten op de rand van de halfvolle appelkist. Te pijnlijk, ze stond op en betastte haar billen. 't Voelde kleverig.

Na de bekende aframmeling met de lat in de douche had haar vader haar hier opgesloten. Een pijnscheut in haar rug deden de tranen in haar ogen springen. Niet huilen, straks zou hij de deur open doen en haar behuilde gezicht zien. Tranen betekenden spijt.

Dat genoeg gunde ze hem niet.

Ze had pijn in haar buik en voelde zich misselijk. De buitendeur van het kantoor van haar vader ging open.

Er klonken stemmen.

Ze hoorde de boekhouder telefoneren. Nog meer mannen hoorde ze vanuit het donker het kantoor binnenkomen. Zou het al theetijd zijn? Sigarenrook kwam door de kieren van de kastdeur en kopjes rinkelden. Iemand zei iets en er werd smakelijk om gelachen. Stel je voor dat haar vader nu de kastdeur opende en iedereen haar zo zag. Ze ging weer voorzichtig zitten op het randje van de kist.

Angst en schaamte bekropen haar.

Ze kreeg het benauwd, haar maag kneep samen en een golf braaksel spoot in het donker tegen de gesloten kastdeur.

Plotseling ging de deur open en daar stond ze knipperend met haar ogen tegen het felle daglicht en de blauwe rook. Braaksel en bloed vermengden zich op haar jurk.

Het gelach verstomde.

'Zo,' zei één van de mannen smalend, 'had je weer eens straf verdiend.'

'Ja,' zei een ander, 'wie niet horen wil moet voelen.'

Met neergeslagen ogen stond ze daar.

'Je vader is aardig te keer gegaan deze keer.'

'Ja,' antwoordde iemand, 'je moet toch wat,' en iedereen lachte.

Annet maakte zich uit de voeten maar het mannengelach bleef als een schandvlek in haar herinnering haken.

De pijn in haar buik ging niet weg. Het kleverige bloed werd meer.

Ze was voor het eerst ongesteld geworden.

Josien was het al en een gevoel van trots doorstroomde haar. Er kwam een warmte in haar buik en de pijn werd minder. Ze pakte twee zakdoeken en stopte die in haar broekje.

'Ik kan niet naar school,' zei ze tegen haar moeder, 'want ik ben *het* geworden.'

'Wat een onzin, dat kan helemaal nog niet. Je bent nog niet eens twaalf.'

'Toch is het zo.'

'Nou dat wil ik eerst wel eens zien, trek je broek eens uit.'

Annet keek haar moeder aan en protesteerde.

'Ik kan toch niet hier in de keuken zomaar...'

'Zeur niet zo, laat zien!'

Met beschaamd gezicht toonde ze haar moeder de eerste bloedvlek van haar vrouw zijn.

'Laat me niet lachen dat bloed komt, omdat je vader je geslagen heeft.'

Haar moeder stond nog met de onderbroek in haar handen toen haar vader met een ruk de keukendeur open deed.

'Wat heeft dit te betekenen?'

‘Ze zegt dat ze ongesteld is geworden.’

Annet kon van schaamte wel door de grond zakken.

Ze rukte het broekje uit de handen van haar moeder en rende de trap op naar haar kamertje. De bevelende stem van haar vader schreeuwde haar achterna: ‘Kom terug, je zal je eigen vuiligheid in mijn kantoor zelf opdweilen en snel een beetje!’

De volgende dag bleef ze met opgetrokken knieën in bed liggen. Ze had zichzelf bekeken in de spiegel. Paarsrode bloedstrieën liepen dwars over haar rug, billen en dijën. Zou dat ooit weer goed komen? Zou ze ooit haar gympakje weer aan kunnen? Hoe lang zou die pijn in haar buik nog blijven? Ze had nog niets gegeten en toch moest ze overgeven. Ze voelde zich ziek.

De werkster kwam boven om de bedden te verschonen.

‘Je moet er uit,’ zegt je moeder. ‘Je moet je aankleden en naar school.’

‘Dat kan niet meer het is toch al te laat,’ probeerde Annet voorzichtig.

‘Het is allemaal aanstellerij,’ praatte ze Annets moeder na, ‘en ik moet dit bed verschonen. Als je niet gehoorzaamt, komt je vader je er uit halen,’ zei het mens. ‘Je moeder maakt er geen woord meer aan vuil.’

In de verte hoorde ze haar vader naar boven komen. Als een pijl uit de boog schoot ze uit bed, griste haar kleren van de stoel en wilde wegreppen. Toen zag ze de werkster naar de grote bloedvlek op het laken staren.

‘Ga je eerst maar wassen en doe er iets tussen,’ zei ze en trok het laken van het bed.

Annet schoot in de gang langs haar vader heen en sloot zich op in de douche. Hij kwam haar achterna en rammelde aan de deur.

Nu zou ze toch liever dood gaan. Meer kon niet, ze voelde zich vreemd.

Hij moest van haar afblijven.

Aangetast, bezeerd, moederziel alleen stond ze in de douche naast het toilet in haar bevlekte pyjama, met haar kleren tegen zich aangeklemd.

‘Ik moet van je moeder zeggen,’ klonk de stem van haar vader, ‘dat als het echt is wat je zei, je bij de jongens vandaan moet blijven, want die willen allemaal hetzelfde.’

Annet keek naar de dichte deur en hoorde de stem erachter.

‘Je kleedt je nu aan en gaat als de donder naar school. ’t Is geen ziekte!’

Ze gaf geen kik en hoorde hem de gang uitlopen.

Voor ze naar school ging, stopte haar moeder een badstof bandage in haar handen.

‘Uit school ga je naar de lingezaak en haal je een verbandgordeltje en nog zes van deze bandages. De vuile doe je in de emmer water in de bijkeuken waar die van mij ook in staan. Je zusje hoeft het niet te zien, dus doe goed het deksel op de emmer. Voor de was van maandag moet je ze allemaal uitgespoeld in de soda zetten. Begrepen?’

Annet knikte.

Op school loog ze tegen de meester dat ze naar de dokter was geweest. Maar Josien begreep haar zonder woorden.

‘De derde dag wordt de pijn in je buik minder,’ fluisterde ze.

Annet keek haar dof aan.

‘Ik zie het al, dat is niet het enige hè? Zaterdag en zondag blijf je bij ons,’ zei ze beslist.

Annet laafde zich aan de warme, vredige gezelligheid bij de familie Bouwmeester. Zaterdagmiddag ging ze niet mee naar de gymnastiekvereniging, 't Was niet alleen om de blauwe striemen maar een meisje dat ongesteld was, ging niet gymmen. 't Was geen gezicht in zo'n strak gypakje met een verbandbobbels tussen je benen.

Van Josien leende ze haar eerste Nefa damesverband. Een in gaas verpakt roze wit zacht wattenlapje. Dat was gemakkelijk te bevestigen aan een taille elastiek met een haakje aan de voor en achterkant. De vuile gooide je in de vuilnisbak netjes verpakt in een bladzijde van de radiobode.

Maandagochtend liepen de beide meisjes langs het huis van Annet op weg naar school. Haar moeder tikte op het raam en wenkte hen.

'Ga jij alvast maar, ik kom zo,' zei Annet en liep naar de achterdeur van hun huis.

'Je denkt toch niet te ontkomen aan je opdracht?' begon haar moeder, zonder te vragen hoe de logeerpartij geweest was. Annet keek haar niet begrijpend aan.

'Die bloedemmer met al die vieze bandages zou je uitspoelen en in de week zetten.'

Marijke kwam de bijkeuken in.

'Je kunt beter Bouwmeester heten in plaats van Van Weerten, zegt vader,' zei ze uitdagend tegen Annet.

'Ik moet nu naar school, ik zal het gelijk uit school allemaal uitspoelen. Er zit er trouwens maar één van mij bij hoor.'

'Na schooltijd is het te laat, want ik ga nu wassen.'

Marijke pakte haar jas om naar school te gaan en bij de deur stak ze haar tong uit naar Annet.

'Als ik het nu doe, kom ik te laat.'

'Niks mee te maken. Moet je maar niet al die tijd bij die Bouwmeesters zitten.'

Annet had geen zin om weer te laat op school te komen en allerminst zin om in die bloedemmer te roeren. Ze moest ze, volgens instructie, ook nog allemaal insmeren met zachte groene zeep. Dat deed haar moeder ook met de kruisen van de onderbroeken voor ze in de wasketel gingen om gekookt te worden. Haar besluit stond vast.

'Ik ga,' en ze stapte door de achterdeur naar buiten. Haar moeder pakte de emmer met het roodroze water en de witte bandages met de bruinrode plekken en smeed ze met emmer en al achter haar aan het pad op. Op hetzelfde moment kwam de boekhouder met zijn aktetas de hoek van het huis om en stapte midden in de natte bevlekte damesverbanden. De confrontatie was compleet.

Annet graaide vol schaamte de boel bij elkaar en de man keek zwijgend toe. Nadat ze klaar was, vervolgde hij zijn weg en ging het kantoor binnen.

In een ogenblik van een seconde nam Annet de beslissing om het hele zaakje in de vuilnisbak te gooien. Nog net op tijd glipte ze de klas in.

22. Handen samen ogen dicht

Leunend achterover in haar bureaustoel, strekte Annet haar benen. 't Werd tijd dat ze stopte. Na lang zitten, kreeg ze last van onrustige voeten. Lekker even een flink stuk lopen, daar had ze zin in. Ze stond op en rekte zich uit, liep naar het raam dat uitzicht gaf op een stuk van het buitenparkeerterrein.

Er liep een man haastig tussen de auto's door. Zonder zich er iets van aan te trekken of iemand hem gadesloeg, haalde hij z'n piemel te voorschijn en ging in het volle front van het kantoorgebouw staan plassen.

Dat ik dat nu net weer moet zien, dacht Annet. Ze probeerde het beeld uit haar hoofd te bannen, maar helaas hadden haar hersenen de link al gelegd. Ze draaide zich om van het raam en drukte haar vingers tegen haar slapen. Ze had geen macht over haar terugkerende herinneringen.

Haarscherp zag ze zichzelf zitten op de achterste bank in de klas. Achterin had je een goed overzicht. Annet was een kletskaus dus zat ze alleen. In de bank voor haar zat Josien met Mieke. Meestal zat zij daar ook alleen, omdat Mieke heel vaak ziek was. De klas had vier rijen banken. Twee met jongens en twee rijen meisjes. De hoofdmeester hield zich de meeste tijd voor in de klas op bij het bord en zijn lessenaar.

De banken van Josien en Annet grensden aan de jongensrij. Cornelis de zoon van de dominee stak zijn hand uit. Annet keek eerst of de meester het niet zag en pakte toen het briefje aan.

'Ik heb iets wat jij niet hebt,' las ze en gaf het een bank naar voren door aan Josien.

De meester schreef een som op het bord en de klas moest het antwoord opschrijven.

Josien schreef op de achterkant van het briefje: 'Laat zien dan!' en gaf het aan Annet die het weer terug gaf aan Cornelis.

De beide meisjes keken naar de jongen die met z'n hand in zijn broekzak zat. Hij frommelde wat en trok toen door een gat in zijn zak z'n hele piemel naar buiten.

‘Viezerik,’ vormde Annet met haar lippen.

Op het volgende briefje stond: ‘Vanmiddag zijn jullie aan de beurt op de bollenzolder.’

‘Opletten daar achteraan,’ klonk de stem van de meester.

‘Dat had je gedroomd,’ schreef ze terug.

Rick Castello komt ook,’ fluisterde Cornelis terug. Josien trok een vies gezicht en Annet schoot in de lach en dook weg achter de rug van Josien.

‘Nog één waarschuwing Annet van Weerten en dan is er strafwerk voor je, begrepen?’

‘Ja meester,’ klonk het braaf.

Annet was terug gezakt in haar stoel en probeerde nog steeds met haar beide handen aan haar hoofd de beelden kwijt te raken. Het duizelde haar en de herinnering was sterker dan zij zelf.

‘t Was woensdag. Vanmiddag zouden Josien en zij naar de stad fietsen om voor opoe boodschappen te doen. Natuurlijk gingen ze ook op bezoek bij tante Stijntje.

De stad was spannend, het rook er anders, de winkels waren groter en de mensen deftiger.

Door opoe Mientje werd ze voor vol aangezien. Dat wat ze thuis niet alleen mocht doen, deed ze allemaal wel voor haar. Bij tante ging het altijd over vroeger en ze vertelde spannende verhalen over de oorlogstijd.

Naast opoe woonde een oude man die hen gevraagd had om ook wat boodschappen voor hem mee te nemen. Annet en Josien gaven de koffie, thee en de suiker af bij de deur.

‘Kom even binnen,’ zei hij, ‘dan krijgen jullie iets lekkers van mij.’

Schuchter bleven de meisjes in het schemerige gangetje staan. Het duurde even. Ze hoorden wat rommelen.

‘Kom maar even in de kamer,’ riep hij, ‘ik heb hier iets voor jullie.’ De meisjes liepen de kamer in en daar stond de oude man geheel naakt. Ze keken elkaar aan en maakten dat ze wegkwamen.

‘Zullen ze er allemaal zo uitzien?’ vroeg Josien.

‘Ik weet het niet,’ zei Annet, ‘niet tegen opoe zeggen hoor!’

‘Nee natuurlijk niet, gekkie.’

Onderweg naar huis vroeg Josien: ‘Ken jij je catechismus al?’

‘Ja, deze keer heel goed.’

‘Zal ik je overhoren?’

Annet dreunde al fietsend: ‘Wat is een waar geloof? Een waar geloof is niet alleen een zeker weten of kennis waardoor ik alles voor waarachtig houd wat God in zijn woord geopenbaard heeft, maar ook een vast vertrouwen.....’ Zonder enige hapering ging ze een paar minuten door.

‘Zo, niet gek, als jij vanavond een overhoring krijgt dan val je in de prijzen.’

Om zeven uur zaten ze met wel twintig andere jongens en meisjes aan de lange tafel met het groene kleed. Het was dezelfde kleur groen als het biljart van het café. In de consistorie, een zaaltje achter de kerk, luisterden ze naar de dominee.

‘Vandaag is de overhoring van Zondag zeven van de Heidelbergse catechismus. Wat is een waar geloof.’

De ene overhoring na de andere volgde en niet één was feilloos.

Toen wees de vinger van de dominee naar Annet en ze bloosde.

Josiens ogen zeiden: ‘Je kunt het, zet ‘m op.’

Annet haalde diep adem en dreunde zonder enige hapering het antwoord van Zondag zeven op. Doodse stilte.

‘Dat is een prachtig voorbeeld, jongelui. Annet mag nablijven voor een speciale attentie.

Nu handen samen ogendicht, wij zullen de Here danken. De boekjes opstapelen en Annet mag ze wegleggen.’

‘Ik wacht buiten op je,’ fluisterde Josien.

De dominee gaf bij de buitendeur alle kinderen een hand. Streelde vele meisjes over hun wang, drukte er een paar tegen zich aan en maakte complimentjes over hun mooie haar.

Ze voelden zich vereerd als de dominee zoveel vriendelijke aandacht voor hen had.

Ze giechelden als hij hen kietelde.

Soms pakte hij de beide handen van een meisje en drukte daar met zijn vochtige lippen een kus op. Verlegen lachend en blozend ging iedereen naar buiten.

‘Zo jongedame,’ en hij sloot de deur achter zich, ‘voor je het belofde krijgt, moet je nog een test doen. Ga maar op de tafel zitten. Ja, dat mag toe maar.’

Annet ging op het groene tafelkleed zitten. De dominee kwam dicht voor haar staan. Haar blote knieën raakten zijn buik.

‘Je kunt iets verdienen als je het volgende goed doet.’

Natuurlijk zou ze het goed doen, hij was de dominee.

‘Je doet je ogen dicht en je handen samen en wat ik ook doe, je zegt zonder haperen helemaal Zondag zeven op. Afgesproken?’

Ze knikte en deed haar ogen dicht en haar handen samen, haalde diep adem en begon:

‘Wat is een waar ge.....’

Ze voelde zijn handen langs haar gezicht, maar ze gingen door. Zijn handen kwamen overal, haar adem stokte, ze haperde, opende haar ogen en dat wat ze zag stond voor eeuwig op haar netvlies gebrand.

Annet was duizelig opgestaan. Als door een waas keek ze naar buiten en zag dat het parkeerterrein er verlaten bij lag, langzaam liet ze het zonnescherm zakken en trok de lamellen dicht.

Hoofdpijn kreeg ze ervan.

De herhalende beelden die bij de zere plekken van haar ziel hoorden, kon ze niet wissen.

Pijn deed het elke keer weer.

Levenslang onuitwisbaar.

23. Op je knieën

Het is eind januari. Een koude ijzige wind jaagt grote donkere wolken langs de kille lucht.

Annet is twaalf geworden vandaag. Josien mag blijven eten. Opoe en tante Stijntje zitten aan tafel met een glaasje bowl. Haar vader is opa en opoe Van Weerten halen met de auto. Tante zet haar lege glaasje op tafel en pakt haar breiwerk uit haar tas.

‘Wil je straks nog even een nieuwe knot voor me ophouden Marijke, dan heb ik als ik straks thuis ben weer een mooie grote kluwen.’

‘Ja, ik kom zo tante.’

‘Annet, jij mag wel met de koekjes rond gaan,’ zegt moeder.

‘Zal ik het even doen, dan kan jij even gezellig bij je opoe zitten,’ zegt Josien.

Annet pakt de schaal met koek uit de keuken en wil deze aan haar vriendin geven, waarop Marijke naar voren springt en zegt: ‘Nee, dat mocht ik doen van moeder.’

‘Nou zeg, ik ben toch jarig en Josien is mijn vriendin.’

‘Moeder ze doet het weer,’ roept Marijke.

‘Geef hier die schaal,’ en als een kleine kat trekt ze aan de koekschaal.

‘Hou op met dat geruzie,’ roept hun moeder en dan valt de schaal op de grond. Josien ziet het gebeuren en schiet te hulp om de scherven en de koek op te ruimen.

‘Het is jouw schuld,’ gilt Marijke.

‘Nietes,’ zegt Annet boos. Op dat moment komt hun vader binnen met opa en opoe.

‘Wat een troep,’ zegt hij.

‘Dat heeft zij gedaan,’ schreeuwt Marijke en wijst met haar vinger naar Annet.

Josien veegt stilletjes de vloer.

‘Je moest je schamen Annet, wat moeten opa en opoe wel niet van je denken. Kun je je zelfs op je verjaardag nog niet netjes gedragen,’ zegt haar vader boos. ‘Ga naar je kamer!’

‘Maar meneer Van Weerten, Annet kon er niets aan doen,’ probeert Josien.

‘Dat jij ook brutaal bent dat weten we wel. Jij kunt ook gaan!’ zegt hij op gebiedende toon.

De blikken van de meisjes kruisen elkaar. Opa en opoe staan erbij en kijken ernaar.

Voor Josien weggaat, sist ze in Marijkes oor: ‘Vals kreng.’

Annet zit op de rand van het bed in haar koude kamertje en hoort het geroezemoes van stemmen beneden. ’t Zijn de stemmen van de mensen die op haar verjaardag gekomen zijn. Ze weet dat haar vader niet zal nalaten tegen iedereen te zeggen hoe verkeerd zij is en dat ze nergens voor deugt.

Diepe schaamte neemt bezit van haar. Ze heeft het koud, vreselijk koud. Daar hoort ze iemand de trap opkomen.

‘O God als het maar niet m’n vader is,’ bidt ze.

De deur van het kamertje gaat open. Daar staat opoe Van Weerten in de deuropening.

Annet staat verbaasd op van haar bed.

‘Kom kind,’ zegt opoe en pakt haar ijskoude handen.

‘Laten we bidden.’

Annet kijkt haar aan en ziet dat de oude vrouw het meent. Opoe knielt voor het bed neer.

‘Kom Annet, op je knieën.’

Ze knielt naast opoe neer en ziet de oude handen zich vouwen. Ze steken wit af bij het zwart van haar jurk. Opoe’s hoofd buigt zich.

‘Kom kind, eerbiedig.’

Dan klinkt haar stem zoals ‘s zondags de dominee klinkt in de kerk.

‘Trouwe vader in de hemel, wij knielen voor u neer.’

U, grote God, hebt gezien welk een boos hart dit kind in zich draagt.
Zo zondig en zo zwart.
Wij smeken u, kon het in uw goedheid bestaan, haar deze zonden te vergeven.
Wij bidden u, geef haar een nieuw hart zodat de duisternis die haar omringd niet langer de satan is die over haar heerst.
Laat ze mogen gehoorzamen door kastijding, tot uw eer. Want zoals er staat geschreven in uw woord: de vreze des Heren is het kwade te haten.
Hoogmoed, trots, boze wandel en een mond vol draaierijen haat u, o God.
Laat dit kind tot inkeer mogen komen. Niet omdat wij het verdiend hebben, maar alleen om Jezus wil, amen.'

De kou van deze angstig makende woorden, de zwarte gedaante geknield voor haar bed blijven als een ijsklomp in het meisjeshart hangen. Zoals de ijsbloemen op de ramen, zo kerft het zich onuitwisbaar in haar ziel.

Vandaag haar twaalfde verjaardag.

De smeekbede van opoe om haar te verlossen uit de duisternis van de duivel.

Haar lichaam staat op, maar haar kindergeest krijgt de gebogen knieën niet meer recht.

Ze blijft zoeken in de duisternis.

In allerlei schuilplaatsen van haar ziel ziet ze dingen waarvan ze dacht dat die veilig opgeborgen waren.

Angst in de donkere kast.

De handen van haar vader.

Het dode gezicht van opa Geert.

Het verdriet van moeder dat omslaat in haat voor haar.

De oude naakte man.

De onheiligheid van de dominee.

Schaamte.

Ze weet het nu zeker, zij deugt niet!

'Kom kind, kom beneden en vraag je vader en je moeder vergeving,' hoort ze in de verte.

Ze ziet de zwarte gedaante haar kamertje uitgaan. Ze wil zich bewegen maar is bevroren.

Een koude angst houdt haar omklemd.

Ze moet los van het zwarte, weg uit de beklemming.

Josien! Naar Josien.

Het balkon.

De regenpijp.

De ijskoude wind bevriest haar tranen.

Josien. Naar Josien!

Ze zwoegt.

Dan voelt ze armen om haar heen en een stem die verwarmt.

Veel later op de avond staat Gijsbert aan de deur bij de familie Bouwmeester.

'Ze is eindelijk in slaap gevallen,' zegt de moeder van Josien, 'misschien moeten we maar eens praten Van Weerten.'

'Er valt niets te praten, als ze morgen niet thuis is, laat ik haar door de politie ophalen.'

En hij draait haar zijn rug toe.

24. Je handen groeien boven je graf

Op de gedekte tafel staan drie borden. Annet is stilletjes de kamer binnengekomen.

Marijke ziet haar en steekt d'r tong uit.

'Pak eens even aan,' klinkt de stem van haar vader uit de keuken, 'ga je moeder even roepen, we kunnen eten.'

Marijke zet de dampende pan op de tafel. Annet staat nog steeds op dezelfde plaats in de kamer. Haar zusje doet alsof ze lucht is. Haar vader komt tegelijk met haar moeder de kamer in. Ze doen alledrie alsof Annet niet bestaat.

'Zal ik er even een bord bijpakken,' begint ze onzeker.

'Voor jou is hier geen plaats meer,' zegt haar vader, 'tenzij je tegen je moeder zegt dat je spijt hebt en het nooit meer zal doen.'

'Wat heb ik dan gedaan?'

'Nog weer brutaal zijn, je moest je schamen!'

Hij kijkt haar minachtend aan: 'Mooi weer spelen bij je vriendin thuis en kwaad spreken over je eigen familie. Ja komt er nog wat van, het eten wordt koud.'

'Ik wil wel maar ik weet niet waar ik spijt van moet hebben,' zegt Annet zachtjes.

Haar zusje zit alvast met gevouwen handen aan tafel. Haar moeder staat er zwijgend bij.

'Je kunt het beste van alles spijt hebben, zelfs van het feit dat je geboren bent want er is geen enkele draad goed aan je.'

Hij was gaan staan, zijn woede wakkerde aan omdat dit kind het lef had om hem tegen te spreken.

'Je moeder heeft haar hele leven al verdriet van je. Je bent verdorven en van God verlaten.' Zijn stem wordt luider.

'Je bent van de duivel bezeten,' brult hij ineens.

'Gijsbert, hou op,' zegt haar moeder, ze is wit weggetrokken.

'Hou je mond mens, ik ben het zat, spuug zat!'

Hij wil Annet vastpakken maar ze weert hem af.

'Wat krijgen we nou, wil jij je hand opheffen tegen je vader? Daar zal je berouw van hebben!'

'Kinderen die hun vader of moeder slaan, daar zullen later de handen van boven hun graf uitgroeien, zodat iedereen tot in der eeuwigheid kan zien wat je gedaan hebt.'

Marijkes gevouwen handen klemden zich in elkaar en ze kneep haar ogen stijf dicht.

'Ik laat me niet meer slaan,' zei Annet. 'Echte vaders slaan hun dochters niet, u bent geen

echte vader. Mij maak je niet meer bang met de duivel en God en z'n gebod.'

Ze rende naar boven, viel op haar bed en huilde.

Tranen van woede, van onmacht en vernedering.

Ze stond op, deed wat spullen in haar schooltas en sloop weer naar beneden. De op één na laatste krakende trede sloeg ze over.

Ze hield haar adem in en hoorde haar vader uit de bijbel lezen.

Als ze hier terplekke dood zou neer vallen, zouden ze nog eerst moeten bidden, eten, bijbellezen en danken. Als zij van de duivel bezeten was, dan hoorde ze daar zeker niet bij. De duivel hield niet van bidden en de bijbel.

Met het monotone geluid van haar vaders bijbellezende stem in haar oren sloop ze de deur uit. Ze deugde niet, nou dan maar niet.

Dat kon er ook nog wel bij.

Weg met die gedachte, diep wegstoppen in het uiterste hoekje van je ziel.

Ze hield stil bij de waterkant.

Gluisperige Fritsje had haar ooit in de sloot geduwd. Ze wist hoe stil het daar onderwater was. Als je je liet gaan in die stilte dan was je van alles af.

't Was er niet donker zoals in de kast. Het deed geen pijn, zoals de lat. Geen vernedering want niemand kon je zien.

Groene suizende stilte was daar. Heel ver weg, ver weg van alles.

Ze deugde toch niet.

Niemand zou haar missen en ze zou ook niemand meer teveel zijn. Groen, groene stilte. Zacht doorzichtig maar ondoordringbaar.

Vanuit de groene stilte hoorde ze haar naam. Luider en luider werd haar naam genoemd. Ze probeerde zich vast te houden aan die groene stilte, maar de kleur werd steeds lichter en het roepen luider.

'Opa Geert?'

Ze kon hem niet goed zien maar hoorde wel zijn stem.

'Wat ben je mooi! Blijf niet in die diepte lieve kind, want je bent geschapen voor het Licht. Je bent zo mooi geweven en van grote waarde. Kom, kom terug uit de duisternis.'

Een vredige moeheid kwam over haar en van heel dichtbij hoorde ze haar naam noemen. Moeizaam opende ze haar ogen en keek in de ongeruste ogen van Josien.

'Wat is er met je, wat doe jij hier?'

'Ik wilde er niet meer zijn,' klonk haar eigen stem uit de verte.

'Ben je flauw gevallen?'

'k Weet het niet, misschien was ik bezig om dood te gaan, ik hoorde de stem van mijn opa uit de hemel.'

'Heeft je vader je weer geslagen?'

'Nee, dat niet maar dit was het veel erger.'

'Kom je gaat met mij mee naar huis, we zullen nog wel eens zien of hij de politie stuurt om je op te halen.'

'Ik wil jouw ouders geen last bezorgen.'

'Natuurlijk is dat geen last. Je bent mijn vriendin en mijn moeder kan wel een hulpje extra gebruiken.'

Annet was opgestaan en pakte haar tas van de grond.

‘Josien, denk je dat het echt zo is dat als je je vader of moeder slaat, je handen boven je graf zullen groeien?’

25. De Engel der Vergeving

Laat op de avond is Annet nog bezig op haar bedrijf. Haar secretaresse is net weg als de telefoon gaat. Het is Paul, haar ex-man. Hij belt uit New York. Paul belt nooit zomaar.

‘Is er iets met Frans?’ vraagt ze met schrik in haar stem.

‘Nee, alles gaat hier prima,’ verzekerde hij haar.

‘Frans werkt hard, hij wil met de kerstvakantie naar jou toekomen.’

‘Ja, dat heb ik met hem afgesproken maar waarom bel je?’

‘Het gaat om het volgende. Ik kreeg gisteren een vreemd telefoontje van een organisatie in Nederland die zich bezighoudt met het opsporen van biologische ouders van geadopteerde kinderen.’

Annets hart slaat een slag over.

‘O ja,’ zegt ze ademloos, ‘wat moesten ze dan van je?’

‘Ze waren op zoek naar de moeder die in 1956 in het tehuis voor ongehuwde moeders het leven aan een zoon geschonken had. Haar meisjesnaam zou Van Weerten zijn.’

‘Wat heb je tegen hen gezegd Paul?’ vraagt ze zo neutraal mogelijk.

‘Dat ik het een vreemde vraag vond. Maar ze drongen er zeer op aan om met jou in contact te komen. Ik heb ze dus jouw telefoonnummer gegeven. Ken jij misschien iemand uit je familie die ongehuwd in ’56 een zoon gekregen heeft?’

Annet slikt, haar keel zit dicht.

‘Annet ben je er nog?’

‘Ja,’ Paul, ‘zegt ze bijna onhoorbaar.’

‘Weet jij hier iets van?’

‘Ja,’ antwoordt ze naar waarheid en ik zal als die organisatie contact met me opneemt proberen hun vragen te beantwoorden. Jij, bedankt voor je telefoontje en liefs voor Frans, wens hem sterkte met z’n tentamens.’

‘Dat zal ik doen, dag Annet.’

‘Dag Paul.’

Haar hart klopt weer wat rustiger als ze de telefoon neerlegt. Hoe kwamen ze aan die informatie? Niemand wist wat er in 1956 gebeurd was behalve haar vader en moeder. Haar moeder zweeg als het graf en haar vader lag er in. In haar woedeaanval tijdens de aanranding door Rick in zijn flat, had ze het tegen hem gezegd. Ze zou volgens hem van die verkrachting in zijn bootje toch niets gemerkt hebben. Op je veertiende, door iedereen verstoten alsof je het grootste uitschot was, in een vreemde omgeving een kind baren. Nee, daar had ze niets van gemerkt.

Haar woede vlamde weer op bij die gedachte. Nadat ze die zelf ingenomen gladjacker in elkaar getimmerd had, was er geen enkel contact meer tussen hen geweest. Om zichzelf te beschermen zou Rick zeker zijn mond houden.

Annet had geen aangifte gedaan.

Met Josien samen had ze een pesterijtje bedacht. Josien zou hem een brochure op sturen van haar privé huis, *de Hof van Eden*.

Nadat de woede was weggeëbd, had Josien gevraagd of ze niet nieuwsgierig was naar haar zoon. Stel je voor dat hij al kinderen had dan was ze zonder dat ze het wist al oma. Zij kon zich het gesprek nog levendig herinneren. Josien zou toch niet iets uitgehaald hebben? ‘Zoiets kun je nooit meer achterhalen,’ had Annet gezegd.

‘Natuurlijk wel, je wilt het niet,’ zei Josien terug, ‘waar ben je bang voor?’

‘Ik heb het Paul zelfs nooit verteld,’ bekende ze.

‘Stel je voor dat je hem vindt, dan heeft Frans een broer en dan zullen ze zeggen waarom heb je dat altijd verzwegen. Dat is iets wat je je moeder verwijt, het verzwijgen van belangrijke familiegegevens en nu doe je hetzelfde.’

‘Je hebt gelijk,’ had ze met tranen in haar ogen gezegd, ‘ik mag niet die zelfde fout maken.’

‘Weet je nog? Het gaat er niet om *wat je gedaan hebt maar om wat je niet gedaan hebt.*’

Met haar therapeute riep ze het gevoel op dat ze had toen haar het kindje werd afgenomen.

Dat diep begraven gevoel kwam in alle hevigheid boven aarde. Het was haar kindje, het was in haar buik gegroeid.

Ze hoorde zijn klagelijke huiltje.

Dat geluid was altijd bij haar gebleven. Het kwam eindelijk over haar lippen dat als ze op straat een jonge man zag lopen, vaak dacht: ‘Zou hij het zijn?’

Dikwijls had ze de neiging onderdrukt om zomaar te vragen: ‘Ben jij een adoptiekind?’

Elk jaar op de geboortedatum ging ze eerst naar de kraamafdeling van het ziekenhuis,

naar de baby's achter het glas kijken om daarna in het Stille Centrum een kaarsje aan te steken.

Ze vertelde haar verhaal van de bevalling van Frans.

Doodsbang was ze geweest dat ze dit kind ook zouden afpakken. Paul had gedacht dat het de angst voor de bevalling was en hij was niet van haar zijde geweest.

Annet had geweigerd de baby mee te geven naar de babykamer. Ze was in een hysterische huilbui uitgebarsten en had bedreigd uit bed te stappen om de zuster tegen te houden.

Het babybedje was uiteindelijk naast haar bed geplaatst en ze had het zelfs in haar slaap nog vastgehouden.

'Wees eerlijk en lief voor jezelf Annet,' zei Josien. 'Als ze bellen van *Spoorloos*, zeg je de waarheid. Alle informatie die je geeft is vertrouwelijk. Zodra ze die willen gebruiken, hebben ze jouw toestemming nodig.'

Josien wist Annet te raken.

'Ik zie dat je het wilt. Straks als je deze kans voorbij laat gaan, krijg je spijt. Jij bent de echte moeder en hij wil weten waar hij echt vandaan komt.'

'Maar hoe moet dat dan als hij vraagt wie zijn vader is?'

'Gewoon de waarheid zeggen Annet, jonge mensen kunnen wel tegen een stootje. Hij is volwassen.'

Ze moest even slikken bij deze gedachte.

'Ga nou eens af op je intuïtie. Misschien is dat voor een zakenvrouw moeilijk maar ik verzeker je dat je er verder mee komt.

Vertrouw meer op jezelf.

Bind jezelf niet vast door denkbeeldige hindernissen.

Gooi de ballast overboord van al die aangeleerde zaken.

Probeer in vrijheid een keuze te maken.

Je bent moeder, de kern en de kracht van je vrouw zijn. Dat is helemaal alleen van jou daar heeft een ander niets over te zeggen, zeker geen verkrachter. Eerst jij en je moederschap de rest komt vanzelf wel. Stel je open voor iets goeds.

Jij bent een doorgeefluik geweest voor een nieuw leven.

Deze zoon van jou wil zijn moeder leren kennen.

Dat mag je jezelf niet ontzeggen en hem ook niet.

Wat geweest is, is geweest. Bind je niet vast aan het verleden want dan kom je niet vooruit.'

Annet had naar Josiens pleidooi geluisterd. Ze was bereid naar waarheid te antwoorden.

De schaamte die ze haar hele leven had meegezeuld, moest ze afleggen. De vernederingen die ze ondergaan had in haar jeugd hadden een diepgeworteld minderwaardigheidsgevoel achtergelaten. Ondanks alles wat ze in de maatschappij bereikt had, was ze daar nooit vanaf gekomen. De haat die haar vader over haar had uitgestort, woekerde voort.

Het werkte als vergif.

Zo blij als ze geweest was toen hij stierf, zo angstig was ze daar nu van.
Na zijn dood had hij haar niet met rust gelaten. Haar therapeute had bevestigd dat ze zulke verhalen wel eens vaker gehoord had.

‘Je oogst wat je zaait Annet,’ had ze gezegd. ‘Wie liefde zaait, zal overvloedig liefde oogsten.

Wie haat koestert, zal zichzelf gaan haten.’

‘Ik wil er van af,’ had Annet vertwijfeld geroepen.

‘Vertel het me dan maar wat er met je gebeurt en wat je voelt, misschien kan ik je helpen.’

Annet haalt diep adem en begint te vertellen.

‘Na de dood van mijn vader dacht ik dat het verleden afgedaan had. Alle mishandelingen, alle haat gedachten zouden met hem begraven zijn. Niets is minder waar.

Elke keer komt die man in mijn gedachten en steeds beleef ik de aframmelingen, de opsluitingen en vernederingen opnieuw.

Het haatgevoel wordt erger. Toen hij stervende was, heb ik hem gehaat. Hij lag daar van dorst dood te gaan en ik kon niets doen dan alleen maar haten. Ik keek naar zijn handen die op dat witte laken lagen.

Die handen waren voor mij martelwerktuigen.

Het vreemde is dat die handen zijn blijven bestaan ook na zijn dood.

’s Avonds kloppen ze op het raam van mijn flat. Of ik nu de gordijnen dicht doe of niet, ze blijven kloppen. Laatst verbeeldde ik me dat ik mijn vaders gezicht zag voor het raam. Het is ongelooflijk. Misschien word ik wel gek!’

Haar therapeute had haar laten vertellen.

‘Zo ongelooflijk is dat niet Annet. In jouw gedachten leeft je vader zoals hij was met alles wat hij jou heeft aangedaan. Toen hij stierf is zijn ziel met dit haatsignaal van jou, uit dit aardse leven weggegaan.

Hij heeft de zielenrust nog niet gevonden.

Hij kan zijn eeuwige reis niet vervolgen als het met de zielen, waar hij disharmonie teweeg gebracht heeft, niet in het reine is.

Jij bent hier zeer gevoelig voor. Dat kloppen op je raam, het visioen van het gezicht van je vader betekenen iets. Deze man die jou zoveel heeft aangedaan, vraagt om vergeving. Hij wil zijn zielenrust.’

‘Hoe moet ik dat dan doen?’

‘Als je diep in jezelf ervan overtuigd bent dat je met vergeving en liefde je verdere levensweg in vrede wilt gaan, kun je hem dat zeggen van ziel tot ziel.

Zielen kunnen tot elkaar spreken in leven en na dit leven. Er zijn nog meer methoden om hier vanaf te komen. Je zult het ongetwijfeld geleerd hebben in de kerk.

Voor alles wat gebeurt, legt het christendom de verantwoordelijkheid buiten de mens.

Je kunt er niets aan doen want het komt of van God of van de duivel.

Ik ben van mening en vele andere religies met mij, dat goed en kwaad te samen zitten in de mens en dat je zelf verantwoordelijk bent voor wat je besluit, goed of kwaad.

Jouw vader heeft dit leven geleefd om dingen te leren. Jij hebt hem in je leven op je pad

gekregen om inzicht te krijgen in je eigen emoties.

Er gebeurt in het leven niets voor niets, alles heeft een bedoeling. Alleen we kunnen er niet steeds achter kijken. Veelal blijft het hoe en waarom voor ons verborgen.'

Annet luisterde stil naar deze wijze vrouw.

'Alles wat een mens meemaakt en wat naar zijn of haar oordeel de schuld van de ander is, blijft van weinig waarde.

Juist als je in jezelf een weten ontdekt dat inzicht geeft in het diepere waarom, dan pas hecht het als wijsheid aan je ziel. De moeilijkheden die jij in je leven hebt ondergaan, heb je grotendeels mogen overwinnen. Die leermomenten zijn op je pad gekomen door anderen en je vader. Zij hebben je pad oneffen moeten maken om jou de lering en de overwinning te geven.

De haat die je nu nog steeds uitzendt naar je overleden vader, blokkeert alleen jezelf. Kies de weg van vergeving.

Een joods gezegde is *Vergeten is Ballingschap, gedenken is het begin van Verlossing.* Als je het vreselijke met alle macht wilt vergeten ben je een balling in je eigen geest, je komt nooit thuis bij jezelf. Als je gedenkt en erover praat, raak je er meer los van en kan het een verlossing worden, een bevrijding.'

Ze wilde die verlossing van de haat wel. Maar als ze eraan dacht om haar vader te vergeven, werd ze terug gezogen naar het verleden.

Hij had haar dit aangedaan.

Zij kon niet van een ander houden.

Met moeite liet ze toe dat anderen haar aanraakten.

Zij had haar eigen kind niet kunnen knuffelen, omdat zij nooit geknuffeld was.

Blokkades en steeds maar weer dat verleden in haar hoofd.

De nachtmerries, haar mislukte huwelijk.

Het vergif van de haat had ook de relatie met haar moeder aangetast. Als klein meisje had ze van haar moeder gehouden, maar haar moeder had haar tot het voorwerp van de aanstoot gemaakt. Haar vader had zijn hele leven gezegd dat zij niet deugde, van de duivel bezeten was en tot niets goeds in staat.

Langzamerhand had haar moeder dat overgenomen. Er moest er toch één de schuld hebben van alle ruzie en ellende in het gezin Van Weerten?

'Wat, in Gods naam, had zij misdaan?'

Annet pijnigde haar hersens maar ze kwam er niet uit.

Ze kon ook geen onderscheid meer maken tussen een gewoon lief meisje met aardige ouders of een gewoon lief meisje dat als zondebok bestempeld was. In haar studietijd had ze in de psychologie een sympathiek voorbeeld gehoord.

Neem een klein katje: verzorg het, geef het eten, geef het zijn vrijheid en aai en knuffel het van tijd tot tijd.

De uitkomst is dat dit beestje een lief, zacht huisdier wordt, waar je plezier van hebt.

Neem vervolgens een klein katje: stop het in een kooi, geef het weinig tot geen eten, steek geregeld een stok tussen de tralies door, pest en pijnig het beest.

De uitkomst is dat dit diertje dat van oorsprong lief en zacht was, uitgroeit tot een schichtig, vals bijtend kring.

Annet glimlachte in zichzelf, zij was geen vals bijtend kreng geworden. Misschien was er in haar van oorsprong toch nog wel de verantwoordelijkheid aanwezig om te kiezen tussen goed en kwaad.

‘Bidden,’ zou opoe Van Weerten zeggen, ‘knielen en bidden.’

Sinds die gebeurtenis had ze nooit meer een gebed over haar lippen gekregen.

Bidden was voor haar meer stilte in jezelf.

Het enige dat ze soms uitbracht was: ‘O God’ of ‘Dank u Heer’.

De allerhoogste wist toch wat zij nodig had al voor ze gebeden had? Deze nacht vulde zich met een woordeloos gebed.

Het gevecht wakkerde aan in alle hevigheid. Was vergeving de sleutel tot leven?

Waar bleef dan de gerechtigheid?

Na nachten van aanhoudend kloppen, schimmen voor het raam en onrustige dromen had Annet haar besluit genomen. Ze liet bij de bloemist een mooi grafstuk maken met een wit lint er aan. Met het bloemstuk voelde ze zich beter.

Ze reed naar Bovenveld. Net voor ze het dorp inreed, kreeg ze het benauwd.

Haar hart klopte in haar keel.

’t Was ook eigenlijk belachelijk waar ze mee bezig was. Ze stopte haar auto en stapte uit.

Haalde een paar keer diep adem en keek omhoog naar de voorbijrijvende wolken.

Eén wolk leek op een engel met grote vleugels, die zich uitstrekten in de wijde blauwe lucht.

‘God, als ik werkelijk moet vergeven, blijf dan bij me,’ fluisterde ze naar de hemel.

Bij het kerkhof ging ze deze keer door de grote poort van de gelovigen. Dat pad was veel langer. Na een zoektocht over de begraafplaats vond ze de grafsteen met de naam Gijsbert van Weerten. Met het bloemstuk in haar handen stond ze voor het graf.

Ze keek omhoog en zag duidelijk de uitgestrekte vleugels van de engel.

Ze haalde diep adem en zei tegen de grafsteen: ‘Het is genoeg.

Wat geweest is, is geweest. Ik vergeef je, ga en vervolg je weg in vrede. Het is goed.’

Ze knielde en legde het bloemstuk op het graf, drapeerde het witte lint zodat de gouden letters zichtbaar werden.

Een late ontmoeting geeft rust waren de woorden die achterbleven, als een belofte in de wind.

De gesproken woorden reikten verder. Gedragen op vleugels en gestuurd door de wind kwamen ze op de plaats van bestemming. Ze voelde duidelijk twee vederlichte handen op haar hoofd. Ze stond op en fluisterde naar de hemel: ‘Dank u lieve Engel.’

Annet plukte één witte lelie uit het bloemstuk en liep er mee naar het kindergrafje. Toen ze de bloem neerlegde en ‘lieve Johan’ fluisterde, wist ze met een innerlijk weten dat ze ooit dit zieltje weer zou ontmoeten.

Voor het eerst sinds lange tijd was de nacht stil en zonder kloppen. Ze droomde blij, vol vrede. Ze sliep en lag in een weide met prachtige bloemen in zachte kleuren.

Dichtbij klaterde een waterval die haar heldere water in een beek deed stromen.

Annet stond op in haar droom om van het koele heldere water te drinken.
Er klonk zachte muziek en de klanken masseerden haar innerlijk.
Ze liep in de richting waar de hemelse muziek vandaan kwam. Op blote voeten door het water was een eenheid met de melodie.
Zoals het water haar voeten waste, zo reinigde de melodie haar ziel.
Op een steen aan de waterkant zat een jongeman. Hij speelde op een glinsterend muziekinstrument.
Op het moment dat hij haar aankeek ebde alle achtergebleven pijn uit haar ziel weg.
Zijn ogen zalfden haar en vrede was voor het eerst geen begrip meer.

26. Niet door de achterdeur

De weken die volgden, waren voor Annet een openbaring. Geen angstdromen meer van benauwde, volle monden die haar lieten stikken; alleen in de lift zonder paniek. Niet meer bang zijn in het donker. De haatgedachte die gekoppeld was aan haar vader, leek te zijn opgegaan in de wijde blauwe lucht.

Er werd 's avonds niet meer geklopt.

Haar pleegmoeder omhelsde haar blij nadat Annet haar ervaringen had verteld.

‘Over dit soort wonderen heb ik wel eens gelezen,’ zei ze. ‘Wat geweldig dat jou dat nu is overkomen. Misschien is het een opening voor je om ook met je moeder in het reine te komen. Het zou niet alleen voor jou, maar ook voor haar een bevrijding zijn.’

‘Ik beloof dat ik m'n best zal doen,’ zei Annet. ‘Maar als ik aan m'n moeder denk, krijg ik spontaan een blok graniet in mijn gedachte.’

‘Dat is heel symbolisch,’ zei haar pleegmoeder, ‘maar vergeet niet dat jij degene bent die deze gedachte krijgt. Misschien heeft het in werkelijkheid niets met je moeder te maken.’ Annet was altijd bereid voor deze lieve, kleine vrouw alles te doen wat ze van haar vroeg. En wist ook dat haar pleegmoeder het recht uit haar hart deed en nooit iets teveel zou vragen.

‘Maak je nou maar geen zorgen,’ troostte ze. ‘Je hebt al heel veel gedaan, je bent op de goede weg. Alles zal z'n plaats hebben en z'n tijd.’

Achter haar bureau zat ze alles nog eens te overdenken. Met de gedachte nog in haar hoofd dat alles z'n plaats zal hebben en z'n tijd ging de telefoon.

'De directrice van Huize Avondzon in Boerheide,' zei haar secretaresse.

'Verbindt maar door Aleid,' zei Annet.

'Met Annet van Weerten.'

'Met mevrouw Brederveld van Avondzon.'

'Er is iets met tante Stijntje,' was Annet haar voor.

'Ja,' zei de directrice, 'haar hart wordt minder en de arts heeft haar voorgesteld om een pacemaker aan te brengen, maar uw tante wil dat niet meer. Wij respecteren dat, maar het betekent dat ze hard achteruit gaat. Ze heeft naar u gevraagd. Uw tante heeft alleen uw moeder en zusje nog als naaste familie. Uw zusje kan niet komen en uw moeder is ziek.'

'Mevrouw Brederveld, u hoeft zich niet te excuseren. Ik kom er onmiddellijk aan. Wilt u mijn tante geruststellen en zeggen dat ik onderweg ben?'

Bij het betreden van Huize Avondzon voelt Annet intuïtief dat ze hier niet direct weer weg is. Tante Stijntje wilde niet naar de ziekenzaal.

Op haar kamer brandde een schemerlampje, het rook er naar kamferspiritus en jodium.

Zachtjes liep Annet naar het bed. Ze pakte de oude, lieve hand die zoveel voor anderen had gedaan.

Tante opende haar ogen en glimlachte.

'Dag Annet, lieve meid.'

'Dag lief tantetje, hoe voelt u zich?'

'Goed kind, goed. Er is een tijd van komen en er is een tijd van gaan, daar verheug ik me op. Als je alles gelooft wat de dominee zegt, zie ik straks mijn Berend weer.'

Annet was op de rand van het bed gaan zitten en hield nog steeds tantes hand in haar handen.

'Wat denk je, zal Berend me straks nog wel herkennen? 'k Ben toch een stukje ouder geworden. Stel je voor dat hij me niet meer kent. En Geert, mijn lieve broertje, die zal ik straks ook zien en Mientje natuurlijk en de kleintjes.'

Er verscheen een gelukzalige glimlach op haar gezicht. Al die jaren van heimwee zijn nu voorbij.

Annet kuste haar hand. Ze had haar ogen gesloten. Haar ademhaling was nauwelijks waarneembaar. Een verpleegster kwam onhoorbaar binnen en voelde haar pols. Annet keek vragend en de zuster schudde haar hoofd.

'Ze is rustig en heel zeker van haar zaak. Geen toeters en bellen meer als het tijd van afscheid nemen is,' zei ze zachtjes.

'Blijft u bij haar?'

Annet knikte. Ze hield nog steeds de hand van tante vast. Ze wilde deze voorzichtig loslaten, toen tante Stijntje haar ogen weer opende.

'Annet, je hebt heel wat meegemaakt met je vader en je moeder. Jouw levenspad is zeer bijzonder. De oorlogsjaren hebben een stempel op je gedrukt.'

Annet ging rechtop zitten. Deze woorden had tante al eens gesproken en ze wist niet wat

ze daar mee bedoelde.

‘Tante,’ zei ze bijna fluisterend, ‘wat is er dan met mij en de oorlog?’

Tante Stijntje keek haar aan en zacht zei ze: ‘Jij hebt een andere oorsprong dan je denkt.

Die oorsprong zal in de toekomst nog veel betekenen voor mensen in verdrukking.

Je grootmoeder Mientje heeft alles geweten, maar je moeder wil er niet over spreken.

Zij denkt dat het fout geweest is en dat ze daarom niet van je kan houden.

Maar ik weet zeker dat Johanna wel van je houdt. Stel je voor dat ik zou denken dat het zonde geweest is om van Berend te houden.’

Annet, lieve kind, onthoudt het goed: Jij bent bijzonder.’

Ze liet een zucht en sloot haar ogen.

Was het nu afgelopen?

‘Lieve tante,’ fluisterde ze, ‘ik kan u nog niet missen.’

Er verscheen een glans op het gezicht van de stervende, ze was ineens vijfentwintig jaar jonger. Had ze zo net nog zorgen of Berend haar zou herkennen, dan zou ze nu eens in de spiegel moeten kijken.

‘Annet,’ klonk het alsof een mooie, jonge lieve stem sprak, ‘ik zag een helder licht, het straalt zoveel liefde uit dat het een feest is om daar naar toe te gaan.’

‘Wat mooi tante,’ zei Annet ontroerd, ‘ga maar en geniet van alle ontmoetingen.’

Ze bewoog haar hand, Annet pakte deze.

‘Vraag je moeder waar je vandaan komt; eens zal ze je antwoord geven.

Dag lieve meid, we zullen elkaar weerzien, hier of in de hemel.’ Ze glimlachte, sloot haar ogen en liet een laatste flinterdunne zucht.

Op haar gezicht verscheen een verwonderende uitdrukking. Annet sloeg haar gade en was er van overtuigd dat ze iets moest zien wat ze nog nooit gezien had.

Ze stond op en legde de oude, lieve hand neer.

Drukte een kus op het voorhoofd van tante Stijntje en zei: ‘Ga in vrede, lieve tante.’

Op de gang zei ze tegen de zuster dat het voorbij was.

‘Ik zal zelf mijn moeder en mijn zusje bellen,’ zei ze tegen mevrouw Brederveld.

De uitvaart was soberder dan sober. De predikant die tante gekend had, was op vakantie.

Er was een invaller gekomen. De begrafenisondernemer had de allerkleinste rouwkamer uitgezocht die bestond, omdat er weinig nabestaanden waren.

Haar zus Marijke had moeder in een rolstoel gezet, het mensje zag er beroerd uit. Als een ziek vogeltje zat ze te staren naar de kist.

Annet voelde geen enkel gevoel van medelijden. Marijke keek haar kant op met niets ziende ogen. Haar moeder scheen haar aanwezigheid niet bewust te zijn. Annet wilde dat zo laten, ze hadden elkaar niets te vertellen. Ongelooflijk dat je een kind ter wereld kon brengen om je er vervolgens van te vervreemden.

Een paar ouderen uit Avondzon sukkelden het vertrek binnen. Daarachter kwam mevrouw Brederveld, de directrice. Annet keek haar aan en de vrouw gaf een vriendelijk knikje. De kist stond op wielen om straks gemakkelijk te kunnen worden afgevoerd door de achterdeur.

Er was geen muziek, er brandden geen kaarsen.

Dit alles zag Annet met enige wrevel. Als ze dit geweten had!

Arme kleine, lieve tante. Je hebt altijd zo je best gedaan voor anderen, moet je nu op deze wijze verdwijnen door de achterdeur?

Dit is geen waardig afscheid.

De dominee sprak over de smalle weg ten leven. Deze vrouw was een zondaar en zwart was haar hart. Laten wij bidden dat de satan geen vat op haar heeft en de duisternis moge wijken. Ook dat was niet zeker, want we konden nergens aanspraak opmaken. Alles was genade, alleen voor degene die geloofde.

Annets hart klopte in haar keel van woede.

Haar tante, dat lieve mens en dan deze godverlaten woorden door zo'n lege blaaskaak, die dacht dat hij zelf de sleutels van de hemel in handen had. Hij ging na zijn toespraak met een uitgestreken, tevreden gezicht zitten.

De begrafenisondernemer stond op en sprak: 'Aangezien er geen sprekers meer zijn, gaan we over tot de teraardebestelling.'

Eén van de zwartjassen deed de achterdeur al open. Annet stond op en liep naar voren.

Haar verontwaardiging uitte zich in kordaatheid.

'Ik wil nog een paar woorden zeggen, doet u alstublieft die deur dicht.'

De man gehoorzaamde en ging weer op z'n plaats zitten.

'Als nicht van tante Stijntje,' ze draaide haar hoofd even naar de kist, 'wil ik u mededeelzaam maken van het afscheid van tante Stijntje en deze aarde. De aarde waarop ze heeft mogen leven in vreugde met haar geliefden, maar waarop ze ook veel verdriet gehad heeft. Al haar vreugden en verdriet zijn tot een parelsnoer geregen, dat haar nu met de hemel verbindt.

Ik was bij haar toen ze haar laatste zucht liet overgaan in eeuwige blijdschap en gelukzaligheid.'

Annet keek de dominee aan. De man sloeg zijn ogen neer.

'Bij tante Stijntje was geen plaats voor een zwart hart.

Haar hart was vervuld van licht en mededogen voor allen die op haar pad kwamen.'

Kalm en in alle vriendelijkheid sprak Annet deze woorden van hoop, liefde en licht.

Woorden die de leeftijdsgenoten van tante Stijntje moed om te sterven zouden geven.

De hoop, dat sterven ook licht kon zijn.

'Voor mijn grootmoeder Mientje is ze een baken in zee geweest. In stormgetij wist ze het roer recht te houden. Voor mij is ze een tweede grootmoeder geweest met een liefdevol hart, waar ik me aan mocht warmen.'

Marijke keek alsof ze in huilen zou uitbarsten. Haar moeder pulkte zenuwachtig aan haar sjaaltje. Ze hield haar hoofd gebogen zodat ze haar dochter, voor zover ze nog wist dat dat haar dochter was, niet hoefde aan te kijken.

'Mijn tante Stijntje, zoals ik haar meegemaakt heb en zoals ik haar heb zien sterven, zou u tekort doen met de woorden 'satan' en 'duisternis'. Deze passen niet bij haar.'

De dominee schoof onrustig heen en weer.

'Iemand die zoveel liefde uitstraalt voor haar medemens moet wel licht en liefde ontvangen uit een eeuwigdurende bron. Ze was een doorgeefluik.

Ze gaf, wat ze kreeg, door aan anderen zonder aanzien des persoon. Ze is met een blij

gemoed in alle vrede en overgave terug naar haar bron.

De Bron van alle leven. Ze hoopte haar geliefden weer te ontmoeten en nadat ze haar laatste zucht gegeven had, verscheen er een gelukzalige uitdrukking op haar gezicht. Ik heb het gezien, ik was er zelf bij. Jammer dat de kist al dicht is, want zo'n bewijs, dat sterven licht en hoopvol kan zijn, zouden we met onze eigen ogen moeten kunnen zien. Tante Stijntje heeft zelfs na haar dood mensen getroost.

Ik stel voor om met z'n allen het lievelingslied van tante te zingen, *Er ruist langs de wolken*. Daarna zal zij door de voordeur weggedragen worden naar haar laatste rustplaats.'

Annet zette in met heldere stem en de anderen volgden aarzelend.

*Er ruist langs de wolken
een lieflijke Naam,
die hemel en aarde
verenigd te saam.
Geen Naam is er zoeter
en beter voor 't hart.
Hij balsemt de wonden
En heelt alle smart.*

Ze hielp zelf mee de kist te dragen. De zon brak door en toen ze omhoog keek, zag ze haar Engel die tegen de blauwe hemel de vleugels uitstreekte. Met een schok zag ze heel duidelijk het gezicht van tante Stijntje daar, hoog aan de hemel. Ze glimlachte naar haar.

27. Spiegel van de ziel

‘Josien, wat moet ik doen?’

‘Maak je niet zo nerveus,’ suste het aan de andere kant van de lijn, ‘het gaat zoals het gaat. Jij bent zijn moeder, je ziet er goed uit en je begint aardig vanuit je hart te spreken.’ Annet zuchtte, ze nam de telefoon in de andere hand, frunnikte aan een papiertje en tekende allerlei rondjes op haar memo’s.

‘Wat zal ik aantrekken? Iets moederlijks?’

‘Doe niet zo zot Annet, moederschap hangt niet af van je kleding. Je kunt het beste iets aandoen waar je jezelf lekker in voelt. Wees gewoon jezelf.’

Annet zuchtte. Als ik nu een lezing zou moeten geven, een gastcollege of een lastige klant geruststellen, zou ik dat allemaal zo uit de losse hand kunnen. Maar dit, deze ontmoeting roept een emotie op die ik niet in de hand heb.

‘Goed zo, heel goed,’ sprak de stem van Josien in haar oor.

‘Waarom goed? Hoe bedoel je dat?’

‘Emotie heeft de eigenschap van water, je kunt het niet in de hand houden. Het stroomt en is in beweging. Laat het zijn loop hebben.’

Nog een zucht.

‘Dat is gemakkelijk gezegd Josien, maar dat heb ik nooit geleerd.’

‘Ja wel,’ zei Josien, ‘van je pleegmoeder en van tante Stijntje. Dat heb je me zelf verteld.’

‘Ja, maar dit is moeilijk, heel moeilijk.

Ik heb misschien geen moederlijke gevoelens voor hem.’

‘Hou eens op met al die denkbeeldige hindernissen op te werpen.

Hij is zevenentwintig jaar, het is een volwassen man. Hij zal zeker begrijpen wat een veertienjarig meisje moet doorstaan om op die leeftijd een kindje te krijgen, om dat vervolgens weer af te staan. En Annet, misschien kan jij het niet helemaal begrijpen maar heb hoop, want als hij op jou lijkt, waar een grote kans op is, dan zal hij zeker z’n best doen om je in je waarde te laten.

Vertel je verhaal vanuit je hart en hou op jezelf minderwaardig te vinden.

Je bent zijn echte moeder, dat is geweldig.

Je bent mooi, jong en intelligent. Jij mag er zijn, je bent de moeite waard.

Er is in ieder geval één die dat vindt en dat ben ik. Jij bent de allerliefste en mooiste vriendin die ik heb.'

Annet kreeg tranen in haar ogen.

'Hou op Josien, ik ga huilen.'

'Nou en, dat is goed. Emotie, water, laat het z'n loop hebben.

Dag lieve Annet, ik kan dit niet van je overnemen, deze weg moet je zelf gaan. Je moet er doorheen.'

'Ik ga,' klonk het omfloerst, 'ik ga.'

Daar stond ze, midden tussen de duiven op de Dam. Recht tegenover haar het oorlogsmonument met z'n indrukwekkende beelden. Ze hield het boek met de witte roos ertussen, schuin tegen haar borst gedrukt met de titel naar de voorkant.

'Ik heb het leven lief' van Toon Hermans.

Op haar vraag 'hoe kan ik je herkennen' had hij dit creatieve antwoord gehad. Een aangename volwassen stem had gevraagd of ze het al in de boekenkast had.

'Ik heb het pas cadeau gekregen,' was haar antwoord.

'Doe de roos maar tussen bladzij 90 en 91,' was haar advies. Bovenaan staat een liedje met de titel 'wens'.

Ontroerd had ze de regels gelezen.

*Mijn liefste wens
opnieuw geloven in de mens
niet altijd wijzen op zijn falen
maar duizend malen weer herhalen
dat hij een deel is van Gods plan
daar wordt de wereld mooier van.*

Nu, midden op het plein tussen de vele mensen die allemaal ergens naar toe gingen, stond ze stil. Met Toon onder haar arm had ze wat houvast.

Ineens voelde ze een hand op haar schouder, ze draaide zich om.

'Mijn moeder,' zei een mooie man met eerbied in zijn stem. Ze keek hem aan.

Zijn donkerbruine ogen stonden rustig.

'Je bent mooi,' zei ze zacht.

'Dat kan bijna niet anders met zo'n mooie moeder.'

Haar lange zwarte haar was van dezelfde dichtheid en glans als het zijne. Haar rechte neus leek gedupliceerd. De klassieke vormen van zijn kaken hadden onmiskenbaar dezelfde lijnen als de hare. Hij keek haar nog steeds rustig aan. Zij iets omhoog, omdat hij een kop groter was.

'Het voelt als een soort 'thuis komen', ' zei hij.

Ze glimlachte. Die lach werd breder toen van achter zijn rug een groot boeket van witte rozen tevoorschijn haalde.

'Een veelvoud van blankheid,' zei hij.

‘Mag ik je daarvoor kussen?’ zei ze spontaan.

‘Graag,’ antwoordde hij.

Ze verbaasde zich over haarzelf. Ze kuste hem voor de tweede keer in zijn leven, voorzichtig maar met passie. Ze ervoeren allebei dat dit een dierbaar moment was. Deze gebeurtenis moest geschreven worden in de ziel, voor altijd en altijd.

‘Zullen we koffie drinken in Krasnapolsky?’

‘Ja graag,’ antwoordde ze, ‘daar zit ik ook vaak met mijn vriendin.’

Na de gewone praat en de koffie met gebak ging hij recht voor haar zitten en vroeg heel eenvoudig: ‘Heb je van me gehouden toen ik in je buik zat?’

Ze keek in zijn mooie ogen en antwoordde uit haar hart: ‘Ja, ik heb altijd van je gehouden.’

‘Je eerste huiltje is me altijd bij gebleven.’

‘Ik heb het zo ook altijd gevoeld,’ zei hij, ‘wat je zegt is een bevestiging. Niemand heeft me ooit iets kunnen vertellen over mijn geboorte.’

Ik heb lieve adoptie ouders die me kortgeleden verteld hebben dat ik niet uit hen geboren ben. In het tehuis waar ik geboren ben, mogen ze de reden niet geven waarom de moeder het kind niet wilde.

Annet kijkt hem aan.

‘Ik wilde je wel hebben, maar ze hebben je bij mij weggehaald omdat mijn ouders dat bevolen hadden.’

Hij ziet de pijn in haar ogen, hij ziet de littekens in haar ziel. Die mooie ogen spiegelden de afschuwelijke waarheid. Voorzichtig pakt hij haar handen in de zijne en zegt: ‘Wat lijkt me dat vreselijk wreed. Ik ben pas vader geworden en ik zou er niet aan moeten denken om dat kindje te moeten afstaan.’

De pijn in haar ogen ziet hij plaats maken voor vreugde.

‘Dus ik ben oma!’

‘Ja, en de enige echte.’

Ze glimlacht. Hij haalt een foto uit zijn binnenzak. ‘Alstublieft, de kleine Johannes.’

Annet staart naar het kindje op de foto. Ze hoort de explosie uit het verleden, die opgeslagen is in haar onderbewustzijn en die door deze confrontatie helder en duidelijk naar boven komt. Ze beheerst zich en zegt: ‘Ik heb herinneringen aan zo’n jongetje, mijn broertje, de kleine Johan. Hij is net voor de bevrijding gestorven. Noemen jullie hem Johan?’

‘Ja, dat is ook de naam die ik gekregen heb. Johannes Philippus, maar mij noemen ze Flip.’

‘Ik heb je altijd als Johan in de gedachten gehad. In het tehuis waar je geboren bent, mocht ik je geen naam geven.’

‘Wat bijzonder dat ik die dan toch gekregen heb,’ zegt hij blij.

‘Je maakt een gelukkige indruk, dus zul je wel een lieve vrouw hebben.’

‘Ja, Judith en ik houden zielsveel van elkaar. We kunnen alles bespreken. We praten heel veel. Communicatie is de sleutel voor een goede relatie. Judith is psycholoog en wil als Johan twee jaar is weer aan het werk gaan. Mijn vak is ‘weg en waterbouw’ en ik droom ervan om ooit een eigen bedrijf te hebben.’

Deze impuls bracht Annet tot de volgende vraag.

‘Ben je niet nieuwsgierig wie je vader is?’

‘Jawel natuurlijk, maar ik vind dat zo’n indiscrete vraag.’

‘Het is een vreemd verhaal, ik zal je de details besparen.’ In ’t kort vertelde ze hem wat van belang was om te weten.

‘Dus hij heeft het eigenlijk nooit bevestigd?’

‘Nee, na mijn ontdekking heeft hij in alle talen gezwegen. Misschien wel aardig voor je om te weten dat je technische genen van hem moeten komen. Hij is ook bruggenbouwer, in binnen- en buitenland. ‘Castello International’ is de naam.’

‘Dat is een zeer bekend en groot bedrijf. Zal hij bereid zijn om mij te ontmoeten?’

‘Je kunt het proberen. Ik heb nooit iets met hem gehad al klinkt dat gek,’ zegt Annet.

‘Voor hem is dat andersom.’

‘Ja, dat begrijp ik nu na het verhaal van mijn ontstaan.’

‘Ik had je liever een verhaal verteld over liefde, verlangen en hartstocht waaruit kinderen het liefst geboren worden.’

Hij kijkt haar aan en ziet de schuld die zij niet hoeft te dragen. Hij pakt haar beide handen voor de tweede keer en drukt ze aan zijn lippen.

‘Je bent mijn moeder en dat is het mooiste wat je me hebt gegeven. Al het andere is daar aan ondergeschikt. Wat geweest is, kunnen we niet terugdraaien. Laten we ons niet binden aan het verleden, want dan kunnen we niet vooruit.’

Hij ziet de schuld wegebben en plaatsmaken voor bewondering.

‘Dat heb je mooi gezegd,’ zegt ze zacht.

‘Mag ik je uitnodigen met mij mee naar huis te gaan? Ik woon hier niet zover vandaan. Laat je auto hier staan, dan breng ik je straks terug naar deze plek.’

Annet keek hem blij verrast aan. Deze man had iets dat bij haar paste. Hij gaf haar een goed gevoel.

‘Ik wil je graag aan Judith voorstellen en natuurlijk aan onze kleine Johannes.’

‘Ja graag,’ zei Annet.

Judith en Flip bewoonden een oud pand dat geheel gemoderniseerd was. De oude stijl was alleen nog te herkennen aan de hoge plafonds en de mooie hardpartij. Het huis straalde warmte en gezelligheid uit. Annet kende dat gevoel uit haar jeugd. Ze had het thuis niet gevonden maar was altijd op zoek geweest naar dat geluk bij anderen. Een gevoel van dankbaarheid doorstroomde haar. Dat dit haar zomaar gegeven werd. Een zoon met een gelukkig gezinnetje.

Nadat ze, in overleg met God, haar ballast bij het graf van haar vader had achtergelaten, zag ze soms heel helder de goede dingen die als parels op haar pad kwamen.

‘Dit is mijn moeder.’ Met deze woorden stelde Flip haar aan zijn vrouw voor. Ze glimlachte terwijl ze Annet een hand gaf.

‘Dat is onmiskenbaar duidelijk,’ zei ze met ongeveinsde verbazing. ‘Jullie zouden ook broer en zus kunnen zijn.’

‘Ja,’ zei Annet zonder schaamte, ‘het leeftijdsverschil is ook maar veertien jaar.’

‘Flip heeft me de dingen, die hij wist, verteld,’ zei ze begrijpend. ‘Ik ben zo blij voor hem dat hij u gevonden heeft.’

‘Zeg maar gewoon ‘je’, dan voel ik me prettiger,’ glimlachte Annet.

Flip schonk koffie en praatte over allerlei dingen waar ze niet direct naar durfde vragen, maar die haar in hoge mate interesseerde. Judith kwam binnen met de baby op de arm en gaf het jongetje aan Flip.

‘Dit is een plechtig moment,’ zei hij tegen het kind. ‘Ik ga je voorstellen aan je echte grootmoeder.’

Annet was opgestaan. Er overkwam haar een gevoel van sacrale warmte. Ze keek haar zoon aan en hij legde het kindje in haar armen.

‘Toch nog een kleine Johan om moeder van te zijn,’ zei hij begripvol.

Haar hart liep over van dankbare liefde.

Dit had ze nooit gekend. Met Frans, de zoon die ze met Paul gekregen had, was altijd afstand geweest. Een onoverbrugbare afstand. Ze kon het kind niet knuffelen en door de jaren heen was de afstand gegroeid. Annet had het als kind zelf ook niet ervaren.

Ze wist niet hoe ze genegenheid moest doorgeven.

De kleine Johan opende zijn oogjes.

Er straalde iets hemels uit.

Met een schok realiseerde ze zich dat ze dat ook gezien had in de ogen van tante Stijntje, toen ze vertelde dat ze een helder licht gezien had, dat zoveel liefde uitstraalde.

‘Ik zie de hemel in je oogjes,’ zei ze zacht tegen het kindje.

‘Dat is ook zo,’ zei Flip.

Judith glimlachte.

‘In de reïncarnatiegedachte,’ ging hij verder, ‘beschrijven ze dat pasgeborenen rechtstreeks uit de hemel komen en daarom ook die glans bij zich hebben.’

Op een van de lezingen van Joanna Klink hoorde ik haar zeggen dat ze met een onderzoek bezig was. Ze liet kinderen vertellen en tekenen over wat ze wisten voor ze geboren waren. Deze Joanna Klink is theologe en ze is beslist van plan al deze onderzoeken en gesprekken met kinderen te publiceren. De titel van het boek heeft ze al bedacht. Het is *Vroeger toen ik groot was*.

Ze vertelde het verhaal dat een jongetje van vier jaar haar verteld had op de vraag ‘waar was je voor je geboren werd?’

‘Er was liefde en licht,’ zei hij, ‘we dronken uit de beek van glinsterend water.

We aten van de vruchten van de bomen. De vruchten hadden licht om zich heen.

Alles heeft kleur en geeft muziek.

We zweven op de kleuren.

Op een steen langs de glinsterende beek zit iemand in witte kleren.

Er klinkt gouden muziek als hij de harp bespeelt.’

Annet stond nog steeds met de kleine Johan in haar armen en de uitstraling van zijn oogjes hield haar gevangen.

De warmte raakte haar diep.

Ze zag wijsheid.

Het leek of hij wilden zeggen ‘zie je wel dat het waar is’.

Met de emotie van dit vredige gevoel zei ze tegen Flip en Judith: ‘Wat je net verteld hebt, dat heb ik kortgeleden gedroomd.

Het was een bijzondere ervaring, als iets vredigs en hemels.’

’s Avonds thuis liep ze naar buiten, het dakterras op. Omhoog kijkend naar de sterren was er een woordeloos dankgebed in haar hart.

28. Verzoening?

‘Je raadt nooit wie ik hier op bezoek gehad heb,’ tetterde het uit de telefoon.

‘Laat me raden,’ zei Annet. ‘Het is vast iemand van het mannelijke geslacht die de weg naar jouw *Hof van Eden* gevonden heeft.’

‘Helemaal goed en verder?’

‘Nou, verder moet het iemand zijn die iets luxer wilde dan bij Keetje Tippel. Het is of een zielenpiet die huilend zegt ‘mijn vrouw begrijpt me niet’ of een eenzame eenling die niet tot de gewone hoerenlopers wil behoren.’

‘Helemaal goed, dat laatste.’

‘Nou dan is het iemand die de prostituee nog ziet als maatschappelijk werkster met wie je zo fijn kunt praten. Ik kan niemand bedenken uit mijn omgeving die zijn heil bij jou zal zoeken. Moge het duidelijk zijn dat ik op de colleges die ik geef, waar het overgrote deel man is, dit soort onderwerpen niet aanboor.’

Josien lachte.

‘Zoals je weet uit de pers,’ ging Annet verder, ‘ijvert de feministische beweging er voor dat de prostituee bevrijd gaat worden van het stigma ‘gevallen’ of ‘slechte’ vrouw. Het moet als normale beroepsgroep gezien worden met dezelfde rechten en plichten als de overige werkende bevolking. Zo langzamerhand krijgt jouw beroep een positief imago.’

‘Annet, je bent geweldig. Misschien moet je het toch eens als onderwerp op je lezingenprogramma zetten. Maar we dwalen af. Jij kent deze man.’

‘Kende jij hem ook?’ vraagt Annet.

‘Ja.’

‘Dan weet ik het al. Rick Castello.’

‘Helemaal goed.’

‘Bespaar me de details Josien.’

‘Er is weinig te vertellen, alleen dat ik heb laten merken dat jij en ik heel veel van elkaar weten. De aanranding in zijn flat is de revue gepasseerd omdat ik zulke mannen niet hier in mijn bedrijf wil hebben. Hij heeft zijn spijt betuigd en volgens mij meende hij het echt.’

Annet luisterde. Ze merkte dat ze niet heet werd van woede wat doorgaans het geval was, als ze herinnerd werd aan dit ellendige voorval.

‘Als hij spijt heeft, waarom heeft hij mij dat dan nog nooit gezegd?’

‘Hij schaamt zich daarvoor.’

‘Terecht,’ liet Annet zich ontglippen.

‘We zijn verder gegaan en daarom bel ik je ook. Hij begon over jouw zwangerschap. Hij vroeg zich of je wist wat er van geworden is. Ik heb gezegd, dat jij sinds kort weet wat daar van geworden is, maar dat hij dat met jou moet bespreken. Dus je kunt hem binnenkort verwachten!’

‘Dat is nou iets waar ik echt geen zin in heb.’

‘Maar Annet, je hebt gezegd dat Flip zijn vader wilde ontmoeten.’

‘Ja, dat wil ieder kind toch? Alleen als de vader nog nooit bekend of bevestigd heeft dat hij de vader is, is het moeilijk ontmoeten.

En dat wil ik Flip niet aandoen, daar is de jongen te goed voor.’

‘Ik weet wel Annet, dat het moeilijk is, maar haal je hand over je hart en geef hem een kans.’

Annet zuchtte.

‘Hoor ik het nu goed Josien, ben jij bezig een pleidooi te houden voor Rick Castello?’

‘Ja,’ antwoordt Josien, ‘hij zegt dat hij altijd van je heeft gehouden en ik geloof dat.’

‘Aan zulke vreemdsoortige liefde heb ik geen behoefte, Josien. Maar we zullen zien. Om met jouw woorden te spreken ‘het loopt zoals het moet lopen’. Ik krijg steeds meer bewondering voor je beroep, hoe jij met al dat vreemdsoortige gespuis om kunt gaan. Je verstaat de kunst om deze onappetijtelijke mannen het genoegen te kunnen geven alleen al te laten denken dat een beeldschone vrouw met hen wil vrijen.’

‘Ieder z’n vak, dag meisje, ik bel je nog voor een afspraak.’

Ze had de telefoon nog niet neergelegd of haar secretaresse klopte aan. ‘Mevrouw, er is ene meneer Castello voor u.’

Annet dacht twee seconden na en zei toen: ‘Aleid, zeg maar tegen meneer Castello dat ik hem niet kan ontvangen.’ Ze kon het mooie, reine gevoel dat ze had met Flip en Judith niet laten bezoedelen door Rick Castello.

Annet werkte zich door de stapels op haar bureau heen. Ze ging er helemaal in op. De cursussen liepen goed en het nieuwe lesmateriaal, door haar ontworpen, zou binnenkort in een studieboek uitkomen: ‘Emotionele intelligentie en spiritueel management’. Het vak dat uitzicht zou kunnen verschaffen wat de mens ten diepste bewoog. Hoe je emotie kon ontwikkelen als intelligente leidraad voor managementbeslissingen.

Ze keek tevreden haar lichte kamer rond, rekte zich uit en stond op. Vandaag eens heerlijk vroeg naar huis met het gevoel dat alles gedaan was.

Ze vroeg Aleid om straks alles af te sluiten en nam de lift naar de parkeergarage. In gedachten verzonken liep ze naar haar auto.

‘Annet’.

Ze schrok.

Rick zat in z’n rolstoel voor haar auto te wachten. Ze had de neiging rechtsomkeert te maken.

‘Nee, niet weggaan,’ zei hij smekend.

Ze bleef staan op veilige afstand.

‘Je hoeft niet bang te zijn.’ Annet keek hem aan.

‘Ik wil je zeggen dat ik spijt heb van het gebeurde in mijn flat.’

Ze keek naar de man in de rolstoel. Alle bravoure was verdwenen, hij maakte een meelijwekkende indruk. Ze had hier geen zin in, alleen met haar aanrander in een eenzame parkeergarage. Rolstoel of geen rolstoel, hij was niet te vertrouwen.

Annet wilde weglopen, toen de stem van Josien in haar hoofd kwam, ‘geef hem een

kans'.

Ze bleef staan en zweeg.

Hij wilde dichterbij komen, maar Annet deed een stap naar achteren.

'Ik schaam me Annet dat ik je zo bang gemaakt heb. Het is aan mezelf te wijten.

Ik heb er spijt van. Zou je me alsjeblieft kunnen vergeven? Ik wil ook mijn verantwoordelijkheid nemen voor wat ik je zevenentwintig jaar geleden heb aangedaan.'

Haar gezicht verstrakte.

'Daar moet ik over nadenken,' zei ze koel en toonloos.

'Daar ben ik blij om Annet,' zei hij met geëmotioneerde stem en liet zich op z'n knieën uit z'n rolstoel vallen.

'Ik beloof je dat ik je nooit weer kwaad zal doen.'

Hij kroop op zijn knieën naar haar toe.

Hij kwam tot voor haar voeten.

Annet weerstond de impuls om weg te rennen.

Ze bleef stokstijf staan en keek op hem neer.

Hij huilde, deed zijn handen samen en vroeg snikkend nog een keer: 'Vergeef me alsjeblieft, want zo kan ik niet verder leven.'

Het was deerniswekkend zijn opgeheven betraande gezicht, de gevouwen handen.

Ze zag in zijn ogen dat het echt was.

'Goed,' zei ze tegen de stem in haar hoofd.

Onbewogen en duidelijk zei ze tegen de man die voor haar geknield lag:

'Ik geef je een kans, maar ik bepaal de spelregels.'

Hij knikte.

Ze liep langs hem heen, zette de rolstoel opzij, stapte in haar auto en reed weg.

In de spiegel zag ze dat hij nog steeds op z'n knieën zat.

29. Moedergevoel

In de aankomsthal op Schiphol zag Annet op de monitor dat het toestel uit New York al was geland. De hal was versierd in uitbundige kerstsfeer. Ze baande zich een weg door de menigte om een plaatsje te bemachtigen zodat ze uitzicht op de steeds opengaande deuren had.

Ze was nieuwsgierig hoe haar zoon het zou maken. Afgelopen zomer moest ze voor een symposium in New York zijn en had ze een bliksembezoek gebracht aan Paul en Frans. Zoals elk jaar, na hun scheiding, kwam Frans in de kerstvakantie naar Nederland en logeerde bij zijn moeder.

Paul bleef in Amerika.

Annet vond het een goede afspraak. Ze was er van overtuigd dat Frans dichter bij zijn vader stond dan bij haar.

Frans was een kind van tien jaar bij hun scheiding, nu alweer twaalf jaar geleden. In het begin had Paul de jongen met de kerst naar Nederland gebracht. Hij overnachtte dan in

een hotel en nam het volgende vliegtuig terug.

Zij was het kleine beetje moedergevoel dat ze voor hem had door de jaren heen helemaal kwijtgeraakt. Paul was meer vader voor die jongen dan zij moeder. Ze had belangstelling voor zijn studie en sportprestaties, maar een echt innerlijke band voelde ze niet bij hem. Van de zomer had ze tot haar eigen verbazing een emotioneel gesprek met Frans gehad. Hij had z'n hart uitgestort bij haar.

Zij had geluisterd.

Al twee jaar ging hij met een meisje waar hij zielsveel van hield. Ze studeerden samen. Frans was er van overtuigd dat ze na hun studietijd zouden trouwen.

Zijn verdriet was groot toen hij haar met een ander betrapte. Hij was ontroostbaar. In die tijd kwam zomaar zijn moeder op bezoek. Hij noemde haar zijn 'troostengel'. Annet was ontroerd door deze openheid. Het ging haar aan het hart dat de jongen zo'n verdriet had. Bij het afscheid had ze hem voor het eerst van haar leven met warme liefde kunnen omhelzen. Het voelde goed, er was een eerlijk subtiel begripen.

Nadat verzoening en vergeving in haar leven gekomen waren, had ze warmte leren kennen. Die warmte kwam ook naar buiten, ze kon het uitdelen. Misschien was het liefde die de plaats had ingenomen waar haat en wrok gezeten hadden.

Haar ziel was een stuk lichter. De ontmoeting met Paul van de zomer was ook heel anders dan voorgaande bezoeken. Er was bij haar een groter begripen gekomen waarom hij twaalf jaar geleden niet meer verder met haar kon. Dat kwam ook door de gesprekken die ze met Josien had over de mannen.

Ze wist dat Paul diverse relaties met vrouwen had gehad. Maar niet één was voor een huwelijk met hem geschikt. Samen hadden ze erom gelachen.

Annet was na de affaire met Rick nooit meer op het mannenpad geweest. Met Paul was het vertrouwde gevoel altijd gebleven. Er was altijd liefde tussen hen blijven bestaan. Liefde in gebondenheid, liefde op afstand.

Annet was blij met het nieuwe gevoel dat ze had gekregen voor haar zoon. Diep in haar hart wist ze dat ze dat te danken had aan Flip. De natuurlijke, open manier van zeggen wat je voelt en doet wat je zegt.

Eenvoudige kwetsbaarheid die de ander openmaakt.

Voorzichtig en respectvol moest je daarmee omgaan. En het belangrijkste daarbij is om de ander in zijn waarde te laten.

De zere plek in haar hart die met deze gedachten kwam boven drijven, duwde ze weg. De pijnlijke confrontatie, toen Flip haar vroeg of haar moeder nog leefde. De halve waarheid die ze hem verteld had, bleef aan haar knagen. De haat had een vorm van berusting aangenomen, maar de pijn bleef. Ze had moeite gehad om in de open, eerlijke ogen van Flip te kijken. Het vraagteken dat ze daar zag, was onuitgesproken gebleven.

De deur ging open, een ouder echtpaar werd bestormd door een horde kinderen. Blijde begroetingen, zware koffers en tranen van geluk.

De deur ging weer open en daar stond Frans. Annet worstelde zich naar voren en omhelsde hem. Hij kuste zijn moeder en zij kuste hem.

'Hoe is het met je?'

‘Goed,’ grijnsde hij, ‘ik heb een verrassing mee’
Hij keek achterom net toen de schuifdeur weer openging. Daar stond Paul. Er ging een golf van warmte door Annet heen. Ze begroetten elkaar met liefde op afstand.
‘Ik kon die ouwe niet alleen thuis laten. Kerst vieren doe je met z’n allen,’ zei Frans.
‘Dat vind ik een goed idee,’ zei Annet vrolijk. ‘Hartelijk welkom allebei, er is plaats genoeg.’
‘Dat is heel gastvrij van je Annet en dat waardeer ik, maar Frans en ik hebben afgesproken dat ik op één voorwaarde mee zou gaan en dat is dat ik niet tussen moeder en zoon wil zitten. Dus heb ik een hotel besteld.’
‘Dat hoeft toch echt niet Paul,’ zei Annet enigszins teleurgesteld.
‘Laat hem nou maar moeder, hij wil hier ook een aantal gebouwen bekijken van de nieuwtijdse architectuur.’
‘Goed, als jullie dat zo willen,’ zei Annet, ‘mag ik je dan morgen uitnodigen om bij mij te komen eten?’
‘Graag, afgesproken, dan scheiden hier onze wegen en ik zie jullie morgen.’
Op weg naar haar flat praatte Frans honderduit. Hij schoot goed op met zijn studie en vader had gevraagd of hij er voor voelde bij hem op het architectenbureau te komen werken. Annet genoot van deze volwassen taal.
‘En wat doe je?’
‘Ik denk dat ik het doe, maar ik wil eerst een tijdlang stage lopen bij een ander bedrijf.’
‘Heel goed idee,’ knikte Annet.
‘Ik denk er aan om dat in Nederland te doen. Hier is het allemaal kleinschaliger.’
‘Wat zegt je vader daarvan?’
‘Hij geeft mij alle ruimte en ook de middelen die ik nodig heb.’
‘Goeie vader heb jij,’ zegt Annet lachend.
‘Ja, ik denk dat ik daar geluk mee gehad heb. Maar met m’n moeder ook.’
Ze kijkt opzij, hun blikken kruisen elkaar.
‘Ja, echt waar, dat meen ik,’ zegt hij open.
‘Daar ben ik blij mee,’ zegt ze zacht en voelt de tranen achter haar ogen.
Emotie, denkt ze, laat maar gaan. Het voelt oneindig goed.
Eindelijk moeder!

30. Moederlijden

‘Judith en ik willen jullie allemaal uitnodigen bij ons thuis om samen kerst te vieren,’ klonk de rustige stem van Flip door de telefoon.

‘Wat bijzonder aardig,’ zei Annet.

‘En bij allemaal hoort ook Paul en mijn broer Frans. Oh, en ook jouw vriendin Josien. Wij willen graag één familie zijn.’

Annet voelde ontroering.

‘Daarom wil ik graag je begrip voor het idee om zowel mijn pleegouders als mijn vader ook uit te nodigen.’

De ontroering werd heviger en Annet antwoordde met omfloerste stem: ‘Jongen, als jij en Judith dit graag willen, moet je het zo doen.’

’t Was even stil aan de andere kant van de lijn.

‘Moeder, ik hou van je,’ klonk het in de hoorn.

‘Dank je wel Flip, ik ook van jou.’

Ze legde de telefoon neer en liet haar tranen lopen. En haar gedachten keerden terug naar het gesprek dat ze met Flip gevoerd had. Het was hem duidelijk geworden hoe de gebeurtenis op haar dertiende haar toen al gedeukte leven een dramatische wending had gegeven. Zij vertelde ook over de haat die zich in de loop der jaren geworteld had.

Flip had een ingeboren barmhartigheid. Hij probeerde de situatie van de andere kant ook te belichten. En dat was hem aardig gelukt, zowel in de relatie met haar moeder als in het geval van Rick. Tenslotte had ze toegestemd dat hij contact zou zoeken met zijn biologische vader.

Annet snoot haar neus en droogde haar tranen.

Ze had een vrede stichter gebaard. Achtentwintig jaar geleden heel alleen.

Haar lijden werd beloond.

Zij mocht een doorgeefluik zijn van een goed mens.

Zou Maria zich ook zo gevoeld hebben? In deze tijd van kerst gingen haar gedachten vaker naar de Moeder van Jezus dan naar het Kind zelf.

De huiskamer van Judith en Flip was sfeervol versierd. Overal brandde er lichtjes tussen het kerstgroen. Aan het hoge plafond hing een kerstkrans aan rode linten. Er stonden vier brandende kaarsen op. In de openhaard knetterde een vuur. Kleine Johan ging van arm naar arm. Josien genoot met volle teugen. Morgen zou ze met haar twee jongens naar haar ouders gaan. Annet had kennisgemaakt met de adoptie ouders van Flip. Ze prijsden haar dat ze zo’n mooie zoon voor hen gekregen had.

‘Dank u wel, maar mag ik u dan zeggen dat u er iets moois van gemaakt hebt,’ zei ze.

‘Ja, dat is niet echt ons werk geweest,’ was het antwoord.

‘Wij zijn de menig toegedaan dat een kind niet blanco ter wereld komt.

Hij neemt z’n ziel mee dit aardse leven in met alle levens indrukken en intelligentie die er al is. Het is voor ons als opvoeders meer een kwestie van voorleven, begeleiden en de juiste instrumenten voor verdere ontwikkeling geven.

Wij sympathiseren zeer met de reïncarnatiegedachte. De mens is op weg naar het goddelijke. Die weg is lang.

Daar is één leven op deze aarde tekort voor om ook maar in de buurt te komen van het Hogere, het Al.'

Annet had stil geluisterd. Ze voelde wel wat voor die gedachte.

'Tijdens mijn studie sociologie ben ik er uitgebreid mee in aanraking gekomen. Naar mijn mening doen de verhalen over vorige levens maar al te vaak ongeloofwaardig aan. Als we het moeten geloven zijn velen van ons vroeger een Egyptische priesteres, een edelman of een held in de Franse revolutie geweest. Er is maar een historische Willem van Oranje, terwijl er meerdere mensen claimen, 'hem' vroeger geweest te zijn.'

'Toch blijkt uit verhalen van hypnotherapeuten,' ging de pleegvader van Flip door, 'dat het vaststaat dat er mensen zijn die deze ervaringen melden. Het brengt vaak een ommekeer in iemands leven. Diepgevoelde emoties die met een herinnerd vorig leven samenhangen.

De ervaringen hebben een diep genezende werking. Ze verschaffen veelal inzicht in levensstructuren die samenhangen met psychisch en fysiek lijden.

Waar het om gaat is om te genezen.'

'En dat doet hij,' zegt zijn vrouw zachtjes. Ze had gedurende het hele gesprek nog niets gezegd.

'U bent zelf hypnotherapeut,' vraagt Annet verbaasd?

'Nou, ik hanteer de methode in een uitzichtloze zaak.

Ik ben huisarts en zie vaak schrijnende gevallen. Mensen die kopje onder gaan, die niet meer willen leven, die vastzitten in schuld en pijn.'

Annet luisterde en herinnerde zich maar al te helder wat haar therapeute gezegd had over haar vader. Maar ook de weg naar de bevrijding, geen angstdromen meer, geen geklop en de stap naar vergeving.

'Wie geneest, heeft gelijk,' zei ze hartelijk tegen het echtpaar.

'Dat is een mooie uitspraak,' glimlachte hij.

De bel ging.

'Dat zullen Frans en Paul zijn,' zei Annet. Ze keek Flip aan en hij kwam naar haar toe.

'Moeder ik wil graag door jou aan mijn broer voorgesteld worden.'

'Dat is goed Flip, maar Paul en Frans weten nog niets.'

'Vind jij het dan goed moeder, dat ik tijdens het diner jou de gelegenheid geef om onze verbintenis bekend te maken?'

Annet keek benauwd.

Flip keek haar aan.

'Het zal een bevrijding voor je zijn en voor ons die het aangaan, een dankbaar aanvaarden.

Je wordt door ons gedragen. Josien weet het en mijn pleegouders weten het.'

'Rick, wat moet ik met Rick,' vroeg ze met schrik.

'Lieve moeder, die moeilijkheid heb je zelf al overwonnen. Je hebt hem vergeving geschonken, dat heeft hij mij zelf verteld.'

‘Je bent al bij hem geweest?’

‘Ja, en daarmee heb ik een mens gelukkig gemaakt. Vandaag ziet hij zijn kleinzoon voor het eerst.’

‘Goed Flip, ik geef me over.’ Hij drukte haar zachtjes tegen zich aan.

‘Er zijn meer verbanden en lijntjes die ons met elkaar verbinden als dat ons aardse denken kan bevatten,’ fluisterde hij in haar oor. Ze glimlachte.

‘Jij hebt een inspirerende, spirituele opvoeding gehad.’

Paul, Frans en Rick kwamen tegelijk binnen. Ze hielden de deur voor Rick open zodat hij gemakkelijk met z’n rolstoel naar binnen kon. Hij installeerde zich naast Josien, waar hij zich volkomen op z’n gemak voelde.

Paul kroop achter de piano en speelde mooie, meeslepende kerstliederen. ‘Joy to the world, the Lord is King’, klonk het en sommigen begonnen mee te zingen. Judith was een lieve gastvrouw. Ze had de kleine Johan naar z’n wiegje gebracht en voorzag iedereen van hapjes en drankjes. Rond het haardvuur was het gezellig. Iedereen was met elkaar in gesprek.

‘Leuke vrienden heb je,’ zei Frans tegen zijn moeder.

‘Ja, zo zou je ze kunnen noemen. Ik zal je straks wat meer over hen vertellen. Misschien heb jij zin om wat met je vader mee te spelen?’

‘Is goed,’ zegt hij en haalde zijn vioolkoffer uit de hal.

Flip had bij de uitnodiging gevraagd of iedereen zijn muziekinstrument mee wilde nemen. De pleegmoeder pakte haar dwarsfluit en haar man zijn klarinet. Judith speelde hobo en Paul improviseerde de ene melodie na de andere. Rick was tot naast de piano gereden en Josien stond naast hem.

Paul zette in met ‘All around the world, I hear a thousand different voices singing’.

Annet zou dit nooit meer vergeten. Iedereen speelde mee, het was een prachtig orkest.

Samen met Josien en Rick zong ze de overbekende woorden:

*It's growing stronger day after day
If we could sing together
The song would last for ever.*

Toen hoorde ze een tweede viool. En het beeld brandde zich op haar netvlies.

Naast de vioolspelende Frans stond Flip en speelde op zijn viool een hemelse tweede stem. De mannen keken elkaar aan en hun melodieën vloeiden in elkaar over. De woorden klonken:

*Sing an anthem for the world the voices rising
Show the world there's a way.*

Er is een weg voor mij, nu zie ik hem pas, hij is net voor mij ontsloten, ging er door haar hoofd. De muziek, de sfeer, de openheid en het intieme van samen musiceren straalde heling uit. Het was een weldaad voor de ziel. Josien pakte haar hand, ze had tranen in

haar ogen.

Met z'n allen rond de tafel gezeten, opende Flip met het traditionele kerstverhaal. Hij legde de nadruk op het moederschap van Maria. Een kind baren, ver van huis. Nergens een plaats kunnen vinden. De pijn en het lijden van elke moeder en dan het wonder van nieuw leven. Door deze geboren vreedstichter mag iedereen elke dag opnieuw leven. Er werd gegeten en gedronken in goede harmonie. Flip stond op en zei: 'Vanavond is een bijzondere avond, niet alleen omdat we de geboorte van Christus gedenken, maar ook om te luisteren wat Annet te zeggen heeft. Ik ben opgevoed met de traditie dat bij elk bijzonder maal er speeches gehouden worden die leiden tot begrip en eerbied voor de ander.

Annet ging staan. Flip keek haar aan en zijn ogen zeiden 'het is goed, dit is de juiste tijd en het juiste moment'. Hij ging zitten. Annet keek de kring rond en ademde uit. Helder en duidelijk, maar zacht en lief sprak ze: 'Lieve mensen, jullie zijn me dierbaar, stuk voor stuk. Nu hier rond deze tafel besef ik hoe rijk ik ben om jullie te mogen kennen. In deze dierbare beslotenheid wil ik mijn geheim vertellen, omdat ik weet en voel dat ik begrepen word.' Ze keek de kring rond.

'Op mijn veertiende ben ik moeder geworden van een zoon.'

Paul ging recht op zitten en keek haar met grote ogen aan.

Frans hing aan haar lippen.

Rick ademde zwaar.

Josien gaf haar een knipoog. En Flip en Judith straalden haar liefde toe.

'Ik hield van het kindje dat in mijn buik gegroeid was,' ging Annet verder en onwillekeurig ging haar hand naar haar buik.

'Mijn ouders beslisten dat ik mijn kind niet mocht houden. Het jongetje werd me afgenomen en ter adoptie aangeboden. Ik heb het nooit meer gezien. Maar door een onzichtbare hand zijn we na zevenentwintig jaar weer bij elkaar gebracht. Ik mag alle heimwee en verdriet achter me laten. Ook mag ik de man vergeven die me ongewild zwanger maakte.'

Ze keek recht in de ogen van Rick en zag dankbaarheid.

'Lieve Frans, jij hebt een broer. Je hebt net samen met hem viool gespeeld.'

De jongen gaf een onderdrukte kreet, sprong op en tegelijkertijd stond Flip op.

Beide mannen omhelsden elkaar.

'Dank je wel mam,' zei Frans, 'dat heb ik nou altijd gewild, een echte broer.'

Paul was opgestaan en sloot Annet in zijn armen.

'Nu begrijp ik pas de angsten die je had na de bevalling van Frans.'

Zijn spontane warmte voelde voor het eerst veilig aan. Ze gaf hem een kus, glimlachte en ging zitten.

Rick was opgestaan uit z'n rolstoel, hij hield de tafelrand omklemd.

'Lieve mensen, ik wil graag iets zeggen.'

Iedereen werd stil.

Hij schraapte zijn keel en met gebogen hoofd sprak hij: 'Ik ben de schuldige. Ik heb door een laaghartige kwajongensdaad Annet zwanger gemaakt.'

Dat ze een kind verwachtte, heb ik nooit geweten. Door diezelfde onzichtbare hand hebben we elkaar opnieuw ontmoet.

Ik verpestte het opnieuw.

Op deze avond ben ik dankbaar om te horen dat mij vergeving is geschonken.’

Hij richtte zijn hoofd op en ging verder: ‘Ik ben er trots op vader van Flip te zijn en wil Annet bedanken dat ze hem geboort heeft en de pleegouders dat ze hem hebben opgevoed.

Jullie hebben me vandaag gelukkig gemaakt.’

Zijn ogen stonden vol tranen en hij ging met moeite zitten. Flip liep naar de man die hij kortgeleden had leren kennen als zijn biologische vader. Hij sloeg de arm om zijn schouder en zei: ‘Wij hebben nog een verrassing voor je, opa.’

De deur ging open en Judith kwam binnen met de kleine Johan. Ze legde het kindje in de armen van Rick, die zijn tranen de vrije loop liet.

‘Zo zie je maar weer,’ zei de pleegvader tegen Flip, ‘dat de ervaring de beste leermeester is. Deze emotionele diepgang zou nooit tot stand gekomen zijn als ze het niet aan den lijve hadden ondervonden. Het begrip dat nu ontstaan is, leidt tot meer tolerantie in zelfde situaties.’

‘Ja vader,’ zei Flip, ‘maar hoe zit het dan met het karma? Zijn de leergangen van het leven al niet bepaald voor we op aarde geboren worden?’

‘Wat denk jij zelf, jongen?’ Ze stonden samen bij het haardvuur. Flip schonk een glas rode wijn in en gaf het aan hem.

‘Op het leven.’ Ze dronken samen.

‘Vader, ik denk, of nee ik heb een gevoel of noem het een weten dat ik er ben om tussen mensen vrede te stichten.’

‘Dat zou goed kunnen, dat deed je als kleine jongen al op het schoolplein.’

‘Maar vader, zou het dan kunnen zijn dat ik in het vorig leven een oorlogsvoerder was?’

‘Er zijn zielen die nog een schuld moeten inlossen uit vorige levens. Er zijn ook zielen die anderen zielenpijn bezorgd hebben en dat nog nooit hebben opgelost. Als ze in dit leven inzicht krijgen, zullen ze het kunnen vereffenen. Hoe meer moeilijkheden je aanpakt des te meer word je vrij om anderen de weg van genezing te wijzen.’

‘U bent altijd een soort leermeester voor mij geweest vader, betekent dat dan voor uzelf dat u al vele proeven hebt doorstaan?’

‘Ik vraag vaak, heel vaak om wijsheid, jongen.

Wijsheid van de Allerhoogste is eigenlijk het enige dat je nodig hebt.

Als je daarbij nog de inspiratie mag krijgen van de Engel der Barmhartigheid, dan ben je een gelukkig mens. Als je tederheid en tolerantie als zegen mag ontvangen, zullen deze gebeurtenissen vaker op je pad komen.’

Hij keek de kamer eens rond en was blij met wat hij zag.

Rick was in gesprek gewikkeld met de pleegmoeder van Flip. Josien legde Paul het een en ander uit. Frans zat met de baby op schoot. Judith was met Annet in de keuken om een echt traditioneel kerstdessert klaar te maken. Een brandende Vesuvius, van binnen ijs en van buiten geslagen eiwit dat in de oven een bruine tint kreeg.

Toen iedereen weer aan de tafel zat, ging het licht uit en flakkerden alleen de kaarsjes

nog. Judith goot cognac over de Vesuvius en Annet hield er een lucifer bij. Een prachtige, brandende ijsberg. Paul sloeg op de piano een slotakkoord aan en naarmate het vuur doofde, liet hij de muziek wegsterven.

Applaus.

En iedereen deed zich te goed aan deze lekkernij.

Josien keek naar Paul, ze hoopte dat hij haar begrepen had. Zijn verbazing over haar mannenkennis ontlokte hem de vraag: ‘Hoe weet jij dat allemaal?

Heb je soms seksuologie gestudeerd?’

Ze had gelachen en gezegd dat het een kwestie van intuïtie en begrip was. Paul zei dat hij nog steeds van Annet hield. Wat hij voor haar voelt, heeft hij nooit bij een ander gehad.

‘We zijn uit elkaar gegaan omdat het vrijen voor haar een kwelling was,’ zei hij open.

Ze kijkt hem aan als ze zegt dat die kwelling dan misschien wel voorbij is.

Annets angst heeft een gezicht gekregen. Ze heeft dat aangesproken en geaccepteerd, ze is bezig zichzelf te helen.

‘Na alles wat ik vanavond gehoord heb, zou je best eens gelijk kunnen hebben. In ieder geval hoop ik het van harte.’

Flip was opgestaan.

‘Lieve mensen,’ zei hij, ‘graag wil ik de tafel besluiten op de wijze zoals dat bij mij thuis traditie is. Ik ben opgevoed door deze twee prachtmensen, die mij dit hebben meegegeven. De kerstavond besluiten we met het ‘Ave Maria’. Vader speelt piano, moeder zingt en ik doe de vioolpartij.’

Met ontroering luisterden ze naar de prachtige, warme sopraanstem die totaal in eenheid met de klanken van de piano en viool zich mengde.

Ave Maria

Gratia plena

Dominus tecum

Sancta Maria.

Bij het laatste ‘amen’ bleef er een sacrale emotie hangen, die niet alleen beroering bracht maar ook een gevoel van zegen.

31. Na twaalf jaar

Terwijl iedereen in de hal afscheid van elkaar nam, kwam Josien met het idee om Frans een paar dagen mee te nemen. Gezellig samen met haar jongens naar haar ouders. Frans vond het geweldig. Flip en Judith hadden hem ook gevraagd om een paar dagen bij hen te komen logeren.

‘Voel je je niet tekort gedaan mam?’

Annet lachte hem toe en wenste hem veel plezier. Ze sloot Josien in haar armen, zonder woorden begrepen ze elkaar. Paul stond op het punt een taxi te bellen, toen hij een hand op zijn schouder voelde. Hij keek om recht in de bruine fluwelen ogen van Annet.

‘Ik vind het te gek dat jij in je eentje in dat hotel gaat zitten,’ zei ze. ‘Mag ik je bij mij thuis uitnodigen?’

Paul was een ogenblik sprakeloos en toen brak er een glimlach op zijn gezicht door.

‘Ja graag,’ antwoordde hij.

Thuis in haar flat stak ze kaarsen aan en zette de bekende kerstmelodieën op, die ze deze avond zelf gespeeld en gezongen hadden. Paul stond voor het raam te genieten van het prachtige uitzicht over de verlichte stad. Annet kwam naar hem toe met twee glazen rode wijn. Ze keken elkaar aan en toostten.

‘Op ons nieuwe geluk,’ zei ze zacht.

‘Op de vrouw waar ik altijd van gehouden heb,’ antwoordde hij en ze dronken van de wijn.

‘Mag ik op je piano spelen,’ vroeg hij,

‘Ga je gang, ik heb hem laten stemmen omdat Frans kwam.’

Ze zette de muziek uit en door de stilte van de kerstnacht klonk een melodie die Paul in New York al twaalf jaar alleen speelde. Zijn handen gingen blindelings over de toetsen en hij bleef haar aankijken. Annet kwam naast de piano staan. Ze kende de woorden die bij de melodie hoorden.

Paul zong ze voor haar, *there is no greater love then that I feel for you*.

Hun ogen weerspiegelden de gevoelens.

Hij stond op, nam haar in zijn armen en kustte haar als nooit tevoren. Annet voelde de kracht van zijn liefde voor haar.

Die warmtestroom bleef brandend in haar hart hangen.

Ze bloeide open onder zijn zachte handen. Zijn lippen bewerkten haar zoals zijn handen de toetsen van de piano aanraakten.

Er stroomde een ongekende melodie van erotiek hun spel binnen.

Ze raakten in vervoering van hun eigen klanken, die samensmolten in ‘allegro’ tot ‘crescendo’ en eindigde in een majestueus slotakkoord.

De sneeuw dwarrelde de wereld wit en bedekte elk spoor van ongerechtigheid. Paul en Annet ontwaakten in dit symbool van een nieuw begin. Ze betraden de nieuwe witte wereld van hoop en verzoening.

In de vroege kerstochtend reden ze naar de kust. Op het met sneeuw bedekte, uitgestrekte

strand zetten ze hun eerste voetstappen weer samen na twaalf eenzame jaren.

Het was eb en windstil.

Staande bij de waterlijn met z'n zachte golfslag inhaleerden ze de stilte. Ze keken elkaar aan en zagen bij elkaar het vuur van hun nieuwe liefde. Paul nam haar beide handen in de zijne.

'Lieve Annet,' zei hij teder, 'wil je met me trouwen?'

'Ja Paul, ik wil,' antwoordde ze zachtjes.

Een kerkklok begon te luiden. Hand in hand liepen ze in de richting waar het klokgelui vandaan kwam. Samen gingen ze het oude kerkje binnen en zongen van vrede en bevrijding.

Nog voor het einde van het jaar trouwden Paul en Annet opnieuw, in stilte, in Amerika. Ze ontvingen de zegen bij vernieuwing en zeiden 'ja' op de gelofte van trouw. Vanuit de flat van Paul belden ze alle dierbaren en bekenden om ze van dit heugelijke feit op de hoogte te stellen.

Josien was blij, maar tegelijkertijd bang om haar vriendin kwijt te raken.

'Je gaat toch niet voor altijd naar Amerika,' vraagt ze en klemde de telefoon nog vaster in haar hand.

'Nee natuurlijk niet, ik heb toch ook nog een eigen bedrijf. Paul heeft de komende tijd een project in Nederland en België, dus blijven we voorlopig op mijn flat wonen. Ik zal een zaakwaarnemer moeten zoeken voor de perioden dat ik met Paul in New York woon. Frans woont nog twee jaar op de campus van de universiteit en komt voor een bedrijfsstage bij Castello International werken.

Oh, en het laatste nieuws is dat Flip mede eigenaar geworden is van het bedrijf van Rick. Zijn vader is teruggetreden. Hij was zo verguld met de onbekende nazaat dat hij hem gelijk in zijn testament gezet heeft. Zelfs de kleine Johan staat er al in.'

'Daar word ik wel even stil van,' zegt Josien zachtjes. 'Het lijkt wel of er een golf van goedheid over je heen spoelt.'

'Ja,' antwoordde Annet, 'soms word ik er benauwd van en denk dan dat dit nooit zo kan blijven doorgaan.'

'Kom, kom Annet,' zegt Josien verontwaardigd, 'je moest je schamen. Nu heb je eindelijk geluk, hou dat dan ook met beide handen vast.'

'Dat probeer ik ook, maar er knaagt iets.'

'Wat dan?'

'Ik zie steeds het gezicht van m'n moeder voor me.'

'Hoe komt dat zo ineens?'

'k Weet niet,' zegt Annet, 'ik droom ook van haar. Ik word dan wakker met een diep ongelukkig gevoel. Ja, het is natuurlijk een zielig eenzaam, oud mens die mij van zich af gestoten heeft.'

'Voel je er voor om naar haar terug te gaan? Bespreek het eens met Paul,' probeert Josien, 'ik heb hem met kerst het een en ander over jouw jeugd verteld. Hij zal je zeker willen helpen om wat meer inzicht te krijgen. En Annet, je weet toch dat dromen altijd een betekenis hebben?'

'Ja, lieve Josien, ik doe mijn best. Wanneer spreken we weer af?'

Nadat Annet de telefoon had neergelegd, dacht ze na over die dromen. Ze droomde steeds dezelfde droom. Heel alleen liep ze in een grote, oude stad.

Een soort Oosterse stad.

Ze was op zoek, ze liep en liep de ene straat in de andere uit. Wie ze moest vinden, ze wist het niet, er kwam geen einde aan. Ze werd er boos en verdrietig van. Uitgeput en moedeloos ziet ze dan plotseling het gezicht van haar moeder aan het einde van een nauwe steeg.

Haar moeder is haar enige houvast nog.

Ze overwint zich zelf en rent naar het eind van de steeg. Het is een doodlopende weg met vuilnis en ratten. Haar moeder is er ineens niet meer.

De ratten kruipen tegen haar op. Ze schopt en slaat om zich heen. Een vuilnisvat valt om en de inhoud valt op straat. Het zijn allemaal lege sigarendoosjes. Eén doosje valt open en er zitten beschreven papiertjes in.

Ze wil ze pakken, maar de ratten vreten ze op.

Dan, ineens hoort ze laarzen stampen in de steeg. Ze wil wegrekken, maar er is een dichte muur vóór haar. Achteruit kan ze ook niet. De weg wordt versperd door mannen in uniform. Ze dragen hakenkruizen op hun mouwen. In doodsangst wil ze tussen de stampende laarzen doorkruipen, maar ze grijpen haar en binden haar vast, tussen de ratten.

Uit de vuilnis halen ze allemaal stempels.

Dan scheuren ze haar de kleren van het lijf en bestempelen haar hele lichaam met hakenkruizen en jodensterren. Ze wil gillen, maar er komt geen geluid uit haar keel.

Badend in het zweet wordt ze dan wakker.

Als ze er aan terug denkt, krijgt ze op klaarlichte dag nog kippenvel. Misschien moet ze dat eens met haar therapeute overleggen. Daar was ze al in geen tijden meer geweest.

Dan ineens, in een flits, hoort ze tante Stijntjes stem 'de oorlogsjaren hebben een stempel op je gedrukt'. 'Je hebt,' zei ze, 'een andere oorsprong dan je denkt. Die oorsprong zal in de toekomst nog veel betekenen voor mensen in verdrukking. Je grootmoeder Mientje heeft alles geweten, maar je moeder wil er niet over spreken.'

Annet is ontdaan.

Ze hoorde de woorden als of tante naast haar stond. Ze kijkt de kamer rond, er is niemand.

Is dit hallucineren?

Paul luistert naar haar verhaal. Hij raadt haar aan om met haar therapeute te praten.

32. Ongeopende brief

Precies op het afgesproken tijdstip belt Annet aan bij haar therapeute. Het lieve, vertrouwde, wijze gezicht stelt haar al gelijk op haar gemak. In de heldere, serene ruimte ruikt het naar wierook. Bij de prachtige wandschildering van de Engel Gabriël branden drie kaarsen. Uit de luidsprekerboxen komt het geluid van golfslag van de zee, zachtjes zich steeds herhalend zoals de werkelijke zee. Annet doet haar schoenen uit en stapt op de dikke, zachte, witte vloerbedekking.

‘Ga zitten,’ klinkt het uitnodigend.

Er staan twee gemakkelijke stoelen, het zijn de enige meubels in het vertrek. Als de twee vrouwen tegenover elkaar zitten, klinkt het vriendelijk: ‘Vertel Annet, zeg wat je op je hart hebt. Bevrijdt jezelf van nutteloze angsten die je energie opvreten.

Je bent geboren om gelukkig te zijn.’

Annet voelt dat ze haar vreemde verhaal kwijt kan bij deze vrouw. Ze vertelt alles, de droom, maar ook het dilemma waarin ze verkeert, de onzuivere relatie met haar moeder.

De stem van tante Stijntje die ze hoorde, biecht ze op en ook het verhaal van haar sterfbed en begrafenis. Tijdens de rouwdienst zag ze de angst van haar moeder, maar was zij onmachtig om de haatblokkade, die tussen hen in staat, te doorbreken.

Als Annet uitgepraat is, legt haar therapeute uit dat een niet begrepen droom als een ongeopende brief is.

‘Dromen zijn zo oud als de mensheid. In elke cultuur en religie kom je aandacht voor dromen tegen. Bij de Grieken kende men al droomtempels en in alle heilige Schriften van de grote wereldreligies waaronder de Thora, de Bijbel en de Koran wordt gesproken over dromen en hun betekenis.

Dromen hebben alles te maken met zielenroerselen.

Mensen dromen altijd, ook mensen die zeggen dat ze niet dromen. Dat is wetenschappelijk bewezen. Een droom is eigenlijk een brief aan je zelf. Dromen houden je een spiegel voor: Wat moet ik van mezelf en wat mag ik van mezelf.’

Annet luisterde aandachtig.

‘Bij jou,’ ging de therapeute verder, ‘is het een repeteerdroom. Je kunt je dan afvragen, wat gebeurt er nu en wat heeft dat te maken met wat er vroeger is gebeurd. Hoe intensiever de gebeurtenissen, hoe meer men droomt. Ook beelden en angsten die onbewust opgeslagen zijn, kunnen zich ineens in een droom openbaren.

Jij hebt de woorden van je tante opgeslagen zonder dat je ze hebt begrepen.

Nu dient zich een periode in je leven aan, die ruimte geeft voor zingevingvragen.

Het begrijpen van je dromen kan meer inzicht geven in je beweegredenen, zodat je de juiste beslissingen zult nemen.

Er zijn ook voorspellende dromen die je waarschuwen om na te denken over ver weggestopte emoties. Als je zo’n droom kunt leren begrijpen en analyseren dan is het mogelijk om die blokkade op te heffen, en verdwijnt de repeteerdroom.’

‘Wat zou dan die donkere, doodlopende steeg betekenen,’ vroeg Annet.

‘Misschien is het een spookbeeld van je.

Je bent op zoek naar iets, maar de weg loopt dood.

Droombeelden hebben een betekenis.

Vuur staat bijvoorbeeld voor loutering, water voor emotie en een huis voor je eigen persoonlijkheid.

In je dromen kan je de trap op naar hogere lagen van het bewustzijn. Maar je kunt ook de trap af, de kelder in of een donkere steeg, naar de spelonken van je ziel om de spoken uit de kast te halen. Je bent bezig om duidelijkheid te krijgen over vragen die in de spelonken van je ziel zijn opgeslagen.

Stel je open voor meer dromen, wees niet bang. Het zal zuiverend en bevrijdend werken.

De stem van je tante is het bewijs van jullie liefde voor elkaar. Het is als hulp, als wegwijzer bedoeld.

Overgegangene zielen zijn niet zomaar weg.

Ze zijn er om ons in moeilijkheden te helpen. Dat gebeurt alleen wanneer we ons daarvoor openstellen.

Naar aanleiding van je droom heb je een spontane regressie gehad, een terugkeer naar een vroegere toestand. Daarom hoorde je je tantes stem zo duidelijk. Die stempels zijn een

aanduiding die echt kunnen zijn, maar ze kunnen ook symbolisch bedoeld zijn. Misschien duidt het op het voorval dat je moeder jou de schuld gaf van je broertje. Het kan ook iets zijn dat nog onopgelost is en waar je nu naar op zoek bent.'

'Wat heeft mijn moeder daar dan mee te maken?'

'Voor zover ik je ken Annet ben je je hele leven al op zoek naar moederliefde. Maar de plek waar je het denkt te vinden, is afgesloten.

Er is een muur, een blokkade.

Je zoekt het in verre oorden, op onbegaanbare wegen en tussen de puinhopen en vuilnis van je leven. Je laat je bestempelen en vernederen.

Je bent gebonden met touwen aan je verleden. Daar zit je grootste angst, maar ook de weg naar bevrijding.'

Annet keek haar met grote ogen aan.

'Wat moet ik dan doen,' stamelde ze, 'ik wil bevrijd worden.'

Ze huilde.

'Laten we even stil zijn om te horen of er vanuit de hemel een antwoord op deze vraag is.' Annet keek naar de Engel Gabriël en verbeeldde zich het gezicht van tante Stijntje te herkennen. Ze vouwde haar handen en sloot haar ogen, iets wat ze gezworen had nooit van haar leven meer te doen. De tranen drupten uit haar gesloten ogen. Ze voelde twee vederlichte handen op haar hoofd, het voelde als een liefdevolle zuivering.

Met gesloten ogen en gevouwen handen gaf haar therapeute een boodschap door.

Haar stem klonk anders, vol heilige eerbied en zelfs door haar oogleden heen zag Annet een helder licht. Ze ervoer het als een licht op haar pad dat ze vanaf nu zal moeten gaan. Ze hoorde de stem van de therapeute, zacht en helder als of ze een profetie uitsprak.

'Opgeslagen in het universum ligt de oorsprong van je moeite en verdriet. Je moederschap deed je in andere tijden aan de ziel van je moeder in deze tijd verbinden. Zij was toen je kind. Jij was toen haar moeder.'

Er ging een siddering door Annet heen.

Ze voelde nog steeds de vederlichte handen op haar hoofd.

'Wees niet bang,' vertelde de stem verder, 'je mag dit weten om een opening te bieden naar de liefde die je hebt voor haar, die eens je kind was. In die tijd van je moederschap hield je zielsveel van je kind. Maar door omstandigheden die niet door je zelf veroorzaakt waren, moest je het kind achterlaten.

Je hebt het te vondeling gelegd.

Je kon niet anders.

Het verdriet is door alle tijden met je meegegaan. Diep in je ziel is ook de blik van de smekende, verdrietige kinderoogen gegrift.

Je zult ze zien en herkennen als je je moeder goed aankijkt.

Door haar als kind af te staan, heb je haar ziel verward. Die zielenschuld is voor eeuwig tenzij jij je moederhart weer naar haar toekeert. Dan zal er genezing zijn.

Jouw moeder weet niet dat ze handelt naar haar onbewuste zielenpijn, die met jou verbonden is. Ze nam je je kind af, ze verstootte je, terwijl ze zielsveel van je houdt omdat je haar enige liefdeskind bent. Je kunt deze blokkade doorbreken door niet meer

achterom te kijken, maar haar te zien met ogen van mededogen en liefde. Ze zal je herkennen zonder het te weten.

Ga in vrede mijn dochter en je zult op je pad nog veel bevrijding brengen voor mensen in verdrukking.'

'Dat zijn de woorden geweest van tante voor ze stierf,' ging het als een flits van herkenning door haar hoofd.

Ze opende haar ogen en keek naar de vrouw die tegenover haar zat. Ze zat daar nog met gesloten ogen en gevouwen handen.

Er was een lichtkrans om haar hoofd, ze leek erg ver weg.

Annet voelde een warme wind langs zich strijken. De kaarsen flakkerden.

Ze keek om, maar zag dat de ramen en deuren gesloten waren.

'Wonderbaarlijk' was het enige woord dat in haar opkwam.

In heilige verwondering keek ze naar de beeltenis van de Engel Gabriël.

Tantes gezicht was weg.

De vrouw voor haar opende haar ogen en glimlachte. 'Wat geweldig dat de hemel antwoord heeft gegeven.'

Annet knikte. De stem van de therapeute was weer gewoon haar eigen stem.

'Ik ben alleen maar tussenpersoon,' zei ze op de nog steeds verwonderde blik van Annet.

'Deze woorden mogen slechts doorgegeven worden als de zielen de heilige intentie hebben om het pad van liefde en vergeving te gaan.

'Je hebt de boodschap begrepen, ik voel het,' zei ze blij.

'Sta open voor de nieuwe dingen die op je weg komen.'

Ze kusten elkaar ten afscheid.

33. Nieuwe wegen

Op een miezerige ochtend kort na het hemelcontact meldde Aleid, haar secretaresse dat haar zusje Marijke gebeld had.

Annet had geworsteld met het gevoel om naar haar moeder te gaan. Ze was er nog niet klaar voor en ze had een compromis met de hemel gesloten dat ze zou wachten op een signaal.

Ze was gelukkig met Paul, onderhield innige contacten met Flip, Judith en de kleine Johan. Rick bleef op afstand. Duidelijk was dat Josien hem van tijd tot tijd verwendde. Annet was bezig een zaakwaarnemer in te werken zodat ze rustig een tijd met Paul mee naar Amerika kon. Josien was onder de indruk geweest van haar verhaal.

‘Ik geloof daar heilig in,’ had ze geroepen. ‘Er is meer tussen hemel en aarde.’

Verder dan Paul en Josien was dit zielenroersel niet gegaan. Het was iets heiligs van haarzelf en uiteindelijk moest de uitwerking nog komen. Ze had in de korte tijd na het gebeuren al wel het scherpe gevoel afgelegd als ze aan haar moeder dacht.

De haat was omgebogen naar mededogen.

De omkering van moeder-kind en van kind-moeder hielpen daar aan mee.

Annet drukte het nummer van Marijke in.

‘Hallo Jacob, met Annet.’

‘Dag Annet, hoe gaat het met je, vroeg haar zwager vriendelijk, ‘nog gefeliciteerd met je huwelijk.’

‘Dank je Jacob. Marijke heeft me gevraagd terug te bellen.’

‘Ik zal haar voor je roepen, een ogenblikje.’

‘Met Marijke.’

‘Ja hallo, je had gebeld.’

‘Dat klopt, ik dacht je moet toch op de hoogte zijn van de toestand van moeder.’

Toestand, welke toestand?’

Het volgende ogenblik flitste door haar hoofd ‘het signaal’. Dit is ‘het signaal’. Marijkes stem sprak verder: ‘Moeder is opgenomen in het verpleeghuis ‘Zonneoord’.

Ze is heel vaak zich zelf niet meer en heeft geregeld angstaanvallen. Maar ja, jij zult er toch wel niet heengaan. Wij zullen het wel weer alleen opknappen,’ zei ze toonloos.

‘Het spijt me dat ik jullie heb laten zitten met de zorg voor moeder,’ zei Annet vriendelijk, ‘ik zal naar haar toe gaan en kijken wat ik kan doen.’

Het bleef heel lang stil aan de andere kant van de lijn.

‘Dat vinden jullie toch wel goed,’ onderbrak Annet de stilte.

‘Ja ja, stotterde ze, ik begrijp deze reactie alleen niet.’

‘Nee, dat kan ik me voorstellen,’ zei Annet begrijpend, ‘maar met andere tijden komen er ook andere wegen. Misschien ontmoeten we elkaar binnenkort wel. In ieder geval sterkte en tot ziens. Doe de groeten aan Jacob en de kinderen.’

Diezelfde avond besprak ze het met Paul. Hij was een gelukkig man. Hij zag met zijn eigen ogen elke dag dat Annet haar ‘bevrijding’ gestalte gaf. Hun liefde verdiepte zich en dat uitte zich in intense gesprekken over diepe zielenroerselen. Soms huiverde hij van de kwetsbaarheid. Deze innerlijke diepgang mondde meestal uit in een intens liefdesspel. Ze genoten met volle teugen van elkaar.

Alles wat de lieve Heer bedacht had in Zijn schepping werd beproefd en gesmaakt. Hij kon niets anders zeggen dan dat het gaaf en goed was.

‘Als je oprecht voelt lieve Annet, dat dit het signaal voor jou is en dat je het diepe in moet, dan moet je gaan. Ik ben er als je terugkomt, of moet ik met je meegaan?’

‘Nee Paul, dat is bijzonder lief van je maar dit moet ik alleen doen.’

De volgende ochtend was het helder weer, een blauwe lucht met wolken die op Engelen leken. Ze keek omhoog en zag het als een belofte. Ze stopte bij de Mariakapel, stak drie kaarsen aan en bad zonder woorden. Rustig vervolgde ze haar weg.

Langzaam reed ze het oude dorp in. Gek, ze voelde geen enkele schuldige emotie, zelfs geen haat. Aan de rand van het dorp parkeerde ze haar auto voor het nieuwe verpleeghuis ‘Zonneoord’. Annet keek met verbazing naar het prachtige gebouw. Het straalde geborgenheid uit met een grote dosis openheid. Door het vele glas, de lichte kleuren en de zachte pasteltinten voelde ze een soort onuitgesproken welkom.

Dit moet Paul een keer zien, dacht ze. Wat een prachtig bedachte lijnen in de architectuur. Met een glimlach ging ze naar binnen, ze voelde zich licht. Bij de informatie vroeg ze naar mevrouw Van Weerten.

‘Voornaam Johanna?’ vroeg de receptioniste.

‘Ja,’ antwoordde Annet.

‘Er zijn hier namelijk nog meer Van Weertens,’ vergoelijkte het meisje. ‘Ja, hier heb ik haar. U gaat deze gang in, aan het eind rechtsaf en daar neemt u de lift naar de derde verdieping. Dan is het de vierde kamer rechts, kamer 356.’

In de hal waren diverse winkeltjes, een kapsalon, een restaurant en een bloemenwinkel met een zee van bloemen. Annet kocht een uitbundig boeket, fris en kleurig. Ze vond zonder moeite kamer 356. Voorzichtig opende ze de deur. Er stonden twee bedden. Het ene was leeg en in de andere lag een magere vrouw. Annet zag in één oogopslag een bijna ondraaglijk lijden. Ze liep naar het bed.

‘Dag,’ zei ze, ‘hier ben ik weer.’

De zieke vrouw opende haar ogen en er verscheen een glimlach op het magere gezicht.

‘Eindelijk,’ zei ze bevend, ‘daar heb ik nou altijd op gewacht.’

Met een schok herkende Annet de ogen van een kind, het kind uit een ver verleden.

De ogen keken haar blauw en kinderlijk aan, vol vertrouwen.

Ze overbrugden de eindeloze tijd van verlatenheid, in luttele seconden.

Annet zette het boeket in een vaas op haar kastje.

‘Zijn die bloemen voor mij?’

‘Ja, helemaal.’

‘Wat mooi, dank je wel.’

Annet overwon de angst van de aanraking en kuste het magere gezichtje. De zieke sloot haar ogen en zuchtte.

‘Ben je helemaal alleen van zo ver gekomen? vroeg ze kinderlijk.

‘Ja, met de auto, ’t valt best mee, zo ver is het niet.’

‘Moet je dan straks ook even naar tante Stijntje?’

Annet wilde antwoord geven, maar ze ging door met gesloten ogen: ‘Stijntje is erg ziek. Ze is pas nog bij mij geweest. Ik zei nog dat ze dat niet moest doen, maar ze kwam toch.’ In haar kinderlijkheid waren er af en toe flarden van volwassenheid.

‘Morgen gaan ze een onderzoek doen, ze willen weten waarom ik wel eens in de war raak.’

‘Dat is goed,’ zei Annet, ‘misschien kunnen ze er iets aan doen.’

Ze opende haar ogen. Ze keken anders, niet meer kinderlijk.

‘Denk je dat ik dat nog moet laten doen?’

‘Wilt u dat niet dan?’

‘Ach het heeft geen zin meer en ik ben zo moe. Eigenlijk wil ik alleen nog maar slapen.’

‘Ga dan lekker slapen. Ik zal je kussens even opschudden en je lekker instoppen.’

In eens waren de kinderoogen weer terug. Ze stopte het magere mensje onder de dekens en kuste haar goedendag.

‘Gauw terug komen hoor,’ zei ze met een zucht en sloot haar vermoeide ogen. Op de gang kwam Annet haar zus Marijke tegen.

‘Ze slaapt, laat haar maar, ze is doodmoe,’ zei Annet en ze merkte de verbazing bij Marijke. Ze gaven elkaar formeel een hand en in een fractie van een seconde voelde Annet dat dit niet kon. Ze sloeg haar arm om Marijke heen en kuste haar. Ze keken elkaar aan.

‘Zo doen zussen het,’ zei ze warm tegen het verbaasde gezicht. Marijke bleef een tijdlang sprakeloos.

‘Zullen we koffiedrinken in dat restaurantje in de hal. Misschien kun je straks nog even naar moeder, als ze wat geslapen heeft.’

Tijdens de koffie kwam Marijke los.

‘Ze denken dat het kleine herseninfarcten zijn, maar dan wel met een hoge frequentie. Ik heb vorige week een gesprek gehad met de behandelend arts. Hij is van mening dat er weinig aan te doen is. Ze hebben alleen medicatie gegeven om de onrust weg te nemen en die angstaanvallen te dimmen. Hoe vond jij haar?’

Annet keek Marijke aan.

‘Het kind is teruggekeerd in haar,’ zei ze. ‘Ze vertelde me net dat tante Stijntje geweest was. Dat betekent volgens mij ook dat ze een stuk werkelijkheid overslaat.’

‘De dood van tante Stijntje heeft haar erg aangegrepen,’ zei Marijke, ‘moeder was eigenlijk ziek, maar wilde toch naar de begrafenis.

Volgens mij is ze zelf doodsbang voor de dood. Toen die dominee met zijn donderpreek zoveel zwartgalligheid uitsprak, begon ze te trillen.

Daarna kwam jij naar voren. Je zei zulke mooie dingen. En moeder hield op met beven. Hoe heb je dat ooit gedurfd?’

Marijke keek haar zus aan en Annet zag de waardering in haar ogen. Het ging door haar heen dat dit de eerste keer was dat Marijke zo naar haar keek.

‘Voelde jij het dan niet als een onrechtvaardigheid voor tante dat er zulke woorden gesproken werden?’

‘Ja helemaal,’ antwoordde Marijke. ‘Ik vond het verschrikkelijk, angstaanjagend.’

‘Dat is ook de bedoeling van dit soort dominees,’ zei Annet. ‘Ze willen de macht in handen houden en de mensen onderdrukken door ze angst aan te jagen.’

‘Was het echt zo gegaan met tante, zoals jij dat vertelde?’

‘Ja, helemaal precies zoals ik het gezegd heb.’

‘Wat mooi hè, zei Marijke zachtjes.

‘Ik ben eigenlijk door wat jij zei mijn angst een beetje kwijtgeraakt.’

Annet had medelijden met haar zusje.

‘Misschien zou het een goed idee voor je zijn om hierover eens een paar boeken te lezen.

Er zijn allerlei stervenservaringen opgeschreven door mensen die stervenden begeleiden.

De angst die de mens voelt voor de dood hangt meestal samen met wat ze als kind

gehoord hebben over zonde, dood en gericht. *Geleid door het Licht* is zo’n mooi boek.

Dat is geschreven door iemand die een bijna-doodervaring heeft gehad.’

Annet zag de verbazing in haar ogen.

‘Dat je dat allemaal weet. Heeft dat met je studie te maken?

Je praat er zo makkelijk over.’

‘t Is ook gemakkelijk,’ antwoordde Annet, ‘ik heb het zelf ervaren bij tante Stijntje.’

‘Wat ben ik blij dat wij elkaar weer ontmoet hebben,’ zei Marijke.

‘We zullen elkaar nog wel nodig hebben de aankomende tijd. Ze moet nog wel zesenzestig worden, maar de aftakeling heeft zich al ingezet.’

Twee vrouwen keken elkaar voor het eerst aan met respect en medegevoel.

‘We zullen het samen doen,’ beloofde Annet.

‘Daar ben ik blij om,’ zei Marijke. Ze namen hartelijk afscheid van elkaar.

Op de terugreis realiseerde Annet zich dat, nu ze de weg van verzoening gegaan was, pas

wezenlijke ontmoetingen op haar pad kwamen. Alle pijn uit het verleden lag achter haar.

Alles wat haar moeder haar had aangedaan, wist ze nog precies en haarscherp, alleen de pijn was weg.

Ze had er geen last meer van.

Het stond niet meer in de weg.

Datzelfde gold ook voor alle hatelijkheden en verraad, die Marijke door de jaren heen over haar had uitgestort.

De haat, de alles verterende haat, was weg. Ze keek naar de blauwe lucht en zei tegen de enige, overgebleven, witte wolk: ‘Dank je wel, Engel der Barmhartigheid.’

34. Tussen de afval

Ze zwaaide nog toen zijn auto de hoek al om was. Na een gezellig ontbijt had Paul Annet goedendag gekust.

‘Ga nooit weg zonder een waardig afscheid,’ zei hij altijd, ‘je weet niet of je elkaar terug

ziet.'

Het bezorgde haar altijd een onbehaaglijk gevoel.

'Rij voorzichtig,' riep ze hem achterna.

'Jij ook,' riep hij terug. 'Tot vanavond en niet te veel sjouwen, hè!'

Ik hou van je, zeiden zijn lippen achter het portierraam. Ze gaf hem een kushand.

Ze liep naar haar auto en in gedachten verzonken reed ze in noordelijke richting. Vandaag was de dag dat Marijke en zij het huis van moeder gingen ontruimen. Er was geen uitzicht meer op terugkeer naar een zelfstandig leven voor Johanna van Weerten.

De weg naar het einde was ingeslagen.

Soms was ze helder, dan weer angstig maar meestal teruggetrokken in haar kind zijn.

Op een dag had Annet haar uit bed gehaald en in een rolstoel naar buiten gereden. Ze was met haar moeder naar een paar bekende plekken gereden in de dorpskern. De oude villa die in de oorlog door Gijsbert en Johanna bewoond was, zag er prachtig uit. Alles was in de oude staat hersteld. Annet was gestopt en haar moeder had omhoog gekeken.

'Daar op de zolderverdieping hebben we gewoond. Daar ben jij geboren.'

Door terug te keren in het verleden werd ze helder. Annet liet haar moeder vertellen: 'Je vader was weg. Maanden lang is hij weggebleven.'

'Waarom dan?' vroeg Annet.

'De Duitsers hadden hem opgepakt, maar dat wisten wij niet.'

'Wie zijn wij?'

'Nou, alle onderduikers en mijn moeder.'

'Hadden jullie veel onderduikers?'

'Ja, soms wel vijf tegelijk. Zie je dat kleine koepelraampje?' Ze wees omhoog.

'Ja,' zei Annet.

'Dat was onze uitkijkpost. De jongens stonden daar om beurten voor het raampje. En beneden vergaderden de NSB-ers. Ik moest voor de koffie zorgen.'

'Waren de jongens niet bang zo dicht bij die verraders?'

'Ja, heel bang,' zei haar moeder. 'Jonas was het bangst van allemaal.'

'Jonas is een Joodse naam,' zei Annet.

'Ja,' antwoordde ze, 'het was ook een Joodse jongen. De allerliefste van allemaal en haar gezicht straalde. Zo had Annet haar moeder nog niet vaak gezien.

'Waarom was hij de allerliefste?'

Ze aarzelde en keek naar de villa, die stil in de zon lag.

Zachtjes zei ze, als of anderen het niet mochten horen: 'Hij was een dichter, lief en zacht. Hij was zoals hij schreef. Hij studeerde in Amsterdam in de godgeleerdheid en was al werkzaam in de synagoge. In Amsterdam was het veel te gevaarlijk voor hem, maar bij ons kon het ook te keer gaan. Hij was angstig omdat in Amsterdam vreselijke dingen gebeurd zijn. Zijn ouders zijn daar doodgeschoten.'

'Op een nacht,' ging ze verder, 'was er hier een razzia. De Duitse overvalwagens stonden hier.' Ze wees met haar magere hand in het rond.

'Er werd geschoten en daarna was hij erg bang geworden. Toen is hij.....,' haar stem stakte, 'toen is hij ....,' herhaalde ze. Annet zag tranen op haar magere wangen.

'Is hij dood?' vroeg Annet.

‘Ik weet het niet, nooit heeft iemand meer iets van hem gehoord.’

Annet gaf haar een zakdoek. ‘Heeft u daar nog verdriet van moeder?’

‘Ja, ik heb mijn hele leven verdriet gehad omdat ik niet gedaan heb, wat ik wel had moeten doen.’

‘Wat dan?’

‘Ik had Jonas moeten zoeken. Mijn vader zei op zijn sterfbed, toen hij uit het concentratiekamp bevrijd was, ‘het gaat er niet om wat je gedaan hebt, maar om wat je niet gedaan hebt’.’

Ze begon te huilen als een kind en Annet had de rolstoel gedraaid en was teruggereeden naar Zonneoord. Als een groot kind had ze haar weer in bed gestopt, haar moeder wilde verder nergens meer over praten.

Annet parkeerde haar auto voor het ouderlijk huis en zag dat Marijke al druk bezig was met kasten uitruimen. ‘De fotoalbums moeten we maar verdelen, vind je niet?’

‘Leg ze maar in die doos. Hoe laat heb je afgesproken met de man van het recycle bedrijf?’

‘Die moet zo komen,’ zegt Marijke. Ach, kijk hier, de trouwbijbel. Jouw bladwijzer zit er nog in.’

‘Nee, echt waar?’

‘Ja, kijk maar, je naam staat er achterop, *Annet van Weerten, 1946.*’

Marijke gaf het gekleurde, gevlochten kunstwerk aan haar zusje, dat al meer dan veertig jaar oud was.

‘Hier, neem jij de bijbel maar, dan hou ik de bladwijzer. Ik heb nooit geweten dat moeder dingen van ons bewaarde.’

‘Moet je hier zien,’ riep Marijke verbaasd, ‘onze rapporten. Kijk nou toch, Annet, jij bent een keer voorwaardelijk bevorderd. Hoe is dat nou mogelijk. Jij hebt toch een universitaire studie gedaan?’

Annet glimlachte om die verbazing.

‘Die cijfers moet je in die tijd bekijken, Marijke. Ik was een geslagen hond. Er werd mij elke dag gezegd dat ik nergens voor deugde en dat ik niets kon. Mijn pleegouders hebben me mijn eigenwaarde terug gegeven. Vanuit dat zelfvertrouwen kun je bergen verzetten.’
Marijke kijkt haar aan.

‘Ik vind het nog steeds ongelooflijk dat jij, na alles wat vader en moeder je hebben aangedaan, zo lief met haar omgaat. Als ik bij haar kom, heeft ze het steeds over jou, wat je doet en hoe lief je bent. Je bent met haar gaan wandelen naar hun oude huis. Ze raakt niet uitgepraat.’

‘Wat zei ze daar nog over dan,’ vroeg Annet nieuwsgierig.

‘Ze vertelde over opoe Mientje, die lopend uit de stad kwam en met de bevalling geholpen heeft en dat vader razend was.’

‘Waarom was hij razend?’

‘Het had iets met jouw geboorte te maken, je leek niet op hem. O ja, ze zei, je was net een joods kindje.’

‘Was vader daar kwaad om?’

‘Ja, dat vond hij gevaarlijk. In die oorlogsjaren werden alle joden toch opgepakt?’

Annet kreeg een vreemd gevoel bij het horen van dit verhaal.

‘Ze pestten me vroeger op school en scholden me uit voor ‘jodenkind’. Met m’n pikzwarte haar heb ik nu de naam klassieke schoonheid verworven,’ zei ze, kijkend naar haar spiegelbeeld in de oude gangspiegel.

‘Ik ga alvast naar zolder.’

‘Goed, als ik hier met de keukenkasten klaar ben, kom ik bij je,’ zei Marijke.

Op zolder lagen oude tijdschriften, antieke schaatsen en dozen met oude kleren. En ook nog de grote zwarte schrijfmachine uit het bedrijf van haar vader. Ze knielde neer en voelde aan de toetsen. Zou de boekhouder nog leven?

Haar vingers voelden aan de onderkant. Er ging een rilling door haar heen. Ze tilde de machine een stukje op en trok de lat er onderuit. Dit was de tweede. Nadat ze de eerste in de sloot gegooid had, was haar vader met een valse grijns naar de schuur gegaan en had een nieuwe gepakt. Vreemd, nu ze de lat in haar handen hield, voelde ze geen haat om het gebeurde. Eerder medelijden met de man die deze straffen moest uitvoeren.

In de hoek van de zolder stond een zaag. Annet stond op en pakte de zaag en zaagde de lat in vier stukken en stopte het bij de rest van de rommel in de vuilniszak.

Aan het eind van de middag was het huis bijna leeg. Annet was bezig de zolder aan te vegen toen haar bezem een losse plank raakte. De plank wipte omhoog uit de houten zoldervloer. Ze wilde ‘m terugduwen, maar zag iets. Nieuwsgierig trok ze de plank verder naar boven. Er lag een sigarendoosje. Voorzichtig haalde ze het doosje tussen de planken vandaan. Er zat een lintje om gestrikt. Bij het lostrekken van de strik ging er een gevoel van heiligheid door haar heen.

In eens zag ze de sigarendoosjes uit haar droom. Ze zakte op haar knieën. Voorzichtig opende ze het doosje. Het was aan de zijkant aangevreten door de muizen. Ze las wat er met een prachtig handschrift geschreven stond.

Vergeten is Ballingschap. Gedenken is het begin van Verlossing.

Annet haalde het vergeelde papier er uit en draaide het om. Een schok ging door haar heen. De man op de foto was als haar eigen gezicht. Onwillekeurig ging haar hand over haar neus, haar wang, het gitzwarte, dikke haar, de haarinplant. Ze las de tekst nog eens. Waar had ze die ooit eerder gehoord? Het waren voor haar bekende woorden. Voorzichtig pakte ze het aangevreten volgende bruine papiertje. Het was met potlood beschreven, met hetzelfde sierlijke handschrift. Haar hart klopte in haar keel en haar handen trilden. Ze las:

Liefste Johanna,

Je hebt me betoverd mijn liefste

betoverd met één blik van je ogen.

Een lusthof met kostelijke vruchten ben je.

Je wenkt me naar de hof, ik zal komen

en afdalen om leliën te plukken,

ontsluiten de besloten hof en de verzegelde fontein.

*Je welvingen zijn als sieraden
werk van Meesterhanden.
Je borsten als dadelrossen,
de geur van je adem als appels.
De lippen van mijn geliefde zijn als rode wijn
die in mijn slaap mij toestroomt.
Want sterker dan de dood is de liefde.
Vele wateren kunnen het vuur van de hartstocht niet blussen.*

*Voor mijn innige liefde, Johanna
Jonas Weiss*

Een warmte doortrok haar en ze las ook de andere gedichten. Ze bleef lezen en tijdens het lezen van al deze prachtige woorden daagde het in haar hart. Haar jeugdgedachte wakkerde weer aan. Ze had het altijd geweten en zelfs tegen de psychiater gezegd: “Mijn vader is mijn vader niet.”

‘Blijf jij op zolder zitten?’ hoorde ze Marijke onder aan de trap.

‘Ik kom er aan,’ riep ze terug.

Met grote voorzichtigheid legde ze de papiertjes terug in het doosje en stopte het onder haar trui. Dit geheim bleef bij haar.

‘Als we overmorgen het allerlaatste nog doen, zitten we netjes op schema.’

‘Kun jij overmorgen?’

Annet knikte.

‘Ik ga naar Jacob en de jongens.’

‘Ik wil nog even langs moeder,’ zei Annet.

‘Doe haar mijn groeten.’

De vrouwen kusten elkaar en reden ieder een kant uit. In de auto haalde Annet het doosje tevoorschijn en strikte het lintje er weer om. Ze keek naar de donker wordende hemel en dacht, help Engel, help me. Tante Stijntjes woorden kwamen zomaar in haar hoofd: “De oorlogsjaren hebben een stempel op je gedrukt. Je hebt een andere oorsprong dan je denkt.”

Met het sigarendoosje in haar handtas liep ze naar kamer 356. Ze zou haar moeder confronteren net zoals ze gedaan had met Flip.

Eigenlijk was dat een afrekening geweest. Annet had gewoon tegen haar gezegd:

‘Moeder, mag ik je even voorstellen, dit is de jongen die je me achtentwintig jaar geleden hebt afgenomen.’ De genoegdoening die ze daaraan overgehouden had, was niet genoeg geweest om de jaren van verdriet te wissen.

Flip was de balsem op de wonde. Hij was op haar afgestapt en had gevraagd ‘mag ik u omarmen?’ Haar moeder had verbouwereerd alleen maar kunnen knikken.

‘Je bent mijn oma,’ had Flip gezegd en had de oude, kleine vrouw een tijd lang omarmd gehouden. Annet had zich bij het zien van deze tederheid en tolerantie geschaamd voor haar rancuneuze gevoelens. Het had geen zin om het lijden van anderen te vergroten. Wat

was moeder later blij geweest met de kleine Johan en Judith. Ze bleef maar herhalen ‘hoe is het mogelijk’, ‘hoe is het mogelijk’.

Haar moeder lag in bed, maar sliep niet.

‘Dag moeder, hoe gaat het vandaag?’

‘O, goed hoor kind.’

Annet was blij met dat woord ‘kind’, want dat betekende dat ze in een redelijk aansprekbare toestand was. Ze schudde de kussens op en zette haar met de ruggesteun wat rechter op.

‘Moeder, ik wil u wat vragen.’

Johanna keek haar dochter aan.

‘Die Jonas waar u het over had toen we bij de oude villa waren,..... hield u van hem?’

Er gleed een glimlach over haar vermoede gezicht.

‘Ja, ik hield van hem,’ zei ze duidelijk.

‘Had u een verhouding met hem?’

Ze sloot haar ogen en leunde achterover.

‘Daar kan ik niet over praten.’

‘Met mij wel,’ zei Annet, ‘uw geheim is bij mij veilig. Opoe Mientje wist het ook en tante Stijntje heeft me iets verteld voor ze stierf.’

‘Ik kan er niet over praten,’ perste ze over haar lippen en wendde haar hoofd af. ‘Je vader zal me vermoorden.’

‘Vader is dood, moeder.’

Ze deed verschrikt haar ogen open.

‘Als hij het niet doet, zal God me straffen.’

De angst sloeg toe. Annet schudde haar hoofd. ‘God is liefde, moeder.’

‘O nee, God is een verterend vuur,’ zei ze vol schrik. ‘Mijn vader is ook gestraft. Hij is jaren gemarteld in een concentratiekamp.’

‘Wat heeft u vader dan gedaan, moeder?’

‘Iets waar je niet over kan praten, kind.’

‘Zou u Jonas nog wel eens willen ontmoeten?’

‘Hij is dood, dat is de straf op de zonde!’

‘Maar moeder, je zonden kunnen je toch vergeven worden?’

‘Dat is mooie praat kind, maar dat geldt niet voor mij.’

‘Moeder, bent u daarom zo bang om te sterven?’

‘Ik kan niet sterven, ik heb te veel verkeerd gedaan wat ik niet meer goed kan maken.’

De angst sloeg heftig toe, onrustig plukte ze aan het laken. Annet vroeg zich af wat je beter kunt hebben, lichamelijke pijn of zielenpijn. Ze legde haar hand op de magere, onrustige handen en haalde het doosje uit haar tas.

‘Kijk moeder, ken je dit nog?’

Ze liet haar de foto van Jonas zien. De onrust hield op, haar ogen kregen een glans. Ze keek Annet aan en zei met een normale stem: ‘Je weet het.’

Annet knikte. ‘Ik heb het m’n hele leven geweten. Dit is alleen een bevestiging.’

‘Moeder, kijk me aan en zeg me eerlijk, ben ik de dochter van Jonas Weiss?’

De angst kwam terug in haar ogen. Toen keek ze naar de foto en opnieuw verscheen een glimlach op haar gezicht. Ze keek haar dochter aan met een mengeling van schaamte en verlegenheid en zei zachtjes maar duidelijk: ‘Ja, hij is je vader.’

In de tijd die volgde ging het met Johanna bergafwaarts. Ze wilde niet meer eten en keerde zich van iedereen af. De angstaanvallen werden erger. Op een avond had ze de kracht gevonden om eigenhandig uit bed te klauteren. Ze verschanste zich tussen het hoofdeinde van haar bed en de muur. Met beide handen geklemd aan de bedspijlen gilte ze tegen iedereen die haar wilde benaderen: ‘Ga weg, ga weg, het is mijn schuld, het is mijn schuld.’

Als een wilde kat sloeg ze om zich heen. Waar ze de kracht vandaan haalde, was iedereen een raadsel. Annet stond in rechtstreeks contact met de dienstdoende arts.

‘We moeten haar met geweld een injectie geven,’ was de oplossing van de arts.

‘Wacht u alstublieft daarmee, ik kom er aan.’

Annet had vol afschuw de puinhopen van de angst en de ontluistering van het leven gade geslagen. Ze probeerde contact te krijgen, maar haar moeder was net een tijger in het nauw. Als je te dicht naderde, haalde ze uit. Ze had haar ontlasting en urine laten lopen en schreeuwde nog steeds: ‘Ga weg, het is mijn schuld.’

De uitputting nabij was ze achter het bed in haar eigen drek gaan zitten. De arts dacht nu kans te zien haar een injectie te geven, maar zij sloeg hem de spuit uit zijn handen en krabde hem in zijn gezicht.

‘Kunt u mij even alleen laten met mijn moeder?’ vroeg Annet, ‘misschien kan ik iets doen.’

De arts en de verpleegster twijfelden maar verlieten toch de ziekenkamer.

Annet haalde het portret van Jonas Weiss uit haar tas. Ze had een vergroting laten maken van de oude vergeelde foto en er een lijstje omheen gedaan. De aangevreten papiertjes met de mooie gedichten waren gekopieerd, zodat de originelen bewaard konden blijven. Samen gebonden in een mooi leren mapje was dit het enige bewijs dat haar vader echt bestaan had.

Ze ging op de rand van het bed zitten. Het schreeuwen van haar moeder was overgegaan in klaaglijk huilen. Door de spijlen van het hoofdeinde liet Annet haar de ingelijste foto zien. Ze keek, het huilen werd harder. Het klonk erbarmelijk.

‘Stil maar,’ maande Annet, ‘Jonas wil je iets vertellen.’

Terwijl Johanna door jammerde, begon Annet voor te lezen uit de gedichten van Jonas.

*Allerliefste, mijn hart trilt van blijde woorden.
Liefelijkheid stroomt zegenrijk,
beminnelijk klinken de akkoorden
van liefde in alle heerlijkheid.*

*Dat aloë uw ziel verblijdt.
Zo schoon, gemaakt met Goddelijke handen,*

*vol eed'len geur, zo wijd en zijd.
Gevat in zachte liefdesbanden.*

Het huilen was opgehouden. De kapotgeslagen handen hadden de foto van Jonas omklemd. Annet las zacht, maar duidelijk verder.

*Laat dood en angst ver van u zijn,
maar liefde in u stromen.
Verbindt het sterven aan geboortepijn
en vredig zijn uw dromen.*

De zieke vrouw lispelde de woorden mee, ze kende ze uit haar hoofd. Annet ging door en samen klonken twee stemmen.

*Gelouterd klinken lofgezangen
van eeuwige gerechtigheid.
Dat vreugde afstraalt van uw wangen
en 't rust'loos hart voorgoed verblijdt.*

Zachtjes pakte Annet haar moeders handen. 'Kom,' zei ze, 'kom maar hier liggen, dan zal ik je een beetje wassen en je een schone nachtopon geven.'
Johanna liet zich helpen. Uitgeput viel ze in de armen van haar dochter in slaap.

De arts had een lang gesprek met Annet. De conclusie was uiteindelijk dat het een wonder was dat mevrouw Van Weerten nog leefde. Lichamelijk was ze aan het eind en geestelijk, mede door de herseninfarcten, zo in de war dat ze nog weinig in de werkelijkheid leefde. Alle angsten, die ze in de loop van haar leven had opgeslagen, kwamen naar boven. Ze beleefde die opnieuw in alle hevigheid.

Een poos geleden was geprobeerd om met de dominee tot een gesprek te komen, maar daar was ze nog angstiger van geworden. De angstaanvallen putten haar totaal uit en de zich herhalende herseninfarcten zorgden voor chaos en ontredning. Ze kon niet sterven zonder enig uitzicht op ruimte.

Nadat Annet het gebeurde aan Paul verteld had, zei hij: 'Misschien is Jonas haar enige redding.'

'En ook voor jou,' had hij daaraan toegevoegd.

Ze had geglimlacht, maar haar hart had sneller geklopt. Al vele malen had ze gedacht aan een ontmoeting met haar vader.

'We weten niet of hij nog leeft.'

'Maar dat kunnen we toch uitzoeken?' zegt Paul beslist. 'Er is een groot documentatiecentrum van joden die uit de concentratiekampen gekomen zijn. In New York is een organisatie die alle namen probeert te registreren van mensen die omgekomen zijn, per kamp. Dat is enorm moeilijk omdat vaak hele families uitgeroeid zijn door de Nazi's. In ieder geval is van Jonas Weiss bekend dat hij in hetzelfde kamp zat als jouw

grootvader.’

‘Van de generatie van opa Geert leeft niemand meer.’

‘Misschien kunnen we iets vinden uit het verzet,’ ging Paul verder. ‘Er moet toch een organisatie geweest zijn, die de onderduikers op hun gastadres bracht?’

‘Opa en opoe Van Weerten hadden ook onderduikers in huis, maar aan de doden kun je weinig vragen,’ zei Annet.

‘Die tante Trees, waar je wel eens over vertelde, de zuster van je vader, die leeft toch nog?’

‘Dat zou wel eens kunnen, sterker nog, ik weet het zeker,’ antwoordde Annet. ‘Haar ben ik helemaal uit het oog verloren. Ze is jaren geleden met ome Willem naar Drenthe verhuisd omdat hij daar familie had wonen. Ome Willem ligt daar ook begraven. Maar hoe kom ik aan dat adres?’

‘Marijke, ik bel Marijke wel voor je,’ zei Paul. ‘Bij het oorlogsdocumentatiecentrum kunnen we ons licht opsteken en ook bij de gemeentelijke instanties.’

‘Paul, je bent een schat.’

Annet sloeg haar armen om hem heen en kuste hem spontaan. Hij glimlachte.

‘Jij verdient je vrijheid!’

Ze keek hem vragend aan: ‘Wat bedoel je daarmee?’

‘Vrijheid ligt ook in de bevestiging van je eigen wortels.’

‘Wat zeg je dat mooi,’ zuchtte ze.

Hij zag de emotie in haar ogen.

35. Licht op het pad

Het regende. Annet en Paul liepen gearmd onder een grote paraplu. Den Haag zag er verlaten uit. En zij voelden zich ook verlaten.

‘Wat moeten we nu nog doen, Paul? Alle wegen lopen dood.’

‘Ik weet het niet Annet, we moeten in ieder geval de moed niet opgeven. Bij het CIDI* kunnen ze ons misschien verder helpen. Het is van belang om eerst zijn geboortjaar te weten, laten we ons daar op toelagen. Daarna kunnen we de lijsten van de transporten inzien.’

Vol afschuw ontdekten ze dat er erg veel mensen met de naam Weiss, op transport van Dachau naar Auschwitz gezet waren. Aangeslagen stapten Paul en Annet in hun auto en reden weer richting Amsterdam.

Er zit ook nog een mogelijkheid in dat als hij het kamp overleefd heeft, hij na de oorlog zijn naam veranderd heeft. Weiss met dubbel ‘s’ is erg joods. De ruitenwissers zieperden heen en weer. Paul zat achter het stuur en Annet bladerde in de papieren die ze meegekregen hadden van het CIDI. Met haar vinger ging ze de geregistreerde namen langs.

‘Hier heb ik Weiss, door sommigen veranderd in Wijs of Weysen of De Wijs. Misschien is het mogelijk om inzage te krijgen welke mensen zich opnieuw hebben laten inschrijven bij het bevolkingsregister van Amsterdam. Na het stichten van de joodse staat in 1948 zijn velen naar Israël vertrokken. Laten we die lijsten ook nakijken en dan alleen bij de letter W om en nabij het geboortjaar van mijn moeder, 1919.’

‘Zou jij dat voor me willen doen, Paul?’

‘Natuurlijk, lieve Annet, ik ga dan nu eerst naar de afdeling Burgerzaken.’

‘Dan zie ik je later op de avond weer,’ zei Annet, ‘want ik wil nog even poolshoogte nemen in Bovenveld.’

Paul stopte voor het stadhuis en Annet liep om de auto heen en nam het stuur over. Hij kuste haar door het open raam.

‘Als ik hier klaar ben, ga ik iets lekkers koken voor je. Tot vanavond.’
Hij zwaaide haar na toen ze wegreed.

Tijdens het rijden bleven haar gedachten nog lang bij hem. Ze had het getroffen met zo’n man. Alle jaren van eenzaamheid waren ze met vreugde aan het inhalen. Intensieve gesprekken tot op de bodem van de ziel. Kwetsbare bereidheid om geheimen bloot te geven. Duizelingwekkende diepten van ongemeten angsten. Het was grenzeloos hoeveel ze van elkaar wisten. Maar zij had daarbij ook het gevoel dat een leven te kort was om nog alles wat geweten moest worden, te weten. Als mensen een paar jaar geleden tegen haar gezegd zouden hebben dat haar leven een andere wending zou nemen, had ze dat hoogst onwaarschijnlijk gevonden. Nadat de Engel der Barmhartigheid op haar pad gekomen was, mocht ze uitdelen van de verworvenheid die liefde heette.

In gedachten verzonken reed ze Bovenveld in en parkeerde haar auto voor Zonneoord. Zelfs in de regen zag deze nederzetting er vriendelijk uitnodigend uit. De zon scheen in de hal, ondanks de regen. Een prachtig glas-in-lood kunstwerk werd verlicht aan de achterkant zodat het de indruk wekte van een gloedvolle zonsondergang.

‘Goedemiddag,’ zei ze tegen de receptioniste.

‘O mevrouw, u komt toch voor mevrouw Van Weerten?’

De schrik sloeg Annet om het hart. ‘Ja, is er iets met mijn moeder?’

‘Nee nog steeds hetzelfde, maar ik heb een pakje voor haar. Zou u dat willen meenemen?’

Annet nam het pakje aan.

‘Uw moeder is niet zo aanspreekbaar, dus ze zou dit ook niet begrijpen.’

‘Van wie is dit?’

‘De mensen die in het huis van uw moeder zijn komen wonen, hebben tijdens de verbouwing dit onder de zoldervloer gevonden. Ze dachten dat het waardevol voor haar was en misschien een herinnering, daarom wilden ze het aan uw moeder teruggeven.’

Annet knikte. ‘Ik zal het haar geven,’ zei ze en liep door, de gang in.

Voorzichtig deed ze de kamerdeur open. Haar moeder leek wel steeds kleiner te worden. Het wegteren, dat eigenlijk onder de aarde zou moeten gebeuren, was boven aarde al in gang gezet. Zachtjes ging Annet naast het bed zitten. Toch niet zachtjes genoeg, want Johanna opende haar ogen. Even zag Annet een vleug van angst opkomen. Ze legde haar hand over de oude handen en zei: ‘Rustig, niet bang zijn. Ik ben het, Annet.’

Johanna liet een zucht.

Annet maakte het pakje open en hield een prachtig bewerkte joods liturgische kandelaar in haar handen.

‘Kijk eens,’ zei ze tegen haar moeder, ‘voor u.’

De oude vrouw pakte de Menora voorzichtig aan. Annet zette het hoofdeinde van het bed iets hoger, schudde de kussens en liet haar moeder half rechtop zitten.

Johanna’s gezicht had een andere uitdrukking gekregen toen ze de kandelaar aanraakte.

‘Is deze kandelaar van u, moeder?’ vroeg ze.

Johanna schudde haar hoofd. Hij is bij u in huis gevonden. Even keek ze Annet aan. De blik leek heel ver te kijken. Toen verscheen er een zachte, lieve glimlach op haar

afgetobde gezicht. Diezelfde uitdrukking had Annet gezien toen ze het portret van Jonas voor het eerst zag. Ze begon iets te vermoeden.

‘Van wie is deze kandelaar, moeder?’

‘Van Jonas,’ zei ze zachtjes. Ze leek even terug te zijn in de tijd.

‘Ze moesten allemaal heel snel weg en konden niets meenemen.’ Haar vermoeide stem had een andere klank gekregen.

‘Jonas noemde deze kandelaar ‘het licht op zijn pad’. Hij gaf ‘m aan mij voor hij weg ging.

Ik verstopte ‘m voor hem, omdat alles wat joods was, levensgevaarlijk was om in huis te hebben. Zijn naam staat er in gegraveerd. Hier onderaan, kijk maar.’

Ze gaf de kandelaar aan Annet en deze las *Jonas Weiss 5680, Bar Mitzva 5693*.

Annets hart sloeg een slag over.

Dit was zijn geboortejaar en dertien jaar daarna zijn religieus meerderjarige leeftijd.

‘Ik ben ook in dat jaar 5680 volgens de joodse jaartelling geboren,’ ging Johanna verder. Annet gaf haar de kandelaar terug en Johanna ging met haar vinger over de gegraveerde figuren.

‘Kijk, dit is de harp van David,’ haar stem klonk lichter, als van een meisje.

Annet hield haar adem in.

Haar moeder was terug in de tijd, haar gezicht straalde liefde uit. Nog nooit had ze haar moeder zo gezien. Haar handen streelden de kandelaar en alsof er een kracht vanuit ging, kwamen de woorden vanzelf.

‘Hier is de afbeelding van de Thora-ark, waarin de Hebreeuwse boekrollen in opgeborgen worden.’

Annet knikte stilletjes.

‘En hier de tempel van Jeruzalem.’

Haar vinger liefkoosde het gegraveerde miniatuur op de arm van de kandelaar.

‘Jonas zei dat de joodse bruid een trouwring kreeg met de tempel van Jeruzalem er in gegraveerd. Bij de harp van David vertelde hij, dat koning Saul David vroeg om voor hem te spelen, maar ook om zijn gedichten voor te lezen. David speelde harp, maar schreef ook gedichten. In het boek van de Psalmen staan ze geschreven. Jonas kende ze allemaal uit z’n hoofd. Hij heeft ze voor mij voorgedragen.’

Haar gezicht had een verheerlijkte uitdrukking en haar stem klonk licht en zuiver. Annet luisterde naar de gedichten van David, die Johanna zesenvieftig jaar geleden van Jonas gehoord had.

*De Here is mijn herder, mij ontbreekt niets
Hij doet mij neder liggen in grazige weiden
Hij voert mij aan rustige wateren
Hij verkwikt mijn ziel
Hij leidt mij in de rechte sporen
om Zijns naam wil.
Zelfs al ga ik door een dal van diepe duisternis
Ik vrees geen kwaad*

*want Gij zijt bij mij
Uw stok en uw staf, die vertroosten mij
Gij richt voor mij een dis aan
voor de ogen van wie mij benauwen
Gij zalft mijn hoofd met olie
mijn beker vloeit over
Ja, heil en goedertierenheid zullen mij volgen
al de dagen van mijn leven
Ik zal in het huis des Heren verblijven
tot in lengte van dagen.*

Tijdens de laatste regels had ze haar ogen gesloten. Uit de gesloten ogen drupten tranen, haar handen beefden en haar greep om de kandelaar werd krampachtig.

‘Het is allemaal mijn schuld,’ bracht ze moeilijk uit, ‘het had nooit mogen gebeuren.

Maar hij kwam en was zo bang.

Ik had ‘nee’ moeten zeggen, hem terugsturen naar zijn donkere, koude schuilplaats.

Maar hij leefde in een wereld die ik niet kende.

Een ongelooflijk lieve, zachte wereld waar ik even in mocht wonen.

De straf op de zonde duurt een leven lang, er is geen ontkomen aan.

Het is mijn eigen schuld, ik heb hem ook in het verderf gestort.’

Haar stem werd luider en ze opende haar ogen.

Annet zag de angst.

Haar moeder was weer terug in de werkelijkheid.

‘Jij bent een vrucht van de zonde,’ zei ze huilend tegen Annet.

‘Het had nooit mogen gebeuren, het is mijn schuld.’

Ze wilde de kandelaar weggooien, maar dat kon Annet nog net voorkomen. Het huilen werd harder, het ging door merg en been. Erbarmelijk klonk het van een angstig mens in nood.

Annet pakte de onrustige handen vast en probeerde met rustige woorden haar moeder te kalmeren. Ze was niet voor rede vatbaar en bleef schreeuwen: ‘Je begrijpt het niet, het was zonde, alles was zonde.

Het is mijn schuld, voor altijd.’

Annet belde om hulp en nadat ze een injectie gehad had, bleef ze naast het bed zitten tot haar moeder in slaap was.

Voorzichtig pakte ze de kandelaar en verliet de ziekenkamer. Als deze voor Jonas ‘licht op het pad’ was, moest dat voor haar en haar moeder ook gelden.

36. Het jaar 5680 en de reïncarnatie theorie

Met de inscriptie op de liturgische kandelaar was het duidelijk dat het geboortjaar van

Jonas Weiss, 1919 was. Tijdens de onderduikperiode in Bovenveld, in 1941, moest hij tweeëntwintig jaar geweest zijn.

Paul ontpopte zich als een onopgeeflijke speurder. Annet kuste hem nog eens ten afscheid in de vertrekhal.

‘Wil je toch niet liever dat ik met je mee ga?’ vroeg hij voor de zoveelste keer. ‘Ik kan zo een ticket kopen bij de EL AL balie. Ze schudde haar hoofd.

‘Ik hou van je Paul, maar dit moet ik helemaal alleen doen. Als ik je nodig heb, bel ik.’

‘Volgende week zit ik in New York, maar ik ben altijd bereikbaar, dat weet je,’ zei hij.

De vlucht naar Tel Aviv werd omgeroepen en twee sterke armen omklemden haar.

‘Dag mooie, dappere vrouw van mij,’ fluisterde hij in haar oor.

‘Ik hoop dat je *roots* je niet teleurstellen.’

‘Teleurstelling is niet zo erg als onzekerheid, Paul.’

Ze maakte zich los uit zijn omarming en liep richting de gate. Nog één keer een zwaai en daar ging ze, op naar het Beloofde Land, op zoek naar haar joodse vader.

Tijdens de vlucht zat ze naast een rabbijn. Hij bestelde een glas Carmel wijn bij zijn de koosjere maaltijd. Nieuwsgierig als ze was, vroeg Annet of dat ook een speciale betekenis had.

‘Nee, maar het was een uitstekende wijn, die goed was voor de spijsvertering. Mag ik u een glas aanbieden,’ vroeg hij vriendelijk. Hij legde de Hebreeuwse bijbel terzijde en ze toosten met ‘Le Chaim’. Hij stelde zich voor als Ruben Roosengarten.

‘Ik ben verbonden aan de liberale synagoge, maar van tijd tot tijd geef ik college aan de universiteit van Jeruzalem.

Maar wat brengt u naar Israël? Familiebezoek?’

‘Zo zou je het kunnen noemen,’ zegt Annet lachend.

Ze voelde zich ineens thuis bij deze man. Hij had iets bekends, iets vertrouwds. Ruben was een innemende persoonlijkheid. Hij bezat de hoffelijkheid, maar ook de intelligentie om het gesprek zo te laten lopen dat beiden zich op hun gemak voelden. Annet vertelde zomaar dat ze in 1941 verwekt was door een joodse onderduiker en dat haar moeder ondanks haar huwelijk altijd heimelijk van deze man gehouden had.

‘Dus u weet het nog maar net, dat u een joodse vader heeft.’

‘Ja, mijn moeder heeft ‘ja’ gezegd op mijn rechtstreekse vraag. Bij de ontruiming van haar huis kwam ik zijn foto en gedichten tegen.’

‘Ongelooflijk, dat iemand dat zolang geheim kan houden,’ zei hij.

‘Meneer Roosengarten, denkt u als rabbijn, dat dit een onvergeeflijke zonde is?’

‘Niets is onvergeeflijk, mevrouw. David, onze koning David nam Bathséba, de vrouw van een ander genaamd Uria.

Bathséba werd zwanger van David. David zette haar man Uria vooraan in het leger zodat hij zou sneuvelen. En dat gebeurde ook. De profeet Nathan kwam bij koning David en vertelde hem een verhaal. De koning luisterde.

Er waren, zei Nathan, in de stad twee mannen, de een was rijk en de ander arm. De rijke had veel schapen en runderen, de arme had niets behalve een lam. Dat lam had de arme

man zelf gekocht en opgekweekt en het groeide samen op met zijn kinderen. Het dronk uit zijn beker en sloiep in zijn schoot. De rijke man kreeg bezoek en kon er niet toe komen om een van zijn eigen runderen te slachten om een maaltijd te bereiden voor zijn gasten.’

Annet keek de man naast haar aan.

‘Zal ik verder vertellen,’ vroeg hij.

Ze knikte. Natuurlijk kende ze dit verhaal, maar het klonk bijzonder uit de mond van een rabbijn.

‘De profeet Nathan vertelde aan koning David dat de rijke man het lam van de arme man genomen had. Hij slachtte het, bereidde het en zette het zijn gasten voor.

Toen werd koning David zeer kwaad en zei tegen Nathan: de man die dit gedaan heeft, is een kinds des doods. Waarop Nathan zei ‘gij zijt die man’! Gij die zoveel vrouwen hebt, neemt die ene vrouw van een ander en jaagt haar man de dood in.

Dan belijdt David zijn zonden en de Here vergeeft hem, zo staat er geschreven.

Echter de zoon, die Bathséba verwacht zal sterven.’

Ruben nam een slokje van zijn Carmel wijn.

‘Dit verhaal zou je gerust kunnen stellen. Uw vader is niet gedood door Jonas en het kind is niet na zeven dagen gestorven.’

‘Er is wel een kind gestorven,’ zegt Annet zachtjes, ‘mijn kleine broertje.’

Hij kijkt haar aan.

‘Mijn moeder gelooft tot op de dag van vandaag dat dat de straf op de zonde was en ik de schuldige ben.’

‘Gelooft u dat zelf ook?’ vroeg rabbijn Roosengarten.

Annet kijkt de man aan. ‘Sinds kort niet meer,’ antwoordt ze naar waarheid.

‘Dat is heel wijs van u, het is namelijk erg gevaarlijk om de verhalen uit de Schriften strikt op het leven hier en nu toe te passen.

Wij, als liberale joden liggen nog al eens in de clinch met onze orthodoxe geloofsgenoten.’

Annet glimlacht en zegt: ‘Mijn moeder is zeer fundamentalistisch met het Protestantisme groot gebracht. Wat ik nu zie aan het eind van haar leven is de gevangenschap van haar geloof, terwijl het toch een bevrijding zou moeten zijn. Of zie ik dat te ideaal?’

‘Mag ik u een antwoord geven vanuit de joodse overtuiging?’ Annet knikt.

‘Ik geloof dat de individuele ziel altijd moet boeten voor haar zonden. Er zijn verschillende manieren waarop dit kan gebeuren. De traditionele joodse theologie gelooft dat er een hemelse berechting is, die de ziel naar haar daden beoordeelt.

Dan zal het lijden dat anderen is aangedaan, worden ervaren alsof het haar zelf wordt aangedaan.

Er zijn andere stromingen binnen het jodendom, die zeggen dat elke ziel haar schuld moet inlossen tegenover alle zielen die zij gekwetst heeft. Persoonlijk geloof ik dat dat gemakkelijker is om dit te doen voor we sterven.

Daarom vindt het jodendom berouw zo belangrijk.

Dat berouw zien we ook terug in de geschiedenis die opgetekend staat over koning David.’

‘Zou het daarom zijn dat mijn moeder niet kan sterven?’

Hij kijkt haar aan en ziet de blanke kwetsbaarheid en weegt zijn woorden daarom in het antwoord. Zijn werk als rabbijn heeft hem de heilige overtuiging bijgebracht, dat er een bestemming is.

Niets is onbelangrijk in het leven en sterven van een mens.

Voorzichtig zegt hij, haar aankijkend: ‘Uw vragen nopen mij tot de gedachte dat u een ingeboren joodse kennis heeft. In uw verhaal zegt u dat uw vader joods is. U wilt hem vinden voor het zielenheil van uw moeder.

Ik ben een overlevende uit de holocaust en u bent er uit voortgekomen. Onze ontmoeting neemt mijn twijfel weg, die ik heb naar aanleiding van een geschrift van een Chassidische Jood: Yonassan Gershom. Ons denken loopt zeer uiteen.

Deze rabbijn Yonassan Gershom woont in Californië. Hij is in zijn werk als geestelijk raadsman mensen tegen gekomen die hem wonderlijke verhalen vertellen.

Kortgeleden was ik in Amerika en heb een lezing van hem gehoord. Hij beloofde er een boek over te schrijven met als titel: *Onmogelijke herinneringen*.

De meegedeelde ervaring van mensen die hem om hulp vragen, heeft hij alvast met hun goedkeuring verzamelt. Ik hoorde hem vertellen tijdens zijn lezing dat het zo onbekend is dat de joodse geschiedenis ook het mystieke denken kent, maar vooral ook de reïncarnatietheorie. U moet weten mevrouw, dat er in de joodse theologie verschillende meningen zijn over het leven na de dood. Je kunt ze onderverdelen in vier hoofdcategorieën.

genetische overlevering via nakomelingen

lichamelijke heropstanding

een onsterfelijke ziel in de hemel

reïncarnatie

Alle groeperingen van de mystiek orthodoxe Chassidische Joden geloven in reïncarnatie.

Ik heb net die prachtige bloemlezing gelezen van Martin Buber: *Chassidische vertellingen*. Daar staan indrukwekkende reïncarnatieverhalen in.’

‘Mag ik u wat vragen voor u verder gaat,’ vraagt Annet.

‘Ja natuurlijk,’ antwoordt hij vriendelijk.

‘Denkt u dat ik mijn affiniteit met de joden heb overgehouden uit een vorig leven, waarin ik joods geweest zou kunnen zijn?’

Hij kijkt haar aan. Ze ziet ogen die rustig en betrouwbaar zijn.

‘Wat ik straks wilde zeggen over mijn twijfel ten aanzien van de Chassidische reïncarnatie gedachte is dat u deze twijfel weggenomen heeft door onze ontmoeting, de wederzijdse openheid en het mooiste, uw ogen.’

Annet kijkt hem verbaasd aan.

‘Wat bedoelt u daar mee?’

Even is er twijfel en dan kijkt hij haar aan en zegt: ‘U hebt dezelfde ogen als mijn moeder, ik voel me thuis en geaccepteerd.

Mijn moeder is in 1942 vergast. Yonassan Gershom schrijft over mensen die door geweld

sterven, maar zo aan het leven hangen en daarom rechtstreeks gereïncarneerd worden. Mensen herkennen elkaar aan hun ogen.

De ogen zijn de spiegels van de ziel. Als kleine jongen had ik met mijn moeder zulke gesprekken als deze. Nooit heb ik ooit van m'n leven meer dit soort gesprekken gevoerd. Niet met mijn vrouw of met mijn kinderen en ook niet met dierbare vrienden.

Mijn moeder was de enige in mijn leven die het diepste in me wist aan te roeren.

Mijn hele familie is vermoord in concentratiekampen. Als kleine jongen heeft mijn moeder me over de tuinmuur gezet tijdens een razzia. Haar laatste woorden waren: 'Ruben, jij zult leven en we zullen elkaar weerzien.' 'k Heb de hele nacht in het kippenhok van de burens gezeten. De buurman heeft me bij zijn zuster in de polder gebracht.

Daar heb ik alles moeten vergeten wat joods was. Voor mij was het ook verboden om buiten tegen een boom te piesen.

Besneden joden hebben een onmiskenbaar brandmerk.'

Het voelt voor me zelf wonderbaarlijk dat ik dit allemaal tegen u zeg.'

'Ik ben ook zeer onder de indruk van wat u allemaal verteld hebt,' zei Annet.

'Voor mij beginnen deze vragen van het leven ook naar antwoorden te verlangen. Maar door mijn studie weet ik dat elke vraag en elk antwoord van persoon tot persoon verschillen. Elk mens heeft zijn eigen gevoelens en innerlijk weten. Het is mooi en troostvol als u in mijn ogen de liefdevolle herinnering van uw moeder ervaart. Dat ligt verankerd in uw ziel en is alleen toegankelijk voor u. Wat ik wel met u mee kan voelen is dat ik vanaf het moment van onze ontmoeting heb ervaren, dat u iets vertrouwds heeft, iets bekends.

Ik voelde me thuis bij u en heb dingen gezegd die nog nooit over mijn lippen zijn gekomen.

Misschien is dat genoeg om u gelukkig te maken.'

Ze zag tranen in zijn ogen.

Impulsief pakte ze zijn hand en zei: 'Je moeders wens is uitgekomen.

Je leeft Ruben!'

37. Van Yad Vashem naar Mea Shearim

Langzaam liep Annet de brede laan op naar de gedenkplaats. Jeruzalem was de enige waardige plaats om te gedenken. Geschokt stond ze stil bij het grote, in de breedte uitgevoerde kunstwerk. Ze kon er bijna niet naar kijken, haar keel snoerde dicht. Het beeld was gemaakt in reliëf. Het stak op een bijzondere manier af tegen de strak blauwe hemel. Het waren honderden skeletten door elkaar geweven met handen die ten hemel strekten. Als aan de grond genageld, bleef ze kijken. Het beeld brandde in haar ziel. Langzaam trok ze zich los van het kolossale, maar toch fragiele kunstwerk dat een poging deed om de verbijsterende, ontluisterende vernietiging uit te drukken. Ze vervolgde haar weg moeizaam. Bij de deuren van het gebouw aarzelde ze. Intuïtief voelde ze dat het binnen nog erger zou zijn.

Er hingen foto's, mensonterende foto's van bergen skeletten. Afbeeldingen van grote kuilen, die gevuld werden met lijken die vanaf vrachtwagens erin gestort werden.

Er schuifelden nog meer bezoekers langs de foto's.

Er werd onderdrukt gesnikt.

Een vrouw raakte in paniek en rende huilend naar buiten. Annet had de neiging haar ogen te sluiten. Ze sperde ze echter wijd open. Foto's van bergen brillen, gebitten, schoenen en haar. Ze keek speciaal naar dat haar, het was allemaal vrouwenhaar.

Onwillekeurig ging haar hand naar haar hoofd.

Ze vervolgde haar weg en ze dacht aan grootvader Geert toen ze uitgemergelde mannen in gestreepte, wijde pyjama's zag staan. Kindertjes, ontelbare kindertjes opeen gepakt in een modderig veld met prikkeldraad erom heen.

Magere gezichtjes met hongerogen staarden haar aan.

Duitse soldaten met vette buiken en met het geweer in de aanslag stonden lacherig te kijken hoe een broodmagere man bezweek onder een kruiwagen vol met lijken. Annets ogen werden steeds droger.

Hier waren geen tranen voor.

Een pijl op de muur wees haar de weg.

Weer buiten nam ze gelijk de eerstvolgende deur en kwam in een grote, sobere ruimte. Ze zag de mensen met ingehouden adem staan achter de afzetting. Vol eerbied en ontzag keken ze naar de namen op de verlaagde vlakke. Annet voegde zich bij hen en las de naam bij elke vlam: 'Treblinka, Auschwitz, Dachau, Bergen Belsen, Sobibor, Theresiënstadt.....en nog veel meer. Ze haalt diep adem. Er brandde een onuitspreekbare klacht in haar hart, een jammerklacht voor deze zes miljoen gestorven joden.

Met ingehouden tranen verliet ze deze ruimte met zijn eeuwige vlammen. Ze liep naar het andere gebouw en kwam in een lager gelegen donkere ruimte, het kindermemorial. Aan de zijkant van het pad liep een verlicht koord. Het was de enige verlichting. Ze hoorde namen noemen alsof ze uit de donkere hemel kwamen. De galm deed haar verbeelden alleen met alle namen te zijn. Een huivering ging door haar heen. Ze leken wezenlijk aanwezig.

Voorzichtig schuifelde ze langs het verlichte koord en luisterde ademloos:

'Mirjam Wiesel, Warschau, zes jaar, Bergen Belsen;

Esther Cohen, Amsterdam, negen jaar, Auschwitz;

Hanna Meijer, Brussel, twaalf jaar, Treblinka;

Simon Wischmeijer, Antwerpen, elf jaar, Dachau;

Jakov Rosengarten, Wenen, zeven jaar, Sobibor;

Sara Weissglas, Berlijn, acht jaar, Theresiënstadt. Namen, nog meer namen van kinderen, allemaal kinderen, kinderen van moeders, kleintjes die uit hun moeders armen gerukt waren. David, Salomo, Jonathan, Ruben, Jitschak, Amos, Eliëtte, Rebecca, Rachel, Chaim, Eli, Moshe, Josephus, Juda, Isaäk, Samuël, Noach, Rachab, Naomi, Jochebed, Simeon, Zebulon, Leah, Benjamin.' Er kwam geen einde aan het noemen van de namen.

Dag en nacht ging het door.

Anderhalf miljoen kinderen werden bij hun naam genoemd.

Het noemen ging door, maar het koord hield op en even later stond ze verweesd in de

buitenlucht.

De zon scheen alsof er niets gebeurd was. Ze ging zitten op het bankje bij de Holland boom. Het voelde loodzwaar in haar hart.

Ze wist dat er een volkerenmoord geweest was. Thuis mocht er niet over gesproken worden. Tegen de tijd van de dodenherdenking op 4 mei ging haar moeder naar het graf van opa Geert om alles in orde te maken en nieuwe planten te zetten op de gedenksteen. Haar moeder was in die dagen altijd van streek. Nu wist ze 'waarom'. Het mensje moest meer geweten hebben dan ze liet merken.

Het boek *Hel en hemel van Dachau* van dominee J. Overduin had ze nooit mogen lezen. Het stond onaantastbaar op de boekenplank, naast het boek *Gereformeerde zeden*, waar ze ook niet aan mocht komen.

Langzaam ontdooidde de zwaarte in haar hart. De zon scheen over Jeruzalem.

Buiten de poort van Yad Vashem nam ze een taxi.

'Waar precies moet u zijn in Mea Shearim?' vroeg de taxichauffeur in perfect Engels.

'Dicht bij de Russisch orthodoxe synagoge.'

'Daar kan ik met de auto niet komen, maar ik zal u zo dicht mogelijk bij de plek brengen,' antwoordde hij. Annet pakte een zwarte sjaal uit haar tas en bedekte haar hoofd. Zo zou ze niet opvallen tussen de joden in dit deel van de stad.

'U kunt hier naar boven via deze trap en dan komt u bij de oude synagoge.'

'Dank u wel,' zegt ze, betaalde de gevraagde shekels en ging te voet verder. Met haar sjaal en zwarte mantelpakje ging ze op in de zwarte massa van hoeddragende joden met baarden en ongeknipte haarlokken, die als pijpenkrullen langs de oren hingen. Bij sommigen waren ze opgerold en achter de oren gestoken.

In Mea Shearim reden geen auto's. Het zag er armoedig uit. Volgens de leer in het Chassidische milieu was het niet belangrijk om geld en goed te bezitten dan wel het kennen van de Thora. Onder leiding van een Rebbe bestuderen de mannen en jongens de vijf boeken van Mozes, leringen en verhalen uit overleveringen. Op vrijdagavond bij zonsondergang stopt het leren en begint het vieren van de sjabbath met gebeden, zang, verhalen en een Erev Sjabbath maaltijd.

Vrouwen mogen niet studeren en niet in de synagoge komen. Ze kunnen meekijken naar de zingende, biddende en dansende mannen vanaf een galerij waar een traliwerk hen scheidt van de mannen.

In de doolhof van stoffige straatjes en vele deuren raakte Annet het spoor bijster. Ze probeerde de weg te vragen aan een gesluierde vrouw. De vrouw keek haar angstig aan en schudde haar hoofd. De volgende persoon deed net of hij haar niet hoorde. Misschien kon ze een kind iets vragen. Ze probeerde het in 't Engels, het meisje keek haar nieuwsgierig aan. Ze droeg een versleten, zwart jurkje dat er vuil uitzag. Het kind reageerde niet op haar woorden.

Annet haalde een briefje uit haar zak met een adres erop en liet het zien aan het meisje. Ze haalde haar schouders op, keek achterom en riep: 'Moshe.'

Een iets grotere jongen kwam van achter een muurtje naar hen toe lopen. Het meisje wees naar het briefje. Annet liet het de jongen zien. Het meisje kon kennelijk niet lezen en hij

wel.

‘Moshe,’ zei Annet en stak haar hand uit. Hij schudde zijn hoofd en op dat moment realiseerde ze zich dat het orthodoxe joden verboden was om vrouwen aan te raken. Dat had deze jongen al duidelijk geleerd.

‘Shalom chawarim,’ probeerde Annet.

Hij keek haar aan en glimlachend zei hij ‘shalom’ terug.

‘Rivka,’ zei hij tegen het meisje en wees naar mij. Daarop pakte het kind mijn hand en trok me mee. De jongen wenkte. Achter de jongen aan liep ze aan de hand van het kind de smalle straten door.

Ze kwamen langs de meest armzalige uitstalling van marktkraampjes waar achter oude mannen met lange, grijze baarden en zwarte breedgerande hoeden zaten. De kraampjes bestonden uit een paar oude stoelen met een plank erop, waarop de koopwaar was uitgesteld. Grote gele grapefruits en Jaffa sinaasappels. Annet kocht voor de kinderen een zak grote sinaasappels. Ze waren sprakeloos en hielden de sinaasappels onder hun neus en snoven de geur op alsof het de meest geurende bloem was.

Na ongeveer tien minuten steeg in en slop uit hield de jongen stil. Keek nogmaals op het briefje en wees naar een deur met het woord ‘Tesja’. Annet trok een niet begrijpend gezicht en de jongen schreef in het zand op de grond het cijfer 9. Annet lachte om deze slimme jongen en nam afscheid van de kinderen met een paar Engelse woorden en ‘Lehitraot’, wat ‘tot ziens’ betekent. Hand in hand vertrokken ze met de zak sinaasappels en nog even omkijkend riepen ze ‘mazzeltof’.

Aan de deurpost zat geen bel, maar wel een mezoëza. Annet kende dit oude joodse gebruik. Het stamde uit de tijd van de uittocht uit Egypte.

Mozes had bevolen dat tijdens de tiende plaag in het land Egypte een ieder zijn deurposten moest insmeren met bloed van het paaslam. Het was een vrijwaring. De dood zou hun deur voorbijgaan. Terwijl in heel Egypte alle eerstgeborenen in die nacht de dood vonden, bleven de kinderen van het joodse volk leven. Na dit gebeurde liet de Faraó het volk Israël gaan uit hun ballingschap.

Annet raakte voorzichtig de mezoëza aan, het was een mooie koperen met een gegraveerde letter van Jahwe. Ze wist dat in de binnenkant een hoes zat met een geschreven tekst uit Deuteronomium. Het aanraken van de mezoëza met de rechterhand was een herinnering. Elke keer wanneer een woning betreden werd, dachten de joden aan het gezegde uit de Schriften dat bezit en gaven van God afkomstig zijn en dat ze slechts in bruikleen zijn.

Geheel in gedachten verzonken schrok ze op van een stem, die vroeg: ‘Are you looking for someone, zoekt u iemand?’

Ze draaide zich om en keek recht in dezelfde ogen als die van de foto, die ze op zolder gevonden had.

Even hield ze haar adem in. Dit was haar vader!

Hij had een grijze baard en een zwarte hoed op. Een lange zwarte jas reikte tot de grond en verborg zelfs zijn voeten. Onder zijn arm hield hij een versleten aktetas. Hij keek haar vragend en onderzoekend aan. Ze schraapte haar keel en vroeg zachtjes: ‘Jonas Weiss?’

‘Ja, dat ben ik,’ zei hij vriendelijk in het Nederlands, ‘kan ik u ergens mee van dienst zijn?’

‘Kunnen we ergens praten, ik heb een boodschap voor u,’ zei Annet.

Hij aarzelde en ze zag dat hij op z’n hoede was.

‘Komt u maar en volg mij.’

Het verbaasde Annet dat hij niet gewoon zijn huis binnenging, maar realiseerde zich tegelijkertijd dat dat onmogelijk was. Jonas zag er uit als een rebbe, een joodse leraar. Hij kon dus een leider van een Chassidische groepering zijn. Deze rebbe beschouwde men als een verlichte meester. Annet volgde Jonas op gepaste afstand. Het was warm met de sjaal om haar hoofd. Het liep tegen het einde van de middag en het was nog drukker en stoffiger op straat dan een half uur geleden.

Iedereen groette Jonas eerbiedig. Haar keken ze nieuwsgierig aan. Haar rok lengte was niet tot op haar enkels en ze had geen zwarte kousen aan. Van haar helder witte bloes kwam de kraag over haar zwarte jasje heen. Onder het lopen probeerde ze deze te bedekken met de zwarte sjaal. Ze kwamen weer langs de Russisch orthodoxe synagoge, sloegen links af een wat bredere straat in en kwamen uit bij een kleine, oude synagoge met vier pilaren aan de voorkant. Via het steegje aan de zijkant van het gebouw bereikten ze de achterkant, waar een oude vrouw op een stoel naast een lage deur zat.

De vrouw ging onmiddellijk staan.

Jonas wisselde een paar woorden met de vrouw. Zij nam Annet van top tot teen op, knikte en maakte de deur open. Jonas ging naar binnen en wenkte Annet om mee te komen. Ze kwamen in een schemerige, betegelde ruimte met wasgelegenheid en een groot dompelbad. Bij het bad zat een vrouw op haar hurken en duwde steeds het hoofd onder van een jonge vrouw die met kleding en al in het dompelbad stond. Jonas keek om en zag Annet gefascineerd kijken.

Hij stond stil en zei: ‘Dit is de rituele reiniging van de vrouw.’

Annet knikte. Ze had er over gelezen, maar had er geen voorstelling van hoe zoiets in z’n werk ging.

‘Het moet twaalf keer op dezelfde manier en mag alleen gedaan worden door onze oudste ingewijde vrouwen,’ zei Jonas.

Ze liepen door en kwamen in een schemerig, benauwd vertrek met een paar gammele tafels en stoelen.

Een vrouw maakte zich los uit de schemering, ze droeg een stapel schone linnen doeken. Ze wilde het vertrek verlaten, maar Jonas hield haar staande en sprak een paar Jiddische woorden. Ze knikte onderdanig. De vrouw ging weer terug naar de plaats waar ze vandaan kwam.

‘Ik kan me niet permitteren om me af te zonderen met een vreemde vrouw. Maar wees gerust, er spreekt hier niemand Nederlands, behalve mijn twee dochters.’

Annets hersenen registreerden dat ze ook twee halfzusters had. Die emotie bleef in haar buik hangen. Hij bood haar een stoel aan en legde zijn hoed op tafel.

Onder zijn hoed droeg hij een keppeltje. In tegenstelling tot zijn baard was zijn haar nog zwart en dik. Aan beide zijkanten de lange niet geknipte haarlokken ingerold achter de oren.

De gelijkenis met de foto was nu nog sprekender. Bij het schaarse licht was het een mooie, vriendelijke man met donker fluwelen ogen die de indruk wekten meer gezien te hebben dan goed voor hem was.

Hij had iets melancholiek.

Ze keek hem aan terwijl ze haar sjaal afdeed. De achterdocht was weg uit zijn ogen. Even had ze de neiging om weg te gaan en alles zo te laten.

Wat voor onheil zou ze stichten met haar verhaal. Maar haar nieuwe missie weerhield haar. Ze moest moeder de vrede voor het sterven geven. Voor haarzelf zou deze ontmoeting genoeg geweest zijn. Ze had hem gezien, meer hoefde ze niet.

Hij keek haar rustig aan. Annet verdacht hem ervan een vrouw in moeilijkheden voor zich te hebben die niet wist wat ze met haar ongewenste kind moest doen.

‘Vertelt u mij maar wat uw boodschap is,’ zei hij zacht.

De klank van zijn stem had iets vertrouwelijk. Het haalde haar over de schroom heen om hier tegen een wildvreemde rebbe te gaan zeggen dat hij haar vader was.

‘Ik kom u vragen of u mijn moeder in haar stervensnood wilt bijstaan.’

‘Ken ik uw moeder?’

‘Ja, u kent haar.’

‘Hoe is haar naam?’

Annet wilde geen fractie van een seconde missen van de volgende reactie. Dit ogenblik komt maar één keer, flitste het door haar heen.

Ze kijkt hem aan en zegt: ‘Johanna van Weerten.’

Eerst zag ze schrik in zijn ogen, maar het volgende ogenblik verzachtte de blik zich. Hij kent haar nog flitst het door Annet heen.

‘Johanna van Weerten uit Bovenveld?’

‘Ja.’

‘Is zij hier in Jeruzalem?’

‘Nee, ze is in Nederland en is stervende.’ Ze ziet medelijden en liefde in zijn ogen.

‘Hoe kan ik haar helpen als ze zo ver weg is?’

‘Door met mij mee te gaan.’

‘Dat zal heel moeilijk gaan, omdat ik de middelen niet heb.’

‘Dat is geen probleem, dat betaal ik voor u.’

Hij kijkt haar aan en vraagt: ‘Wat is haar stervensnood?’

‘Ze heeft volgens haar zeggen een onvergeeflijke zonde begaan.’

‘Dat kan de Allerhoogste alleen vergeven en dat ben ik niet,’ antwoordt hij.

‘Nee, maar u bent wel de sleutel naar de Allerhoogste. Zij heeft berouw en dat berouw moet uitgesproken worden tegen degene die het aangaat. In de joodse religie is berouw toch belangrijk?’ Hij knikt.

Annet dankt woordeloos de hemel dat ze Ruben Roosengarten ontmoet heeft in het vliegtuig. Zijn ‘college’ heeft ze goed opgenomen. Zonder met haar ogen te knipperen gaat ze verder.

Er zijn stromingen binnen het jodendom die zeggen dat elke ziel haar schuld moet inlossen tegenover alle zielen, die zij gekwetst heeft. Persoonlijk geloof ik dat het gemakkelijker is om dat te doen voor we sterven.’

Hij kijkt haar ernstig aan.

‘Dat zijn wijze woorden voor een vrouw. In onze cultuur mag een vrouw zo iets niet eens denken, laat staan uitspreken.’

‘Ik heb respect voor uw geloofscultuur,’ zegt Annet met overtuiging, ‘maar constateer daarbij dat ik daar niet toe behoor en daarom vrij ben om te spreken, mits ik u niet kwets.’

Ze ziet verbazing op zijn gezicht.

‘U heeft gestudeerd,’ constateert hij.

Ze knikt.

‘Ik ben afgestudeerd in de Westerse Sociologie, aan de Vrije Universiteit in Amsterdam.’

Door de naam Amsterdam ziet ze een pijnlijke uitdrukking op z’n gezicht verschijnen.

‘Amsterdam, daar studeerde ik in 1936.’

‘Toen was u zeventien jaar.’

‘Klopt,’ zegt hij verbaasd, ‘hoe weet u dat?’

Ze pakt haar tas en haalt de liturgische kandelaar te voorschijn. Hij slaat zijn handen ineen, heft zijn blik naar boven en zegt: ‘Adonai, Adonai.’

Voorzichtig neemt hij de kandelaar van haar aan. Tranen lopen over zijn wangen en druppelen in zijn baard. Hij kust de kandelaar en noemt er namen bij: ‘Naomi, mijn moeder’ en kust de kandelaararm: ‘Jitschak, mijn vader’ en kust de arm met de afbeelding van David met de harp: ‘Ruben, mijn broer. Daarna kust hij de tempel van Jeruzalem: ‘Rebecca, mijn zuster’ en kust de Thora-Ark: ‘Mijn kleine zus, Mirjam’ en kust de afbeelding van de boekrol: ‘Adonai, Adonai.’

Een diep verdriet klinkt door in dit aanroepen van de Allerhoogste. Annet voelt het verdriet van deze man die haar vader is en ze huilt. Ze huilt alle tranen die niet wilden komen op Yad Vashem. Ze huilt het gevoel uit haar buik omdat ze zusters heeft.

De vrouw met de linnen doeken is het vertrek uitgegaan en komt later terug met een jongere vrouw. Deze vrouw knikt vriendelijk naar Annet en geeft haar vader een natte, witte doek en een droge. Hij wast zijn gezicht, maar het verdriet blijft in zijn ogen.

De kandelaar staat op tafel. Jonas geeft hem aan de jonge vrouw en zegt: ‘Deze kandelaar heb ik gekregen van mijn lieve ouders bij mijn Bar Mitzva. Ik raakte ‘m kwijt in de oorlog. Nu, na vijfenveertig jaar brengt de dochter van de vrouw die me onderdak gaf en een schuilplaats bood, hem bij mij terug.’

‘Het licht op mijn pad,’ zegt hij met een droeve glimlach. ‘Dit is mijn dochter Mirjam, en dit is, ik weet je naam nog niet.’

‘Annet,’ zegt ze en steekt haar hand uit. Mirjam drukt die met een verlegen glimlach.

‘U heeft mijn vader heel gelukkig gemaakt,’ zegt ze in het Nederlands met een grappig accent.

Ze is mooi, maar schuchter.

‘Hij heeft niemand meer van zijn familie. Hij is de enige overlevende van het geslacht Weiss. Er is ook geen enkel voorwerp of familiestuk terug gevonden. Dit is het eerste wat pappa daarvan terug ziet.’

Ze draait de kandelaar alle kanten uit en bekijkt de afbeeldingen. Annet kijkt naar de vrouw die haar halfzuster is. Ze zou willen opstaan en haar omarmen. Zo’n jonge mooie

vrouw, zo ingetogen in het zwart, haar hoofd bedekt met een sluier. Ze zou haar wat meer levensvreugde willen geven. Een lach op haar trieste gezicht willen brengen.

Jonas geeft de doeken aan Mirjam en zegt: 'Ga naar huis en zeg tegen je moeder dat ze met de maaltijd wacht en een bord erbij zet, want we hebben een gast.'

Annet wil wat zeggen, maar Mirjam zegt gehoorzaam: 'Ja vader,' en verlaat het vertrek. Annet kijkt om zich heen en ziet niemand.

'Nu ze weten wie je bent, mogen ze ons alleen laten.'

Annet knikt. 'Ik moet u nog wat vertellen.'

Hij kijkt haar vragend aan.

'Ga je gang, ik luister,' zegt hij.

'Ik heb uw gedichten gelezen die u voor mijn moeder geschreven hebt.'

Hij gaat rechtop zitten en kijkt haar scherp aan.

'Ze zijn prachtig,' gaat ze verder en ziet een vage glimlach.

'U weet het nog?'

Hij knikt.

'U heeft van mijn moeder gehouden,' stelt ze vast anders kun je zulke liefdesliederen niet schrijven.

De liefde voor haar is mijn hele leven bij me gebleven, maar omdat ze een echtgenoot had, was er geen kans voor mij.'

'Mijn moeder heeft mij het verhaal verteld van jullie liefdesnacht.'

'Dan is het voor mij moeilijk om dat te ontkennen,' zegt hij rustig.

'Mijn vader zat in de gevangenis toen mijn moeder zwanger raakte. Negen maanden nadat u mij verwekt had, ben ik geboren.'

'Adonai, jij bent mijn dochter,' roept hij uit en slaat z'n handen ineem. 'Arme, lieve Johanna, wat moet ze geleden hebben.'

'Ze heeft het mijn vader nooit verteld, maar volgens mij heeft hij het altijd geweten,' zegt Annet. 'Mijn moeder heeft een moeilijk huwelijk gehad met veel verdriet, wanhoop en schuld. U kunt haar daaruit helpen.'

Jonas pakt de handen van Annet, kijkt haar aan en zegt: 'Mijn dochter.'

'Mijn vader,' zegt ze onmiddellijk terug.

Dan staat ze op en zegt: 'In mijn cultuur omarmen en kussen we elkaar.'

'Ik weet het,' zegt hij, 'ik ben opgevoed in Holland.'

Dan omarmen ze elkaar en kussen elkaars natte wangen.

'Gods wegen zijn wonderlijk,' zegt hij.

Voordat ze in de richting van zijn huis vertrekken, zegt hij: 'Het lijkt mij beter om voorlopig nog te zwijgen over onze familiebanden. Ik zal met de oudsten van de Raad overleggen of ik permissie kan krijgen om naar Nederland te gaan. Als ze horen dat ik een buitenechtelijk kind heb, kan ik mijn ambt van rabbijn niet meer uitoefenen.'

'Ik kan akkoord gaan met het voorlopig niet bekend te maken,' antwoordt Annet. 'Maar voor ik vertrek wil ik mijn halfzusters als zusters omarmd hebben. Ik wil niet nog langer balling van mijn eigen ziel zijn.' Jonas wil wat zeggen maar bedenkt zich. Hij knikt slechts.

Hij moest er aan wennen om tegengas te krijgen.

‘Als het bekend wordt, moet ik schuld belijden, zegt hij, en ook andere bedekte waarheden bekennen.’

‘Is het schuld?’

‘Ja, ik heb me schuldig gemaakt aan het nemen van een andermans vrouw. In de wet staat ‘Gij zult niet begeren uw naasten vrouw.’

Annet zuchtte. ‘Misschien kan het gezien worden als een liefdesdaad, waar ik uit geboren ben.’

‘Dat was ook zo,’ zegt Jonas, ‘maar toch blijft het de vrouw van een ander en heb ik daarbij de wet van Mozes overtreden.’

‘Koning David werd ook vergeven, nadat hij Bathséba, de vrouw van Uria had genomen,’ gaat Annet onverbiddelijk door. ‘De oudsten kunnen u toch ook vergeving schenken in navolging van het verhaal van David en Bathséba?’

Hier had Jonas niet zo snel een antwoord op. Hij was ook niet gewend om met een vrouw te debatteren.

Diep in zijn ziel brandde er vreugde als balsem op een nooit genezen wond.

De levenslange verminking uit Auschwitz.

Het was halfzes in de ochtend en heerlijk koel. Annet had het luxe Holy Land Hotel verlaten en was in haar eentje aan de klim van de Olijfberg begonnen. Af en toe kwam ze een Arabier met een pakezel tegen die op weg was naar de marktplaats.

Stevig stapte ze door langs de weg met de oude olijfbomen. Onwillekeurig gingen haar gedachten terug naar het verhaal uit de Bijbel. Het moest hier, op deze berg gebeurd zijn, dat Jezus bad 'laat deze drinkbeker aan mij voorbij gaan'. Dat moest toch een soort doodsstrijd zijn geweest. Haar gedachten gingen naar haar moeder. Ze hield stil bij een zeer oude olijfboom. Eerbiedig raakte ze de boom aan en voelde een kracht in zich komen, een soort zeker weten. De weg die ze met haar moeder moest gaan, zou ze tot het einde volbrengen. Een woordeloos dankgebed kwam uit haar hart.

Eenzaam maar niet alleen vervolgde ze het pad omhoog. Op het hoogste punt van de Olijfberg had je uitzicht over de stad. Dit was het mooiste punt om de zon te zien opgaan over Jeruzalem. Voor haar lag het Kedrondal. Het dal van de dorre doodsbeenderen, zoals Ezechiël het noemde. Alle graven in het Kedrondal waren naar het oosten gericht en boven de aarde gebouwd. De grond was te steenachtig om hun doden in te begraven. Na het dal verrees de berg Sion, waar Jeruzalem op gebouwd was. De oude ommuurde stad met de Jaffapoort en de Damascuspoort. Recht tegenover haar was vanaf de Olijfberg de Gouden Poort te zien.

De poort was geheel dichtgemetseld.

Een heilig geloof was, dat door deze poort eens de verwachte Messias de Heilige Stad zou binnen komen.

De opkomende zon straalde haar eerste warmte over Jeruzalem en verlichtte de Gouden Koepel van de Rotskoepel Moskee. Haar stralen bereikten de dichtgemetselde deuren van de Gouden Poort.

Een nieuw licht over een oude stad.

Een stad die een smeltkroes was van alle volken en natiën. Een gedenkplaats, een stiltepunt, zelfs voor haar.

Terug in het hotel keek ze in gedachten verzonken vanuit haar hotelkamer de prachtige tuin in met de eeuwenoude cipressen. Ze werd uit haar gemijmer gehaald door de telefoon.

'Paul, hoe is het?'

'Goed, ik zit op mijn kantoor in New York. Hoe staat het met je zoektocht?'

Ze zuchtte.

'Annet,' vroeg hij ongerust, 'het is toch wel goed met je?'

'Ja, met mij is het in orde, maar zou jij getrouwd willen zijn met een buitenechtelijke dochter van een rabbijn van een Chassidische groepering in Mea Shearim?'

Hij schaterde het uit: 'Al was je een prinses van de Hottentotten koning, ik hou van je en ben trots op je 'for ever and ever'. Je hebt dus je echte vader ontmoet, dat moet een intense beleving voor je zijn.'

'Ja, zeer bijzonder het is een lief en goed mens.'

‘Dan lijkt jij op hem.’ Ze glimlachte.

‘Ik wil natuurlijk alles van je weten lieve, maar luister,’ ging hij verder, ‘ik heb een telefoontje van Marijke gekregen, dat het niet goed gaat met je moeder. Ze heeft veel meer angstaanvallen en roept steeds om jou. Misschien moet je terugkomen.’

‘Ja,’ zegt Annet, ‘dat betekent voor mij dat ik druk op de ketel moet zetten.’

‘Dat lijkt me niet erg verstandig meisje, zo iemand moet uit zichzelf van harte willen en niet omdat jij het wilt.’

‘Dank je voor je wijze woorden, lieve Paul. Ik bel Zonneoord om te weten hoe het met moeder gaat.’

‘O, Annet, je moet de hartelijke groeten hebben van Josien. Ze is zo nieuwsgierig. Volgende week ben ik weer in Nederland,’ ging hij door. Ik verlang naar je, ik wil je vasthouden.’

Er ging een tinteling door haar heen bij het horen van deze woorden.

‘Lieve Paul, ik kom en zal van je houden, heel gauw.’

Nog even ijlde het warme gevoel na, toen pakte ze opnieuw de telefoon en belde de verpleegafdeling van Zonneoord.

Warm van het snelle lopen, klopt Annet op de deur met het woord ‘Tesja’. Hanna, de vrouw van Jonas deed open. Ze keek verschrikt van links naar rechts en trok Annet naar binnen. Rebecca was in de keuken bezig. Ze begroette haar vanuit de deuropening. Annet deed haar jasje uit en haar sjaal af. Binnenshuis mocht je, tenzij er geen mannen in de buurt waren, met onbedekt hoofd lopen.

‘Wat maak je,’ vroeg ze aan Rebecca.

‘Linzenmoes,’ antwoordde het meisje. Ze had een groot zwarte schort voor en roerde in een ijzeren pan die op een met hout gestookt fornuis stond te pruttelen. Hanna keek vragend en Rebecca zei iets in het Jiddisch tegen haar moeder.

‘Ze spreekt en verstaat geen Nederlands,’ legde ze Annet uit. ‘Vader heeft haar alles verteld over u.’

‘Alles?’ vroeg Annet verschrikt.

‘Ja, over uw moeder, dat hij daar in de oorlog ondergedoken gezeten heeft en over de razzia en zijn vlucht.’

‘Verder nog iets?’ vroeg Annet.

‘Nee,’ antwoordde het meisje en zette de schaal met deeg weg onder een natte doek.

‘Hebben jullie hier geen broodbakker?’

‘Nee, wij bereiden ons voedsel allemaal zelf.’

‘Waar is je zusje?’

‘O, die doet de was bij andere vrouwen.’

‘Ook allemaal met de hand?’

‘Ja, wij leven volgens de oude gewoonten,’ zei Rebecca.

Hanna kwam er bij staan en keek nerveus. Ze wisselde enkele woorden met Rebecca.

‘Mijn moeder wil weten wat u komt doen.’

‘Ik wil uw vader nog een keer spreken,’ zei Annet.

Rebecca vertaalde wat Annet gezegd had. Hanna deed haar schort af, sloeg een mantel

om en deed haar sluier over haar hoofd.

‘Ze gaat mijn vader waarschuwen.’

‘Hebben jullie geen telefoon,’ probeerde Annet.

Rebecca schudde haar hoofd, liep de trap af de kelder in, die zich onder het huis bevond. Schepte een kan koel water uit een vat en zette deze op de oude houten tafel.

‘Ga zitten,’ zei ze tegen Annet, ‘en drink.’ Ze schonk het water in een beker van aardewerk. Annet ging zitten op een stoel die al twee honderd jaar gebruikt leek.

‘Neem je zelf niet?’

‘Ja, na u,’ zei ze, ‘we leven volgens de voorschriften.’

Nadat Annet haar beker had leeggedronken, nam Rebecca ook een beetje water.

‘Lezen jullie een krant? De *Jeruzalem Post* misschien?’

‘Nee, wij hebben onze eigen krant,’

‘Televisie, is het geoorloofd om televisie te kijken?’

‘O nee,’ zei het meisje.

‘Wat doen jullie dan de hele dag?’

‘We leren het eten klaar te maken volgens de voorschriften en bereiden ons voor op het huwelijk.’

‘Ga je trouwen?’

‘Als er een man voor mij is uitgekozen, dan wel.’

‘En anders?’

‘Als er geen man voor mij is dan trouw ik niet.’

‘Hoe ziet het leven er dan verder uit? Ga je misschien studeren?’

‘O nee, vrouwen van de Chassidim mogen niets lezen en niets studeren.’

‘Kun je wel lezen?’

‘Ja, dat heeft onze vader ons geleerd. Tegen de wil van onze moeder. Hij heeft ons ook de Nederlandse taal bijgebracht. Meisjes gaan niet naar school, die horen bij hun moeder het huishouden te leren.’

‘Ben je wel eens in Tel Aviv geweest?’

‘Nee, wij vrouwen komen niet buiten Mea Shearim. Eén keer in het jaar gaan we naar de Tempelmuur, de Klaagmuur in de stad. Tijdens het Chanoekafeest.’

‘Zou je meer willen weten, meer willen lezen?’ Annet kijkt in haar ogen. Even ziet ze twijfel.

‘Dat kan ik u niet zeggen,’ zegt Rebecca.

‘Maar waarom niet,’ vraagt Annet, ‘wat voel je van binnen, hier.’ En ze wijst naar haar hart. Ze ziet angst in de ogen van dit meisje.

‘Je kunt mij wel vertrouwen Rebecca, ik zal wat je me verteld, tegen niemand zeggen.’ Ze pakt de beide handen van het meisje vast en kijkt haar warm aan. ‘Kom, zeg wat je voelt.’

Bijna fluisterend zegt Rebecca: ‘Ik heb er met mijn zus Mirjam over gesproken en die vond als ik zo dacht, dat ik een afvallige was. Ze heeft het aan moeder doorverteld en ze vonden beiden dat ik moest zwijgen.’

Nog steeds hield Annet haar handen vast, alsof ze wat vrouwelijke kracht van haarzelf wilde doorgeven.

‘Wat heb je dan aan Mirjam verteld?’

Rebecca zucht: ‘Dat ik niet zomaar met een man wil trouwen, omdat dat moet. Ik wil eerst van hem houden en hem leren kennen, zodat onze kinderen uit liefde geboren kunnen worden. Ik wil geen kinderen baren alleen omdat het gebod zegt ‘vermenigvuldig u’.’

‘Dat is een goed recht van elke vrouw,’ zegt Annet zacht en geeft een kneepje in haar handen.

‘Er is een man,’ zegt Rebecca, ‘die al tien jaar getrouwd is en nog steeds geen kinderen heeft gekregen. Volgens de wetten van de Chassidische gemeenschap moet hij zijn vrouw verstoten en een ander trouwen, die wel voor zijn nakomelingen kan zorgen.’

‘Mag hij dan geen tweede vrouw nemen, net als Abraham Hagar nam, toen Sara kinderloos bleef?’

‘Dat verhaal ken ik niet,’ zegt Rebecca verbaasd.

‘Het staat in Genesis,’ zegt Annet.

‘Wij mogen de Schriften niet bestuderen, dat is alleen voor mannen weggelegd.’

Annet laat de handen van het meisje los en vraagt: ‘Wat wilde je me vertellen over die man?’

‘De oudsten hebben tegen mijn vader gezegd, dat hij moet trouwen met een van zijn dochters!’

‘En ben jij daarvoor aangewezen?’

‘Ja,’ perst ze over haar lippen, ‘en ik wil niet.’

Verschrikt slaat ze haar hand voor haar mond.

‘Wat is er,’ vraagt Annet.

‘Dit mag ik niet zeggen.’

Annet staat op, ze ziet het opgekropte verdriet. Het meisje zit in de gevangenis van haar eigen gevoelens. Ze trekt het meisje naar haar toe en sluit haar in haar armen. Dan snikt Rebecca het uit. Door de kier van de ergste gevangenis breekt gevoel uit. Het stroomt en is niet meer te stoppen.

‘Huil maar,’ zegt ze tegen het meisje en streelt het zwarte haar. ‘Je bent een mens met een eigenwaarde en daarom hoef je nooit iets te doen dat tegen je gevoel indruist. Je bent niet het eigendom van de gemeenschap.

Je bent verantwoordelijk voor jezelf. Je mag deel uitmaken van welke groepering dan ook, alleen omdat jij dat wilt.’

Zachtjes fluistert ze de woorden tegen het meisje alsof ze bang is dat de muren oren hebben. De pot linzenmoes pruttelt op het vuur. Twee vrouwen kijken elkaar aan. Als ze de deur open horen gaan, zegt Annet nog: ‘Je zult nog bevestigd worden in je gedachten, de werkelijkheid zal je verbazen.’

39. De gevangenis van het zwijgen

Hanna's snikken mengden zich met het geluid van Jonas zachte stem. Naast elkaar gezeten op een houten bankje dat tegen de muur stond, probeerde hij haar te kalmeren. De vele Jiddische woorden die uit zijn mond kwamen, deden even zoveel tranen uit haar ogen vloeien. Ze depte de tranen met haar sluier, die ze in haar onrustige handen hield. Er heerste een bedrukte stemming in het sobere, schemerige vertrek. Mirjam en Rebecca waren beiden bezig in de keuken. Annet zat in het verste hoekje van

de kamer. Het voelde zwaar in haar hart. Door haar komst had Hanna verdriet. Jonas had na drie en veertig jaar gekozen om te spreken. Hij was het met Annet eens. De ergste gevangenis is die van je eigen gevoelens.

‘Maar,’ had Jonas gezegd, ‘er is meer dat gezegd kan worden. Het zal ons bevrijding brengen om de waarheid niet meer te bedekken.’

Hij was gaan spreken met de oudsten. Lange tijd waren ze bij elkaar geweest.

Er was hoor en wederhoor.

Er waren verschillen in opvatting. Maar uiteindelijk bleek de taal van het hart woorden te spreken, die iedereen verstond.

De keukendeur ging zachtjes op een kier. Annet keek op, Rebecca wenkte haar.

Geruisloos liep ze naar de keuken. Mirjam keek boos, Rebecca vergoelijkte haar.

‘Ze weet niet dat wij vanmiddag een innig gesprek gehad hebben. Ik heb het haar geprobeerd uit te leggen, maar ze begrijpt het niet. Het gevoel dat ik heb, na jouw woorden, kan ik niet in taal uitdrukken,’ zei Rebecca zachtjes. Annet glimlachte.

Mirjam stond met haar grote, zwarte schort in een dampende pan te roeren, die op het oude, houtgestookte fornuis stond.

Ze keek op van haar werk en zei: ‘Sinds jij ons huis hebt betreden, heeft onze moeder verdriet en vader is zichzelf niet meer.’

Ze haalde de pan van het vuur en zette deze op de oude, gammele keukentafel. Rustig liep Annet naar de keukentafel en ging tegenover haar staan.

‘Dat begrijp ik,’ zei ze rustig. ‘Het verleden en heden ontmoeten elkaar hier vandaag en dat wat verborgen was, komt te voorschijn.’

Mirjam keek Annet aan, schichtig en vol wantrouwen.

‘Natuurlijk ben je boos,’ ging Annet verder, ‘je begrijpt het nog niet. Maar geloof me, straks zul je er anders over denken. Je vader heeft besloten jullie en je moeder mededeelzaam te maken van zijn verleden. Dat zal zeker pijn en verdriet veroorzaken, maar ook helderheid en vreugde.’

Al die tijd had Mirjam Annet aangekeken. Tijdens de woorden was haar hand gestopt met roeren. Haar ogen waren zachter geworden en de boosheid was verdwenen. Rebecca nam de lepel over en begon te roeren. Annet liep naar Mirjam toe en sloeg een arm om haar heen. Ze voelde magere schouders door de jurk van grove, bruine stof. Eerst verzette Mirjam zich, maar bij de woorden ‘ik begrijp je’ ontspanden haar schouders zich. De keukendeur ging open. Jonas vroeg of ze aan tafel wilden komen. Hij trok bij het zien van Annet en Mirjam een vragende blik. Annet schudde haar hoofd. Hij glimlachte om het snelle begrip.

‘Ik wil jullie iets vertellen bij de maaltijd.’

De meisjes deden hun schort af en liepen met de dampende pan gehoorzaam naar de eettafel.

‘Mag ik, voor we het gebed uitspreken, nog iets aan Hanna geven?’ vroeg Annet aan Jonas. Even aarzelde hij.

‘U kunt me vertrouwen,’ zei Annet en weer was er verbazing in zijn ogen. Ze haalde een pakje uit haar tas en gaf het aan Hanna. Alle vijf stonden ze achter hun stoel aan de gedekte tafel. Verlegen maakte Hanna het pakje open. Zeven witte kaarsen! Ze zuchtte en

streek met haar vingers over het ivoorkleurige wit. Iedereen zweeg.

Hanna keek met betraande ogen naar Annet en zei: ‘Shalom, goede dochter van Jonas!’ Mirjam en Rebecca keken haar aan, maar spraken niet. Jonas pakte de kandelaar die op de lage kast stond in de kamer, zette deze midden op de gedekte tafel en strekte zijn handen zegenend uit over de kandelaar. Door de emotie kon hij geen woord uitbrengen en hij huilde met geheven hoofd. Het geluid dat hij maakte, was als een klaagzang.

Annet voelde dezelfde pijn als bij het uitgebeelde kunstwerk op Yad Vashem. Tranen kwamen en liepen over haar wangen. De emotie die ze met deze man beleefde, ging dieper dan alleen het feit dat hij haar vader was.

Toen klonken de bekende gebedswoorden in ’t Jiddisch: ‘De Here is God, de Here is Eén’. Nog steeds staande achter hun stoel, zette Hanna de zeven kaarsen in de kandelaar. Jonas pakte de lucifers, aarzelde geen ogenblik en gaf deze aan Annet.

In deze heilige stilte, gebeurde het ongewone.

Dit was de bevestiging van haar dochterschap.

Door de tranen heen zag ze de vlammen van het nieuwe licht in deze oude kandelaar uit het verleden. Ze brachten vreugde en verdriet samen. Nadat de zevende kaars het licht had aanvaard, legde Annet de lucifers neer en hield allebei haar handen, als in een ongekende impuls, boven de vlammen. Ze voelde de warmte en sprak de woorden: ‘Dat dit licht het symbool mag zijn van liefde en licht op jullie weg.’

Jonas vertaalde het voor Hanna. Nog staande met haar handen boven de kaarsvlammen, bracht ze allebei de handen naar haar wangen en voelde de warmte in haar gezicht en zei: ‘Amen.’

Nadat iedereen was gaan zitten, vroeg Jonas aan Annet: ‘Hoe wist je van deze rituele handeling om de warmte van de vlam op je gezicht te voelen?’

‘Dat weet ik niet,’ zei Annet. ‘Ik voelde een impuls om het te doen. Ik heb dit nog nooit eerder gedaan.’

Jonas was sprakeloos.

‘Misschien iets dat ik heb meegekregen uit mijn wortels?’ vroeg ze.

Hanna reikte Jonas een groot rond brood aan dat gewikkeld was in een smetteloze, witlinnen doek. Terwijl Jonas het brood brak, schonk Rebecca water in de bekers. Dat bracht Annet in herinnering dat ze een fles wijn in haar tas had voor deze gelegenheid. Ze gaf de fles aan Jonas. Hij glimlachte en las op het etiket ’koosjer wijn van de Carmel’.

Hanna pakte glazen uit een speciaal muurkastje.

Ze dronken op het leven ‘Le Chaim’. Ze aten het brood en de linzenmoes en dronken van de zoete wijn. Jonas veegde met een stuk brood de laatste linzen uit zijn bord, schraapte zijn keel en stond op.

Hanna, Mirjam, Rebecca en Annet legden hun lepel neer.

‘Geliefden, het ogenblik is gekomen om te spreken. De tijd van zwijgen is voorbij. Met de oudsten en jullie moeder heb ik al gesproken.’

Af en toe zei hij een paar jiddische woorden tegen Hanna, die dan stil knikte. .

Verwachtingsvolle gezichten van haar dochters keken naar Jonas.

‘Annet, ik ga iets vertellen wat jij ook nog niet weet. En Mirjam en Rebecca evenmin, maar jullie zijn oud genoeg om het nu te weten.’

Hij keek de kring rond.

‘In 1944 was ik in het vernietigingskamp Auschwitz.’

Annet kreeg plotseling kippenvel.

‘Ik was toen vijftientig jaar en werkte bij de lijkverbranding.’

Beheerst sprak hij, zoals een rabbi placht te spreken. Slechts zijn ogen verrieden onbarmhartige emotie.

‘Op een dag leerde ik Rachal kennen. Ze werkte in het kledingmagazijn bij de vrouwen. Ze schoor de vrouwen kaal die in de gaskamers moesten.’

Zijn stem begon te trillen.

‘Ik vertelde Rachal dat ik kon kiezen tussen de gaskamer en een gedwongen sterilisatie. Ik wilde kiezen voor de dood, want een onvruchtbare jood zou hetzelfde zijn als een vervloeking. Rachal hield van mij. Ze vertelde dat alle jonge mannen gesteriliseerd werden, zodat volgens de Nazi’s het joodse ras tot uitsterven gedoemd zou zijn. In de vrouwenbarak was het idee geboren om, voordat de mannen onder het mes gingen, ze eerst een kind zouden verwekken.

Zij had mij uitgekozen om de vader van haar kind te worden. Ik protesteerde, want het zou voor haar weer een kwelling meer zijn.’

Zijn ogen kregen een fluwelen glans.

‘Als de kampbeulen er achter kwamen dat ze zwanger was, zouden ze het kind uit haar snijden en voor hun medische experimenten gebruiken. En Rachal zou het niet overleven.’

Jonas zuchtte en keek de vrouwen aan. Annet zag een peilloos verdriet.

‘Rachal, deze dappere vrouw, hield vol. Het was voor de toekomst van haar volk. De avond voordat ik me de volgende ochtend moest melden bij de kamparts, bedreven we de liefde met elkaar. Vier mannen hielden de wacht. Ik was nerveus, ik wilde deze lieve vrouw geen pijn doen. Drie andere vrouwen waarvan er al twee zwanger waren, spraken een gebed uit voor Rachal. Een gebed om hoop voor onze nakomelingen. De vrouwen kusten elkaar en Rachal nam me mee naar een schemerig hok en stelde me gerust. Ze wist mijn mannelijkheid op te roepen, ze had me lief.’

Jonas hield even op en keek naar beneden.

‘Misschien passen deze woorden niet geheel bij onze opvoeding, maar jullie moeder en ik hebben gekozen voor de waarheid.’

Hij slikte moeilijk.

‘Na dit rendez-vous, heb ik Rachal nooit meer gezien. Ik was radeloos. Nu had ik ook nog een moord op m’n geweten. Via de vrouwenbarak kwam ik aan de weet dat ze nog leefde en zwanger was. Ze was tewerkgesteld in de ziekenbarak. De angst sloeg bij mij toe. Als ze daar haar dikke buik zouden zien, was ze ten dode opgeschreven.

Ik hoorde niets meer van haar. Toen de Nazi’s merkten dat ze de oorlog zouden verliezen, moesten de ovens nog harder gestookt worden. Soms waren er nog levenden onder de lijken, die uit de gaskamers kwamen.’

Jonas had het even te kwaad, alsof hij geen lucht kon krijgen. Hanna drukte haar zakdoek tegen haar mond. Rebecca en Mirjam zaten als standbeelden met grote ogen naar hun vader te luisteren. Annet voelde haar maag samenknijpen.

De foto's die ze op Yad Vashem gezien had, werden levende mensen. In gedachten hoorde ze weer de ontelbare namen noemen.

'Op de dag dat Auschwitz bevrijd werd, was het de Nazi's niet gelukt iedereen te vernietigen. Bij de vrachtauto's, die de overlevenden naar ziekenhuizen van het Rode Kruis zouden brengen, stond een jongeman op mij te wachten. Ik herkende hem als één van de vier mannen die op wacht stond tijdens mijn rendez-vous met Rachal.

De man overhandigde mij het buideltje dat hij bij zich droeg en zei dat dat voor mij was. We leefden in een tijd van weinig woorden, dus ik keek hem vragend aan.

Het is van Rachal, zei hij toen en de naam is 'Jacov'.

Ik peuterde de lap wat los en zag een prachtig mooi, nieuw mensje, geboren in die poel van verderf en vernietiging. Geheel ten overvloede vroeg ik hem waar Rachal was. Hij hielp mij instappen in de vrachtauto en we gingen naast elkaar zitten. Hij vertelde mij dat Rachal bezweken was, toen ze dit kind uit haar haalden. Ze was doodgebloed net als de andere vrouwen. Dit kind moest voor de vele medische experimenten dienen. Maar in de chaos die ontstaan was door de bevrijding hebben de andere vrouwen dat kunnen verhinderen.'

Jonas zuchtte en nam een slokje wijn. Annet registreerde het vreemde gevoel dat ze een broer had. De zeven kaarsen in de kandelaar brandden stil en mooi.

'Ik heb in Nederland onderdak gekregen,' ging Jonas verder, 'en zorgde zelf voor mijn zoon.' Na veel zoeken, vragen en speuren in archieven begon het langzaam tot mij door te dringen dat er niemand, maar dan ook niemand van het geslacht Weiss meer in leven was. Het leek ook onmogelijk om aanspraak te maken op de eigendommen van mijn familie. Ik besloot met mijn zoon, nadat de staat Israël was uitgeroepen, naar dit land van mijn vaders te gaan.

In 1948 kwamen we na veel omzwervingen aan in dit Beloofde Land.

Jacov was toen ruim drie jaar oud. Ik had de heilige overtuiging dat ik het geen vrouw kon aandoen om willens en wetens kinderloos te blijven.'

Mirjam en Rebecca keken elkaar aan. Hanna hield haar vinger voor haar lippen en allen luisterden gespannen naar Jonas.

'Jacov groeide op als een mooie joodse jongen, zijn vaderland waardig. Ik vertelde hem over zijn moeder en door mijn vertellingen hield hij van haar. Hij ging trouw naar de Klaagmuur om te bidden en de vreugde der wet te beleven. Hij deed de officiersopleiding in het leger en trouwde op z'n eenentwintigste met Hanna.'

Een ingehouden snik achter de zakdoek en verschrikte, grote ogen van Mirjam en Rebecca. Langzaam begon het tot Annet door te dringen dat de biologische verwantschap met deze twee vrouwen anders was dan ze gedacht had.

'Jacov en Hanna kregen twee dochters. Lieve Mirjam en Rebecca, je moeder en ik vonden het beter om voor jullie verborgen te houden dat ik niet jullie vader ben, maar jullie grootvader.'

De meisjes keken naar hun moeder en stonden spontaan beiden op en omhelsden Jonas.

'Je bent voor ons de liefste, wij zullen u eren,' verzekerden zij hem. Verdriet en vreugde tekenden zich af op het gezicht van Jonas. Beide meisjes durfden niets te vragen. Ze waren opgevoed in strikte gehoorzaamheid, zonder enig tegen woord.

Hanna begon te spreken met bibberende stem en Annet begreep dat dit zeer ongewoon was. Ze hoorde haar de naam van Jacov vol liefde en eerbied uitspreken.

Jonas knikte haar toe en vervolgde: 'Mijn lieve zoon door de Allerhoogste geschonken en door Rachal tot mij gekomen, heeft zijn leven gegeven voor zijn vaderland. De echtgenoot van Hanna en de vader van Mirjam en Rebecca is gesneuveld in de Sinaï.'

Er klonk een snik in zijn stem.

'Mirjam was één jaar en Hanna was in verwachting van Rebecca. Na de geboorte van Rebecca zijn jullie moeder en ik met elkaar getrouwd. Er was geen zwager die zich over deze weduwe kon ontfermen zoals het volgens de traditie gaat. Jullie moeder heeft ook geen familie meer.'

Hij keek naar Annet, haalde diep adem en zei: 'Het verhaal is nog lang niet compleet. Ik zou de Allerhoogste tekort doen als ik jullie niet zou vertellen dat mij een dochter is gegeven.'

De ogen van de meisjes werden groter. Hanna glimlachte door haar tranen heen. Jonas had het haar voor het eten verteld.

Annet was nog niet van de schok bekomen, dat ze haar broer nooit zou leren kennen.

'Dit verhaal,' ging Jonas verder, 'deze gebeurtenis vertel ik jullie met enige schroom. Ik heb de oudsten beloofd het eerlijk en oprecht aan jullie bekend te maken.'

In 1941 woonde ik met mijn familie in Amsterdam. Ze zijn allemaal opgepakt en mijn lieve ouders doodgeschoten. Ik heb het voor mijn ogen zien gebeuren. Via het verzet in Nederland ben ik op het platteland terechtgekomen. In een schuilplaats op de zolder van Gijsbert en Johanna van Weerten heb ik samen met andere onderduikers vele angsten uitgestaan.

Johanna, die de moeder van Annet is, had veel verdriet om haar doodgeboren kindje.

Haar echtgenoot begreep dat niet.

Hij had niet de gave om Johanna te troosten. Hij was wel gezegend met andere gaven, zoals dapperheid.'

Annet keek op. Het was voor het eerst van haar leven dat ze iets positiefs hoorde over haar vader. Jonas zag haar blik, hij was invoelend en een goede redenaar.

'Gijsbert van Weerten werkte voor de ondergrondse verzetsgroep in Bovenveld en vervoerde wapens en voedsel. Hij is opgepakt en heeft lange tijd in de gevangenis gezeten. Johanna en ik hebben elkaar getroost. Ik heb bij haar geslapen en voor het eerst met haar de liefde bedreven. Diep in mijn hart wist ik dat het een overtreding was, maar mijn hart smolt voor haar. Zij was voor mij de vrouw uit Hooglied.

Haar liefde is altijd bij me gebleven.'

Annet zuchtte. Ze begon iets te begrijpen van de pijn die haar moeder haar hele leven bij zich gedragen heeft, tot nu toe. De standvastigheid om ondanks de liefde voor Jonas getrouw haar plichten te vervullen in een liefdeloze relatie.

Haar trouwbelofte bleek een ondraaglijk juk te zijn. Haar echte, zuivere liefde voor Jonas hing haar hele leven als een molensteen om haar nek. Die ene erotische liefdesnacht bleek een gevangenis van haar emoties te worden.

Ze keek naar Jonas. Hoe zou het haar vergaan zijn als ze opgevoed was door deze joodse rabbi. Haar ogen bleven rusten bij Mirjam en Rebecca. Mirjam was volgzaam, zoals

Hanna, haar moeder. En duidelijk was dat Rebecca meer het strijdvaardige van haar grootmoeder Rachal had. Tot op zekere hoogte volgzaam, maar toch je eigen weg gaan. Rebecca ontmoette haar blik. Ze bloosde. Annet gaf haar een knipoog.

Na een slok wijn ging Jonas verder: ‘Door de razzia’s en de verraders moest ik vluchten en kreeg een ander onderduikadres. In een rampzalige nacht werden alle joden daar opgepakt en op transport naar Dachau gezet. In Dachau ontmoette ik de vader van Johanna, Geert Bakker, een dapper man. Hij kreeg de werkelijke waarheid uit me en ik bekende hem, zielsveel van zijn dochter te houden. Maar dat er geen schijn van kans was, omdat ze gehuwd was.

Geert vertelde mij dat hij, ondanks de voor hem geldende kerkelijke geboden, meermalen gezondigd had. Uiteindelijk bracht dat een scheiding teweeg van zijn eerste echtgenote. Hij verzekerde mij er geen spijt van te hebben.

Bij de natuurvolken hadden de mannen ook meer dan één vrouw, evenals in vele bijbelverhalen. Het was jammer dat hij had moeten scheiden van zijn eerste vrouw. Hij had haar graag willen houden.’

Annet glimlachte, wat een rebelse grootvader had ze. Dit verhaal kende ze niet. Alleen van de scheiding had ze van tante Stijntje gehoord.

‘Vanuit Dachau werden wagons met mannen, vrouwen en kinderen naar vernietigingskampen vervoerd. Dat waren meestal zieken en ouderen, die voor de arbeid niets meer waard waren.

Op een dag, tijdens het appèl werd ik geselecteerd voor dit dodentransport: bestemming Auschwitz.

Ik nam afscheid van Geert in de ziekenbarak en gaf hem mijn foto met de woorden er bij: *als ik niet meer terugkom, is dit het bewijs dat ik bestaan heb*. Hij zegende mij met de woorden ‘Ga heen in vrede en leef’.

Er klonk een snik en Jonas zakte op zijn stoel neer en huilde met gebogen hoofd. Hij had de gestalte van rabbi verlaten en was een innig verdrietig mens geworden, die zijn verdriet en tranen de vrije loop liet. Het leek een verlossing na lange jaren van balling van de eigen ziel te zijn geweest.

Rebecca huilde mee en Hanna’s tranenstroom bleef geluidloos stromen. Mirjam stond op en haalde een natte en een droge linnendoek voor haar vader. Hij keek haar dankbaar aan. Annet voelde zich eigenlijk een beetje onwerkelijk in deze situatie. Ze had zich nooit gerealiseerd dat de ontmoeting zo zou kunnen lopen. Stilletjes bleef ze zitten, starend naar de half opgebrande kaarsen.

Na een poosje, was iedereen wat gekalmeerd en hernam Jonas het woord. Hij ging niet staan. In het licht van de kandelaar kreeg hij iets heiligs. De lichtjes van de vlammen weerkaatsten in zijn donkerbruine ogen. Zittend aan de oude, gammele tafel keek hij iedereen om beurten aan, Annet als laatste. Zijn innig verdrietige ogen boorden zich in haar ziel en ze voelde zijn verdriet, het verdriet van haar vader.

Hij zei: *‘Vergeten is ballingschap, gedenken is het begin van verlossing*. De pijn van het vergeten maakt je een balling in je eigen ziel. Zodra je er aan gaat denken, duw je het weg om de pijn niet te voelen, een heel leven lang. Vandaag is de dag van de *verlossing* gekomen.

We gedenken en gaan door de pijn heen.’

Annet ontmoette de ogen van Mirjam.

‘Mijn foto,’ ging Jonas verder, ‘kwam via Geert bij Johanna terecht. Ze bewaarde hem samen met haar diepste geheim. Haar geheim dat zelfs bij mij niet bekend was.’

Annet kwam en vertelde mij dat Johanna zwanger geworden was van mij, toen haar man in de gevangenis zat. Die dochter, die geboren werd, ziet hier. Na vijfenveertig jaar.’

Hij stond op en liep naar Annets stoel, pakte haar handen en trok haar omhoog.

‘Dit is de dochter van Johanna en mij, een liefdeskind.

Gekomen vanuit de verdrukking om mij vandaag bevrijding te schenken.’

Hij omhelsde haar, tegen alle voorschriften in en huilde jaren van verdriet. Mirjam was totaal perplex en Rebecca stond op en kustte Annet op beide wangen, en riep: ‘Mamma, ik heb een tante.’

Op dat moment realiseerde Annet zich dat deze meisjes totaal geen familie hadden. Alle mensen die voor hen geleefd hadden, waren van de aarde weggevaagd.

Het was donker geworden, maar de oude kandelaar scheen zijn nieuwe licht zeventvoudig.

De Raad der oudsten kwam tot de conclusie dat rabbi Jonas Weiss altijd een eervol en respectabel man geweest was. Er was niets op hem aan te merken in al die jaren van onderwijzing en lering in de synagoge.

Zijn beleden zonden van vijfenveertig jaar geleden en zijn getoonde berouw maakten hem nu niet in een keer een onbetrouwbare rabbi. De raad van wijze mannen besloot hem toestemming te geven om naar Nederland te gaan om daar zijn plichten te vervullen. Hij moest de ruimte krijgen om de verantwoordelijkheid te nemen voor dat wat op zijn pad gekomen was.

De straten glommen. Annet hield de grote, zwarte paraplu stevig vast, iets schuin tegen de wind in.

‘Geeft u mij maar een arm,’ zei ze tegen Jonas, zich realiserend dat deze man dezelfde leeftijd had als haar moeder.

‘Graag,’ antwoordde hij dankbaar met één hand aan z’n hoed om afwaaien te voorkomen. Straks zouden ze naar Bovenveld gaan. Jonas had de wens geuit om eerst langs zijn ouderlijke woning te lopen. Annet wilde er met haar auto langs rijden, maar hij wilde persé bij de Westerkerk uitstappen en de hele Rozengracht uit lopen. Tornend tegen de wind en de regen in leek het op een bedevaart.

Plotseling hield hij stil, keek naar het grachtenpand, liep dichterbij het bordes en tuurde naar het naamplaatje op de grote, statige deur.

‘Hier woonde mijn vriend Jitschak Cohen. Hij studeerde medicijnen en zijn vader was een van de beste advocaten van Amsterdam. Ze stonden stil in de wind en de regen, starend naar de hoge stoep en de dichte deur.

‘Kan jij lezen welke naam erop het naamplaatje staat?’

Annet tuurde.

‘Als u even de paraplu vasthoudt, loop ik even de trap op om te kijken.’

Van beneden keek hij haar verwachtingsvol aan. Zijn wijde, lange, zwarte jas waaide in de wind.

‘Er staat Daniël en Rosa Meijer op de deur,’ riep ze van boven over de leuning van het bordes en zag de teleurstelling in zijn ogen. Ze vervolgden hun weg.

‘Hier was het boekhandeltje van Joseph de Waal.’

Annet keek naar het souterrain met de kleine winkelruitjes.

‘Dat is nog steeds een winkeltje, maar ze verkopen er geen boeken. Alleen antiek.’

‘Zullen we even binnenkijken,’ zei hij bijna hunkerend.

‘Natuurlijk, als u dat graag wilt.’

De klingelende bel bracht achter in het stampvolle antiekwinkeltje iemand tot leven.

‘Goedemorgen, meneer, mevrouw. Kan ik u ergens mee helpen?’

‘Mogen we even rondkijken?’ vroeg Annet.

‘Ga rustig uw gang.’

Ze schuifelden langs porselein, glas, antieke kasten, stoelen, tafels. Annet was blijven steken bij de sieradencollectie, terwijl Jonas bij de boekenafdeling keek.

Plotseling hoorde Annet een schreeuw, een ingehouden, martelende schreeuw. Het ging haar door merg en been. Ze probeerde tussen de uitgestalde koopwaar zo snel mogelijk bij Jonas te komen. Hij stond daar met een oud boek, gebonden in een zwart leren koft tegen zijn borst gedrukt. Met allebei de armen er omheen geslagen, stond hij met zijn blik naar boven gericht, alsof hij het nooit meer los wilde laten.

‘Wat is er aan de hand,’ vroeg de stem van de verkoper achter haar.

‘Ik weet het niet,’ zei ze ademloos en keek naar de man met z’n grijze baard en z’n zwarte hoed, die haar zo dierbaar was geworden.

‘Vader .....,’ probeerde ze zachtjes. Hij bewoog niet, alleen de tranen liepen langs zijn baard op zijn zwarte lange jas.

‘Vader?’ Ze legde haar hand op de krampachtig samengeknepen handen, die het boek aan zijn borst gedrukt hielden. Jonas reageerde op haar aanraking.

‘De vijf boeken van Mozes,’ fluisterde hij.

‘Ja, dat is een hele oude, die u daar heeft en heel veel waard,’ zei de verkoper enthousiast.

‘Vindt u het erg als u ons even alleen laat?’

‘Dat kan niet mevrouw, hij moet dat boek terugleggen. Daar hangt een bordje ‘niet aankomen’. Jonas was niet van plan het boek uit zijn armen prijs te geven.

‘Ik regel het zo voor u. Legt u het boek op deze lessenaar en kijk er dan voorzichtig in.’

‘Vader .....,’ probeerde Annet opnieuw, ‘wilt u het even inkijken?’

Hij knikte en langzaam legde hij het grote boek op de lessenaar. De verkoper opende het en op de eerste bladzijde, die versierd was met een gouden rand, stond een familieregister. Met prachtige krulletters stond geschreven, ‘Geboorteregister van het geslacht Jonassan Weiss’.

Annet hield haar adem in. Even dacht ze dat de emotie te veel werd voor haar vader, hij wankelde.

‘Mag mijn vader misschien even zitten?’

‘Ja, natuurlijk mevrouw.’

De verkoper haalde gedienschtig een stoel. Hij liet de lessenaar op hoogte zakken. De man sloeg de bladzijden om. Hij mocht alleen aan de boeken komen.

‘Deze bladzij is het,’ zei Jonas ineens.

‘Heeft u hier speciaal belangstelling voor meneer?’

Jonas wees met zijn vinger naar de met zwarte inkt geschreven krulletters. Daar stond: *Jonassan Weiss, geboren februari 1919 te Amsterdam.*

‘Dat ben ik,’ zei hij met tranen in zijn stem. ‘Dit is mijn moeder Naomi en daarboven staat Jitschak, mijn vader. En hieronder staan alle namen in het Hebreeuws, maar dat moet je van rechts naar links lezen.

Hier staat de naam van mijn zuster Rebecca, dit is mijn broer Ruben en dit mijn kleine zus Mirjam.’

Annet zag de worsteling in hem om de verkoper te gehoorzamen en niet aan het boek te komen.

‘Ik koop het van u,’ zei Annet tegen de verkoper.

‘Dat is onzin,’ zei Jonas, ‘het boek is van ons. Het behoort tot de familie Weiss, dat staat hier luid en duidelijk.’

‘Natuurlijk vader, daarom wil ik het ook kopen, dan is het weer in uw bezit en kunt u de namen van Jacov en de kinderen er in schrijven.’

De winkelbediende wist de emotie, die door dit boek opgeroepen was, niet naar waarde te schatten.

‘Wat is de prijs,’ vroeg Annet.

‘Vijfhonderd gulden, mevrouw.’

‘Vijfhonderd gulden,’ herhaalde Jonas, alsof hij een bom hoorde ontploffen.

‘Dit boek, het familiebezit van de familie Weiss, bevond zich hier aan de Rozengracht, in

ons huis. Eerst zijn al die mensen die hier geschreven staan vermoord en daarna al hun eigendommen gestolen. Het is toch te gek meneer om voor je eigen bezittingen te gaan betalen?’

‘Ja meneer, ik heb wel eens meer van die verhalen gehoord, maar ik ben zelf van ver na de oorlog. Ik weet wel dat het Joods Historisch Museum een bod gedaan heeft op dit boek en als u het niet koopt, gaat het naar het museum. Handel is handel en wij moeten ook eten. Die ellende met de joden moeten we zo langzamerhand maar vergeten.’

‘Aan die ellende verdienen je wel je brood,’ zei Jonas en stond op.

Hij rechtte zijn rug en zei: ‘Je kunt mensen vermoorden, vernietigen, hele geslachten van de aardbodem laten verdwijnen en in rook doen opgaan, maar vergeten, jongeman, dat kan niet, want ze zullen altijd blijven bestaan. Niemand kan hun gedachtenis wissen.’ Kennelijk toch onder de indruk van deze woorden van een oude rabbi wilde hij korting geven.

‘Nee,’ zei Annet, ‘ik betaal de prijs die u gevraagd hebt helemaal.’

Jonas protesteerde niet meer. Hij liep de winkel uit zonder wat te zeggen en stond in de regen op de Rozengracht, waar zijn tranen zich vermengden met het hemelwater.

De Rozengracht was een lange gracht. Jonas nam alles scherp in zich op.

‘Er is niet veel veranderd. Alleen meer eethuisjes, waar vroeger de winkeltjes waren. Wij zijn er bijna,’ zei hij.

Hij begon sneller te lopen.

‘Hier is het,’ zei hij en beklom het stenen trapje naar de voordeur. Het leek of hij thuis kwam. Ze ging hem achterna. De tas met het boek begon flink zwaar te worden.

Jonas stond voor de groengelakte, brede deur en ging voorzichtig met zijn vinger over een paar gaatjes in de deurpost.

‘Hier zat de mezoëza,’ zei hij, ‘en kijk, hier heeft onze naam gestaan. Die was geschilderd met gouden letters. Er is overheen geverfd. Als je goed kijkt, zie je het nog.’

Annet kwam dichterbij en zag vaag iets dat op letters leek. Hij raakte de koperen deurknop aan als of deze heilig was.

‘’t Is dezelfde,’ fluisterde hij.

Hij hield de knop vast en sprak een gebed uit. Annet herkende alleen de namen die hij noemde. Er ging een rilling door haar heen. Beneden in het souterrain ging een deur open. Een man met zwart haar en een open gezicht zei: ‘Als u de instrumentenmakerij zoekt, moet u hier zijn. Daarboven is alleen de opslagruimte.’

Annet knikte.

‘Kom,’ zei ze tegen Jonas en nam hem bij de arm, u wilt vast wel even kijken, beneden.’

‘De instrumentenmakerij van mijn oom, die was beneden,’ zei Jonas.

‘Hij maakte violen, viola da gamba’s en cello’s.’

Als in een droom liep hij door de werkplaats, steeds weer uitroepend: ‘Er is niets veranderd.’

Annet liet hem gaan, gaf de man een knipoog en legde even het zware pakket neer. Jonas kwam, weer tot de werkelijkheid en vroeg: ‘Bent u de eigenaar?’

‘Nee, mijn vader meneer.’

‘En wie bent u, als ik vragen mag,’ vroeg de man vriendelijk.

‘Jonas Weiss.’

‘Weiss, dat is een naam die ik hier nog wel eens tegenkom. Mijn vader heeft wel eens verteld, dat dit vroeger iets met de familie Weiss te maken had, maar dat daar niemand meer van in leven is.’

‘Dat klopt,’ zei Jonas. ‘Weet u ook hoe uw vader aan dit bedrijf gekomen is?’

‘Volgens mij heeft hij dit na de oorlog van de gemeente gekocht, samen met het pand hiernaast. In 1945 werden alle leegstaande panden door de overheid in beslag genomen en weer verkocht aan belangstellenden.’

‘Zouden wij misschien in het pand mogen kijken dat u als opslag gebruikt?’

De man keek bedenkelijk.

‘Mijn vader is daar geboren en heeft er tot de oorlog gewoond. Het is zijn ouderlijk huis,’ vergoelijkte Annet de vraag.

‘Dat is ongelooflijk,’ zei de man, ‘dus u bent een overlevende van de familie Weiss.’

‘Zo mag je het wel noemen,’ zei Jonas.

De man gaf Jonas een hand en zei: ‘Mijn naam is Hendrik Schuitsma, ik doe hier de verkoop.’

‘U heeft een mooi vak gekozen. Er komt een hemels geluid uit deze muziekinstrumenten en dat is wat we op deze aarde meer dan nodig hebben.’

‘Mevrouw,’ en Hendrik schudde Annet de hand, ‘ik zal u begeleiden, dan kunt u het grachtenpand bezichtigen.’ Jonas en Annet volgden Hendrik Schuitsma naar buiten en beklommen nogmaals de trap van het ouderlijk huis.

‘We hebben dit pand nooit verbouwd zoals het pand hiernaast, omdat hier alle muziekinstrumenten opgeslagen zijn. De hele ruimte wordt op een bepaalde temperatuur gehouden en heeft een speciale vochtigheidsgraad. Dat is nodig om het bewerkte en nog te bewerken hout in takt te laten.’

Hij probeerde de sleutel om te draaien van de voordeur, maar het lukte hem niet. Hij verontschuldigde zich met de woorden ‘ik heb altijd ruzie met dit slot’.

‘Mag ik even?’ Jonas stapte naar voren.

Met z’n drieën stonden ze op het grijze bordes met het groengeverfde hekwerk. Verbaasd gaf Hendrik Schuitsma de sleutel aan Jonas. Het was opgehouden te regenen en een bleek zonnetje scheen op de grote groene voordeur.

‘Kijk,’ zei hij tegen Annet en Hendrik, ‘nu zie je duidelijk Jitschak Weiss staan door de verf heen.’

Ze knikten beiden.

‘Als ik u een keer voorgedaan heb hoe dit slot werkt, zult u nooit meer moeite hebben om deze deur te openen. Eerst rechtstandig de sleutel er in, dan ietsje optillen, de deurknop vastpakken, iets naar je toe trekken en dan de sleutel omdraaien.’

Het slot klikte gelijk open en Jonas’ rechterhand ging naar de deurpost met de gaatjes, waar de mezoeza gezeten had. Vervolgens kuste hij zijn hand en prevelde een paar Jiddische woorden, waarvan Annet alleen ‘Adonai’ verstond. Hendrik Schuitsma begreep dat hier iets gebeurde, dat stilte en eerbied vroeg.

Langzaam opende Jonas de deur. Hij keek de hal in, het zonlicht scheen door het bovenlicht en eerbiedig stapte hij over de drempel. Op afstand volgden de andere twee.

Midden in de hal, naast de trap, bleef hij staan alsof hij iets hoorde. Hij draaide zich om en in het licht van de zon straalde zijn gezicht een buitenaardse straling af. Verbaasd bleven Annet en Hendrik Schuitsma staan. Ze keken elkaar aan en toen weer naar Jonas. Jonas ademde diep en hief zijn handen ten hemel en hilde onhoorbaar. Ze bleven doodstil staan als werden ze meegezogen in deze onwerkelijk aandoende gebeurtenis. Jonas liet zijn armen zakken en fluisterde: 'Ik hoor ze, ze moeten er nog zijn. Mijn moeder is in de keuken en mijn vader op zijn studeerkamer.'

Plotseling baande hij zich een weg tussen de stukken hout en kartonnen dozen door, de trap op. Annet en Hendrik volgden.

Op de overloop hingen prachtig gesneden violen van ongelakt hout, keurig naast elkaar. Jonas klopte op een deur en luisterde.

Hendrik wilde iets zeggen, maar Annet hield hem tegen en legde haar vinger op haar lippen. Jonas klopte nog een keer en zei zachtjes: 'Abba?' Abba, ik ben het, Jonas, ik ben teruggekomen.'

Het bleef stil.

Zachtjes opende hij de deur. De deurknop kraakte en de deur piepte. Bij het openen van de deur scheen een helder fel licht over Jonas heen, de overloop op. Het was zo fel, dat Hendrik en Annet allebei hun handen voor hun ogen deden.

In het witte licht verdween Jonas.

Annet keek door haar vingers. Ze wilde haar vader achterna gaan, maar het leek of haar voeten vast zaten aan de grond.

Ergens vanuit het heldere licht hoorde ze de naam Jonas noemen. Het klonk vol liefde en vreugde. Het leek te zeggen, 'de tijd van pijn en wachten is voorbij'.

Het klonk als een vredige belofte. Jonas kwam de kamer weer uit met een verheerlijkte uitdrukking op zijn gezicht.

Hij leek in één keer jonger, zijn ogen straalden. Hij sloot de deur en terwijl het licht in de kamer bleef, kon Annet zich weer bewegen. Ze volgden Jonas terug de trap af, de gang door, de keuken in. De grote, witte, betegelde keuken had twee aanrechten, aan weerszijden één. Annet wist uit de boeken dat dat was om vlees en melkproducten van elkaar gescheiden te houden. De pannen die voor vlees gebruikt werden, mochten beslist niet voor melk koken gebruikt worden, of met kaas in aanraking komen.

De oude Joodse spijswetten werden voorgeschreven in Deuteronomium. Daar stond geschreven dat je het geitenbokje niet in de melk van haar moeder mocht koken. In de keuken was een zinken gootsteen met daarboven een waterpomp, die je met de hand moest bedienen. De grote keuken was ontruimd en de glazen kasten waren leeg. Midden in het vertrek was een stelling gemaakt waarop allerlei draden op speciale zwarte doeken lagen.

'Dit zijn de onbewerkte snaren,' wees Hendrik. 'In deze ruimte is het te vochtig om hout of instrumenten op te slaan. Op een van de aanrechten stonden blikken mahonielak. Voor het raam stond Jonas als een standbeeld. Annet ging naast hem staan.

'Daar achter die muur heb ik me verborgen gehouden, toen de anderen de dood tegemoet gingen.'

Hij wees naar beneden, naar de prachtige, oude, ommuurde tuin.

‘Er is niets veranderd,’ zei hij hees, ‘daar ben ik blij om.’

Hendrik Schuitsma wisselde een blik met Annet. Hij wist niet goed raad met deze situatie, dus zei hij niets.

Net voor ze de keuken verlieten, hoorde Annet dezelfde schreeuw als in de antiekwinkel. Als door de bliksem getroffen, bleven ze staan en keerden zich om. Jonas stond voor een wandkoffiemolen met mahonie achterplaat en een Delftsblauw reservoir voor de koffiebonen. Hij kustte het handvat. Hij keek naar Annet en Hendrik en zei: ‘Van mijn moeder.’

Hendrik Schuitsma was duidelijk aangedaan. Hij snoot zijn neus, liep naar Jonas en zei: ‘Deze mag u hebben, meneer Weiss. Ik zal even een schroevendraaier van beneden halen, dan schroeven we hem er gelijk af en ik pak hem voor u in.’

De daad bij het woord voegend verliet hij de keuken. Jonas had niet op de woorden gereageerd. Vol vervoering stond hij voor de koffiemolen.

‘We mochten, toen we klein waren, om beurten malen,’ zei hij. ‘Mirjam was te klein, dus stond zij op een stoof.’

Hij pakte de zwengel vast en draaide. De koffie knisperde en gemalen koffie viel in het vierkante koffieglaasje dat onder de molen hing.

‘Er zit nog koffie in,’ fluisterde hij en schoof het glaasje voorzichtig onder de molen vandaan. Alsof het de meest exclusieve parfum was, snoof hij de koffiegneur op en keek over het glaasje in de ogen van Annet.

‘Mijn moeder,’ zei hij, ‘jouw grootmoeder .....,’ en liet haar ruiken aan de gemalen koffie. ‘Ze is er nog,’ zei hij.

In zijn donkerbruine fluwelen ogen zag ze een wereld, die ze niet kende, maar die ze graag wilde leren kennen. Ze zou luisteren en vragen net zolang tot ze de verhalen over deze mensen kon doorvertellen aan haar kinderen en kleinkinderen. De verhalen mochten niet verloren gaan. Ze zouden blijven bestaan in herinnering.

41. De Engel der Barmhartigheid

Annet reed rustig, de zon scheen en grote witte wolken stapelden zich op tegen de blauwe

hemel. Jonas zat naast haar en dommelde in het zonlicht. Zijn zwarte hoed lag op de achterbank. Het donkerblauwe keppeltje op zijn grijszwarte haar had een van gouddraad geborduurde harp. Het gouddraad glinsterde in de zon. De koffiemolen en het grote boek lagen ingepakt op de achterbank.

Ze zwegen en de auto zoemde met geëigende regelmaat over de weg. Annet hoopte dat hij even een dutje zou doen. Hij zou z'n krachten direct wel nodig hebben. Hoe moeilijk zou deze ontmoeting zijn? Zou moeder aanspreekbaar zijn?

Ze had haar moeder moeten beloven om het verhaal van Jonas en haar niet tegen Marijke en Jacob te zeggen.. Tenminste, nu nog niet. Paul, Frans en Josien wisten het alleen. Marijke had gelooft dat ze voor haar werk naar het buitenland moest en had daarom wat bezoeken aan haar moeder van haar zus overgenomen.

Diep in haar hart wist ze dat het goed was wat ze deed, maar elke keer stak de twijfel weer de kop op. Stel je voor dat moeder Jonas niet meer zou herkennen of dat ze weer zo'n hysterische angstaanval kreeg. Annet draaide de snelweg af en reed richting Bovenveld.

Jonas sliep.

Ze keek omhoog naar de blauwe lucht en zag met een schok heel duidelijk twee vleugels uitgestrekt over haar. De Engel, haar Engel was er. De Engel der Barmhartigheid.

'Dank u wel,' zei ze woordeloos. Het gevoel van twijfel ebde weg.

Het was goed!

Door het schudden van de auto over de hobbelige keien van de oude Dorpsweg werd Jonas wakker. Hij glimlachte, ging rechtop zitten en streek zijn baard glad. Hij ging met z'n vingers langs de ingekrulde haarlokken bij de oren en zei: 'Ik droomde.'

Annet keek hem van op zij aan. Hun ogen ontmoetten elkaar een fractie van een seconde. Zijn blik was sterk en zeker. Ze keek weer voor zich en reed langzaam verder.

'Ik droomde dat ik in de woestijn zat, alleen. Ik was uitgeput en er was geen uitweg.

Ik was verdwaald.

De tijd van sterven was gekomen, ik ging zitten op een uitstekende rotspunt en berustte er in. Er was een woordeloos dankgebed in mijn hart, want tot hier toe had de Here mij geholpen.'

Annet hoorde in zijn woorden haar eigen gebedsvorm, woordeloos en stil. Ze keek naar deze man, die haar vader was en voelde zich één met hem.

'Zittende op die rots,' ging Jonas verder, 'dacht ik te sterven. Plotseling tikte er iemand op mijn schouder en ik keek achterom. Er was een helder licht. Een mooie melodieuze stem zei: 'Jonassan, je kunt nog niet gaan. Je weg is nog niet ten einde. Ga, om je plichten te vervullen en je zal gezegend worden met barmhartigheid en tolerantie.'

Annet had de auto gestopt voor de oude villa.

Zijn stem trilde toen hij zei: 'Dat moet de Engel der Barmhartigheid geweest zijn. Wie ben ik, dat het de goddelijkheid behaagt om tot mij te spreken?'

'Misschien om u moed en kracht te geven voor wat komen gaat,' zei Annet zachtjes.

Hij keek haar aan met zijn donkere ogen en fluisterde: 'Je bent een wijze, mooie dochter.' Deze woorden raakten bodem.

Ze spoelden bij Annet het afval en de moeiten weg van het verleden. Wat had ze haar hele

leven verlangd naar deze vaderlijke woorden. Nu kreeg ze deze onverwacht rechtstreeks, van hart tot hart. Onwillekeurig keek ze naar de witte wolken aan de hemel en een heilige warmte trok door haar heen. Jonas zag haar blik.

‘Je gelooft in Engelen,’ constateerde hij nuchter. Annet knikte.

Ze stapten uit.

‘Hier is het,’ zei ze. Met z’n tweeën stonden ze voor de grote villa, de rabbi en de elegant geklede, mooie vrouw. Als je goed keek, zag je aan hun profiel enige gelijkenis, maar de echte gelijkenis zat van binnen.

‘Daar,’ wees hij, ‘zie je dat kleine ronde raampje daarboven?’

Annet knikte. ‘Daar stonden we om beurten op wacht.’

‘Dat zei moeder ook,’ antwoordde ze. ‘Wat onwerkelijk hier in de zon en de vrijheid dat er een tijd geweest is van zoveel angst en onderdrukking. Maar toch ook van liefde en hartstocht.’

Hij glimlacht. ‘Ja zeker, liefde en hartstocht. Zo heeft alles zijn tijd onder de zon.’

Voor dat ze de grote glazen deuren van Zonneoord binnen gingen, vroeg Annet of het misschien beter was, dat hij alleen naar binnen ging om haar moeder te ontmoeten.

‘Het is misschien ook goed te weten dat niemand behalve Paul, Frans en Josien van uw relatie met moeder af weet. Zij wilde dat zelf zo.’

Jonas knikte.

‘Misschien is het beter dat je mijn komst aankondigt bij haar. Ze zal me niet meer herkennen. Vijfenvierzig jaar is een lange tijd.’

‘Dat geldt voor u ook,’ zei Annet. ‘Moeder is niet meer de jonge vrouw uit 1941. Ze heeft de laatste tijd erg geleden en de herseninfarcten hebben hun tol geëist.’

Ze opende de deur voor hem. Ze betraden de prachtige hal met het gebrandschilderde raam, dat het mooiste was als de zon scheen. Jonas nam alles in zich op. Zonder iets te zeggen liepen ze de gang door. Het was rustig in Zonneoord.

Plotseling hoorde ze schreeuwen. ‘t Leek meer op krijsen, doordrenkt met doodsangst. Ze hielden beiden hun pas in en keken elkaar aan. Bij de volgende schreeuw leek Jonas in elkaar te krimpen. Annets hart klopte haar in de keel. Er sloeg een deur dicht en snelle voetstappen kwamen in hun richting.

Marijke en een verpleegster kwamen hen tegemoet.

‘Ze heeft vanmorgen een nieuw infarct gehad,’ riep Marijke al van verre. ‘Je kunt er niet heen, ze slaat de boel kort en klein.’

De verpleegster zei, toen ze tegenover elkaar stonden: ‘Ik ga de dokter halen. Ik denk dat een injectie de enige uitkomst is, alhoewel ik niet weet hoe ze daarop zal reageren.’

‘Je bent er weer gelukkig,’ zei Marijke.

Annet knikte. Het schreeuwen werd erger. De verpleegster liep door. Ineens zag Marijke als voor het eerst Jonas staan.

‘Wat ga je doen,’ vroeg ze aan Annet.

‘Dit is een geestelijke,’ zei ze en ik heb de hoop dat hij moeder kan helpen. Marijke bekeek hem argwanend.

‘O,’ zei ze en knikte minzaam in de richting van Jonas.

‘Dat geloof je toch zelf niet Annet, er is geen land met haar te bezeilen.’

De schreeuwen mengden zich met bonken.

‘Ze hebben haar vastgebonden,’ zei Marijke, ‘en een blinddoek voorgedaan, omdat ze steeds met haar vingers in haar ogen prikt. Ze zegt steeds ‘weg met die ogen want die hebben mij tot zonde verleid’.’

Jonas maakte een geluid. Marijke keek hem vreemd aan. De verpleegster kwam met de dokter aanlopen. Ze liepen in snelle pas langs hen heen richting hun moeders ziekenkamer. Annet haalde hen in en hield ze tegen.

Ze keek de arts aan en zei zachtjes: ‘Ik wil eerst naar binnen en met mijn moeder praten voordat u haar deze injectie geeft.’ En ze wees op het bekkentje met de injectiespuit, die de verpleegster bij haar droeg. Annet gaf de arts een hand en zei: ‘Annet van Weerten, de oudste dochter. Ik heb u nog niet eerder ontmoet.’

‘Dat klopt,’ zei hij, ‘ik ben een waarnemer.’

Jonas en Marijke sloegen hun gade. Ze hoorden opnieuw bonken en een diepe angstschreeuw.

‘Deze injectie is hoognodig voor uw moeder,’ begon de arts, ‘het zal haar verlichting geven.’

‘Ja natuurlijk,’ zei Annet, ‘een tijdelijke verlichting, maar het zal haar angst niet wegnemen.’

‘Ik wil u niet ontmoedigen mevrouw, maar dit soort angstaanvallen zijn niet weg te nemen. Ze kunnen alleen tijdelijk onderdrukt worden.’

Annet knikte en zei: ‘Toch wil ik eerst met mijn moeder spreken.’

‘Ze is niet aanspreekbaar,’ zei de verpleegster.

Er klonk weer een schreeuw.

‘Ik vraag een half uur,’ zei Annet, ‘en als het niet gaat, zal ik u laten roepen.’

Ze zag de twijfel in zijn ogen en maakte daar handig gebruik van. ‘U kunt me vertrouwen, dokter.’

‘Goed, u kunt gaan, maar op eigen risico. Kom zuster,’ zei hij formeel en beiden liepen ze terug de gang uit.

Annet wenkte Jonas, Marijke volgde hem. Bij de deur gekomen, zei Annet: ‘Marijke, misschien wil jij even in de hal wachten.’ Ze knikte stil. Ze was allang blij dat ze niet naar binnen hoefde.

Annet opende de deur. Het was schemerig en benauwd in de ziekenkamer, de gordijnen waren gesloten. Haar ogen moesten wennen aan het donker. Jonas bleef in de deuropening staan en tuurde in de schemerige kamer naar het bed waar Johanna moest liggen. Annet liep naar het raam en schoof de gordijnen open.

De zieke Johanna reageerde onmiddellijk. ‘Niet doen, ze komen,’ schreeuwde ze.

Bij het openen van de gordijnen golfde het heldere zonlicht naar binnen.

‘Zo,’ zei ze naar het bed lopend.

‘Hier ben ik weer moeder, u had naar me gevraagd.’

Plotseling hield ze haar pas in bij het zien van de zieke vrouw. Ze keek naar Jonas. Hij stond verschrikt te kijken.

‘Dit is erbarmelijk,’ zei ze. ‘Moeder, wat hebben ze met je gedaan?’

De vrouw bewoog onrustig en lag vastgebonden met handen en voeten aan het ledikant. Een bloederige doek om haar ogen gebonden. De haren kleefden op haar voorhoofd. Bij het horen van Annets stem draaide Johanna haar hoofd in de richting van Annet. Door het draaien van haar hoofd werd een hoofdwond zichtbaar. Jonas stond buiten haar gezichtsveld, nog steeds op dezelfde plaats. Hij had zijn hoed afgedaan en zijn handen gevouwen.

Voorzichtig knoopte Annet de blinddoek los en deed hem van haar hoofd. Ze knipperde tegen het zonlicht. Eén oog was met bloed doorlopen.

‘Moeder,’ zei Annet, ‘niet bang zijn, ik maak je los en zal bij je blijven.’

Ze knoopte de banden van de handen en voeten los, zette de zieke vrouw wat rechter op in de kussens, trok het laken glad en gaf haar wat te drinken. Met zachte bewegingen waste ze haar geschonden gezicht, legde een schone doek op de hoofdwond en veegde het natte haar van haar voorhoofd.

‘Ze willen me dood hebben,’ fluisterde Johanna schor, ‘maar ik durf niet.’

Ze keek Annet angstig aan. Jonas bewoog niet, zodat Johanna hem niet kon zien. Annet ging naast het bed zitten en pakte de oude, onrustige handen in de hare.

‘Luister moeder, ik heb iemand voor je meegebracht, iemand waar je nog steeds heel veel van houdt. Hij is wel een stukje ouder geworden, maar dat zijn we allemaal.

Zal ik hem roepen?’

Vragend keek Johanna haar dochter aan. Langzaam kwam Jonas aan de andere kant van het bed dichterbij.

Hij zei: ‘Johanna.’

Ze draaide haar hoofd in de richting van de stem en zei met verwondering: ‘Jonas?’

‘Ja, ik ben het Johanna,’ zei hij zacht.

‘O Jonas,’ en ze strekte haar handen naar hem uit. Hij nam de handen, vol blauwe plekken, teder in de zijne en kustte ze. Ze huilden beiden stille tranen. Hij ging op de rand van het bed zitten, deed zijn arm om haar magere schouders en zei: ‘Waar liefde is, is troost en troost verzacht de pijn.’

Johanna nestelde zich tegen zijn zwarte jas en een ontspannen trek gleed over haar gezicht. Onhoorbaar verliet Annet de ziekenkamer.

Bij het openen van de deur viel Marijke bijna naar binnen. Annet sloot zorgvuldig de deur en nam Marijke bij de arm.

‘Wie is die rare man?’ wilde ze weten.

‘Dat is een rabbijn,’ antwoordde Annet. ‘Moeder kent hem nog van vroeger en heeft erg veel vertrouwen in hem.’

‘Ja dat blijkt wel,’ zei Marijke, niet zonder enige verwondering.

‘Maar moeder is toch niet joods?’

‘Nee, maar dat hoeft ook niet. Zielenpijn vraagt niet om een aangepaste geestelijke, maar om barmhartige woorden die de pijn verzachten.’

‘Moet je er echt niet bij blijven? Straks wil ze nog joods worden!’

‘Nee, ik hoef er niet bij te zijn. Ik vertrouw deze rabbijn volkomen. En al zou moeder drie verschillende godsdiensten tegelijk willen aannemen, als dat haar angst voor het sterven zou wegnemen, zou ik er vrede mee hebben. Jij niet?’

Ja misschien wel, ik weet het niet,' twijfelde Marijke.

'Weet je wat,' zei Annet, 'ga lekker naar huis. Ik blijf hier en als er iets gebeurt dat wijst op een definitief afscheid, dan bel ik je.'

Marijke knikte en Annet zag twijfel.

'Wat is er,' vroeg ze.

'Nou,' zei haar zusje met neergeslagen ogen, 'tegen jou durf ik het wel te zeggen.'

'Wat dan?' vroeg Annet.

'Ik zie er zo tegen op om er bij te zijn als moeder sterft.'

Ze zuchtte alsof er een last van haar schouders viel.

'Ach meisje,' zei Annet, 'als je daar niet bij wilt zijn, dan hoeft dat toch niet. Niemand zal je dat kwalijk nemen.'

'Echt niet?'

'Nee, ik niet,' zei Annet met zekerheid. 'Misschien als het zover is, kun je afscheid nemen van moeder en dan niet bij het sterven zijn. Dat is beter voor je zelf,' denk ik.

Marijke was blij en kuste haar zus, die zulke wijze dingen kon zeggen.

'Nog bedankt voor je waarneming bij mijn afwezigheid. Doe mijn groeten aan Jacob en de kinderen.'

Ze zwaaide nog terwijl ze de grote glazen deuren al door was. Tegen de receptioniste zei Annet: 'Ik ben even een wandeling maken in de tuin. Als er iemand naar mij vraagt, weet u waar ik ben.'

Zonneoord had een prachtig park rondom de gebouwen. Annet streek neer op een bankje bij een grote waterpartij met een zacht ruisende fontein. Haar gedachten namen de vrije loop. Met de herinneringen uit haar jeugd kwam ook de pijn. Maar niet zo hevig als hij altijd geweest was.

De haat was er uit verdwenen.

Vroeger zou ze nooit geloofd hebben als iemand tegen haar gezegd had, 'je zult nog eens voor je moeder zorgen'. En nu gebeurde het.

Ze keek omhoog naar de vleugelwijde wolken. Zou er echt een Engel van Barmhartigheid en Tolerantie bestaan?

Het moest wel, want hoe zou dit anders vandaag allemaal gebeurd kunnen zijn?

Ze sloot haar ogen en leunde achterover, luisterde naar het ruisen van de fontein en voelde vrede. Een vrede, die ze mocht doorgeven. Ze merkte niet dat er een oude man in een lange, zwarte, wijde jas met verwondering naar haar keek. Hij liet haar in haar gedachten, pas veel later noemde hij haar naam.

'Komt u hier zitten,' dan zal ik koffie voor ons halen.

'Voor mij alleen water, Annet.'

'O ja, natuurlijk.' Ze vergat steeds dat Jonas alleen koosjer voedsel at. 'Vanavond gaan we naar het joodse restaurant in de stad, daar maken ze goede, koosjere maaltijden.'

Hij knikte. Ze zag dat hij er moe uitzag. Toen ze terugkwam bij het bankje met het water en de koffie vroeg ze: 'Wilt u er iets over vertellen?'

Tijdens het drinken van het water vertelde hij: 'Ergens diep onder alle ellende leeft de lieve Johanna, die ik liefheb. Ze is zo bezeerd, ze heeft zich ingegraven.

Ze lijdt aan schuld. Schuld die ze niet hoeft te hebben.'

Zijn stem was zacht, niet zoals Annet gewend was. Het klonk niet als een rabbi, maar een met liefde vervulde man, die zijn geliefde ten onder zag gaan en onmachtig scheen om haar van de ondergang te redden.

‘Ze slaapt nu.’

Hij keek haar aan en Annet zag in zijn ogen een peilloze diepte, toen hij zei: ‘Ik heb in het concentratiekamp ook dit soort vrouwen gezien, totaal kapot van ziel en lichaam. Hun enige uitweg was om het prikkeldraad in te klimmen, waar ze dan uit vandaan geschoten werden. De dood als verlossing. Voor Johanna is de dood geen verlossing.

De pijn zal in haar ziel blijven bestaan. Ik denk dat jij, Annet, zult begrijpen dat ik met haar niet kan spreken over reïncarnatie die wij, Chassidische joden, in onze leer belijden. Jij sprak met mij in onze synagoge in Jeruzalem over het gegeven dat elke ziel haar schuld moet inlossen tegenover alle zielen, die zij gekwetst heeft. Persoonlijk geloof ik dat het beter is om dat in het leven van nu te doen.’

Annet knikte instemmend.

‘Ik denk,’ ging hij verder, ‘dat we Johanna die gelegenheid moeten geven. Het gaat in dit geval om het daadwerkelijk uitspreken van wat haar ziel zo benauwt, wat ze op haar hart heeft.’

Hij keek haar aan en vroeg: ‘Begrijp je me?’

‘Heel goed,’ zei Annet, ‘ik heb dit aan den lijve ondervonden. Mijn vader liet me niet met rust na zijn dood. Op zijn graf heb ik hem vergeven. Daarna heb ik hem nooit meer gehoord of gezien.’

‘Dat is een zegen. Met deze wetenschap zou jij me kunnen helpen.’

‘Ik wil u graag helpen,’ zei ze eenvoudig, ‘gewoon om dat wat u doet zuiver en oprecht voelt.’

Hij keek haar aan en ze voelde zijn ogen in haar hart.

In de verte zag ze de waarnemend arts de hoek van het verpleeghuis om komen. Zijn witte jas fladderde achter hem aan.

‘We krijgen bezoek,’ zei ze tegen Jonas.

‘Die kunnen we wel aan,’ zei hij en leunde rustig achterover. Annet zag aan de uitdrukking op het gezicht van de arts dat hij hen maar een zonderling stel vond.

‘Mevrouw Van Weerten, meneer, uw moeder slaapt. Ze heeft dus voorlopig geen medicatie nodig. Wij weten niet hoe deze plotselinge rust gekomen is en ook niet hoe lang deze zal duren.’

Jonas ging recht op zitten, streek met z’n hand door zijn baard en zei: ‘Het is ons niet gegeven om alles te weten, maar wel om alles aan te wenden wat in ons vermogen ligt om het lijden van anderen te verzachten.’

Daar was de arts het mee eens. ‘Het zou daarom aan te bevelen zijn in deze situatie dat één van ons de nacht doorbrengt bij de zieke, zodat er een continue rustfactor aanwezig is.’

‘Dat is zeer ongebruikelijk, meneer. We hebben wel een logeerkamer in de andere vleugel, waar het bezoek dat van ver komt, kan overnachten.’

‘Bij een acute angstaanval heeft dat geen enkele zin,’ zei Jonas.

‘Zij heeft zich al genoeg verwond,’ zei Annet, ‘de verpleging heeft kennelijk niet kunnen voorkomen dat ze onder de blauwe plekken zit en een flinke hoofdwond heeft.’

De arts keek bedenkelijk. ‘Het is niet te doen gebruikelijk en ik ben slechts een waarnemer,’ probeerde hij nog eens.

‘Deze situatie is buiten normaal,’ zei Annet, ‘en vraagt om andere regels dan de gewone. We zullen niet lastig zijn en het niet door vertellen. Er staat al een tweede bed op haar kamer dat niet gebruikt wordt. Dat is voorlopig voldoende.’

‘Goed, u heeft mijn toestemming.’ Het klonk niet van harte.

‘Ik zal het rapporteren en aan de avonddienst doorgeven.’

Hij draaide zich om en liep terug naar het huis. Toen hij op gehoorsafstand van hen verwijderd was, begon Jonas te lachen. Annet was verbaasd en vond het tegelijkertijd grappig. Het was voor het eerst dat ze hem zag lachen.

‘Je kunt wel merken dat je een vrouw met een eigen bedrijf bent. Jij bent degene, die beslissingen neemt.’

‘Ja,’ zei Annet, ‘maar het idee om bij moeder te blijven slapen kwam van u.’

‘Die taak neem ik ook graag op me.’

Ze stonden op en liepen terug naar de verpleegafdeling.

‘Ik zal dan wat eten voor u halen want een etentje kunnen we wel vergeten.’

Hij keek haar bedenkelijk aan en Annet begreep zijn moeilijkheid.

‘Hier niet ver vandaan weet ik een haringleggerij, die haring exporteert naar Israël. Wat dacht u van een koosjer harinkje met wit brood en een beetje Jaffa grapefruit en sinaasappels? Misschien lust moeder daar ook wel wat van.’

‘Jij bent ook niet voor een gat te vangen, hè.’

Zachtjes opende hij de deur van Johanna’s kamer, keek om de hoek en zei zachtjes: ‘Ze slaapt nog. Ik ga nu maar stil bij haar zitten.’ Annet knikte instemmend en zei: ‘Dan ga ik ondertussen eten halen. Tot zo.’

In de telefooncel in de hal belde ze naar Paul en vertelde in ’t kort de gebeurtenissen van de dag. ‘Het wordt iets later, Paul.’

‘Dat geeft niet. Ik kook iets lekkers voor je. Frans is bij Rick en blijft daar eten samen met Flip. Ze gaan met een groot bouwproject beginnen en de details schijn je beter te kunnen bespreken bij een goede maaltijd.’

‘Nou zeg, dat doe jij ook altijd,’ zei ze tegen hem.

‘O ja, Josien heeft ook nog gebeld. Ze is zo benieuwd, dus heeft ze zich zelf uitgenodigd bij ons vanavond. Vind je dat erg?’

‘Nee, ik niet maar jij misschien.’

‘Tegen de tijd dat het vrouwengekwetter mij overstijgt, trek ik me ongemerkt terug.’

‘Mag ik dan nu alvast een afspraak met je maken voor een ontmoeting in bed?’

‘Met alle genoeg, lieve Annet.’

Zijn woorden gaven haar een warm gevoel. Hij zou zich nooit opdringen, maar zij wilde hem verwennen. Dat werd de hoogste tijd!

Nadat Annet het eten voor haar vader en moeder in Zonneoord gebracht had, reed ze met een gerust hart terug richting Amsterdam. Het tafereel was hartverwarmend. Hij had haar rechttop in de kussens gezet en ze luisterde met gesloten ogen naar zijn gedichten, die hij

uit z'n hoofd opzegde. Ze zag er rustig uit.
'Tot morgenochtend, dan ben ik er weer.'
Ze had hen beiden goedendag gekust.

Bij haar thuiskomst was de tafel al gedekt en de kaarsen brandden. Paul kuste haar, al roerende in een pruttelde pan.

'Sorry, ik kan dit niet alleen laten.'

Ze ging achter hem staan en sloeg haar armen om zijn taille en drukte zich tegen hem aan.

'Zo, dat voelt goed,' reageerde hij en draaide zich om, om deze warme omhelzing te beantwoorden. Ze kusten elkaar langer en intenser.

'O Paul,' fluisterde ze, 'wat een heerlijkheid om zo'n man thuis te hebben.'

Hij glimlachte. 'Je ziet er uit als een wekker die gaat aflopen. Vertel. Vertel over je belevenissen met rabbijn Jonas Weiss.'

'Pas op je pan, schoonzoon van een joodse rabbi.'

Daar ging de bel.

'Ik ga,' zei ze en kuste hem met een snelle kus op zijn warme mond en liep de gang in.

O ja, of je je secretaresse wilt bellen,' riep hij haar na. 'Er schijnt iets te zijn wat niet kan wachten.' In de gang begroette ze uitbundig Josien.

'Joh, wat is er met jou aan de hand, zal ik jullie vanavond maar alleen laten?'

'Precies goed,' zei Annet, 'straks, na het eten!'

'Dom meisje,' gaf Josien terug, 'op deze leeftijd moet je het ijzer smeden als het heet is.'

'Vakvrouw, hoor haar. Als je Paul even gezelschap houdt, dan bel ik Aleid nog even.'

Tijdens de gezellige maaltijd werd er gevraagd en verteld. Er was ontroering en een lach, maar het meeste was er een beschamende verbazing.

'Ik heb daar nooit zo over nagedacht,' zei Josien. 'Dat van al die joden die niet meer terug gekomen zijn, natuurlijk ook heel veel bezittingen overbleven.'

'Veel is na de oorlog door handelaren verkocht. En er is ook heel veel kunst in Duitsland terechtgekomen,' verduidelijkte Paul.

Maar zoals huizen en bedrijven, werden die dan zomaar in beslag genomen?

'Kennelijk wel,' antwoordde Annet. 'Ik was er vanochtend getuige van.'

'Er moeten dan van deze miljoenen mensen ook nog bankrekeningen zijn,' veronderstelde Josien. 'Daar kun je toch niet zomaar aankomen als je je niet kunt legitimeren?'

'Er is een Zwitserse organisatie die zich bezighoudt met het opsporen van de nabestaanden van de holocaust,' zei Paul.

'Dan zullen ze er weinig vinden,' vond Annet. 'Als je nu alleen het geslacht Weiss neemt. Daar is Jonas de enige overlevende van. En die is nooit achter de bezittingen van zijn familie aan geweest. Na de oorlog durfden de joden zich amper te vertonen, bang voor nog meer represailles. Velen zijn bij het uitroepen van de Joodse Staat naar Israël geëmigreerd.'

Het is ongelooflijk,' zei Josien, 'dat we eerst al die mensen laten afvoeren, verhongeren, martelen en dan vergassen. Maar om dan daarna al hun bezittingen ook nog in te pikken,

dat is toch verre van eerlijk. Ik schaam me er voor om in zo'n land te wonen,' zei ze emotioneel.

'Misschien was er geen andere mogelijkheid,' zei Paul.

'De Nederlandse Staat zou de waarde van het onroerend goed, dat eigendom was van joden, hebben kunnen kopen,' zei Annet. 'Dat geld zou in een fonds gedaan kunnen zijn en gegeven kunnen zijn aan de Staat Israël. Dan had het eigen volk kunnen beslissen wat ze met het erfdeel van de slachtoffers van de holocaust hadden willen doen.'

'Ja,' zei Josien, 'dat zou een goed idee geweest zijn. Het is toch van Lotje getikt, dat je je eigen familiebijbel moet terug kopen om over het huis nog maar niet te spreken!'

Ze was een en al verontwaardiging. 'Als ik Jonas was, zou ik het er niet bij laten zitten.'

'Ach,' zei Annet, 'hij is er de man niet naar om ten strijde te trekken. Hij is meer een vrede-stichter.'

Paul had niet veel gezegd. Hij schonk de glazen nog eens bij.

'Eigenlijk ben ik het met Josien eens. Na deze gebeurtenis van zo dichtbij zie je duidelijk dat hier onrecht is geschied. Misschien,' ging hij verder, 'heeft Annet gelijk dat Jonas de man er niet naar is om zijn recht te halen, maar wij zijn er ook nog.'

'Wat bedoel je?' vroeg Annet.

'Nou, ik stel me voor om ons licht eens op te steken bij de vriend van Rick Castello.'

'Die advocaat bedoel je,' zei Josien.

'Ja, hoe heet die ook al weer?'

'Daar kom ik wel achter,' zei ze. 'Dat vraag ik morgenavond aan Rick. Hij komt nog steeds elke vrijdagavond bij me,' zei ze tegen het verbaasde gezicht van Annet. Ze dronk haar glas leeg.

'Nee, ik bel hem vanavond nog, dan kan ik met een goeie smoes deze tortelduifjes nu alleen laten. Dag lieve mensen. Ik ben blij dat ik je verhalen heb gehoord Annet. Dat Jonas dat voor je moeder doet vind ik Engelachtig, na zoveel jaar en dat hij daar dan ook voor gaat.

En nu gelijk de hele nacht op haar past. Ik heb hem nog niet ontmoet, maar het moet beslist een lieve man zijn.'

Annet glimlachte om haar openhartige verbazing.

'Paul, ik bel je als ik wat weet van die advocaat,' riep Josien vanuit de gang.

Hij pakte de borden op om in de vaatwasser te zetten. 'Waarom ging ze zo vroeg weg?'

'Omdat ik gezegd heb dat ik nog een afspraakje had met jou,' zei Annet lachend, de borden uit zijn handen nemend.

'Deze handen zijn vanavond bezet met iets anders.'

Ze kuste hem en proefde de wijn. Hij deed zich te goed aan haar sensuele warmte. Het zoete van haar tong ontlokte een reactie. Zijn mond omhelsde haar volle lippen en gleed langs haar hals naar beneden. Ze knoopte haar bloesje los en pakte zijn hoofd tussen haar beide handen. Hij vond de zachte rondingen met de harde tepels. Ze kreunde.

'Zullen we naar boven gaan,' fluisterde hij in haar oor.

'Nee, we doen het hier,' zei ze zachtjes terug en gespte z'n broekriem los. Ze zag de verbazing in zijn ogen, maar ook de spannende glans die dit ongewone opriep.

O, wat hield ze van die man.

Haar handen bezorgden hem alle stadia van extase. De keukentafel bleek multifunctioneel. Hij had haar lief, zoals ze nog nooit beleefd had. Het slotakkoord gaf de toon aan voor een nieuw tijdperk van intense liefde.

42. Zo ver het Westen is van het Oosten

Bij het openen van de deur van de ziekenkamer hoorde ze de stem van haar moeder gewoon praten.

‘Dag Annet,’ zei ze lief en zacht. Annet was sprakeloos, deze moeder kende ze niet. Jonas stond naast de rolstoel en glimlachte om haar verbaasde gezicht.

Johanna zat keurig aangekleed en schoongewassen met gekamde haren in de rolstoel. Annet liep naar haar toe.

‘Dag moeder,’ zei ze, ‘het ziet er naar uit dat u naar buiten wilt.’
Johanna knikte.

‘Jonas heeft me verteld hoe belangrijk het is ‘schoon schip’ te maken met mijn schuld. Ik wil graag naar het graf van Gijsbert, maar we hebben op jou gewacht.’

Het klonk kinderlijk eenvoudig. Ze keek haar moeder aan en zag diezelfde kinderoogen die ze al eens eerder had gezien.

Met z’n drieën gingen ze te voet richting begraafplaats. Annet duwde de rolstoel. Het was een bewolkte dag en af en toe kwam de zon tussen de wolken door. Bij de bloemenwinkel kochten ze witte lelies en twee kleine kinderboeketjes van roze en blauwe ranonkeltjes.

Annet begreep niet waarom het twee boeketjes moesten zijn.

Een zonderling gezelschap betrad het kerkhof door de ‘poort der gelovigen’. Bij het graf van Gijsbert van Weerten gekomen, wilde Johanna uit de rolstoel.

‘Ik wil het staande zeggen,’ zei ze.

Met de witte lelies in haar handen en aan weerszijden ondersteund door Annet en Jonas fluisterde ze bang: ‘Wat moet ik nou zeggen?’

Over haar hoofd keken Jonas en Annet elkaar aan.

‘Johanna,’ sprak Jonas, ‘Zullen we afspreken dat ik een regel zeg, en dat jij die dan na zegt?’

Ze bibberde, maar knikte ‘ja’. Annet hield haar stevig vast.

Jonas’ stem klonk: ‘Gijsbert, vandaag is de tijd gekomen dat ik je iets zeggen wil.’

Johanna sprak zijn woorden na. Jonas vervolgde: ‘In ons huwelijk is er iets gebeurd waar ik spijt van heb.’

Johanna zei dezelfde woorden, maar stopte niet. Ze ging zelf verder. Annet voelde hoe ze haar schouders rechtte en ze sprak ineens met een heldere stem, een soort meisjestem waarin verdriet en schuld doorklonk.

‘Gijsbert, ik wil je hier zeggen en de hemel is mijn getuige, dat toen jij in de gevangenis zat, ik je ontrouw geweest ben. Van die ontrouw tegenover jou heb ik berouw. Ik vraag hier bij je graf om vergeving. Laat die haat, die tussen ons gekomen is, verdwijnen zodat ik mijn angst kwijtraak voor jou en voor de dood.’

Ze keek van het graf op naar de voorbij drijvende wolken en zei met tranen verstikte stem: ‘O God, wil mij verlossen.’

De zon brak door de wolken heen en vleugels van barmhartigheid strekte zich uit boven de drie mensen. Johanna legde de bloemen op het graf.

Jonas zei haar handen vastpakkend: ‘Lieve Johanna, zover het Westen verwijderd is van het Oosten, zover doet Hij onze overtredingen van ons.’

Ze zuchtte en een traan liep langs haar wang en viel op zijn handen. Hij zette haar voorzichtig terug in de rolstoel. Dichtbij het graf van Gijsbert van Weerten vonden ze het kindergrafje. Annet knielde en legde een van de boeketjes voor de verweerde letters waar de naam van de kleine Johan nog duidelijk te lezen was. Jonas en Johanna sloegen haar gade. Annet bleef lang op haar knieën zitten en herhaalde steeds dezelfde woorden in haar hart.

‘Dag lieve Johan, het is goed. Dag lieve Johan, het is goed.’

Plotseling voelde ze een arm die haar omhoog tilde. Ze stond op en zag Jonas door haar tranen heen.

‘Je moeder wil iets tegen je zeggen,’ zei hij. Annet liep naar de rolstoel en ging op haar hurken zitten, zodat ze haar moeder op gelijke hoogte kon aankijken. Twee kinderogen keken Annet aan toen ze zei: ‘Je kind te vondeling leggen is net zo erg voor een moederhart als je kind in een graf leggen.’

Er ging een schok door Annet heen. Ze herinnerde zich een ver verleden, maar dat kon haar moeder niet weten. Johanna ging door en zei: ‘Wees vrij mijn kind. Ik heb je al genoeg verdriet gedaan. Het is niet jouw schuld dat je broertje gestorven is.’

Annet glimlachte door haar tranen heen. Ze keek Jonas aan. Hij kende dit verhaal van haar. Zijn begripvolle ogen spraken boekdelen.

‘Moeder, wat ben ik daar blij mee dat je dat tegen me zegt,’ en kuste haar op beide wangen.

Johanna had nog steeds een klein boeket met blauwe en roze bloemetjes in haar handen.

Annet stond op en vroeg: ‘Wilt u dit ook bij Johan neerleggen?’

Johanna schudde haar hoofd.

‘Als jullie mij naar de oostkant van de begraafplaats willen rijden, dan zal ik je nog een gedenkplaats laten zien.’ Ze kwamen bij de oosthoek.

‘Kijk,’ zei Johanna, ‘als je hier staat, kun je de zon zien opkomen. Deze plek is de eerste die de zonnestralen van een nieuwe dag ontvangt. Dit is de kinderhoek. Hier zijn de kinderen begraven die te vroeg kwamen en weer gingen. Ze zijn naamloos gebleven.’

Annet en Jonas keken naar de kleine stenen in het keurig gemaaid gras.

‘Daar rechts aan het eind ligt mijn eerste kindje, dat ik zo graag wilde hebben, een jongetje.’

Ze gaf het boeketje aan Annet en zwijgend liep ze tussen de kleine gedenkstenen door. Ze las ‘zoon van’, ‘dochter van’ en aan het eind rechts las ze ‘zoon van Gijsbert van Weerten en Johanna Bakker, mei 1940’.

Annet keek in de richting van Jonas en haar moeder. Ze wees, Johanna knikte. En hoe ze er bij kwam, ze wist het niet, maar ze had zomaar de woorden in haar hart.

‘Het is goed dat je bent teruggegaan, want mei 1940 was nu niet de juiste tijd om een gelukkig leven te beginnen.’

Ze kreeg er kippenvel van en voelde tegelijkertijd een plotselinge kou. Dit was de plek waar de mensjes lagen die het bij nader inzien toch niet zagen zitten en teruggingen naar hun lichte plek om een beter moment af te wachten om hun aardse leergang af te maken of te vervolgen. Ineens herinnerde Annet zich de woorden van haar therapeute. Je bent helder voelend. Ze had destijds gezegd dat ze daar nou niet echt op te zat te wachten.

‘Je moet er mee leren omgaan,’ was haar antwoord, ‘het kan in bepaalde situaties waardevol zijn.’

Hier, op haar knieën bij dit naamloos grafje, dat de stoffelijke resten van haar broertje borg, ging het door haar heen dat dit jongetje de Johan was die een paar jaar later weer geboren wilde worden. Na korte tijd weer terugging en nu in haar kleinzoon een liefdevol leven had gekregen bij Flip en Judith.

‘Onzin lieve Annet,’ zou Paul gezegd hebben. ‘Laat je toch niet zo meeslepen!’

Maar toch, waarom zouden bomen steeds opnieuw leven krijgen en vrucht dragen en mensen niet? Misschien had Jonas er een antwoord op. Hij was tenslotte thuis in het gedachtegoed van de Kabbala, een stroming van de Chassidiem en de Chassidische mystiek.

Een windvlaag bracht haar terug naar de werkelijkheid. Ze stond op, streek haar dikke zwarte haar naar achteren en liep voorzichtig tussen de grafjes door naar Jonas en Johanna.

Jonas keek haar aan. Ze zag zijn donkere fluwelen ogen als een verre zekerheid.

Alsof hij haar overdenkingen gelezen had, zei hij: ‘Vele van deze zielen zijn al teruggekeerd. Het gaat er slechts om of wij hen herkennen.’

Ze keek hem dankbaar aan en voelde bij herhaling zijn ogen in haar hart.

Bij de wandeling door het dorp terug naar Zonneoord voelde Annet voor het eerst dat het verleden achter haar lag. Ze was er niet meer mee verbonden. Het was er wel, maar het veroorzaakte geen pijn meer. Wie had haar dat ook al weer gezegd, dat als je vast zat aan het verleden, je niet vooruit kon, maar steeds werd terug getrokken.

Deze eenvoudige tocht naar het kerkhof, het luid en duidelijk uitspreken wat je altijd al

had willen zeggen, bleek voor Johanna een bevrijding. Volgens Jonas kon je je hele leven mensen haten en dat ook tegen iedereen zeggen die het maar horen wilde. Maar dan, als er een tijd kwam van verzoening en acceptatie was het toch billijk om tegen diezelfde mensen te vertellen dat er vrede en verzoening was gekomen.

Het was ook al te gemakkelijk zoals zij het geleerd had in haar kinderjaren. Handen samen, ogen dicht en dan zeggen, 'vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onze schuldenaren'. Anders en veel moeilijker is het om rechtstreeks tegen de persoon te zeggen, die je kwaad gedaan hebt, 'vergeef me'.

Annet glimlachte in zichzelf, lopend achter de rolstoel van haar moeder, samen met de joodse rabbi die haar vader was. Misschien moest ze toch nog eens haar best doen om Marijke en Jacob uit te leggen dat zij verschillende vaders hadden.

Jonas bleef bij Johanna en Annet was blij met haar ingeving om bij het joodse eethuis een paar koosjere maaltijden mee te nemen. Het keukenpersoneel van Zonneoord zou haar vader het, op juiste wijze klaargemaakte, eten geven.

43. Van verscheurdheid naar heelheid

De telefoon rinkelde, terwijl Annet de post doornam en haar bureau opruimde.

‘Zeg het maar Aleid,’ zei Annet.

‘Ene meneer Weiss voor u mevrouw,’

‘Goed, verbindt maar door.’

Ze pakte de hoorn van de telefoon en leunde achterover achter haar bureau.

‘Met Annet.’

‘Ja, het spijt me dat ik je moet storen,’ klonk de bekende stem van Jonas, ‘maar om maar gelijk met de deur in huis te vallen, zou het tot de mogelijkheden kunnen behoren dat je moeder haar laatste dagen bij jouw thuis doorbrengt?’

Annet kreeg even tijd om aan het idee te wennen, omdat Jonas door praatte.

‘Het is een prachtig huis, dit Zonneoord, maar als ik wegga ligt ze hier helemaal alleen.

Dat is iets wat niet goed voor haar is.’

Annet hoorde de liefde voor haar moeder in zijn stem.

‘Ik weet niet,’ ging hij verder, ‘hoelang ze nog zal leven. Het zal niet zo lang meer zijn en als ik je nu beloof voor haar te zullen zorgen in jouw huis, zou je dat goedvinden? Zou je dat ook met Paul willen bespreken?’

Annet slikte de emotie die in haar keel bleef steken, weg en zuchtte.

‘Lieve vader,’ zei ze, ‘ik vind dit een prachtig voorstel, maar kunt u wel zolang wegblijven uit Jeruzalem?’

‘Alle tijd die ik gekregen heb, mag ik besteden aan goede dingen,’ antwoordde hij.

‘Ik ga dit voorstel gelijk met Paul en Frans bespreken. Als het me lukt om hen te pakken te krijgen, bel ik u binnen een uur terug.’

‘Je bent een mooie dochter,’ zei hij. Ze werd warm omdat ze wist dat hij niet de buitenkant bedoelde.

Paul vroeg aan Annet: ‘Kun jij het aan?’

‘Ja, ik denk na alles wat er gebeurd is wel en ik heb het volste vertrouwen in Jonas.’

Frans wilde met liefde zijn kamer afstaan aan zijn nieuwe grootvader. Hij zou aan Rick vragen of hij een poosje bij hem kon logeren. Dat was lekker dicht bij zijn werk en hij had er de luxe als in een hotel.

‘Wist u dat hij een badkamer met whirlpool had, moeder?’

Even ging er een vlaag van onbehagen door Annet heen.

‘Ik wist zoiets geloof ik al,’ zei ze.

‘Moeder, nog een andere vraag. Zou je het goedvinden als ik het verhaal van mijn echte grootvader aan Rick vertel?’

‘Nee, nu niet meer,’ antwoordde Annet. ‘Vroeg of laat komen zulke geheimen toch wel openbaar.’

‘Gaat het goed met u moeder? Ik bedoel, als je eigen moeder gaat sterven. Daar moet ik

niet aan denken.’

‘Fransje, grote kerel van me, mijn tijd is nog niet gekomen, maak je maar niet ongerust, alhoewel je het nooit weet natuurlijk. Jouw grootmoeder wil graag sterven nu ze haar rust gevonden heeft. Gaat het goed met jou, jongen?’

‘Tof, we gaan met en groot project beginnen. Flip heeft de jongens van Josien ook gevraagd om te participeren.’

‘Het klinkt goed,’ zegt Annet. ‘Als opa en oma hier zijn, kom je dan een keertje langs?’

‘Ja goed, binnenkort moeten we toch in Amsterdam zijn. Rick wil een oud grachtenpand kopen dat geheel in stijl gerenoveerd moet worden. Daar zal hij vader nog wel voor vragen.’

‘Leuke dingen allemaal, Frans, geniet er maar van. Kus van je oude moeder en groeten aan Flip.’

‘Dag mam.’

De verhuizing van Johanna verliep gladjes. Paul had de kamers met eenvoudige, vriendelijke dingen tot een harmonieus geheel gemaakt. Een elektrisch verstelbaar bed stond voor Johanna klaar. Haar kinderlijke dankbaarheid ontroerde hem. Jonas was blij met de tussendeur die beide kamers met elkaar in verbinding bracht. Zo kon hij zich toch terug trekken en tegelijk aanwezig zijn.

Annet had voor een wijkverpleegster gezorgd die moeder elke dag waste en haar wonden verzorgde. De eerste dag had Annet haar gewassen. Ze was zich rot geschrokken van de grote doorligwonden. Dat moest toch erg pijnlijk zijn, maar haar moeder klaagde niet. Ze was overal blij mee.

Paul had het bureau van Frans opgeruimd en er een gemakkelijke stoel bij gezet. Jonas genoot van zijn privé ruimte. Als Johanna sliep, las hij in de oude boeken van vroeger die Paul voor hem uit de bibliotheek gehaald had.

Omdat Mea Shearim niet telefonisch bereikbaar was, besloten ze om een telegram te sturen naar Hanna. Jonas meldde dat hij langer in Holland bleef en beloofde een uitgebreide brief te schrijven, ook aan de oudsten.

Op een ochtend, voor dat Annet naar haar werk vertrok, klopte ze op zijn deur om afscheid te nemen.

‘Ja.’

Ze kwam zijn kamer in. Jonas zat aan het bureau te schrijven. Hij was gekleed in een zwarte pantalon en een wit overhemd, waar hij een zwart mouwloos vest over aan had. Zijn gebogen hoofd met het keppeltje gaven hem een eerbiedige uitstraling. Annet ging achter hem staan en keek over zijn schouder. Voorzichtig schreef hij met zekere hand de naam van haar op het perkamenten blad van het oude boek. Ze hield haar adem in en zag de krulletters verschijnen in het familieregister. Hij schreef achter haar naam ‘Dochter van Jonas Weiss’. Met een zucht legde hij zijn pen neer.

Ze legde een hand op zijn schouder en zei: ‘Daar ben ik blij mee, vader.’

Hij stond op en ze kusten elkaar goedendag.

‘Als je vanavond thuis komt, heb ik ook de andere namen ingeschreven,’ beloofde hij.

Bij de kamerdeur draaide Annet zich om en vroeg: ‘Ook uw kleinzoon, Frans?’

Hij knikte.

‘Ja juist, omdat het een rechtstreekse afstammeling van jou is en ook nog een zoon. Het is jammer dat de naam Weiss bij het overlijden van Jacov is opgehouden, maar ik schrijf alle nakomelingen er in.’

‘Tegenwoordig is het in de Nederlandse wetgeving toegestaan dat echtgenoten mogen kiezen tussen hun eigen naam blijven dragen of die van hun echtgenoot en andersom.’ Hij keek haar over zijn bril aan.

‘Dus als Mirjam of Rebecca hier zouden trouwen, zouden ze de naam Weiss mogen houden en hun kinderen ook.’

‘Ja, precies.’ Annet keek op haar horloge.

‘Ik moet eigenlijk weg, maar nu u Rebecca noemt, moet me toch nog iets van het hart. De dagen dat ik bij u op bezoek was in Jeruzalem hebben Rebecca en ik openhartig met elkaar gesproken. Ze heeft mij verteld dat er besloten was door de oudsten dat zij gekozen was als vrouw voor een man wiens huwelijk kinderloos is gebleven.’ Jonas keek haar verbaasd aan en zei: ‘Dat zijn zaken waar Rebecca niet over had mogen spreken.’

‘Maar vader, juist u zou moeten weten dat het afschuwelijk is om met iemand te trouwen waar je niet van houdt.’

‘Het is bij de Chassidische joden een wet dat als een vrouw na tien jaar onvruchtbaar blijft, zij verstoten wordt en de man een andere vrouw moet trouwen om toch nakomelingen te krijgen.’

‘Dat weet ik,’ zegt Annet. ‘Rebecca heeft dat verteld. Maar,’ ging ze verder, ‘heeft u er wel eens aan gedacht dat de onvruchtbaarheid misschien wel aan de man kan liggen?’

‘Natuurlijk,’ zei Jonas, ‘maar dat is niet aan de orde.’

‘Dan is het toch verregaand oneerlijk om dit Rebecca aan te doen? Zij zal misschien ook geen kinderen van deze man krijgen en wordt ze dan na tien jaar ook afgedankt? Voor welke man is ze dan nog aantrekkelijk? U graaft op deze wijze haar graf!’

Met een schok keek hij haar aan en tegelijkertijd hoorde ze de stem van haar moeder.

‘Jonas, is er iets?’

Hij draaide zich om en wilde de tussendeur openen. Annet hield hem tegen.

‘Het spijt me vader, dat had ik niet mogen zeggen. Maar in deze cultuur is dat wat u toestaat, barbaars!’

‘Ik zie het mooie gezichtje van Rebecca steeds voor me. Ze verdient een betere toekomst dan met een oude man te moeten trouwen. Geef het kind haar vrijheid. Ze zou uitstekend kunnen studeren. Het spijt me, vader voor deze harde woorden, maar ik ontmoette haar als mijn zusje en hoe de lijnen ook lopen, in mijn hart is het nog steeds mijn zusje.’

Ze verliet de kamer en in gedachten verzonken reed ze naar haar bedrijf. Jonas moest eens weten dat ze Rebecca een enveloppe had gegeven met dollarbiljetten met de woorden: ‘Dit is ons geheim. Als je ooit weg wilt, is hier geld voor een paspoort en een ticket.’

Eerst had Rebecca verschrikt gedaan en het geld niet willen aannemen. Maar Annet had haar herinnerd aan de man waarmee ze moest huwen.

‘Je hoeft het niet te doen, lieve Rebecca,’ had ze gezegd. ‘Het is een opening om te ontsnappen als je echt vast komt te zitten. Je bent bij mij altijd welkom.’ Ze hadden elkaar omarmd en Rebecca had gefluisterd: ‘Ik denk niet dat ik het aandurf, ik wil mijn moeder ook geen verdriet doen. En wat moet Mirjam zonder mij?’

‘Ga nooit weg zonder uit te leggen waarom,’ had Annet haar geadviseerd. ‘Maak je niet ongerust over je moeder en Mirjam. Zij zijn verantwoordelijk voor hun eigen leven en jij voor het jouwe. Daarom moet je ook zelf beslissen wat je met je verdere leven wil.’

Rebecca had geglimlacht door haar tranen heen.

‘Ik vind het zo mooi wat je zegt, Annet. Het is zo jammer dat je al weer weggaat. Ik zou zo veel meer van je willen weten.’

‘Je mag alles weten, wat je maar wilt, maar die beslissing moet je zelf nemen.’

Annet parkeerde haar auto voor het bedrijf. Ze was zo in gedachten bij het gebeurde in Jeruzalem, dat ze bijna over de rolstoel van Rick struikelde.

‘Sorry,’ zei hij, ‘ik wilde je niet laten schrikken. Is alles goed met jou en met je moeder?’

‘Wil je misschien binnenkomen?’ vroeg Annet.

‘Nee, ik heb zo een afspraak in de binnenstad met Flip en Frans. Ik stond je hier speciaal op te wachten om je voor een etentje te vragen. We hebben iets georganiseerd bij Flip en Judith thuis. Het verhaal wat Frans mij mocht vertellen, had ik al van Josien gehoord.’

Annet lachte. ‘Dat had ik kunnen weten natuurlijk.’

‘Wij willen eigenlijk met z’n allen kennismaken met je vader. Paul heeft voor alle koosjere dingen gezorgd en heeft Marijke gevraagd vanavond op je moeder te passen.’

‘Nou, nou, jullie zijn wel bezig geweest. Ik mag dus dan alleen nog maar ‘ja’ zeggen.’

‘De vraag aan jou is of jij je vader zover kunt krijgen en hem laten weten dat wij het verleden kennen.’

‘Ik doe mijn best, alhoewel ik zomaar het idee heb, dat er nog meer aan de hand is.’

Rick glimlachte, draaide zijn rolstoel in de richting van zijn auto en zei over zijn schouder: ‘Je intuïtie is altijd al goed geweest Annet. Tot vanavond dan.’

Na een lange, drukke dag reed ze naar huis. Marijke was er al. Ze zat naast het bed van moeder en las haar voor.

‘Misschien is het handig dat je blijft slapen,’ zei Annet. ‘We hebben een piepklein logeerkamertje.’

Marijke knikte en wilde doorgaan met lezen, maar Annet deed haar vinger voor haar lippen en wees naar moeder.

‘Ze slaapt,’ fluisterde ze. ‘Als we vanavond thuiskomen, wil ik graag nog even met je praten. Kun jij het met Jacob en de kinderen regelen dat je hier blijft?’

Marijke knikte, ze stelde nooit veel vragen.

‘Paul heeft voor eten gezorgd,’ zei Annet, ‘het staat voor je klaar. Loop maar even mee naar de keuken.’

‘O heerlijk,’ zei Marijke, ‘een ovenschotel.’

Annet legde haar het een en ander uit en gaf het telefoonnummer van Flip en Judith.

‘Kijk Marijke, als je deze knop indrukt, heb je rechtstreeks verbinding met de kamer van

moeder. Dan hoef je er niet steeds bij te zitten. Ze slaapt toch het grootste deel van de tijd. Je kunt ook met haar praten en dat doe je dan zo.'

Ze drukte de knop van de intercom in.

'Moeder is er aan gewend en geeft ook antwoord terug. Ga rustig je gang en doe of je thuis bent. Ik ga me even verkleden en kijken of Jonas al zover is.'

Annet klopte op de deur van haar vader. Even herinnerde ze zich dat ze vanmorgen voor het eerst sinds ze hem ontmoet had, onaardige woorden tegen hem gesproken had. Jonas deed echter gewoon zoals hij altijd was, rustig en hoffelijk. Hij liet haar het boek zien.

'Prachtig,' zei ze, 'wat mooi geschreven. Ook in 't Hebreeuws. Er is ook nog plaats voor het nageslacht.'

Hij glimlachte.

'Heeft jouw zoon al een vrouw op het oog?'

'Niet dat ik weet,' zei Annet. 'Hij zegt altijd dat hij geen tijd heeft voor meisjes.'

'Wat niet is, kan nog komen,' gaf Jonas terug.

In de auto vroeg hij: 'Wie zijn dat eigenlijk, Flip en Judith? Judith is een joodse naam, is ze ook van joodse afkomst?'

'Daar heb ik me nooit in verdiept vader, ik weet het eerlijk gezegd niet. Als we bij hen zijn, kunt u het zelf vragen. Flip en zijn vader werken samen in het familiebedrijf. Ze bouwen wegen en bruggen, en renoveren panden die op de monumentenlijst staan. Frans, die u vanavond ook zult ontmoeten, werkt er op de architectenafdeling en Paul werkt geregeld freelance voor het bedrijf, omdat hij gespecialiseerd is in de binnenkant van gebouwen. Zij weten inmiddels wie u bent en willen zich graag aan u voorstellen.'

Josien en Judith speelden de ware gastvrouwen. Er hing een ontspannen sfeer. Voor de kenner met fijngevoeligheid was er toch ook een tikkeltje geheimzinnigheid. Jonas genoot van het heerlijke eten dat Paul voor hem uitgekozen had. Er was wijn van de Carmel en de glazen werden geheven.

'Als saamroeper van deze avond wil ik graag een toast uitbrengen op onze eregast van vanavond,' sprak Rick. 'Zo is er een tijd van zwijgen en een tijd van spreken.'

Ze dronken de wijn en Rick vervolgde zijn toespraak: 'Vanavond hebben we voor vader Jonas een paar verrassingen. En met aller goedvinden mag ik die uitspreken.'

Jonas keek Annet aan. Ze gaf hem een knipoog.

'Allereerst wil ik de gastheer van vanavond aan u voorstellen: Flip, de zoon van Annet en van mij.'

Jonas ging rechtop zitten en keek Annet vragend aan. Ze knikte vriendelijk naar hem.

'Annet en ik en nog meer mensen zijn trots op deze zoon en hopen dat u als rechtstreekse grootvader deze trots wil delen met ons.'

Jonas ging staan. Hij was sprakeloos. Flip kwam naar hem toe en de mannen omhelsden elkaar. Annet kruiste een blik met Rick en ze realiseerde zich dat er ook hele dingen konden ontstaan uit een verscheurd verleden.

'Dan hebben we,' ging Rick verder, 'uit betrouwbare bronnen vernomen,' en hij knipoogde naar Josien, 'dat er nog ruimte is voor het bij schrijven van nakomelingen in

het register van de familie Weiss.’

De deur ging open en Judith kwam binnen met de kleine Johan. Hij dribbelde naar de stoel van Jonas, die in opperste verbazing zijn beide handen uitstak naar het ventje.

‘Dit,’ zei Rick, ‘is uw eerste achterkleinzoon.’

Verbazing maakte plaats voor ontroering. Jonas pakte het kind en zette het op zijn schoot.

Hij kuste zijn voorhoofd en zei: ‘Gezegend is de man, met een zoon in zijn ouderdom.’

De kleine jongen had hem aandachtig aangekeken.

Iedereen was stil, toen het uit het kindermondje klonk: ‘Opa.’

Blijde ontroering was het gevolg.

‘Dan is er nog iemand die u iets wil zeggen,’ ging Rick verder, ‘we hebben uitgerekend dat deze jongeman, uw kleinzoon Frans, in hetzelfde jaar geboren is als Rebecca, de dochter van uw zoon en broer van Annet, Jacov.’

Frans liep naar zijn grootvader en schudde hem de hand.

‘Grootvader,’ zei Frans, ‘ik ben grotendeels door mijn vader opgevoed in New York. Als jongetje had ik een joods vriendje en ik kwam vaak bij hen thuis, omdat mijn vader vaak aan het werk was. Van deze familie, die in 1946 naar Amerika gekomen was, hoorde ik de verhalen van de holocaust. Ook hoe de Amerikanen daar een einde aan gemaakt hebben.’

Jonas keek de jongeman aan en knikte.

‘Met die informatie en de verhalen van mijn moeder over de belevenissen van u, ben ik een kijkje gaan nemen in uw ouderlijk huis aan de Rozengracht.’

Er kwam een tedere uitdrukking op het gezicht van Jonas.

‘Wij en nog veel meer mensen vinden dat er veel onrecht is geschied. Daarom doen we een poging om het een klein beetje goed te maken. De eigenaars van Castello International willen u vandaag iets aanbieden.’

Josien keek naar Annet en toen begon het te dagen. Ze gaven elkaar een knipoog en zeiden zonder woorden ‘ik hou van je, gekke griet’.

Rick hees zich uit zijn rolstoel en ging staan.

‘Geachte grootvader Weiss,’ ondertussen haalde hij iets uit zijn zak, ‘bij deze is het ons een genoegen u de sleutel te overhandigen van uw ouderlijk huis aan de Rozengracht.’

Jonas had de kleine Johan op de grond gezet en liep naar Rick toe en nam de sleutel in ontvangst. Hij kuste de sleutel en omarmde Rick. Hij schudde zijn hoofd en kon geen woord uitbrengen. Josien begon te klappen en de kleine Johan deed mee. Ze klaptten allemaal en Jonas hilde.

‘Tijd voor koffie en likeur,’ zei Paul. ‘Ik help je,’ zei Josien.

Toen alle gemoederen weer tot bedaren gekomen waren, las Jonas wat er op de speciaal gemaakte sleutelhanger stond:

sleutel in het sleutelgat steken

iets omhoog duwen

de deurknop iets naar je toe trekken

de deur klikt open

‘Lieve mensen, dierbare familie en vrienden,’ sprak hij. ‘Ik heb geen woorden die kunnen uitdrukken hoe dankbaar ik ben. Dankbaar en blij met jullie en mijn ouderlijk huis. Ik wil jullie de zegen doorgeven van de Allerhoogste, ‘dat jullie verlicht moge zijn en Zijn

goedheid op jullie moge rusten'. Hij spreidde zijn armen zegenend uit boven alle hoofden, met een opening tussen de ringvinger en de middelvinger van zijn handen. De joodse manier van zegenen.

Bij het afscheid nemen, vroeg Frans nog: 'Opa, ik zoek een kamer. Zou u er misschien een hebben voor mij aan de Rozengracht?'

'Met alle plezier, mijn jongen, dan heb ik gelijk een goede huisbewaarder als ik in Jeruzalem ben.'

'Ho, ho,' zei Paul, 'maar niet eerder dan wanneer het pand geheel in stijl hersteld is.'

Thuis vertelde Annet wat er die avond gebeurd was. Jonas kwam, nadat hij even bij Johanna had gekeken, ook in de huiskamer zitten.

'Misschien wilt u zelf vertellen aan mijn zusje wie u bent,' vroeg ze aan Jonas.

Hij knikte en ging tegenover Marijke zitten. Paul en Annet luisterden. Jonas kon mooi vertellen, hij legde zijn emoties in het verhaal zodat de toehoorder geen buitenstaander bleef, maar deel van het verhaal werd.

Een aantal dagen later vertelde Josien hoe het allemaal had kunnen gebeuren.

'Ik vertelde aan Rick over jouw vader en de belevenis tijdens het bezoek aan de Rozengracht. De verontwaardiging die ik had, sloeg volledig op hem over. Je moet weten Annet, die man is zo veranderd.'

Annet luisterde. 'Rick is naar het gemeentearchief gegaan en heeft opheldering gevraagd. Paul heeft stiekem een kopie gemaakt van het paspoort van je vader. In het geboorteregister stond luid en duidelijk Jonassan Weiss, met alles er op en er aan. Dat betekende dat Jonas de enige erfgenaam was, die nog in leven is. Na de oorlog zijn er oproepen gedaan, zodat mensen hun eigendommen terug konden krijgen. Na zoveel tijd verjaarde dat en kon de gemeente de niet opgevraagde panden in beslag nemen. Daarna kon iedereen ze kopen van de gemeente. Ene Schuitsma heeft dit pand gekocht. De wethouder van grondzaken zei dat daar niets meer aan te doen was. Het was een eerlijke koop geweest met een officieel koopcontract.

Nu heeft die vriend van Rick, die advocaat is, een gaatje in de wet gevonden. Prachtig hè,' jubelde Josien. 'Het zou toch al te onrechtvaardig zijn dat anderen zomaar je huis kunnen verkopen.'

'Wat voor gaatje in de wet? wilde Annet weten.

'Nou, het schijnt dat die wet van na de oorlog een ad hoc beleid geweest is en geen wet. Schuitsma heeft van de gemeente Amsterdam het betaalde bedrag met rente terug gevorderd en Rick moet de gemeente de achterstallige onroerendgoedbelasting betalen.'

'Waar moet Schuitsma nu met zijn opslag van zijn instrumenten heen?'

'Ze hebben een ruimte aangeboden gekregen van de gemeente, die zelfs beter is dan dit pand,' antwoordde Josien.

'O gelukkig, want ik vond het een aardige man.'

'Er is op het ogenblik een dubbele schildersploeg aan het werk. Alles krijgt een beurt. Ik ben er geweest, het is een prachtig romantisch huis. Frans wil aan je vader vragen of mijn jongens ook een kamer mogen bewonen.'

‘Wat een goed idee,’ zegt Annet. ‘Jonas zal toch terug moeten naar Mea Shearim. Hij is ten slotte de rabbi van de synagoge.’

‘Hoe gaat het met je moeder?’ vraagt Josien plotseling.

‘Het wordt steeds minder.’

‘Wat een wonder dat die angstaanvallen weg zijn.’

‘Ja, dat is eigenlijk ongelooflijk.’

‘Heeft ze veel pijn?’

‘Nee, alleen van die doorligplekken, denk ik, maar ze klaagt nooit. Ze is alleen maar dankbaar. Laatst hoorde ik Jonas zeggen ‘Johanna, zullen we bidden?’, waarop ze reageerde ‘nee, bidden dat hoeft niet meer, ik heb alles gekregen wat ik nodig had; danken Jonas, ik kan alleen nog maar danken’.’

‘Wat geweldig zeg, dat je zoiets kunt zeggen, als je op de dood ligt te wachten.’

‘Ja,’ zegt Annet, ‘en dan te weten hoe ze was.’

Nadat het grachtenpand in ijlt tempo was gerenoveerd en onder toezicht van architecten samen met Jonas was ingericht, kwam Jonas met een voorstel. Frans en de jongens van Josien kregen de kamers boven, terwijl hij vaders studeerkamer wilde gebruiken om Johanna te verzorgen. Haar laatste gelukkige dagen met hem samen in zijn huis.

Iedereen was ontroerd door dit idee. Met alle beschikbare handen, werd het plan verwezenlijkt. De jonge mannen voorop. Johanna werd met een ambulance overgebracht. Het steeds kleiner en mager wordende kindergezichtje straalde.

Jonas was er en dat was alles wat ze nodig had.

’s Avonds, nadat Jonas haar verzorgd had, klopte Frans op de deur van de huiskamer.

‘Kom binnen jongen,’ zei Jonas hartelijk. ‘Hoe voelt het in dit huis?’

‘Heel bijzonder,’ opa. ‘Het is een bijzonder huis, er zit rust in maar ook mystiek.’

‘Dat heb je goed Frans,’ zei Jonas. ‘Dit was een huis van vrede en eerbied voor het Hogere. Ik ben er van overtuigd,’ ging Jonas verder, ‘dat diezelfde geest nog in dit huis hangt. Nu het in ere is hersteld, zullen er zegeningen zijn en goede dingen in gebeuren.’ Frans was gevoelig voor deze denkwijze. Hij wist van zijn moeder dat je niet altijd af kon gaan op de uiterlijke dingen. Maar meer met je hart moest kijken, dan zag je plotseling andere schoonheid.

‘Ik heb iets gevonden in een keukenkast,’ zei Frans en hield het gevonden langwerpige, koperen plaatje in zijn handpalm voor Jonas.

‘Onze mezoëza,’ riep hij blij verrast. ‘Jongen, wat ben ik daar blij mee.’

‘Er zit een perkamenten rolletje in,’ zei Frans.

‘Haal het er maar uit en lees wat er op staat. Het moet een tekst uit de Psalmen van David zijn.’

Frans haalde het boekrolletje uit de koker.

‘Dat kan ik niet lezen, het is Hebreeuws,’ zei hij en gaf het perkamentje aan zijn grootvader. Zo gezeten in de grote leren stoel, leek hij wel een patriarch. Zijn grijze baard dwong respect af. Frans ging naast zijn stoel staan en Jonas las de tekst voor.

‘Het is inderdaad een Psalm van David, die moet mijn vader gekozen hebben. Het is Psalm 139 vers 9 en 10. Daar staat *‘Nam ik vleugelen van de dageraad, ging ik wonen aan het uiterste der zee, ook daar zou Uw hand mij geleiden’*. Een wijsheid van koning David door mijn vader op deze kleine boekrol geschreven.’

Zijn handen trilden bij het oprollen van het papier. Frans was stil op de brede leuning van zijn grootvaders stoel gaan zitten.

‘Ik zal zorgen dat deze mezoza weer terug komt aan de deurpost, op dezelfde plaats waar uw vader ‘m heeft aangebracht.’

Jonas’ warme vaderlijke hand kwam boven op de jongenshand terecht. Hij draaide hem om en legde de mezoza er in.

‘Daar ben ik blij en gelukkig mee,’ zei hij met tranen in zijn stem.

De jongen legde een arm om zijn schouders en zei: ‘We kunnen de doden niet terugbrengen opa, maar we kunnen wel alle mooie dingen en gedachten van hen laten leven.’

Uw moeders koffiemolen hangt ook weer op de oude plaats.’

Een paar donkerbruine fluwelen ogen keken hem aan en hun harten klonken zich voor altijd aaneen.

Drie dagen later zat Jonas naast Johanna’s bed. Er was verder niemand in het huis. Ze ademde zwaar en hij vroeg: ‘Wil je misschien wat hoger liggen?’ Ze knikte.

‘Is er iets?’ vroeg hij.

‘Lieve Jonas,’ zei ze zacht, ‘jij hebt mijn leven compleet gemaakt, vooral omdat je me de vrede en rust hebt leren kennen.’

Ze stopte even om moeizaam adem te halen en zei met gesloten ogen: ‘Kun je me vertellen hoe het is als je sterft?’

Hij pakte haar handen in de zijne en ging op de rand van het bed zitten. Ze opende haar ogen en ze keken elkaar aan.

‘Lieve Johanna, niemand weet eigenlijk hoe het is als je sterft, maar ik wil je wel vertellen hoe ik zelf denk dat het is.’

Ze glimlachte flauwtjes.

‘Als je je ogen sluit, dan zie je een prachtig helder water stromen.’

Ze sloot haar ogen.

‘Ik zie het,’ fluisterde ze. ‘Aan weerszijden van het water staat een prachtig bloeiende mirthe, zo wit als sneeuw.’

‘Dat stromende water,’ ging Jonas verder, ‘is de Jordaan. Er zitten doorwaadbare plaatsen in de Jordaan. Jij staat aan de oever bij zo’n doorwaadbare plaats. Je kunt duidelijk de bodem van de rivier zien.’

Johanna knikt met gesloten ogen.

‘Als je goed kijkt naar de overkant zie je iemand staan.’

Ze fronst haar voorhoofd en er verschijnt een hemelse glimlach op haar magere gezicht.

‘Het is een Engel,’ fluistert ze.

‘Ja,’ zegt Jonas ontroerd, ‘het is een Engel.’

En tegelijkertijd is er een woordeloos dankgebed in zijn hart.

‘Die Engel aan de overkant van de rivier wacht op je. Als je goed luistert, zul je je naam horen roepen.’

Johanna knikt met gesloten ogen, ze is kinderlijk blij.

‘Hoe weet je dat allemaal, Jonas?’

‘Omdat ik het aan jou kan vertellen,’ zegt hij zacht en verbaast zich over zijn eigen antwoord.

‘Als je je naam heel duidelijk hoort, is het de tijd om over te steken. Je gaat het water in en waadt door de rivier naar de overkant. Soms zijn er wat diepere plaatsen, maar wees niet bang, want de Engel steekt een hand naar je uit. Houdt de Engel goed in het oog.’

‘Het water is koud,’ huivert ze.

Jonas merkt dat haar handen koud worden.

‘Lieve Jonas, wil je me vasthouden.’

Hij komt naast haar in het bed zitten en neemt haar in zijn armen. Ze trilt, maar door zijn vredige warmte wordt ze rustig. Een poos lang zit hij met Johanna in zijn armen. Het is doodstil in huis.

De schemer valt.

Hij denkt dat ze slaapt, maar plotseling zegt ze helder: ‘Er wordt geklopt.’

‘Geklopt?’ vraagt hij. Ik heb niets gehoord.

‘Hoor, weer wordt er geklopt,’ zegt ze en gaat rechtop zitten.

‘Doe jij open Jonas,’ vraagt ze.

Hij laat haar zachtjes in de kussens zakken en doet de deur open. Plotseling is daar een helder, wit licht, stil en glanzend. Hij herkent het.

Dan hoort hij haar zeggen: ‘Jonas, het is de Engel.’

Haar adem stukt. Ze strekt allebei haar handen uit naar het prachtige, witte licht.

Een heilige eerbied daalt op hem neer. Hij ziet hoe haar handen steun vinden in het licht.

Haar gezicht heeft een gelukzalige uitdrukking. Dan glijdt ze zachtjes achterover in de kussens.

Ze kijkt in de verte en hij weet wat ze ziet als ze een zucht van verlichting slaakt. Hij kust haar handen en sluit haar ogen en zegt: ‘Goede reis, Johanna en tot weerzien.’

Haar gelukzalige glimlach blijft.

Nadat Johanna ter ruste is gelegd en Jonas terug is gegaan naar Israël, probeert iedereen zijn gewone werkzaamheden weer te hervatten. Paul is voor korte tijd naar New York geroepen. Annet probeert thuis het een en ander te ordenen. Het lukt haar niet, er is zo veel om over na te denken. Het eenvoudige verhaal van Jonas over het sterven van haar moeder heeft een onuitwisbare indruk op haar gemaakt.

Het doet alle opgelegde zekerheden verbleken.

Er is geen enkele religie die deze eenvoud voor het sterven in haar vaandel voert.

‘Verworvenheden van de ziel,’ noemde Jonas het.

Ze schrikt op uit haar overpeinzingen door de deurbel. Ze loopt de gang in en opent de voordeur.

‘Kind, ben jij het,’ roept ze uit en ze sluit Rebecca in haar armen.

Een paar weken later, als Rebecca Weiss haar intrek heeft genomen in de studeerkamer, van haar overgrootvader Jitschak Weiss, aan de Rozengracht dringt het eigenlijk pas goed tot Annet door, wat Frans gezegd heeft.

Nadat hij Rebecca in ongelooflijk korte tijd heel Amsterdam had laten zien en een loflied over haar liet horen, was zijn laatste zin: ‘Misschien komt er in de toekomst nog wel eens *Frans en Rebecca Weiss* op de voordeur aan de Rozengracht te staan. Je mag toch tegenwoordig kiezen welke achternaam je wilt gebruiken?’

Deze gedachte brengt een glimlach op Annets gezicht als ze richting het Noorden rijdt. Bij het bord ‘Bovenveld’ slaat ze af en rijdt langzaam haar geboorteplaats in. De regen is opgehouden en de zon breekt door als ze het kleurige boekje met de witte linten op haar moeders graf legt. Als ze terug loopt onder de poort van de gelovigen door, waait een zachte wind langs de linten en worden de gouden letters zichtbaar,

er gebeurt niets voor niets

Dankwoord

De schrijfster wil de volgende personen en instanties bedanken en ook de boeken vermelden die haar tijdens haar research bijzonder hebben geholpen en geïnspireerd.

Centrum voor Informatie en Documentatie Israël CIDI

Stiftung ‘Neue Synagoge Berlin-Centrum Judaicum’

Nederlandse Bibliotheek Dienst NBD

KRO, producent van het televisieprogramma ‘Spoorloos’

Aly Kurpershoek, Joke Hoogeveen Medium en spiritueel therapeut,

Marije Groenewoud Droomtherapeut, Trijntje Bakker, Neeltje Kamerman, Sijtje Bak,

Aaltje de Boer-Post, Jo Bremer, Opoe Schram, Aaltje Post, Stijntje van Dijk,
Kimmy Nachtclubdanseres, Henny Wolff, Gert Prins, Riet Smit,
Geertje Vooy's, Dick van den Heuvel, Natasja Visser, Leen Goor,
Hilde Szezepaniak, Ingena den Hartigh, Adé van der Beek.

Verantwoording

Toon Hermans, 'Ik heb het leven lief' ISBN 90 1004056 9
Greer Fay Cashman, 'Joodse dagen en feestdagen' ISBN 90 304 0071 4
Ella Weisbrod, 'Van Boskoop naar Bethlehem' ISBN 90 338 2398 5
Plantagenet Somerset Fry, 'De wonderbaarlijke geschiedenis van het joodse volk'
PRANA tijdschrift voor geestelijke verruiming en randgebieden der wetenschap, nummer
75
Joanna Klink, 'De grote verandering' ISBN 90 259 5139 2
Ed van Thijn, 'Het verhaal' ISBN 90 290 6837 X
Simon Schoon, 'Onopgeefbaar Verbonden' ISBN 90 242 9402 9
Louise L. Hay, 'Je kunt je leven helen' ISBN 90 72455 04 5
Jan Baar & Gerrit Valk, 'Alkmaar 1940-1945 Kroniek van de bezettingsjaren'
ISBN 90 6455 199 5
Jane Howard, 'Contact met engelen' ISBN 90 202 8069 4
Bijbel, nieuwe vertaling van het Nederlands bijbelgenootschap
Psalmen, berijming van 1773
Heidelbergse Catechismus
De formulieren om de Heilige Sacramenten te bedienen uit de belijdenisgeschriften
der Gereformeerde Kerken in Nederland
Liedboek voor de Kerken, copyright 1973 Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied
Johan de Heer, Zangbundel ten dienste van huisgezin en samenkomsten
Songbook, van Unisong Music Publishers
Betty J. Eadie, 'Geleid door het licht' ISBN 90 229 8197 5
Thorwald Dethlefsen, 'Terug naar vorige levens' ISBN 90 202 5471 5
Marije Groenewoud, Studiemateriaal van de droomcursus
Rabbijn Yonassan Gershom, 'Onmogelijke herinneringen' ISBN 90 6038 404 0
Joanna Klink, 'Vroeger toen ik groot was' ISBN 90 259 4452 3
H.C.Moolenburgh, 'Engelen als beschermers en helpers der mensheid' ISBN 90 202
5445 6
De film *Kadosh* naar het boek *De verstopene* van Eliëtte Abécassis

Fragmenten

Wonden geslagen in een kinderziel zijn onuitwisbaar.

‘Jij bent slecht en tot niets in staat,’ zei haar vader.
Dat brandmerk stonk en was rood en pijnlijk.
‘Handen samen ogen dicht, we moeten eerst bidden.’

‘Doe alles wat hij vraagt maar geef je nooit helemaal,’ zei haar moeder.
Dat had h  r moeder ook gezegd.

‘Je bent mijn vader niet, vaders doen niet zo met hun dochters!’

‘Mijn moeder gelooft dat het een straf op de zonde is en dat ik de schuldige ben.’

‘Die reïncarnatie verhalen van de Chassidische joden zijn indrukwekkend,’ zegt de rabbijn.

‘Er zijn stromingen in het jodendom, die zeggen dat elke ziel haar schuld moet inlossen tegenover alle zielen die zij gekwetst heeft.’

Ik vertelde Rachal dat ik kon kiezen tussen de gaskamer en een gedwongen sterilisatie. Ik had besloten om te kiezen voor de dood want een onvruchtbare jood zou hetzelfde zijn als een vervloeking.

In de vrouwenbarak was het idee geboren om voordat de mannen onder het mes gingen, ze eerst een kind zouden verwekken.

Duidelijk zag Annet twee vleugels uitgestrekt en voelde ze vederlichte handen op haar hoofd.

Op een steen aan de waterkant zat een jongeman. Hij speelde op een glinsterend muziekinstrument. Op het moment dat hij haar aankeek ebde alle achtergebleven pijn uit haar ziel weg.

Het was donker geworden, maar de oude kandelaar scheen zijn nieuwe licht zevenvoudig.

ACHTERZIJDE VAN HET BOEK

Deze vierde Roman van Hannie van der Beek-Schoon (1945) vertelt de geschiedenis over een moeder en haar dochter. Het eerste echte liefdeskind wordt verstoten door de moeder.

De oorzaak daarvan is haar eenzame opvoeding en onverwerkte schuld en boete die zij door kerk en geloof heeft meegekregen.

HET VREEMDE KIND dat een episode van bijna 70 jaar omspant is een meeslepend verhaal en maakt het hoofdpersonage Annet tot een onvergetelijke sterke vrouw. De lange weg naar inzicht en haar werkelijke zoektocht, die uiteindelijk leiden tot tederheid en tolerantie hebben een hoog gehalte aan werkelijkheidswaarde.

Een verhaal over moeders en dochters, ontluikende seksualiteit en de ontdekking van de eigen identiteit. Niets en niemand ontziend maar geschreven met mededogen.

Eerder verschenen romans:

‘Jannetje Weerstand-Kramer Urk 1905’ ISBN 90 739 2801 1

‘Voor Liefde en Geluk ben je nooit te oud’ ISBN 90 239 0075 8

‘Zwarte Liefde’ ISBN 90 575 7017 3

*
Centrum voor Informatie en Documentatie Israël

PAGE

PAGE 195